

In memoriam

Birutė Kazimiera Salatkienė

(1951–2018)

2018 m. gruodžio 6 d. į Amžinybę iškeliavo iškili Lietuvos archeologė, muziejininkė, pedagogė, „Padubysio kronikų“ redakcinės kolegijos narė, Šiaulių universiteto docentė dr. Birutė Salatkienė.

Kilusi iš Stebuliškių kaimo (Marijampolės r.) ūkininkų šeimos, baigusi Liudvinavo vidurinę mokyklą, B. Salatkienė pasirinko istorijos studijas Vilniaus universitete. Nuo pirmojo kurso kiekvienais studijų metais ji važiavo į archeologines ekspedicijas. Baigusi studijas, gavo paskyrimą dirbti Šiaulių „Aušros“ muziejuje. 1974–1989 m. dirbo Istorijos skyriaus vedėja. B. Salatkienės iniciatyva 1989 m. muziejuje įkurtas Archeologijos skyrius, kuriam ji vadovavo iki 1998 m., vėliau dirbo muziejininke-specialiste. Aktyviai dalyvavo rengiant „Aušros“ muziejaus ekspozicijas, parodas, leidinius, buvo viena iš edukacinės veiklos muziejuje iniciatorių. B. Salatkienė buvo LR kultūros ministerijos Muziejų ekspertų komisijos narė, viena iš Lietuvos muziejininkų draugijos – šiandieninės Lietuvos muziejų asociacijos pirmtakės – organizatorių, Lietuvos archeologijos draugijos, Lietuvos kultūros fondo Šiaulių krašto tarybos, ICOM narė. Ji inicijavo Lietuvos muziejų asociacijos Rinkinių mokslinio tyrimo sekcijos įsteigimą ir 1997–2003 m. jai vadovavo, rengė metines Lietuvos muziejininkų konferencijas, buvo periodinio leidinio „Lietuvos muziejų rinkiniai“ sudarytoja. B. Salatkienė buvo aktyvi Šiaulių kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo dalyvė: buvo Šiaulių kultūros tarybos, įvairių komisijų prie miesto savivaldybės narė, noriai dalyvavo daugelio institucijų organizuojamuose renginiuose bei projektuose. 1998 m. apdovanota LR kultūros ministerijos premija už muziejininkystės darbus, 2007 m. tapo Pelikso Bugailišio premijos laureate.

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos laikais, kada vyko esminiai istorijos mokslo permastymai, kada buvo siekiama Šiauliuose įkurti universitetą, B. Salatkienė 1998 m. aktyviai įsiliejo į šios

aukštosios mokyklos akademinę bendruomenę, dalyvavo kuriant Šiaurės Lietuvos istorijos tyrimų centrą, ŠU Istorijos katedrą, kurioje dirbo asistente, lektore, docente. Nuo 1982 m. savarankiškai tyrinėjo geležies amžiaus archeologinius paminklus. 2007 m. Klaipėdos universitete B. Salatkienė eksternu apgynė daktaro disertaciją „Geležies metalurgija Lietuvoje iki XIII amžiaus. Archeologijos duomenys“, o 2009 m. išleido monografiją „Geležies metalurgija Lietuvoje“. Dr. B. Salatkienės moksliniai interesai apėmė geležies amžiaus materialinę kultūrą, eksperimentinę archeologiją, muziejininkystę ir muzeologiją. Ji parašė daugiau nei 150 mokslo, mokslo populiarinimo, informacinių straipsnių. Nuo 1991 m. tyrinėjo Lieporių archeologinį kompleksą, 1995–2013 m. – Kurtuvėnų dvaro sodybą, kuri dr. B. Salatkienės dėka tapo viena labiausiai archeologiškai ištyrinėtų dvarviečių Lietuvoje, o profesionalus jos požiūris prisidėjo prie dvaro sodybos atkūrimo ir pritaikymo.

Svarbi dr. B. Salatkienės interesų sritis buvo eksperimentinė archeologija. Nuo 2002 m. ji aktyviai dalyvavo eksperimentinės archeologijos klubo „Pajauta“ veikloje, apkeliavo Lietuvos ir užsienio šalių eksperimentinės archeologijos festivalius, demonstruodama kibirėlių iš liepos žievės rekonstrukcijos procesą, tokiu būdu skleisdama žinią apie Lietuvos proistorę ir aktyviai formuodama muziejų edukacinių programų mokslinį-eksperimentinį pagrindą.

Nuo 2013 m. dr. B. Salatkienė buvo aktyvi istorijos ir kultūros žurnalo „Padubysio kronikos“ redakcinės kolegijos narė, produktyvi žurnalo autorė, telkusi į žurnalo autorių būrį studentus ir kolegas muziejininkus, archeologus. Aktyviai dalyvaudavo žurnalo pristatymo renginiuose Bazilionuose, buvo visos bendruomenės visuomet laukiama ir mylima. Šviesus Birutės atminimas liks ją pažinojusių širdyse.

Arūnas GUMULIAUSKAS, Jovita ČEPAUSKAITĖ

Kultūrinė-educacinė sąjūdininkų veikla Šiauliuose 1988–1990 m.

Nuotraukos Romualdo Struogos

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (toliau – LPS) steigiamajame suvažiavime priimti LPS įstatai skelbė, kad Sąjūdis „<...> yra savaveiksmis, nepriklausomas judėjimas visuomenės atsinaujinimui vykdyti <...>“, jis „<...> telkia piliečių iniciatyvą Lietuvos dorovinio, politinio, ekonominio ir kultūrinio atgimimo labui <...>“¹. Vadinasi, sąjūdininkai, siekdami, kad visuomenė atsinaujintų, privalėjo susitelkti kultūrinei-educacinei veiklai. Jie turėjo sugrąžinti žmonėms meilę ir pasididžiavimą savo kalba, kultūra, papročiais, istorine praeitimi. Tik tokiu būdu konkretus asmuo galėjo pasijusti visaverčiu Tautinio atgimimo sąjūdžio dalyviu. Kultūrinė-educacinė veikla buvo vykdoma įvairiomis formomis: 1) leidžiama spauda, kur publikuojami straipsniai istorine, kultūrine tematika; 2) organizuojami masiniai kultūriniai renginiai; 3) kviečiamas diskusijų klubas; 4) rengiami sąjūdininkų susitikimai su visuomene.

Vienas iš pirmųjų masinių kultūrinių renginių Atgimimo laikotarpiu Šiauliuose buvo Kalbos šventė. Lietuvos kultūros fondo (toliau – LKF) iniciatyva 1988 m. buvo paskelbti kalbos ir žodžio metai². LKF pirmininkas Česlovas Kudaba pasiūlė kalbos

šventes organizuoti visoje Lietuvoje. Į šį kvietimą vienas pirmųjų atsiliepė šiaulietis Vaclovas Vingras. Jo iniciatyva kalbos šventei LKF Šiaulių miesto rėmimo taryba pradėjo rengtis dar liepos mėnesio antrojoje pusėje³. Renginio organizatoriams suskubo padėti Šiaulių pedagoginio instituto dėstytojai Kazimieras Župerka, Janina Barauskaitė, Giedrė Čepaitienė, Juozas Pabrėža, vidurinių mokyklų mokytojai ir LPS miesto tarybos (iniciatyvinės grupės) nariai. Oficialiai Kalbos šventė Šiauliuose vyko 1988 m. rugsėjo 30 – spalio 1 d. Tačiau kai kurie renginiai prasidėjo anksčiau. Antai 1988 m. rugsėjo 9 d. Šiaulių parodų rūmuose buvo atidaryta lituanistinės tematikos dailės darbų paroda⁴. Visuomenė galėjo susipažinti su eksponatais iš „Aušros“, LSSR dailės muziejų fondų, asmeninio menotyrininko Vytenio Rimkaus archyvo⁵. Greta dailininkų darbų (Sigito Prancuičio paveikslų „Maironis ir Dubysa“, „Tautosakininkas Matas Slančiauskas“, Eduardo Juchnevičiaus graviūrų, Gražinos Didelytės ofortų, Antano Krištopaičio eskizų) eksponuoti Antano

¹ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas 1988 m. spalio 22–23 d., Vilnius, 1990, p. 197.

² Tumėnas S., Po mūsų liks mūsų vaikai, *Šiaulių naujienos*, 1988-09-24, p. 2–3.

³ Bulzgis S., Rengiamės kalbos šventei, *Raudonoji vėliava*, 1988-07-16, p. 2.

⁴ Kalbos šventės programa, *Aldonos Veronikos Koskienės asmeninis archyvas* (toliau – AVKAA).

⁵ Ruseckienė R., Aplankyk ir kitus paragink, *Šiaulių naujienos*, 1988-09-09, p. 4; Vytaitis R., Pirma tokio pobūdžio paroda, *Ten pat*; Rimkus V., Parodoje – rašytojai ir jų herojai, *Ten pat*, 1988-09-28, p. 1.

Kazimieras Alminas ir Mindaugas Stakvilevičius diskusijų klube (amfiteatre). 1989 m. liepos 11 d.

Baranausko, Motiejaus Valančiaus, Jono Jablonskio, Žemaitės, Povilo Višinskio ir kitų žymių kultūros, visuomenės veikėjų originalūs spaudiniai, fotografijos, rankraščiai, laiškai⁶.

Rugsėjo 26–30 d. vyko kalbos švaros savaitė įmonėse, įstaigose, parduotuvėse⁷, kur lankėsi ir skaitė paskaitas kalbos kultūros tematika žymiausi miesto mokslininkai kalbininkai Vytautas Sirtautas, J. Barauskaitė, K. Župerka, G. Čepaitienė, J. Pabrėža ir kt.⁸ Į šią akciją įsitraukė ir Pedagoginio instituto studentai lituanistai, fiksavę ir taisę parduotuvių, kitų įstaigų kalbos klaidas. Tuo pačiu metu miesto mokyklose, vaikų darželiuose buvo organizuota gimtosios kalbos savaitė⁹. Čia lankėsi minėti Šiaulių lituanistai. Jie taip pat konsultavo interesantus telefonu¹⁰. Šventės proga „Žinijos“ draugija išleido Pedagoginio instituto dėstytojos Danguolės Mikulėnienės knygėlę „Kalbėjime taisyklingai“. Paskutinį mėnesio savaitgalį labdaros spektaklius miestiečiams ir jo svečiams surengė

Šiaulių dramos teatras. Surinkti už vaidinimus pinigai buvo skirti P. Višinskio paminklo statybai¹¹.

Didelio šiauliečių susidomėjimo sulaukė kalbininkų, rašytojų, filosofų, pedagogų, žurnalistų ir kitų profesijų atstovų pokalbis prie apskritojo stalo „Dabartinė kalbos situacija ir perspektyvos“ Inžinierių namuose (1988 m. rugsėjo 30 d.)¹². Diskusijoje kalbėta apie opias lietuvių kalbos problemas. Savo mintimis šia tema pasidalijo miesto inteligentijos atstovai (teisininkas Vaclovas Algimantas Birbilas, dėstytojai J. Barauskaitė, K. Župerka, prekybininkas Vytautas Jankauskas, teatralai Bernardas Gytis Padegimas, Pranas Piaulokas ir kt.) ir žymūs šalies mokslininkai (Aleksandras Vanagas, Vytautas Rubavičius, Krescencijus Stoškus, Aldonas Pupkis ir kt.). Susirūpinimą lietuvių kalbos likimu parodė ir pokalbyje dalyvavę Šiaulių valdžios atstovai – Zinaida Gaurilčikienė, Vaclovas Volkovas ir Povilas Morkūnas¹³. Tai, matyt, taip pat turėjo įtakos tam, kad jau nuo spalio 1 d. LDT VK miesto kalbininke pradėjo dirbti J. Barauskaitė¹⁴. Tą pačią dieną Pedagoginio instituto studentų

⁶ Ruseckienė R., Aplankyk ir kitus paragink, *Šiaulių naujienos*, 1988-09-09, p. 4.

⁷ Kalbos šventės programa, AVKAA.

⁸ Tumėnas S., Kalbos šventė – kalbos gelbėjimo akcija, *Liaudies kultūra*, 1989-03-04, p. 2.

⁹ Kalbos šventės programa, AVKAA.

¹⁰ Tumėnas S., Kalbos šventė – kalbos gelbėjimo akcija, *Liaudies kultūra*, 1989-03-04, p. 2.

¹¹ Kudaba Č., Vingras V., Kviečiame į kalbos šventę, *Tiesa*, 1988-09-13, p. 4.

¹² Kalbos šventės programa, AVKAA.

¹³ Žvelgaitis S., Dabartinė kalbos situacija ir perspektyvos, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-05, p. 1.

¹⁴ Sireika J., *Šiaulių metraštis 1990–1993*, Šiauliai, 1994, p. 8.

Kalbos šventė Šiauliuose. 1988 m.

svetainėje buvo surengta tarmių vakaronė, į kurią susirinko žymiausi Lietuvos kalbininkai¹⁵.

1988 m. spalio 1 d. Saulės laikrodžio aikštėje įvyko teatralizuotas renginys, užbaigęs Kalbos šventę mieste. Čia visas savo jėgas sutelkė Šiaulių teatro aktoriai, menininkai ir intelektualai. Tadien tūkstančiai šiauliečių ir miesto svečių suplaukė į aikštę, kur iš praeities pasirodė iškilūs lietuvių kultūrininkų personažai: Mikalojus Daukša, Martynas Mažvydas, Barbora Radvilaitė, Simonas Daukantas, Antanas Strazdelis, Žemaitė, Šatrijos Ragana, Povilas Višinskis. Prie jų prisijungė ir poetas Justinas Marcinkevičius¹⁶.

Totalitarizmo laikotarpiu bene labiausiai buvo falsifikuojama tautos istorija. Užaugo ištisos kartos, nežinodamos tikrųjų savo istorinių šaknų. Tad atgaivinti istorinę atmintį tapo vienu svarbiausių visuomenės atgimimo elementu. Miesto kultūrininkai kartu su sąjūdininkais pirmiausia pradėjo rūpintis praeitį menančių paminklų išsaugojimu bei atstatymu, tarpukario tautinių švenčių, gatvių pavadinimų sugrąžinimu.

1988 m. liepos 27 d. LKF Šiaulių miesto tarybos pasiūlymu Liaudies deputatų tarybos (toliau – LDT)

Vykdomasis komitetas (toliau – VK) priėmė sprendimą atstatyti sovietmečiu sudarkytą 1863 m. sukilimo dalyviams skirtą paminklą, esantį Sukilėlių kalnelyje (atstatymo darbams vadovavo LDT VK pirmininko pavaduotojas Zenonas Eimutis Sabalys, paminklo ir aikštės restauravimo – architektas Kajetonas Jurėnas ir skulptorius Kazys Kasparavičius)¹⁷. Jis buvo pastatytas Šiaulių visuomenės ir miesto savivaldybės lėšomis pagal architekto Karolio Reisono projektą dar 1931 m.¹⁸ Restauravimo darbų metu buvo rastas karstas su 1863 m. sukilėlių palaikais ir laiko kapsulė. Pastarojoje aptiktas aktas, bylojantis, kad 1935 m. gegužės 30 d. iškilmingai pašventintas paminklas žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę¹⁹. Paminklo atidengimo šventė buvo skirta 125-osioms sukilimo metinėms. Ji prasidėjo 1988 m. spalio 27 d. sausakimšoje „Saulės“ kino teatro salėje, kur istorikai Arūnas Gumuliauskas, Ona Maksimaitienė, Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas pasidalijo mintimis apie XIX a. istorijos peripetijas, atsakinėjo į gausybę susirinkusiųjų klausimų²⁰. Po to renginio dalyviai su trispalvėmis vėliavomis ir

¹⁵ Ligmanavičiūtė L., Buvo tarmių vakaronė, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-05, p. 4.

¹⁶ Bulzgis S., Suteikti amžinybės balsą, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-05, p. 1.

¹⁷ Sireika J., *Šiaulių metraštis, 1990–1993*, p. 8.

¹⁸ Bulzgis S., Radinys Sukilėlių kalnelyje, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-29, p. 1

¹⁹ *Ten pat.*

²⁰ Žvelgaitis E., Kovotojų už laisvę garbei, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-29, p. 1.

Šiaulių pedagoginis institutas, 225 auditorija, diskusijos apie rinkimus. 1989 m. gegužės 3 d.

gėlėmis patraukė į Sukilėlių kalnelį. Čia trumpas kalbas pasakė miesto valdžios atstovai V. Volkovas ir P. Morkūnas, o monsinjoras Kleopas Jakaitis pašventino paminklą.

Lapkričio 23 d. vakarą LPS miesto tarybos iniciatyva šiauliečiai paminėjo tautos patriarcho Jono Basanavičiaus 137-ąsias gimimo metines ir Lietuvos kariuomenės dieną. Šiems renginiams organizuoti buvo gautas LDT VK leidimas²¹. Sąjūdininkai surengė eitynes nuo Sukilėlių kalnelio Vilniaus gatve iki senųjų kapinių (Ežero g.) ir mitingą Saulės laikrodžio aikštėje, kur skambėjo poetų eilės, giesmės, LPS Seimo narys Kazys Alminas trumpai nušvietė Nepriklausomybės kovų istorijos peripetijas. Prieš pat Naujuosius metus dramos teatre iškilmingai paminėtos Vinco Kudirkos gimimo 130-osios ir „Varpo“ išleidimo 100-osios metinės²².

Į kultūrinę-educacinę veiklą aktyviai įsitraukė LPS grupės. Jos ne tik padėjo Sąjūdžio miesto tarybai organizuoti įvairius renginius, bet ir pačios rodė iniciatyvą. Antai 1988 m. gruodžio mėn. „Nuklono“ gamyloje vietos sąjūdininkai pagerbė Lietuvos

kultūros veikėjų, išauginusių 120 vaikų, Stanislavos ir Kazimiero Venclauskių atminimą. Renginio metu parodyta dramos teatro aktorės Nijolės Mirončikaitės režisuota Leono Paleckio kompozicija „Namuose ant Pasoduos ulyčios“²³.

Bene pačią didžiausią šventę mieste Atgimimo laikotarpiu sąjūdininkai organizavo 1989 m. vasario 16 d., minint Nepriklausomybės akto pasirašymo 71-ąsias metines. Šiam renginiui ruošiasi labai kruopščiai. Dar 1989 m. sausio 4 d. LPS Šiaulių tarybos posėdyje sudarytas organizacinis komitetas (Vytautas Stasys Greičiūnas, Zigmas Vaišvila, Olita Veronika Dautartaitė, A. Gumuliauskas, K. Alminas, Leonardas Staškevičius, Virgilijus Kačinskas, Regina Steponavičiūtė), aptartos šventės plakato rengimo detalės²⁴. Į parengiamuosius darbus aktyviai įsitraukė kūrybinių sąjungų, kultūros įstaigų atstovai. Vadovaujant renginio režisieriui R. Steponavičiūtei, vasario 14–15 d. įvyko šventės repeticijos dramos teatre, Saulės laikrodžio aikštėje, kultūros rūmuose²⁵. Sausio 20 d. LPS miesto taryba paskelbė kreipimąsi „Dėl Nepriklausomybės dienos (Vasario 16-osios) minėjimo Šiauliuose“, kurį nusiuntė LKP Šiaulių miesto komitetui ir LDT VK. Dokumente

²¹ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, *Šiaulių apskrities archyvas* (toliau – ŠAA), f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 34; Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 27, l. 8.

²² Maižius A., Tarsi prasmingas aidas, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-04, p. 1.

²³ Ir tapsime galingi!, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-17, p. 4.

²⁴ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 4.

²⁵ *Ten pat*, l. 11.

Mitingas, skirtas Molotovo–Ribentropo paktui paminėti, Pergalės aikštėje. 1989 m.

sąjūdininkai kvietė partinės ir sovietinės valdžios atstovus prisidėti prie šventės organizavimo, priminė praėjusių metų jų represinius veiksmus Nepriklausomybės dieną, siūlė pakeisti gatvių pavadinimus į senuosius istorinius (V. Lenino – į Tilžės, V. Kapsuko – į Aušros alėjos, Kleinerio – į Trakų, Komunarų – į Varpo, taip pat Gegužės Pirmosios (anksčiau – S. Dariaus ir St. Girėno) – į Vasario 16-osios)²⁶. Tačiau pastarieji ryžosi susitikti su sąjūdininkais, tik išsiaiškinus centro poziciją šiuo klausimu. 1989 m. sausio 25 d. LKP Šiaulių m. komitete įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo partijos miesto komiteto, LDT VK ir LPS tarybos atstovai²⁷. Beje, pirmą kartą sovietinės okupacijos sąlygomis Vasario 16-oji taip iškilmingai paminėta visoje Respublikoje. LPS ir plačiosios visuomenės spaudimo dėka 1989 m. sausio 25 d. LSSR AT Prezidiumo įsaku šis istorinis įvykis paskelbtas tautine švente²⁸. O Lietuvos SSR Ministrų Taryba darbo dieną iš vasario 16-osios (ketvirtadienio) perkėlė į vasario 11-ąją (šeštadienį)²⁹.

Nepriklausomybės dienos šventės pradžia paskelbė Šv. Petro ir Povilo bažnyčios varpai. Specialiai šiai progai pasiūtą tautinę vėliavą (3 × 6 m) nuo Sąjūdžio būstinės (Kapsuko g. 49) nešė patys aktyviausi sąjūdininkai. Skambant Lietuvos valstybiniam himnui, pirmą kartą pakelti didžiulę trispalvę vėliavą virš vandentiekio bokšto patikėta Sąjūdžio aktyvistams V. Kačinskui ir Algirdui Ulčinui³⁰. Galima sutikti su Rimanto Lazdyno nuomone, kad „<...> pirmąkart oficialiai Trispalvė Šiauliuose buvo iškelta dar 1988 m. lapkričio 20 d. ant Vykdomojo komiteto (savivaldybės) pastato. Bet tas vėliavos pakėlimas buvo toks valdiškas, kad jei-gu ne nuotraukos albume, jo nebūčiau ir prisiminęs. O Vasario 16-ąją iškelta Trispalvė tarytum simbolizavo – baigtas dar vienas miesto, visos Lietuvos ir kiekvieno lietuvių gyvenimo etapas <...>“³¹. Po vėliavos pakėlimo ceremonijos šiauliečiai rinkosi dramos teatre, kur susirinkusiuosius pasveikino filosofas Romualdas Ozolas, vyko koncertas. O jaunimas galėjo pasilinksminėti kultūros rūmuose³². Vakarėjant (17 val.) tūkstančiai miestiečių susirinko į iškilmingą mitingą Saulės laikrodžio aikštėje.

²⁶ Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 28, l. 5.

²⁷ Kaip pažymėsime Lietuvos valstybės atkūrimą, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-27, p. 1.

²⁸ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-27, p. 1.

²⁹ Lietuvos TSR Ministrų Taryboje, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-27, p. 1.

³⁰ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 8.

³¹ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, sud. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998, p. 84.

³² Vertelis V., Pabudome ir kelkimės, *Šiaulių naujienos*, 1989-02-18, p. 1.

Šiaulių miesto savivaldybei – 200. Miesto herbo šventinimas katedroje. 1991 m.

Nuo tada Šiauliuose kasmet iškilmingai minima Vasario 16-oji.

Atgimimo laikotarpiu greta atgaivintų atsirado naujų švenčių, menančių tautos istorijos tragiškus momentus. Visos jos buvo susijusios su sovietine Lietuvos okupacija. Dar 1988 m. birželio 14 d. Vilniuje įvyko pirmasis viešas mitingas, skirtas sovietų trėmimams į Sibirą paminėti. Nuo tada apie tremtinių bei politinių kalinių problemas visuomenėje pradėta vis garsiau kalbėti. Pagaliau LSSR AT Prezidiumas, atsižvelgdamas į gyventojų ir visuomeninių organizacijų prašymus, įsaku (1989-06-09) turėjo birželio 14-ąją paskelbti Gedulo ir vilties diena³³.

Iniciatyvos ėmėsi ir patys nukentėjusieji. 1988 m. liepos 30 d. buvo sukviestas pirmasis tremtinių ir politinių kalinių suvažiavimas, kur įkurta visuomeninė organizacija, pavadinta „Tremtinio“ klubu. Jo skyrius Šiauliuose susibūrė 1988 m. spalio mėn. pabaigoje, kada įvyko steigiamasis susirinkimas³⁴. Tačiau miesto LDT VK šios visuomeninės organizacijos padalinį įregistravo tik 1989 m. spalio 30 d.³⁵ Jis vienijo Šiaulių tremtinius, politinius kalinius, nukentėjusius stalinizmo ir brežnevizmo

laikotarpiu, taip pat visuomenės atstovus, rėmusius Sąjūdžio veiklą.

1989 m. birželio 13 d. prie geležinkelio rampos šimtai šiauliečių pirmą kartą oficialiai pagerbė tremtinius. Renginio metu skambėjo tremtinių eilės, dainos, uždegta šimtai žvakučių³⁶. Kitą dieną mieste prasidėjo šios skaudžios datos minėjimo renginiai. Virš vandentiekio bokšto, visuomeninių pastatų, gyvenamųjų namų iškabintos trispalvės buvo perrištos juodu kaspiniu, reiškiančiu gedulą. Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje aukotos mišios už žuvusiuosius. Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje atidengtas ir pašventintas liaudies menininko, sąjūdininko Z. Vaišvilos sukurtas paminklas „Tautos kančia“. Po pamaldų šiauliečiai susirinko geležinkelio stoties aikštėje, kur vyko mitingas. Jo metu monsinjoras K. Jakaitis pašventino kryžių – tremtinių auką Kryžių kalnui³⁷. Susirinkusieji priėmė rezoliuciją, kurios projektą parengė Sąjūdžio miesto tarybos narys Albertas Griganavičius³⁸. Dokumente pasmerktas Molotovo–Ribentropo paktas, pareikalaujanti panaikinti šios gėdingos sutarties padarinius, nedelsiant leisti visiems tremtiniams grįžti į tėvynę,

³³ LTSR AT Prezidiumo įsakas, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-13, p. 1.

³⁴ Sabaliauskas J., „Tremtinio“ klubo filialas, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-27, p. 4.

³⁵ Šiaulių m. LDT VK posėdžių protokolai, ŠAA, f. 269, ap. 1, b. 2849, l. 15.

³⁶ Rimkienė M., Tautos kančių vainikas, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-13, p. 4.

³⁷ Sabaliauskienė A., Likę visada su Lietuva, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-17, p. 1.

³⁸ Tautos Gedulo ir vilties dienos mitingo Šiauliuose rezoliucija, *Šiaulių naujienos*, 1989-06-28, p. 1.

Tremtinių klubo steigimas Šiauliuose. 1988 m.

parsivežti tautiečių palaikus, kompensuoti iš SSRS biudžeto tremtiniais ir Lietuvos ūkiui padarytą žalą.

Ypač didelę įtaką skausmingam mūsų tautos istorijos posūkiui padarė Molotovo–Ribentropo paktas ir jo slaptieji protokolai. Su šios datos paminėjimu susijęs pirmasis viešas mitingas okupacijos sąlygomis prie Adomo Mickevičiaus paminklo (1987-08-23). Po metų pasmerkti SSRS ir nacistinės Vokietijos suokalbio į Vingio parką susirinko Sąjūdžio pakviesti šimtai tūkstančių žmonių. Būtent tada išryškėjo LPS visuotinis gyventojų palaikymas ir istorinio teisingumo siekis. Pastarąjį bandyta įgyvendinti įvairiausiais kanalais (veikla SSRS liaudies deputatų suvažiavime, spaudimas LSSR valdžios institucijoms ir kt.). Siekiant visus juos panaudoti, reikėjo kuo platesnės žmonių paramos. Tam tikrą patirtį šioje srityje Sąjūdis jau buvo sukaupęs anksčiau. Antai 1988 m. lapkričio 25 d. Maskvoje SSRS AT Prezidiumui įteikta 1,8 milijono sąjūdininkų surinktų Lietuvos gyventojų, protestuojančių prieš SSRS Konstitucijos pataisas, parašų³⁹. Artėjant Molotovo–Ribentropo pakto 50-osioms metinėms, Sąjūdis ėmėsi organizuoti ypatingai didelę akciją. 1989 m. liepos 11 d. LS Seimo Taryba nutarė rinkti parašus, reikalaujama likviduoti šio suokalbio

pasekmes – išvesti iš Baltijos valstybių SSRS okupacinę kariuomenę. Akcija tęsėsi iki rugpjūčio 23 d. Jos metu buvo surinkta apie 1,5 milijono parašų⁴⁰. Šiaulių sąjūdininkai taip pat energingai dalyvavo šioje akcijoje. Vien liepos mėn. surinkta apie 4 200, o rugpjūčio 7 d. – 67 000 parašų⁴¹. Tokia tendencija verčia suabejoti istoriografinę poziciją, kad po minėtu dokumentu pasirašė per 70 000 šiauliečių⁴². Remiantis ja, tegalima konstatuoti, jog iki rugpjūčio 23 d. parašų rinkimo akcijoje dalyvavo vos keli tūkstančiai miesto gyventojų.

1989 m. rugpjūčio 23 d. Šiaulių miesto gatvėse, Pergalės (dabar – Prisikėlimo) aikštėje, Sąjūdis surengė teatralizuotą pasirodymą. Jo scenarijus, kurį kūrė P. Piaulokas, Vilius Puronas, R. Steponavičiūtė ir kt., sąjūdininkų detalai buvo aptartas su Lietuvos socialdemokratų partijos (toliau – LSDP), Lietuvos laisvės lygos (toliau – LLL), Darbininkų sąjungos, žaliųjų atstovais⁴³. Po Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje aukotų šventų mišių šiauliečiai susirinko Pergalės aikštėje, kur suvaidinta 1939-ųjų

³⁹ Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, Vilnius, 2006, p. 458.

⁴⁰ *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę: 1987–1989 metai. Įvykių kronika*, sud. V. Skuodis, Vilnius, 1997, p. 252.

⁴¹ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap.1, b. 8, l. 53, 55, 72.

⁴² Sireika J., *Šiaulių metraštis, 1990–1993*, p. 14; *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.*, sud. J. Sireika, Šiauliai, 2007, p. 276.

⁴³ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 88–90.

Tremtinių pagerbimas geležinkelio stotyje. 1989 m. birželio 14 d.

Lietuvos egzekucija. Dramos teatro aktoriai (Dalia Cinauskaitė, P. Piaulokas, Juozas Žibūda ir kt.) skaitė Molotovo–Ribentropo pakto slaptyjų protokolų ištraukas. Renginio metu susirinkusieji grąžino sovietinius karinius bilietus⁴⁴.

1989 m. liepos 15 d. Pernu mieste susirinkę trijų Baltijos tautų išsivaduojamųjų judėjimų atstovai nutarė surengti bendrą solidarumo akciją – Baltijos kelią: gyva žmonių grandine sujungti Vilnių, Rygą, Taliną ir taip dar kartą pademonstruoti sovietų valdžiai bei pasauliui savo vienybę, ryžtą siekti laisvės⁴⁵. Apie 200 km kelio nuo Gedimino bokšto iki Latvijos sienos buvo išdalyti atskirų miestų ir rajonų Sąjūdžio taryboms pagal žmonių skaičių ir atstumą, kurį teko nuvažiuoti iki trasos⁴⁶. Šiauliečiams buvo skirtos dvi Baltijos kelio (tarp Panevėžio ir Pasvalio) atkarpos (335–341 ir 344–348 km)⁴⁷. Akcijai reikėjo maždaug 10 000 žmonių⁴⁸. Po teatralizuoto pasirodymo miesto centre (apie 15 val.) šiauliečiai savo automobiliais ar Sąjūdžio organizuotais autobusais pajudėjo 12-osios Europos

magistralės link. Čia Šiaulių atstovai pastatė net keturis paminklus (2 – Gediminas Pyragas, po 1 – Juozas Šilenskis, Gintautas Lukošaitis)⁴⁹. Baltijos kelio akcija prasidėjo lygiai 19 val., pasigirdus Lietuvos radijo signalams. Daugiau kaip 650 km magistralėje susikabinę rankomis stovėjo trijų Baltijos kraštų atstovai. Tikslaus jų skaičiaus niekas negali pasakyti. Tuoj po akcijos žiniasklaida tvirtino, kad Latvijoje gyvojoje grandinėje stovėjo apie 250 000, Estijoje – 200 000, Lietuvoje – apie 0,5 milijono žmonių. Be to, šimtą tūkstantinės minios susirinko į mitingus prie respublikų sienų⁵⁰. Analogiškos pozicijos laikosi Česlovas Laurinavičius ir Vladas Sirutavičius⁵¹, Česlovas Bauža⁵². O Romo Batūros nuomone, kad akcijoje dalyvavo 2 milijonai žmonių, vertėtų suabejoti⁵³.

Neeilinis Atgimimo laikotarpio pradžios įvykis buvo lietuvių dramaturgijos festivalis „Atgaiva“, vykęs 1988 m. gruodžio 12–22 d. Šiauliuose. Jo tikslas – skatinti teatrus statyti geriausius lietuvių klasikos ir nūdienės dramaturgijos veikalus,

⁴⁴ *Ten pat*, l. 90.

⁴⁵ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 617.

⁴⁶ Čepaitis V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*, p. 298.

⁴⁷ *Kelias į Nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, sud. B. Genzelis, A. Rupšytė, Kaunas, 2010, p. 482–483.

⁴⁸ Visų šiauliečių dėmesiai!, *Šiaulių naujienos*, 1989-08-18, p. 1.

⁴⁹ Vasinauskaitė I., Iš Irenos užrašų, *Krivulė*, 2008-10-12, p. 10.

⁵⁰ „Baltijos kelias“, *Gimtas kraštas*, 1989-09-06, p. 4.

⁵¹ Laurinavičius Č., Sirutavičius V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki kovo 11-osios*, XII t., I dalis, Vilnius, 2008, p. 342.

⁵² *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, p. 618.

⁵³ Batūra R., *Į laisvę Baltijos keliu 1989–2009*, Vilnius, 2009, p. 43.

aktyvinti teatrų kūrybinių darbuotojų dalyvavimą Lietuvos nacionalinės kultūros atgimimo procese, nuolat gerinti spektaklių meniškumą, jų tiesioginį auklėjamąjį poveikį žiūrovui⁵⁴. Festivalyje turėjo teisę dalyvauti visi dramos ir lėlių teatrai su vienu ar dviem geriausiais, 1987–1988 m. pastatytais lietuvių dramaturgijos spektakliais.

Festivalio atidarymo proga liaudies muzikos teatras, vadovaujamas LSSR nusipelnusio meno veikėjo P. Mataičio, parodė savitą spektaklį „Mano kanklės paaukuotos“⁵⁵. Tai – Skriaudžių kaimo (Prienu r.) ir jo apylinkių folkloro apybraiža. Skambėjo tauri, Lietuvos senovę primenanti muzika, puikiausios, gražiausios Skriaudžių apylinkių dainos, labai gyvi, vaizdingi, liaudies išmintimi, humoru trykštantys pasakojimai.

Dramaturgijos festivalis Šiauliuose sukėlė didelį visuomenės susidomėjimą. Žmonės net 10 dienų kas rytą, popietę ir naktį su dideliu entuziazmu plūdo į Mažąjį teatrą. Per 10 dienų įvyko 30 susitikimų su žiūrovais. To meto spauda rašė, kad „<...> tiek daug žmonių Mažajame teatre turbūt dar niekada nėra buvę <...>“⁵⁶. Kasryt jie susirinkdavo Mažajame teatre pasiklausyti Jokūbo Minkevičiaus, R. Ozolo, Norberto Vėliaus, Donato Saukos, Meilutės Julijos Lukšienės, Algirdo Gaižučio, Vaidoto Daunio, R. Gudaičio, Liudo Truskos, Vandos Zaborskaitės ir dar daugelio kitų⁵⁷. Profesoriai, mokslų daktarai, lietuvių literatūros, teatro, etnokultūros žinovai kasdien skaitė paskaitas, dalijosi savo patirtimi ir prisiminimais. „Ryto mintyse“ kalbėta apie kultūrinės atminties praradimą, dvasininkijos vaidmenį lietuvių tautiniame gyvenime, katalikybę ir nūdieną, baisiąsias naktis lietuvių kultūroje⁵⁸. Tai buvo savotiška demokratijos akademija, skleidžianti dvasingumą, istorinę tiesą. „Ryto mintys“ – originali idėja, ne tik šio festivalio naujiena, bet apskritai visų kultūrinių renginių. Ji, anot G. B. Padegimo, gimė,

norint „suardyti tą ritualinio fasadinio festivalio standartą“⁵⁹.

„Ryto mintimis“ renginiai Mažajame teatre nesibaigdavo. Beveik vidurnaktį visas tas dešimt dienų šiauliečiai ir miesto svečiai vėl rinkdavosi toje pačioje vietoje į „Nakties poezijos“ renginius. Atidaryti šią festivalio dalį garbė atiteko aktorei Virginijai Kochanskytei, kuri skaitė poeto Sigito Gedos „Septynių vasarų giesmes“⁶⁰. Savo ir kitų poetų eiles deklamavo bei dainavo garsūs Panevėžio, Kauno, kitų miestų aktoriai Algirdas Latėnas, Kęstutis Genys, Rolandas Paulauskas, Valerijus Jevsejevas, Rimantas Jovas, Ligita Kondrotaitė, Lolita Martinonytė, Asta Preidytė, Petras Venclovas, Kęstutis Macijauskas, Valentinas Klimas, Kazimieras Tumkevičius, O. V. Dautartaitė, Antanas Venckus, Sigitas Jakubauskas ir kt.⁶¹

Nuolatine „Ryto minčių“ ir „Nakties poezijos“ dekoracija tapo šventųjų skulptūrėlės ir dailininko Antano Krištopaičio Mažajame teatre surengta akvarelės paroda „Lietuvos bažnyčios“⁶². Šiaulių dramos teatro fojė taip pat buvo eksponuojamos dvi parodos iš „Aušros“ istorijos ir etnografijos muziejaus fondų – „Tautinis atgimimas ir kultūra“ bei „Lietuvių liaudies skulptūra“. Veikė iš Teatro ir muzikos muziejaus fondų atkeliavusi paroda „Lietuvos scenografijos istorijos puslapiai“⁶³.

1988 m. gruodžio 9 d. pasirodė trečiojo lietuvių dramaturgijos festivalio biuletenis „Atgaiva“. Lai kraštis išleistas 6 000 egz. tiražu⁶⁴. Pirmąjį vedamąjį parašė G. B. Padegimas. Biuletenio „Atgaiva“ leidyba rūpinosi kūrybinė grupė, kuriai vadovo dramos teatro literatūrinės dalies vedėjas Valentinas Didžgalvis. Į platinimo darbus įsitraukė sąjūdininkai ir kiti geranoriškai nusiteikę šiauliečiai.

Gruodžio 22 d. teatre surengta lietuvių dramaturgijos festivalio baigiamoji konferencija „Lietuvių teatro vieta ir uždaviniai kultūros atgimimo

⁵⁴ Lietuvių dramaturgijos festivalio Šiauliuose dokumentai, *Lietuvos literatūros ir meno archyvas* (toliau – LLMA), f. 342, ap. 1, b. 3876, l. 1.

⁵⁵ Bulzgis S., Virš teatro – senovinė vėliava, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-14, p. 1.

⁵⁶ Bulzgis S., Su Ryto mintimis – į Nakties poeziją, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-21, p. 4.

⁵⁷ Gumuliauskas A., *Profesionalaus teatrinio meno raida Šiauliuose XX amžiuje*, Šiauliai, 2008, p. 120.

⁵⁸ Bulzgis S., Su Ryto mintimis – į Nakties poeziją, *Šiaulių naujienos*, Nr. 251, 1988-12-21, p. 4.

⁵⁹ Paleckis L., „Atgaiva“ – tai dvasinis sukrėtimas, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-10, p. 1, 4.

⁶⁰ Bulzgis S., Su Ryto mintimis – į Nakties poeziją, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-21, p. 4.

⁶¹ Bulzgis S., Su Ryto mintimis – į Nakties poeziją, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-21, p. 4; Butkutė D., Mano eilės – mano kraujas, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-22, p. 1, 4.

⁶² Paleckis L., „Atgaiva“ – tai dvasinis sukrėtimas, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-10, p. 1.

⁶³ Gumuliauskas A., *Profesionalaus teatrinio meno raida Šiauliuose XX amžiuje*, p. 121.

⁶⁴ Jansonas E., Ganytojas, avelės ir vilkai, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-20, p. 1.

Sąjūdžio steigiamoji konferencija Šiaulių dramos teatre. 1988 m.

procesė“ sulaukė didelio šiauliečių susidomėjimo. Prieš renginį buvo paskelbti konkursinių spektaklių rezultatai. LSSR teatro veikėjų sąjungos valdybos prezidiumo pirmininkas Regimantas Adomaitis pranešė, jog pagrindinė 2 000 rublių premija skirta Šiaulių dramos teatro kolektyvui už puikų festivalio organizavimą⁶⁵. Premijomis apdovanoti vyr. režisierius G. B. Padegimas, teatro direktorius Vytautas Juškus ir „Atgaivos“ redaktorius V. Didžgalvis⁶⁶. Konferencijoje konkursinius spektaklius, bendrąją kultūros padėtį Respublikoje aptarė LSSR teatrų veikėjų sąjungos valdybos prezidiumo pirmininkas R. Adomaitis. Daugiausia kalbėjo šiauliečiai – menotyrininkas V. Rimkus, architektė Apoloniја Nistelienė, teisininkė G. Venclauskaitė, pedagogė A. V. Koskienė ir kiti. Visi džiaugėsi „Ryto mintimis“ ir „Nakties poezija“. Kita vertus, buvo išsakyta ir kritikos. Ypač daug jos sulaukė J. Marcinkevičiaus „Katedra“. Ne visiems buvo priimtinas beribis caro žandarų išjuokimas pjesėje „Žemaičių piemu“ ir pan.⁶⁷ Teatro šventė baigėsi gražiu poezijos vakaru. Eiles deklamavo Lietuvos teatrų atstovai R. Adomaitis, Julija Kavaliauskaitė,

K. Tumkevičius, Kazimiera Kymantaitė, O. V. Dautartaitė, V. Jefremovas ir kt.⁶⁸ Poezijos vakarą Bernardo Brazdžionio eilėraščių užbaigė liaudies artistas P. Piaulokas. Festivalis pradėjo naują teatrinio meno raidos etapą Lietuvoje, kuriame jau nebebuvo sovietinės cenzūros, vyravo kūrybinė laisvė, galimybė išsakyti tiesą. Šiuo keliu ir pasuko Šiaulių dramos teatro kolektyvas.

Susikūrus Sąjūdžiui, dalis Respublikos žmonių (ypač rusakalbiai) pradėjo nerimauti dėl savo gyvenimo perspektyvų Lietuvoje. Visuomenėje pasklido niekuo nepamatuoti gandai. Todėl sąjūdininkams reikėjo susitikinėti su žmonėmis ir aiškinti jiems LPS požiūrį į besikeičiančią situaciją Respublikoje. Tokių diskusijų metu išryškėjo ne tik kultūrinės-edukacinės veiklos, bet ir politinio švietimo elementai. Antai 1988 m. spalio 3 d., 19 val., geležinkeliečių kultūros namų salėje surengtas LPS Šiaulių tarybos (iniciatyvinės grupės) ir miesto nelietuvių tautybės piliečių susirinkimas. Šį renginį 1988 m. rugsėjo 26 d. sprendimu Nr. 233 sankcionavo LDT VK⁶⁹. Be to, sąjūdininkai lankėsi įstaigose, gamyklose, patys rengė diskusijas, kurios iš pradžių vyko Inžinierių namuose, greitosios medicinos pagalbos

⁶⁵ Bulzgis S., Vėliava nuleista, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-27, p. 1.

⁶⁶ Gumuliauskas A., *Profesionalaus teatrinio meno raida Šiauliuose XX amžiuje*, p. 122.

⁶⁷ Bulzgis S., Vėliava nuleista, *Šiaulių naujienos*, 1988-12-27, p. 1.

⁶⁸ Gumuliauskas A., *Profesionalaus teatrinio meno raida Šiauliuose XX amžiuje*, p. 123.

⁶⁹ Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 27, l. 2.

LPS posėdis Šiauliuose. Rimantas Lazdynas, Aldona Koskienė, Romualdas Ozolas. 1989 m.

patalpose ir Pedagoginio instituto auditorijose. Dauguma LPS miesto tarybos narių buvo parengę paskaitas visuomenei įvairiausiomis temomis (V. Kačinskas parengė paskaitą „Politinė situacija respublikoje“, A. Ulčinas – „Darbininkų sąjungos veikla“, Kęstutis Kriščiūnas – „Lietuvos mokslo ir mokymo pertvarka“, A. Griganavičius – „Alkoholizmas, dorovė, jaunimas, šeima“ ir t. t.)⁷⁰. Mindaugo Stakvilevičiaus iniciatyva įvyko disputas švietimo klausimais, į kurį susirinko daug pedagogų, mokinių, studentų. Renginyje ypač aktyvūs buvo moksleiviai, pageidavę naujo turinio vadovėlių, mokymo priemonių, kalbėję apie vidinės kultūros ugdymo problemas. Mokytojai pasisakė už mokyklų direktorių rinkimus⁷¹. Pašnekesio metu paaiškėjo, kad į Atgimimo procesą įsiliejo ne tik rašytojai, menininkai, mokytojai, bet ir besimokantis jaunimas. Ilgainiui (nuo 1988 m. lapkričio mėn.) nuolatine Sąjūdžio diskusijų klubo vieta tapo Pedagoginio instituto 225 auditorija⁷². Čia šiauliečiai kiekvieną pirmadienį, 19 val., turėjo progos susitikti su žymiais Lietuvos politikos, kultūros, visuomenės veikėjais: R. Ozolu, Laima Pangonyte, A. Terlecku,

Viktoru Petkumi, Egidijumi Klumbiu ir kt. Diskusijas vedė K. Alminas, Petras Balčiūnas, Vytautas Bikulčius, A. Gumuliauskas, V. Kačinskas, Jonas Keldušis, V. Vingras, M. Stakvilevičius ir kt. Šiauliečiai labai susidomėję stebėjo L. Pangonytės pristatytą vaizdo medžiagą apie sovietų karių smurtą Tbilisyje ir Baku. Pasitaikė ir nemalonių susitikimų. Antai 1989 m. gegužės 29 d. į Pedagoginio instituto 225 auditoriją atvyko LSSR AT deputatas iš Šiaulių Lieporių rinkiminės apygardos Jonas Lukauskas. Jis sulaukė daugybės susirinkusiųjų kaltinimų dėl savo autoritarinių vadovavimo metodų, taikytų einant LKP Šiaulių miesto komiteto pirmojo sekretoriaus pareigas. Susitikimo metu tvyrojo įtempta atmosfera, kuri padarė neigiamą įtaką ir renginio vedėjams P. Balčiūnui bei A. Gumuliauskui. Dėl to V. Kačinskas savo pareiškimu Sąjūdžio miesto tarybos seniūnui apkaltino juos pasiėlgus neprincipingai⁷³.

Siekiant plėsti kultūrinę-educacinę ir, aišku, politinę veiklą, miesto sąjūdininkams reikėjo užmegzti nuolatinį kontaktą su žmonėmis. Tuo tikslu galėjo pasitarnauti spauda. Vargu, ar Sąjūdis galėjo pasinaudoti tuo metuėjusio miesto laikraščio paslaugomis. Galima sutikti, kad, 1988 m. liepos 27 d. „Raudonajai vėliavai“ pakeitus pavadinimą

⁷⁰ LPS Šiaulių miesto taryba siūlo lektorių, *Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyvas* (toliau – ŠAMA), f. 84, b. 2.

⁷¹ Subačienė Z., Kitokios mokyklos norime, *Šiaulių naujienos*, 1988-10-11, p. 3.

⁷² Pirmadieniais pedagoginiame institute, *Krivulė*, 1989-02-01, p. 6.

⁷³ LPS Šiaulių miesto tarybos ir valdybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 8, l. 35.

Prie vandentiekio bokšto. Šiauliai, 1989 m. vasario 16 d.

į „Šiaulių naujienas“, kiek pakito spausdinamų tekstų retorika. Tam įtakos turėjo ir kai kurių žurnalistų (Kęstučio Oginsko, Juozo Sabaliausko ir kt.) aktyvus dalyvavimas Sąjūdžio veikloje. Tačiau laikraščio šeimininkas nepakito. Juo dar nuo 1953 m. 109 numerio iki 1990 m. 32 numerio buvo LKP Šiaulių miesto komitetas bei Šiaulių miesto Darbo žmonių deputatų taryba (nuo 1978 m. – LDT). Vadinasi, laikraštis privalėjo tenkinti vietinės partinės ir sovietinės nomenklatūros interesus, taip pat įsiklausyti į nurodymus „iš viršaus“. Tiesa, nuo 1989 m. sausio 18 d. LKP miesto komiteto biuro nutarimu jis vadinosi LKP Šiaulių miesto komiteto ir miesto LDT laikraščiu⁷⁴. Kita vertus, dalis ten dirbusių žurnalistų tvirtai tikėjo nusistovėjusios politinės santvarkos perspektyva. Be to, laikraščio redaktorius „tradiciškai“ priklausė miesto partinės organizacijos komiteto biurui. Toks komunistinis paveldas neprisidėjo prie „Šiaulių naujienų“ populiarumo visuomenėje augimo. Vis tvirtesnes pozicijas tarp skaitytojų išsikovojo dienraštis „Šiaulių kraštas“, kurio pirmasis numeris pasirodė 1990 m. lapkričio 20 d. Susidariusi situacija vertė sąjūdininkus ieškoti savo spaudos leidybos galimybes.

Sąjūdžio spaudos padėtis Šiauliuose mažai kuo skyrėsi nuo kitų didžiųjų Lietuvos miestų. Ją būtų galima skirstyti į keletą grupių:

- 1) oficiali regioninė spauda;
- 2) proginiai Atgimimo laikotarpio leidiniai;
- 3) įvairių visuomeninių organizacijų, užgimusių arba atgimusių globojant Sąjūdžiui, leidiniai;
- 4) bulvarinė spauda, pradėjusi eiti Atgimimo laikotarpiu.

Pirmajai grupei priklausė LPS Šiaulių miesto tarybos leidiniai. 1988 m. rugsėjo 21 d. šios institucijos posėdyje svarstytas laikraščio leidybos klausimas. Būsimajam leidiniui siūlyti įvairūs pavadinimai („Krivulė“, „Sūkury“, „Vienybė“, „Kibirkštis“, „Mintis“, „Tautos balsas“, „Viltis“, „Žodis“, „Sambūris“, „Trispalvė“, „Šauklys“, „Šiaulių atgimimas“, „Pareiga“, „Saulės žemė“, „Šaulys“, „Saulės takas“, „Sąjūdžio apžvalga“, „Varpas“, „Šaltinis“, „Momentas“, „Versmė“, „Liaudies tribūna“, „Šiaulių varpas“, „Sąjūdžio krivulė“, „Solidarumas“). 34 posėdžio dalyviai balsavo už „Krivulės“ variantą⁷⁵, kurį pasiūlė V. Puronas. 1988 m. spalio 15 d. pasirodė pirmasis laikraščio numeris. Jį parengė J. Barauskaitė, Edmundas Birgėla, Regina Kačinskienė, V. Kačinskas. Tačiau didžiausią darbą, leidžiant

⁷⁴ Partijos miesto komiteto biure, *Šiaulių naujienos*, 1989-01-18, p. 1.

⁷⁵ LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 22.

Šiaulių miesto centras. 1989 m. vasario 16 d.

„Krivulė“, atliko V. Kačinskas, kuris drauge su savo žmona Regina maketavo, spausdino tekstus. Vėliau apdorota medžiaga patekdavo į aktyvaus sąjūdininko, televizorių gamyklos inžinieriaus Aloyzo Gečo rankas. Šis iš folijos darė laikraščio maketą. Tik po to V. Kačinskas veždavo medžiagą į Vilnių, kur ją perduodavo Petrui Vaitiekūnui. Po maždaug trijų valandų laikraštį, atspausdintą rotatoriumi, jis gražindavo LPS Šiaulių miesto tarybos seniūnui. V. Kačinskas „Krivulė“ namo veždavo traukiniu „Žuvėdra“ (Minskas–Talinas)⁷⁶. Rotatoriumi buvo atspausdinti pirmieji trys laikraščio numeriai. Tik 1988 m. gruodžio 26 d. LKP Šiaulių miesto komiteto biuras patenkino LPS miesto tarybos prašymą leisti spausdinti keturių puslapių „Krivulės“ biuletenį (pusės „Pravdos“ laikraščio formato!) kiekvieną savaitę lietuvių kalba 10 000 egzempliorių tiražu „Titnago“ valstybinėje spaustuvėje⁷⁷. Laikraščio redaktoriumi tapo profesionalus žurnalistas Vladislovas Mikalauskas. „Krivulė“,ėjusi du kartus per mėnesį, netruko susidurti su finansinėmis problemomis. Apie komerciją sąjūdininkai tuo metu dar negalvojo, o pasiturinčių rėmėjų nebuvo. Be to, daug lėšų Sąjūdis turėjo skirti rinkimams į LSSR AT bei SSRS liaudies deputatų suvažiavimą.

Tad ketvirtasis laikraščio numeris atspausdintas tik 1989 m. vasario mėn.⁷⁸ Iki 1989 m. rugsėjo 18 d. pasirodė šešiolika „Krivulės“ numerių. Beveik po dvejų metų (1991-08-13) Lietuvos Sąjūdžio miesto taryba išleido septynioliktąjį laikraščio numerį, kurį redagavo laikinai redaktoriaus pareigas einanti I. Vasinauskaitė. Tačiau kitas, aštuonioliktasis, laikraščio numeris tapo paskutinis. Tokį „Krivulės“ likimą lėmė finansinės problemos, pasikeitusi politinė padėtis ir Sąjūdžio populiarumo kritimas. Paskutinis LS Šiaulių tarybos leidinio „Krivulė“ numeris išleistas 2008 m. spalio 12 d. Jis skirtas Sąjūdžio padalinio įkūrimo mieste dvidešimtmečiui.

1989 m. spalio 16 d. išėjo LS Šiaulių tarybos savaitraščio „Savaitės Krivulė“ pirmasis numeris. Jo leidyba atsiėjo gerokai pigiau. Laikraštis leistas 5 000 egzempliorių tiražu. Jį redagavo Irena Vasinauskaitė, J. Sabaliauskas. Savaitraštis leistas iki 1990 m. gruodžio 25 d. Daugiau nei per metus pasirodė 109 „Savaitės Krivulės“ numeriai. Minėti leidiniai atliko ne tik kultūrinę-educacinę, politinio švietimo funkcijas, ugdė patriotizmą, bet ir tapo savotiškais to meto politinio gyvenimo Šiaulių krašte metraščiais. Sąjūdžio spaudą iš pradžių platino LPS miesto tarybos nariai (ypač aktyvus buvo Petras Petrauskas), nuo 1989 m. balandžio mėn. jos

⁷⁶ Kačinskas V., *Interviu*, 2008-04-25.

⁷⁷ Susirašinėjimas su Šiaulių miesto institucijomis Sąjūdžio veiklos klausimais, ŠAA, f. 1063, ap. 1, b. 27, l. 17.

⁷⁸ Lazdynas R., Nuo Sąjūdžio spaudos iki spaudos laisvės, *Krivulė*, 2008-10-12, p. 10.

buvo galima įsigyti senojo parko skaitykloje⁷⁹, o vėliau – specialiame kioske, įrengtame po centriniais viešosios bibliotekos laiptais. Reikėtų akcentuoti, kad taip Sąjūdžio padalinys Šiauliuose, bene vienintelis Respublikoje, įgijo nekilnojamąjį turtą, kuris 2009 m., rekonstruojant biblioteką, buvo neaiškiai nugriautas. Be to, sąjūdininkų laikraščius nuo 1990 m. sausio 1 d. buvo galima prenumeruoti.

Antrajai leidinių grupei galima priskirti jau minėtą lietuvių dramaturgijos festivalio Šiauliuose biuletinį „Atgaiva“ (1988-12-12–22), miesto roko klubo 1989 m. pasirodžiusį leidinį „Rokabil“. Sovietinės agresijos metu (1991-01-13) „Šiaulių naujienų“, „Šiaulių krašto“ žurnalistai drauge su miesto taryba išleido specialų numerį „Šiaulių laikraštis“. Tą pačią dieną „Šiaulių kraštas“ išleido priedą rusų kalba „Kruvinasis sekmadienis“.

Savo žiniasklaidos priemonės turėjo atsikūrusios ar naujai susikūrusios visuomeninės organizacijos. Jos priskirtinos trečiajai leidinių grupei. 1988 m. lapkričio 14 d. išėjo pirmasis nepriklausomo jaunimo laikraščio „Varpai“ numeris. Jo redaktoriumi iš pradžių buvo Dangiras Mačiulis, o nuo 1989 m. antrojo numerio – Reda Medišauskaitė, korespondentais – Vaidas Bacys, Artūras Bekeris, Darius Ramančionis, Rima Dauskurdytė, Aidas Buzys, Nerijus Abromavičius, Ramūnas Šaučikovas. Laikraštis turėjo savo istorines tradicijas. Dar 1926 m. Šiaulių valstybinės berniukų gimnazijos moksleivių iniciatyva 800 egzempliorių tiražu buvo išleisti du jaunimo laikraščio „Varpai“ numeriai⁸⁰. Tad Atgimimo laikotarpiu pasirodė trečias šio leidinio numeris, kuriame, įvardijant savo veiklos principus, pareikšta parama Sąjūdžio programai. Laikraštis spausdintas rotatoriumi. Nuo 1989 m. pirmojo numerio jis pasivadino Šiaulių moksleivių, o nuo antrojo – Šiaulių moksleivių atstovybės leidiniu. Tam įtakos turėjo 1989 m. vasario 18–19 d. Mokytojų namuose vykusio moksleivių konferencija, kurios metu išrinkta Šiaulių miesto moksleivių atstovybė⁸¹. Laikraštyje paskelbtas šios institucijos statutas, veiklos kryptys, priimtose mokinių forume rezoliucijos „Dėl jaunimui vadovaujančių organų“, „Dėl karinio-patriotinio auklėjimo“, „Dėl gamybinio

mokymo ir visuomenei naudingo darbo“, „Dėl tautinės mokyklos sukūrimo“, „Dėl mokyklos tarybų (parlamentarų) įsteigimo“, „Dėl „Jedinstvos“ veiksmų“ ir kt. Šiaulių Gediminaičiai nuo 1989 m. balandžio mėn. leido laikraštį „Saulė“, o skautai nuo 1989 m. vasaros – „Skautų aidą“. Tų pačių metų pabaigoje pasirodė Lietuvos žydų kultūros draugijos Šiaulių skyriaus informacinis lapas „Magen David“ („Dovydo skydas“), kuriame aptarti miesto žydų bendruomenės veiklos planai, kultūros klausimai⁸².

Nuo 1989 m. rugsėjo mėn. LKJS Šiaulių miesto komitetas ir Šiaulių jaunimo mokslinės techninės kūrybos centras, o nuo 1990 m. liepos mėn. gamybinis komercinis susivienijimas „Astra“ leido visuomeninės minties bulvarinį laikraštį „Nelabai įdomus mūsų momentas“. Prie jo ėjo priedas „Grožis, jėga, sveikata“. Visi Atgimimo laikotarpiu Šiauliuose pasirodę leidiniai prisidėjo prie spaudos laisvės atgavimo, pliuralizmo tradicijų viešojoje erdvėje formavimo.

⁷⁹ Skaitykite Sąjūdžio spaudą, *Krivulė*, 1989-05-16, p. 8.

⁸⁰ Mačiulis D., Kodėl „Varpai“?, *Varpai*, 1988-11-14, p. 2.

⁸¹ Buzys A., Šaučikovas R., Įvyko miesto moksleivių konferencija, *Varpai*, 1989, Nr. 2, p. 1.

⁸² Levitas E., Štai ir mes, *Šiaulių naujienos*, 1990-01-10, p. 1.

Stasys Putvinskis-Pūtvis – visapusiška asmenybė

Nepriklausomybės kovų dalyvis, pažangus ūkininkas, Lietuvos žemės ūkio ministras, Seimo narys, Šaulių sąjungos centro valdybos narys, gamtosaugininkas ir publicistas – tokia visapusiška asmenybė buvo Stasys Putvinskis-Pūtvis, apie kurio trumpą, Tėvynei pašvęstą gyvenimą rašoma šiame straipsnyje.

Jame panaudoti Stasio Pūtvio žmonos Darijos, dukros Julijos ir sūnaus Rimanto bei amžininkų – dvarų darbininkų, tarnautojų, apylinkės gyventojų – prisiminimai.

Padėka. Autorius dėkoja Viktorijai Daniliauskaitei, Giedrei Dabkevičienei, Rimantui ir Stasiui Pūtviams, LGGRTC Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus Istorijos skyriaus vedėjai Ramunei Driaučiūnaitei – už informaciją, nuotraukas ir patikslinimus, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Istorijos skyriaus darbuotojams – už galimybę pasinaudoti Vlado Putvinskio-Pūtvio ir jo šeimos archyvo dokumentais.

Vaikystė Šilo Pavėžupio dvare ir mokslas Liepojoje

Stasys buvo pirmagimis Vlado ir Emilijos Putvinskių sūnus. Pasaulį jis išvydo 1898 m. rugpjūčio 3 d. Šilo Pavėžupio dvare, Šaukėnų valsčiuje, Šiaulių

apskirtyje, buvo pakrikštytas rugpjūčio 25 d.¹ (kai kuriuose šaltiniuose ši data klaidingai nurodoma kaip gimimo diena – *aut. past.*).

Putvinskiai, kaip ir kiti dvarininkai, buvo sulenkėję. Sūnaus gimimas tėvams buvo naujo gyvenimo pradžia – jie apsisprendė kalbėti lietuviškai. Emilija Putvinskienė rašė: „Nuo tos dienos lietuvių kalba tapo mūsų šeimos kalba.“² Vladas Putvinskis apie tą laiką prisiminė: „Mums jau buvo gimęs vaikas, ir jis savo lopšyje neturėjo girdėti garsų tos kalbos (t. y. lenkų kalbos), kuri jį skirtą nuo jo tautos. Jis turėjo būti laimikis, sveikinamas brangiais savosios kalbos garsais. Stojom į „litvomanus“. Tiltą paskui save sudeginom: sugrįžimo nebepaliko.“³ Emilija Putvinskienė pasakojo, kad sunkiausias jų gyvenimo metas buvo tuomet, kai Vladas ir jinai jau buvo palaidoję praeitį, apsisprendę, kad vėlai jau lopšyje negirdės lenkų kalbos, pasisamdę žemaitę auklę, įsigiję lietuviškų knygų ir pradėję mokyti lietuvių kalbos, bet dar nebuvo išitraukę į lietuvišką veiklą⁴. Stasys augo tautiškoj patriotinėj

¹ Daniliauskienės-Pūtvytės Julijos, g. 1926 m. Šilo Pavėžupio dvare, laiškas (be datos), *autorius asmeninis archyvas*.

² Putvinskienė Emilija, *Atsiminimai*, Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1995, p. 24.

³ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 74.

⁴ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 110.

aplinkoj, nes spaudos draudimo laikais tėvų namai buvo literatų ir visuomenės veikėjų susibūrimo vieta, čia buvo slepiamos ir iš čia toliau gabenamos lietuviškos knygos.

Tėvai išaugino penkis vaikus, kurie, išskyrus „pagrandukę“ Emiliją, buvo pametinukai (duktė Julytė mirė maža – 1905 m. palaidota Šilo Pavėžupio kapinaitėse – *aut. past.*). Tėvas Vladas mažuosius pats pramokė skaityti ir rašyti, vėliau jau turėjo mokytojus. 1908 m. vaikus mokė panelė O. Fledžinskaitė, jai išvažiavus, – abu tėvai. Vladas „vietoje nuobodaus skaitymo ir rašymo sugalvojo leisti laikraštį, kurį pavadino „Šilo Pavėžupio žinios“. Laikraštis pačių vaikų buvo rašomas ir iliustruojamas“⁵.

Namie gavęs gerą išsilavinimą, 1914 m. Stasys įstojo į Liepojos (Latvijos) komercinę mokyklą. Emilija Putvinskienė rašė: „Atėjo 1914 metų pavasaris. Išvežėm vaikus į Liepoją laikyti egzaminų. Tris vyresnius į ketvirtąją klasę ir vieną į ant-
rają. Į bendrą mergaičių ir berniukų Komercijos mokyklą. Egzaminus išlaikė visi. Tuo ir pasibaigė pirmasis jų mokslo laikotarpis tėvų priežiūroje.“⁶ 1914–1915 m. Liepojos komercinėje mokykloje mokėsi E. ir V. Putvinskių vaikai Ona, Sofija, Stasys ir Vytautas⁷. Mokslas truko neilgai, nes 1915 m. mokinius paleido dėl pasikartojusio Liepojos bombardavimo⁸. Vladas Putvinskis mini „laiškus nuo Stasiaus ir Onos, rašytus iš Liepojaus lygiai mėnesį atgal“⁹ – 1915 m. kovą, vadinas, tuo laiku vaikai dar mokėsi.

Karo audrose ir Nepriklausomybės kovose

Vokiečių okupacija sutrukdė Stasiui baigti mokslus. 1915 m. rudenį jo brolis Vytautas ir sesės Ona, Sofija ir Emilija, „ištrūkę iš fronto zonos, atsidūrė Maskvoje, kur gyveno Komiteto“¹⁰ ir giminių remiami. Vyriausiajam sūnui Stasiui pavyko per frontą prasimušti pas motiną: drauge su ja Stasys visą

Vlado Putvinskio vaikai, iš kairės: Onutė (g. 1899), Sofija (g. 1900), Stasys (sėdi; g. 1898) ir Vytautas (g. 1901).
Fotografuota apie 1908 m. Šiauliuose. Iš Pūtvių šeimos archyvo

karą ir praleido Lietuvoje“¹¹. Šilo Pavėžupio dvare juodu ūkininkavo dviese, nes Vladas Putvinskis tuo metu buvo ištremtas į Rusiją, Voskresensko kaimą.

Neturėdamas galimybės mokytis mokykloje, Stasys, matyt, lavinosi namuose, nes laiškuose Marijai Nemeikšaitei 1916 m. jo tėvas rašė: „Stasekas turi mokytoją“; „Stasiukas mokinas namie“¹². 1918 m. jis baigė Biržiškos vadovaujamą Vilniaus 1-ąją lietuvių vyrų gimnaziją¹³.

Pirmųjų Nepriklausomybės metų laikotarpis buvo labai sunkus. Apie tai rašoma Vlado Putvinskio-Pūtvio, grįžusio iš tremties Rusijoje į Šilo Pavėžupį 1918 m. kovo mėn., biografijoje: „Į namus grįžęs Vladas Pūtvis susidūrė su labai liūdna padėtimi Žemaitijoje. Miškai buvo pilni plėšikaujančių rusų belaisvių, kitokių valkatų, apylinkėse skersai ir išilgai trankėsi bolševikų baudžiamieji būriai. <...>. Dėl šių priežasčių Pūtvis buvo priverstas supirkinėti ginklus ir rūpintis namų apsauga.“¹⁴

⁵ Putvinskienė Emilija, *Atsiminimai*, Šiaulių „Aušros“ muziejus, 1995, p. 58.

⁶ *Ten pat*, p. 61.

⁷ Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Lietuvos šaulių sąjunga, 2003, p. 87.

⁸ Putvinskienė Emilija, *Atsiminimai*, 1995, p. 67.

⁹ Vlado Putvinskio-Pūtvio laiškas žmonai, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Lietuvos šaulių sąjunga, 2003, p. 115.

¹⁰ Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti skyrius (vietinis komitetas).

¹¹ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 124.

¹² Vlado Putvinskio-Pūtvio laišškai, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Lietuvos šaulių sąjunga, 2003, p. 372, 378.

¹³ Pateikiant faktus čia ir toliau (apie tarnybą kariuomenėje) naudoti šie archyviniai duomenys ir šaltiniai: LCVA, f. 930, ap. 2P, b. 169; ap. 2Ž, b. 129; ap. 5, b. 2247; ap. 8, b. 796, 866, 886; LGG, t. 1, p. 675; BLE, t. 24, p. 284–285, LKKAS archyvas.

¹⁴ Putvinskis-Pūtvis Vladas, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 129.

Tėvynės nelaimės, iš visų pusių puolantys priešai paskatino ir Stasį Putvinskį stoti į savanorių gretas. 1919 m. gegužės 30 d. savanoriu įstojo į Lietuvos kariuomenę ir buvo paskirtas į 1-ąją lietuvių raitelių pulką Anykščiuose. Patarnavęs eiliniu, 1919 m. vasarą išlaikė egzaminus į Karo mokyklą, kurios II laidą baigė tų pačių metų gruodžio 16 d., nes dėl karininkų stygiaus besikuriančioje Lietuvos kariuomenėje mokslai karo mokykloje iš pradžių truko 4 mėnesius¹⁵. S. Putvinskiui buvo suteiktas pėstininkų leitenanto laipsnis ir jis paskirtas į 3-iojo eskadrono 1-ąją raitelių pulką, o 1920 m. sausio 23 d. – 4-ojo eskadrono jaunesniuju karininku. Vladui Kurkauskui tapus Vilniaus miesto ir apskrities komendantu, 1920 m. liepos 13 d. S. Putvinskis su husarų būriu buvo pasiųstas į Vilniaus miesto ir apskrities komendantūrą, kur buvo paskirtas antruoju placadjutantu ir raitelių komandos vadu, rugpjūčio 1 d. – pirmuoju placadjutantu. Šias pareigas ėjo, kol po generolo L. Želigovskio „maišto“ spalio mėn. Vilnių užėmė lenkų kariuomenė¹⁶. 1920 m. liepos 13 d. – spalio 11 d. dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais Rykantų, Eišiškių, Lentvario ir Vilniaus apylinkėse. Pasižymėjo žvalgybos žygiuose lenkų užfrontėje – rinko žinias pulkams, žygiavusiems į Vilnių. Dalyvavo mūšiuose su bolševikais¹⁷. Nuo 1920 m. spalio 11 d. S. Putvinskis buvo 1-ojo kavalerijos pulko ryšių komandos viršininkas, nuo 1921 m. vasario 6 d. – pulko adjutantas. 1921–1922 m. tarnavo adjutantu husarų pulke Anykščiuose, kurio pulko vadas buvo Povilas Plechavičius. 1922 m. (archyvo duomenimis, rugsėjo 25 d. – *aut. past.*) iš ten, turėdamas vyresniojo leitenanto laipsnį, buvo išleistas į atsargą¹⁸.

Agronomijos studijos ir ūkininkavimas tėviškėje

1922 m. pabaigoje S. Putvinskis išvažiavo studijuoti agronomijos į Halės universitetą, vieną seniausių Vokietijoje aukštųjų mokyklų. Jis pasekė tėvo pėdomis, nes XIX a. pabaigoje agronomijos ten pat

mokėsi ir V. Putvinskis. Studijų metais – 1923 m. balandžio 12 d. – Stasys vedė Tatjanos ir Dmitrijaus Zubovų dukterį Dariją Zubovaitę, kuri taip pat studijavo šiame universitete¹⁹. S. Putvinskis baigė sutrumpintą agronomijos kursą ir nuo 1925 m. abu su žmona ūkininkavo Šilo Pavėžupio dvare²⁰.

1926 m. balandžio 23 d. tarp V. Putvinskio ir S. Putvinskio buvo sudaryta Šilo Pavėžupio dvaro nuomos sutartis, pagal kurią nuo tos dienos S. Putvinskiui buvo „išnuomojamas visas <...> valdomas žemės plotas su Salalės, Liknalės ir Varžumos tvenkiniais, išskyrus 80 ha dvaro centro, kuris atiduodamas atskiromis sąlygomis, sulig atskira sutartimi <...>. Išnuomojamas žemės plotas turi apie 270 ha. <...> Už išnuomotą žemę Stasys Putvinskis moka kas metas po 2 000 (du tūkstančius litų). Atlieka visas pareigas valstybiniame ir apmoka visus valstybinius ir savivaldybinius mokesnius. Išnuomotoje žemėje S. Putvinskis turi pilną nuosavybę šeimininkauti sulig savo nuožiūra: daryti tvenkinius, kirsti mišką, nugriauti trobesius, statyti naujus ir t. t.“²¹ Tą pačią dieną tarp tėvo ir sūnaus buvo pasirašytas ir Šilo Pavėžupio inventoriaus pirkimo bei pardavimo aktas, kuriuo už 38 000 litų sumą (3 000 litų sumokant iškart, o likusius – per penkerius metus) S. Putvinskiui parduodamas „visas gyvas ir negyvas inventorių, kuris randasi šiuo laiku Šilo-Pavėžupy, susidedantis iš 17 arklių, 15 karvių, 3 kiaulių, 10 brikų, 6 šlajų, 10 plūgų, 4 akėčių, vienos sėjamos ir pjaunamos mašinos ir kitų ūkiškų įrankių, iš javų sėklos“²².

Po žemės reformos dalijant Gaugarių Leopoldo Janavičiaus dvarą, S. Putvinskis iš Jono Biliūno pirkė 3,2 ha sklypą, o iš Antano Kazlausko – dar 6,5 ha²³. Vėliau jis dovanojo apie 3 ha žemės sklypą Keršinėje (dabar Gaugarių k. – *aut. past.*) 1936 m. pastatytai Šilo Pavėžupio Vlado Putvinskio pagrindinei mokyklai; skyrė vietos parkui, tvenkiniui, mokomajam daržui ir sodui²⁴.

¹⁹ D. Pūtviėnės prisiminimai, mašinraštis (užrašė V. Lopeta).

²⁰ Daniliauskaitė V., Dabkevičienė G., Apie mamos tėvą, Julija Daniliauskienė, *Būtis karpiniuose*, Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2017, p. 46.

²¹ Nuomos sutartis Šilo Pavėžupio dvaro, Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

²² Šilo Pavėžupio inventoriaus pirkimo ir pardavimo aktas, Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

²³ Žemės sklypų pirkimo ir pardavimo sutartys, Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

²⁴ Klimaitis Juozas, buvęs Šilo Pavėžupio mokyklos vedėjas, g. 1908 m. Šakių r., Sintautų vlsč.

¹⁵ Prieiga internete: https://lt.wikipedia.org/wiki/Kauno_karo_mokykla.

¹⁶ Pūtviėnės Darijos, g. 1901 m. Bubių dvare, pateiktos Stasio Pūtviėno gyvenimo datos, *Pūtvių šeimos asmeninis archyvas*.

¹⁷ Stasio Putvinskio biografinės žinios. 12.XII.1935, MA CB F12 2953.

¹⁸ Pūtviėnės Darijos, g. 1901 m. Bubių dvare, pateiktos Stasio Pūtviėno gyvenimo datos, *Pūtvių šeimos asmeninis archyvas*.

Stasys Putvinskis-Pūtvis – Lietuvos kariuomenės leitenantas. 1922 m. Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, A029-P114

Stasys Putvinskis-Pūtvis (kairėje) su mama Emilija, seserimis Ona, Emilija, Sofija ir broliu Vytautu. 1929 m. Iš Pūtvių šeimos archyvo

S. Putvinskis ūkininkavo sumaniai pritaikydamas įgytas agronomijos žinias. Šilo Pavėžupio dvaro žemės buvo nederlingos, todėl ūkyje taikė pažangią sėjomainą: kas kelinti metai kiekvieną lauką trėšdavo mėšlu. Žaliai trąšai augino lubinus. Gilvybrastės lauke, kuriame buvo smėlynai, aparus lubinus, kad rugiai geriau augtų, dar superfosfato (*zūperio*) užpildavo: lubinas su superfosfatu veikdavo efektyviai. Sėjo rugių veislės „Petkus“ javus, kurių grūdai buvo dideli. Augino miežių veislę „Auksiniai“²⁵. Dvare plėtojo tėvo pradėtą tvenkininę žuvininkystę. 1934 m. Šilo Pavėžupio dvare buvo 12 tvenkinių, kurie užėmė 82 ha plotą²⁶. Žuvininkystė buvo pelninga. Pvz., 1928 m., kai gerai „užderėjo“ žuvis, ją pardavęs S. Putvinskis pirkė amerikietišką traktorių „Internacionalas“, su kuriuo dirbo dvaro kalvis, baigęs traktorininkų kursus Šiauliuose²⁷. Dvare laikė žemaitukų ir ardėnų veislinius arklius – buvo vystoma veislinė gyvulininkystė²⁸. Šilo Pavėžupyje buvo laikomos Danijos žaliųjų veislės karvės. Žaliosios karvės pasirinktos todėl, kad jų pienas buvo gerokai riebesnis už juodmargių. Iš

pienininkystės taip pat gaudavo pelną. Atskiros karvės duodavo iki 5 000 litrų pieno per metus²⁹. 1936 / 1937 m. S. Putvinskio Šilo Pavėžupio dvare buvo laikomos 27 karvės, kurių vidutinis metinis primilžis buvo 3 480 litrų – didžiausias tarp Kelmės ratelio savininkų³⁰.

S. Putvinskis skatino dvaro dirbančiuosius taupyti, kad sąžiningai dirbę dvare galėtų nusipirkti žemės sklypą ir senatvėje nereiktų ubagauti. Pagrindiniams dvaro kumečiams buvo įvedęs privalomą taupymą – kasmet iš atlyginimo išskaitydavo po 100–200 litų ir padėdavo į Žydų banką Šiauliuose³¹. Sprendžiant iš S. Putvinskio laiško mamai, 1931 m. taupymui buvo išskaitoma dar didesnė suma: „Su ordinarininkais susitariau, kaip tuomet kalbėjęs, jie priverstinai atidės į metus po 300 litų, kurie bus laikomi mano atsakomybė ir mano žinioje.“³² Šilo Pavėžupio dvare susitaupe pinigų savo ūkius nusipirko Adomavičius, Alūzas, Anglickis, Dzin-dzalieta, Račkauskas, Venckus.

S. Putvinskis darbe reikalavo drausmės ir tvarkos, nepakentė tinginių. Jo dukra Julija prisiminė: „Kai mes sugrįžome iš tremties, kartą mano brolis paklausė Stulpiną, buvusį darbininką Tėvo ūkyje: „Nu, pasakyk, koks iš tikrųjų buvo mano Tėvas?“ Šis, neilgai pagalvojęs, žemaitiškai atsakė: „Ans buva laba griežts, ale laba teisings.“ Už smulkesnius prasižengimus, kaip muštynes, tarpusavio kivirčius, reikėdavo atsiprašyti arba sumokėti kelių litų baudą Šaukėnų klebonui. Dvare nebuvo galima bylinėtis, jei kas norėjo bylinėtis, turėjo išeiti iš dvaro. Iš darbo darbininkas galėjo būti atleistas, jei atsiskaidavo dirbti paskirtą darbą. Tačiau didžiausias prasižengimas buvo vagystė. „Apsivogęs kitame dvare, darbo jau nebegausi. Jei vogei ką nors, kad ir žuvį, sakydavo:

– Laike 24 valandų ant vieškelio už kapukų!“³³

Tai reiškė išvykti iš dvaro, keliaujant pro Šilo Pavėžupio kapines einančiu vieškelio Kelmė–Šaukėnai. Atleidimas iš darbo buvo didelė bausmė: Šilo

²⁵ Buvęs dvaro kalvis Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

²⁶ Junevičius S., Žuvų ūkio našumo ryšys ir klimato reiškiniai, *Žemėtvarka ir melioracija*, 1936, Nr. 2, p. 71.

²⁷ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

²⁸ Pūtvio Rimanto, g. 1928 m. Šilo Pavėžupio dvare, atsiminimai, *V. Lopetos asmeninis archyvas*.

²⁹ Pūtvienės D., g. 1901 m. Bubių dvare, prisiminimai, mašinraštis, *V. Lopetos asmeninis archyvas*.

³⁰ Lietuvos galvijų augintojų ir Kontrolės ratių sąjungos 1936 / 1937 kontrolės metų apyskaita.

³¹ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

³² Stasio Putvinskio laiškas E. Putvinskienei. 1931.I.5. Šilo Pavėžupis, Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

³³ Žalps Jurgis, g. 1925 m. Šonos k., Šaukėnų vlsč.

Darija ir Stasys Pūtviai su vaikais Aleksandra, Julija ir Rimantu. Šilo Pavėžupis, 1930 m. Iš Pūtvių šeimos archyvo

Pavėžupio dvare darbininkai retai keisdavosi, nes buvo geros darbo sąlygos ir uždarbis.

1931 m. laiške motinai S. Putvinskis rašė: „Pavėžupio eilinis ordinarininkas gavo: 41 cnt. javų, 600 litų ir išlaikymą vienos karvės. <...> Alga nepaprastai didelė, <...> bet, manau, kaip nors išsimokėsiu, nes tai idėjos vedamas darbas.“³⁴

Už nuopelnus lietuvybei, vykstant žemės reformai, V. Putvinskio dvaras nebuvo nacionalizuotas ir išdalytas. Vėliau, valdant S. Putvinskiui, šis ūkis tapo pavyzdinis ir turėjo laikytis tam tikrų reikalavimų. Matyt, dar niekas netyrinėjo Šilo Pavėžupio dvaro ūkio istorijos, todėl kol kas galime remtis tik prisiminimais. Anot P. Vosylius³⁵, pavyzdiniams ūkiams galiojo tokie reikalavimai: auginti geras bulvių veisles, pripažintos veislės javus ir išplatinti jų sėklas; auginti ir parduoti veislinius gyvulius. D. Pūtvienės teigimu, pavyzdinis ūkis turėjo priimti Dotnuvos žemės ūkio akademijos studentus atlikti praktikos, diegti naujoves (sėjomainą, lubinus ir t. t.).

Aktyvus visuomenininkas

S. Putvinskis labai aktyviai dalyvavo įvairių organizacijų veikloje. Jo sūnus Rimantas prisiminė: „Tėvas daug dirbo visuomeninio darbo, užtat

labai dažnai išvažiuodavo iš namų ir mes vaikai nei nežinojom, kur išvažiavo tėvas. Atmenu, kad išvažiuodavo ir tą pačią dieną grįždavo. Atmenu, kad išvažiuodavo ir kelioms dienom.“³⁶

Jis buvo Šaukėnų valsčiaus tarybos narys, Šiaulių apskrities tarybos pirmininkas, Galvijų kontrolės ir auginimo sąjungos pirmininkas, Žemės ūkio rūmų valdybos I vicepirmininkas³⁷. Apie 1932–1933 m. Šaukėnų žiemos žemės ūkio mokykloje S. Putvinskis dėstė arklinių kystę. Jis buvo arklių mylėtojas. Visada į užsiėmimus atjodavo raitas kartu su dvaro ūkvedžiu Jurgiu Pluščiausku. S. Putvinskis dėstė praktiškai, glaustai ir aiškiai. Mielai aiškino bet kokią temą. Kartą žiemą, sausio mėn., mokiniams suorganizavo išvyką į savo dvarą. Atsiuntė dvejus roges ir nusivežė. Rodė arklius. Aiškino, kaip atrodo skirtingų veislių arkliai. Ten buvo trakėnų, pora žemaitukų, trejetas ardėnų³⁸.

S. Putvinskis dalyvavo ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus veikloje. „Tuo laikotarpiu, kai „Aušros“ muziejų tvarkė Šiaulių kraštotyros draugija, susiformavo ir pagrindiniai muziejaus rinkiniai, nusistovėjo jų kaupimo kryptys. Jau 1933 m. fondai

³⁴ Stasio Putvinskio laiškas E. Putvinskienei. 1931.I.5. Šilo Pavėžupis, Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

³⁵ Vosylius P., g. 1912 m. Žeberių k., netoli Užvenčio k.

³⁶ R. Pūtvio rašinys „Stasys Pūtvis“, rankraštis, 1998, *R. Pūtvio asmeninis archyvas*.

³⁷ *Stasio Putvinskio biografines žinios. 12.XII.1935*, MA CB f. 12 2953.

³⁸ Buvęs Šaukėnų žiemos žemės ūkio mokyklos mokinys Vosylius P., g. 1912 m. Žeberių k., netoli Užvenčio.

buvo skirstomi sekcijomis“, kurių vienos – žūklės – medžioklės – vedėju buvo S. Putvinskis³⁹.

Jo tėvas Vladas-Gerardas Putvinskis buvo 1919 m. rugpjūčio 20 d. įsteigtos Šaulių sąjungos pirmininkas, o vėliau – garbės pirmininkas⁴⁰. Ši organizacija buvo svarbi ir Stasiui. Ūkininkaudamas Šilo Pavėžupio dvare, jis aktyviai dalyvavo Šaukėnų šaulių būrio veikloje. Dvare iš darbininkų buvo sudaręs Šilo Pavėžupio šaulių grandį, kuri priklausė Šaukėnų šaulių būriui⁴¹. 1932 m. šio būrio susirinkime „kuopos vadas ats. leit. S. Putvinskis apibūdino bylos su vokiečiais laimėjimą Hagoje ir to didelę reikšmę Lietuvai“. Rugsėjo 11 d. Skaistgirio šaudykloje jis kartu su rinktinės vadu tikrino šaulių gabumus, šaudant 100 m distancijoje stacionais⁴². 1932 m. rugsėjo 18 d. atidarant Vlado Putvinskio vardo šaulių namus Kelmėje, Šaukėnų šaulių kuopos vadas S. Putvinskis vadovavo šaulių paradui miesto aikštėje⁴³.

S. Putvinskis buvo Šaulių sąjungos VII rinktinės valdybos vicepirmininkas ir I bataliono vadas⁴⁴. 1937 m. išrinktas į Šaulių sąjungos centro valdybą, jis priešinosi pastangoms tų, kurie norėjo šauliais padaryti visus valstybės tarnautojus, taip pat buvo prieš visas privilegijas, kuriomis būtų išplėstos šaulio, kaip valstybės piliečio, teisės⁴⁵.

1931 m. sausio 1 d. pagal Karininkų laipsnių įstatymą jo atsargos leitenanto laipsnis pakeistas į atsargos jaunesniojo leitenanto. 1934 m. atliko karo pratybas 2-ajame ulonų pulke. 1935 m. lapkričio 23 d. buvo pakeltas į atsargos leitenantus⁴⁶.

Duktė Julija prisiminė: „Tėvas net į Tautininkų partiją buvo įstojęs, kad nebūtų nuošaly visų įvykių eigos. Bet bendrą kalbą surasti vis vien nesisekė, tų daugumos kitų valdžios vyrų interesai Tėvui buvo nepriimtini. Nusivylęs iš partijos išstojo.“⁴⁷

Už drąsą Nepriklausomybės kovose ir nuopelnus valstybei S. Pūtvis apdovanotas 1-ojo laipsnio Vyčio Kryžiumi (1920), Vyčio Kryžiaus 5-ojo laipsnio (1920), Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio (1928), Šaulių žvaigždės (1935), Estijos Baltosios žvaigždės 1-ojo laipsnio (1937) ordinais, Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio (1928) ir Latvijos išsivadavimo karo 10-mečio (1929) medaliais⁴⁸.

Stasio Putvinskio-Pūtvio portretas

Labai ryškius prisiminimus apie Tėvą užrašė jo duktė Julija: „Mano atminty Tėvas išliko visiems laikams jaunas, energingas, greitas, visad užsiėmęs ir dažniausiai linksmas.

Jis buvo tarp vidutinio ir aukšto ūgio, gražiai nuaugęs. Ankstyvoje jaunystėje buvęs labai lieknas ir vikrus, man rodos, šitų savybių nepraradęs ir vėliau. Veidas jo gražus, taisyklingų bruožų: kakta aukšta, tiesi nosis, labai mėlynos akys. Smakras truputį skeltas, visada nešiojo pakirptus ūsus. Plaukai tamsūs, priglude, šone perskirti, viršugalvyje pradėję gerokai retėti. Jo laikysena labai natūrali, judesiai greiti ir užtikrinti. Manau, visa tai būdinga žmogui, aiškiai suvokiančiam savo paskirtį.

Drabužius mėgo patogius ir paprastus: nešiojo žalsvos medžioklinės spalvos švarkus, vasarą plonos marškonės medžiagos, žiemą šiltesnius, su pamušalu, iki viršaus užsagstomus. Labiausiai mėgo galife kelnes ir čebatus aukštais aulais. Kelnes nešiojo visada ant petnešų, o baltus marškinius – uždara apykakle. Visada rišdavo austą kaklaryšį tamsių, neryškių spalvų: rudą su žalia arba juodą su šviesiai pilka spalvomis. Tokioj aprangoj vasarą turėjo būti karšta, bet jam sunku buvo keisti savo įpročius, nors šiaip gyvenime, toli gražu, nebuvo konservatorius.

Vasarai Mama jam pasiūdavo iš žalsvos medžiagos apvalią kepurę su snapu. Žiemą vilkėdavo puskailinukais ir mūvėdavo šilta kepure. Tai buvo jo įprastiniai drabužiai Pavėžupy. Turėjo jis, be abejo, ir kitokius drabužius: juodą karakulinę žieminę kepurę, ilgus kailinius, juoda medžiaga aptrauktus, turėjo skrybėlę, apjuostą taftiniu kaspinu, turėjo ir geros medžiagos kostiumus, nes jam gi reikdavo būti ne vien tik Pavėžupyje.

³⁹ Šaulių „Aušros“ muziejus, teksto aut. ir sud. B. Salatkienė, Šauliai, 1993, p. 10.

⁴⁰ Banevičius A., *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*, 1991, p. 105.

⁴¹ Stunguryš Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁴² *Trimitas*, 1932, Nr. 38, p. 774.

⁴³ Antalgiškis J., Iškilminga diena Kelmėje, *Trimitas*, 1932, Nr. 39, p. 769.

⁴⁴ *Stasio Putvinskio biografinės žinios. 12.XII.1935*, MA CB, f. 12 2953

⁴⁵ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. XXIV, p. 285.

⁴⁶ S. Putvinskio-Pūtvio asmens byla, LCVA, f. 930, ap. 2P, b. 169.

⁴⁷ Daniliauskienės Julijos atsiminimai „Tėvas“, rankraštis, 1997, *Pūtvių šeimos archyvas*.

⁴⁸ S. Putvinskio-Pūtvio asmens byla, LCVA, f. 930, ap. 2P, b. 169.

Pjaunant dvaro avižas. Stasys Pūtvis stovi dešinėje. Alfonso Būtauto nuotrauka

Kai gyvenom Kaune, jam ministeriaujant, dažniausiai vilkėdavo juodu ar tamsiu kostiumu. <...> Mažiausiai iškilmingiems atvejams buvo „vizitinis“: juodas švarkas ir juodos, siaurais, baltais dryželiais kelnės. Smokingas – jau iškilmingesnis drabužis: juodas kostiumas su juoda aksomine (o gal ir šilkinė?) atverčiama apykakle. Prie jo, berods, buvo dedamas „katiliukas“ – juoda, kieta, mažais bryliais skrybėlė. Visus tuos drabužius turėjo įsigyti ir Tėvas. Net fraką reikėjo jam turėti. Tai buvo, berods, tas atvejis, kai jis turėjo vykti į Estiją – Estijos nepriklausomybės minėjimą.⁴⁹

Prieš Lietuvos okupaciją nešiojo ir barzdą.

Šviesus Tėvo paveikslas išliko dukros Julijos atminty: „Štai jis sėdi Pavėžupy savo kabinete palinkęs virš rašomojo stalo, kažką rašo, o gal braižo brėžinius būsimam (taip ir neįvykusiam) Pavėžupio namo remontui. Priešais rašalinė, lygiai ir smailiai nudrožti pieštukai, greta guli perlamutrinėm kriaunom lenktinis peiliukas. Kabinete ant sienos sukabinti medžiokliniai šautuvai, jo sumedžiotų lapių, barsukų, vilko kailiai. Pašauktas pietų neskuba, vis dar neatsitraukia nuo savo darbo. Paskui greitai judesiu pakyla, trinkteli kabineto durys ir sėdasi prie stalo savo vieton, kai mes jau baigiam sriubą išsrėbti. Vis tiek greičiau už mus pavalgo. Paskui

greit pakyla ir išskuba į kiemą, kur papietavę vyrai po klevu dar ilsisi, aptarinėdami savo reikalus.“ Dvaro kalvis A. Stungurys prisiminė: „Vasarą, kai darbininkai pareidavo iš darbo, susėdavo ant tvorų („sulipsme kaip varnai“ – A. S.); tvoros buvo stiprios, storų karčių – jos saugojo bandą. Ant jų sutūpę prapolitikuodavo. Visokių atsitikimų, nuotykių Stasys pasakodavo. Darija (žmona – *aut. past.*) atvarydavo mergą, kad vyrą valgyti prišauktų. Ir tai dar ne iškart nueidavo. Sakydavo: „Reik valdžios klausyti.“ S. Putvinskis kalbėdavo su visais darbininkais. Daug ko žinodavo iš kariuomenės, iš Nepriklausomybės kovų, papolitikuodavo, padiskutuodavo žemės dirbimo reikalais.“⁵⁰

Pasak dukros, „visada judrus, dažniausiai linksmas ir su šposais, niekada nesvyruojantis ir neabejojantis. Man atrodo, jam nereikėdavo ilgai galvoti ir svarstyti kokį nors klausimą sprendžiant. Jis žinojo iš karto teisingą atsakymą ir jį vykdavo. Todėl ir santykiuose su žmonėmis buvo tiesus ir paprastas.“ Sūnus Rimantas prisiminė: „Nesu girdėjęs jį kalbant pakeltu tonu, visuomet būdavo arba linksmas, arba susimąstęs. Tačiau nesu matęs tėvo rūstaus. Nesu girdėjęs iš jo piktesnio žodžio nei savo, nei kitų atžvilgiu.

⁴⁹ Daniliauskienės Julijos atsiminimai „Tėvas“, rankraštis, 1997, *Pūtvių šeimos archyvas*.

⁵⁰ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

Tėvas turėjo dvi aistras ir, kuomet tik rasdavo liuoso laiko, tuoj ir užsiimdavo jomis: tai medžioklė ir jodinėjimas. Labai gerai pažinojo gamtą ir jos gyventojus, griežtai laikėsi visų medžioklės taisyklių ir terminų. Vieną sykį rudenį būdavo surengiama ančių medžioklė. Atvažiuodavo dėdė Vytautas, Kurkauskas, Plioteris⁵¹, na ir dar kai kas. Ančių būdavo daug. Kelis kartus žiemą buvo surengta medžioklė su varovais. Šiaip tėvas eidavo medžioti vienas. Aišku, pas jį visuomet būdavo medžioklinių šunų, tai taksai ir vižlai.

Pats labai gerai šaudė. Su ginklu visuomet elgėsi pagarbiai. Man sakė, kad ir neužtaisytas šautuvas vieną kartą iššauna, užtat su ginklu reikia elgtis labai atsargiai.“

Duktė Julija prisiminė: „Tėvas labai mėgo arklius. Jis pats buvo dailios figūros ir labai gražiai ant arklio laikėsi. Būdamas linksmo būdo, kartais ir su arkliu šposus krėsdavo. Pavyzdžiui, ant Plunksnos (anglų veislės baltos kumelės – *aut. past.*) kelis kartus įjojo į namus. Liepdavo mums, vaikams, plačiai atidaryti duris iš kiemo, per gonkas, prieškambarį įjodavo į saloną, apjodavo valgomajame aplink stalą ir per sodo duris išjodavo į sodą. Plunksna paklusniai viską išpildydavo, tiesa, kartą pribarstė „kriaušių“.“⁵²

Julijos teigimu, tėvas turėjo įvairių gabumų. „Ankstyvoje jaunystėje bandė piešti. Pas Senutę Graužikuose kybojo jo tapytas paveikslukas, vaizduojas tekantį iš po krūmų upelį. O štai ištraukėlė iš jo laiško, rašyto 1914 metais iš Liepojos, kur lankė komercinę mokyklą: „<...> Yra manyje kokio tai jausmo likutis, lyg kokia poezija. Mėginu aš jį išlieti paišymu ir rašymu.“ Rašymu po truputį užsiimdavo Tėvas ir vėliau, vaizdingai aprašydamas įvairius susidūrimus su žvėrimis ir paukščiais, savo pastebėjimus ir samprotavimus apie gamtą, medžioklę ir jų reikšmę, kuriuos atspausdindavo žurnaluose „Trimitas“ ir „Medžiotojas“.

Buvo bandymai ir muzikos srityje. Tėvas grojo kornetu, buvo suorganizavęs Pavėžupy orkestrėlį, kuriame mielai grojo apylinkių žmonės. Mama fortepijonu įvairius kūrinius skambindavo dažnai,

kartais prisijungdavo ir Tėvas su savo kornetu, ir tada plaukdavo be galo gražūs garsai Šuberto „Serenados“, o gal ir kiti. Bet tik kelis kartus girdejau juos abu muzikuojant. Vėliau Tėvo kornetas gulėjo nejudinamas ant gaidų etažerės Pavėžupy. Matyt, visi kiti darbai jam buvo daug svarbesni ir reikalingesni.

Niekada nemačiau Tėvo nuobodžiaujančio. Įstrigo man jo giliai susirūpinusio ir savo mintyse paskendusio vaizdas, kai 1939 m. Hitleris puolė Čekoslovakiją. Jis labai pergyveno tą grobuonišką pasikėsimą į mažos tautos laisvę.“⁵³

Buvo gyvas ir bendraujantis, todėl Šilo Pavėžupio dvaras (kaip ir Vlodo Putvinskio laikais) sulaukdavo daug lankytojų. Rimantas Pūtvis prisiminė: „Pagal seną tradiciją Pavėžupyje vasaros metu lankydavosi daug kultūros ir valstybės veikėjų. Tėvas buvo geras gamtos žinovas ir puoselėtojas, matyt, atjautė, kad žmonėms, gyvenantiems mieste, reikia pailsėti gamtos prieglobstyje. Vasaros metu Pavėžupyje lankydavosi daug svečių: tai visų pirma giminaičiai Mantautai, Tercijonai, Žmuidzinavičiai, Graurokai. Beveik kiekvienais metais atvažiuodavo daktaras J. Nemeikša su seserim Maryte, J. Čiurlionytė su dukra. Su ypatingu dėmesiu būdavo laukiamas profesorius Tadas Ivanauskas. Lankėsi Kalmantas su šeima, dažnai atvažiuodavo Jonas Kurpis, Šiaulių rinktinės vadas, pažvejoti. Kelis kartus buvo atvykęs profesorius Balys Sruoga su šeima. Sykį atsilankė ir prezidentas Antanas Smetona, kai važinėjo po Lietuvą su mašina ir vienu asmens sargybinu.“

Žmonės S. Putvinskį prisiminė kaip didelį Lietuvos patriotą. Į medžioklės Gilvyčių dvare suvažiuodavę dvarininkai nelaukdavo Stasio, nes, jam atvažiavus, „neprasižiodavo nė viens lenkiškai“ – turėdavo kalbėti lietuviškai⁵⁴.

Įvairiapusiška asmenybė

S. Putvinskis-Pūtvis buvo visapusiška asmenybė, jis daug kuo domėjosi.

Anot M. Juškevičienės⁵⁵, Stasys buvo „vaikščiojanti enciklopedija“. Svečiai, būdavo, ką nors

⁵¹ Vytautas Putvinskis – Stasio Putvinskio brolis; Vladas Kurkauskas – Stasio Putvinskio svainis ir kaimynas; Stanislovas Plioteris-Zyberkas – Kurtuvėnų dvaro savininkas.

⁵² Daniliauskienės Julijos atsiminimai „Apie arklius“, mašinraštis, *autorius asmeninis archyvas*.

⁵³ Daniliauskienės Julijos atsiminimai „Keletą štrichų apie mūsų Tėvą“, rankraštis, *Pūtvių šeimos archyvas*.

⁵⁴ Kiršinas Jonas, g. 1929 m. Gilvyčiuose.

⁵⁵ Namų mokytoja Juškevičienė Marija, g. 1910 m. Jurbarke.

Aukščiausi valstybės pareigūnai Lietuvos šaulių sąjungos organizuotame renginyje. Iš kairės pirmas stovi žemės ūkio ministras Stasys Putvinskis-Pūtvis. 1938 m. Iš Lietuvos centrinio valstybės archyvo, AO43-P069

jo paklausdavo, o jis vis atsakydavo. Kartą Stasio paklausė:

– O kaip uodas lotyniškai, tikrai nežinosi?

Stasys ėmė ir atsakė, nes išvakarėse buvo skaitęs knygą su uodo pavadinimu. Visi labai nustebo.

Jis mokėjo vokiečių, rusų, lenkų kalbas⁵⁶. Iš Vokietijos gaudavo vokiškų medžioklės ir agronomijos knygų, daug skaitė (vakarais) vietinės ir vokiečių spaudos, sekė visas agronomijos naujienas⁵⁷.

Stasys Putvinskis-Pūtvis buvo šeimos ir giminės istorikas, apie ką Vlodo Putvinskio-Pūtvio biografi-
joje⁵⁸ rašė knygos autorius Aleksandras Mantautas: „Iš visų Vlodo Pūtvio vaikų šioje srityje daugiausiai dirbo bei atsiėkė jo vyriausias sūnus Stasys. Jis atidžiai peržiūrėjo ir surūšiojo visą šeimos archyve turimą medžiagą, įsigijo, pasiskolino ir persirašė eilę kitur rastų dokumentų ir laiškų, nupirko kelis senus portretus, iš senų fotografijų davė nupiešti naujus portretus, entuziastiškai bendradarbiavo mano rašomosios Vlodo Pūtvio biografijos Pūtvių kilmei skirtajam skyriuje ir parašė turiningus prisiminimus apie savo tėvo ūkininkavimą kitam knygos skyriui. Drauge su broliu Vytautu jis lankėsi senojoje Pūtvių šeimos tėviškėje pas <...> paskutinį

Medardo Putvinskio vyriškos giminės palikuonį Bronislovą Putvinskį ir jo šeimą. <...> Bronislovas Putvinskis Stasiui ir Vytautui parodė Pūtvis piliakalnį (dabar Indijos piliakalnis Šilalės r.; didelę jo dalį nuplovė Akmenos upė – *aut. past.*) ir taip pat vietą, kur anksčiau stovėjo Pūtvių dvaro rūmai, Stasys taip pat peržiūrėjo Bronislovo turimus bajoriškų dokumentus, antspaudus, laiškus. <...> Jis taip pat stengėsi sužinoti, ar egzistavo koks nors ryšys tarp Pūtvis, Pūtvių, ar Pūtvio ir Petro Dusburgiečio kronikoje minimo Lietuvos valdovo PUCUWERUS arba PUTAWERE. <...> Šiuo paskutiniu klausimu Stasys Pūtvis norėjo ir ruošėsi užmegzti ryšius su kai kuriais lenkų ir vokiečių istorikais, bet tragiški 1940 m. vasaros įvykiai negailestingai sumaišė ir nutraukė visą jo darbą ir planus.“⁵⁹ 1938 m. S. Putvinskis juridškai pakeitė pavardę į Pūtvis⁶⁰.

S. Putvinskis-Pūtvis buvo aktyvus gamtosaugos idėjų propaguotojas Lietuvoje. Jis gerai pažinojo Tadą Ivanauską dar nuo tų laikų, kai profesorius aktyviai dalyvavo Šaulių sąjungos kūrimo veikloje kartu su V. Putvinskiu. Apie gamtininką tėvą prisiminė jo sūnus Rimantas: „Miške eidamas tėvas niekuomet nekalbėdavo, tik retkarčiais sustoja ir sako „girdi“ ir paaiškina, kokio čia paukščio ar

⁵⁶ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁵⁷ Pūtvis Rimantas, g. 1928 m. Šilo Pavėžupio dvare.

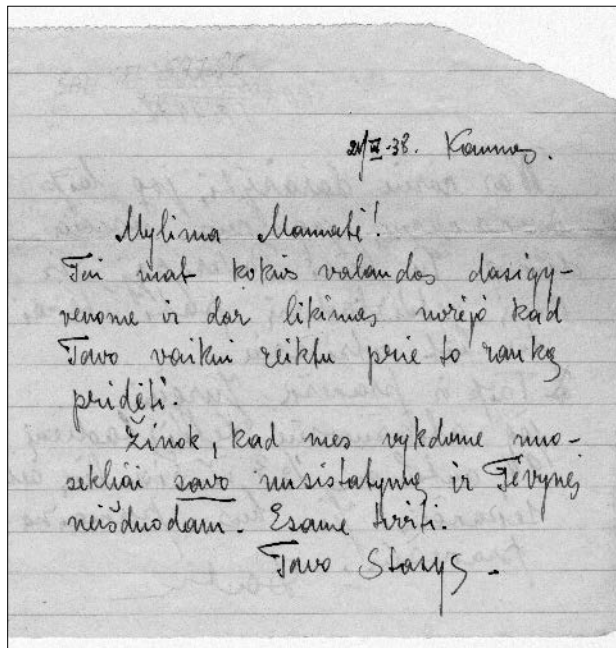
⁵⁸ Vladas Putvinskis Pūtvis, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 50–51.

⁵⁹ Vladas Putvinskis Pūtvis, *Gyvenimas ir parinktieji raštai*, Čikaga, 1973, p. 50–51.

⁶⁰ Vlodo Putvinskio-Pūtvio laišškai, Šiauliai, 2003, p. 22.

Stasys ir Darija Pūtviai.
Apie 1935 m. Iš Pūtvių šeimos archyvo

Stasio Putvinskio laiškas motinai.
1938 m. kovo 21 d. ŠAM I-R 4447

žvėries balsas, ir vėl eidavo tolyn. Tėvas labai mylėjo ir pažinojo miškus, vandenį ir jų gyventojus. Jis ne šiaip vaikščiojo po mišką, bet viską stebėjo, o indomesnius rezultatus siųsdavo prof. Tadiui Ivanauskui, kurio vardas Pavėžupyje visuomet būdavo ištariamas su pagarba. Profesorius ir apsilankydavo Pavėžupyje, tik gaila, kad aš dar negalėjau suprasti jų pokalbių, tik žinau, kad būdavo kalbama apie miško žvėris ir paukščius. Dažnai buvo minimas Žuvinto ežeras ir jo gulbės.⁶¹ Gamtosaugos temomis S. Putvinskis rašė tarpukario spaudoje. 1923 m. žurnale „Trimitas“ išspausdintame straipsnyje „Nenaikinkim žvėrių ir paukščių“⁶² (pasirašė leit. S. P.) minėjo miško svarbą, pasisakė prieš brakonieriavimą, palaidų šunų ir kačių laikymą, ragino laikytis Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijos įstatų ir stoti į šią draugiją. Ūkininkaudamas Šilo Pavėžupio dvare, turėdamas laisvesnio laiko (daugiausia 1927–1932 m. laikotarpiu), aktyviai bendradarbiavo Lietuvos taisyklingos medžioklės ir žūklės draugijos leidžiamame žurnale „Medžiotojas“, kurio redaktoriumi tada buvo prof. T. Ivanauskas. Šiame leidinyje pavyko aptikti apie dešimt S. Putvinskio straipsnių, kuriuos jis pasirašinėjo pirmosiomis savo vardo ir pavardės

raidėmis – „S. P.“. 1927 m. S. Putvinskis rašė: „Aš noriu praplėsti naudingų giesmininkų paukščių apsaugos idėją.“ Jis minėjo paukščių naudą, saugant nuo kenkėjų laukus, miškus, sodus ir daržus. Skatino gaminti inkilus, lesinti paukščius žiemą⁶³. 1928 m. straipsnyje „Kelios mintys apie rezervatus“⁶⁴ rašė apie rezervatų steigimo svarbą: „Aš siūlyčiau įsteigti Lietuvoje iš viso tik kelis rezervatus, paaukojus jiems apie kokią dešimtį tūkstančių hektarų nenaudingiausios žemės, kaip tai pelkes, lakstančiųjų smiltynų kalnus, menkesnius miškus.“ Pasidalijo savo nuomone ir apie medžiotojo etiką; jo mintys apie medžiotoją aktualios ir praėjus devyneriems dešimtmečiams: „Jam turi daugiau patikti ne masinis gyvių žudymas, bet sunki, ilga ir varginga medžioklė, apvainikuota pasisėkimu. Norintiems daug užmušti, galima rekomenduoti skerdyklą arba vištukų pjovimą.“⁶⁵ Kituose straipsniuose S. Putvinskis rašė apie savo išpūdžius iš lapių ir žąsų medžioklės. Būdamas medžioklės žinovas, išsamiai aprašė, kaip turėtų būti išdirbami žvėrių kailiai, nes jie „galėtų būti žymiai brangiau parduodami.

⁶¹ R. Pūtvio rašinys „Stasys Pūtvis“, rankraštis, 1998, R. Pūtvio asmeninis archyvas.

⁶² Trimitas, 1923, Nr. 139, p. 22–25.

⁶³ Putvinskis S., Paukščių apsauga, *Medžiotojas*, 1927, Nr. 1, p. 10.

⁶⁴ Putvinskis S., Kelios mintys apie rezervatus, *Medžiotojas*, 1928, p. 11.

⁶⁵ Putvinskis S., Apie medžiotoją, *Medžiotojas*, 1928, Nr. 2, p. 12–13.

Stasys Putvinskis-Pūtvis (sėdi trečias iš kairės) ir jo žmona Darija (sėdi ketvirta iš dešinės) tarp Šaukėnų būrio šaulių

Tai, žinoma, teigiamai atsilieptų mūsų eksportui⁶⁶. Pateikė pastabų Miškų departamentui, siūlydamas keisti medžiojamųjų gyvių kainas⁶⁷.

Žemės ūkio ministras ir Seimo narys

Nuo 1935 m. rugsėjo 6 d. iki 1938 m. kovo 24 d. XVII ministrų kabinete (vadovaujant ministrui pirmininkui J. Tūbeliui) S. Putvinskis buvo žemės ūkio ministras⁶⁸.

Apie jo tapimą ministru gražiai parašė sūnus Rimantas: „Ypatingas atvejis buvo, kai jam 1935–1938 metais teko užimti žemės ūkio ministro postą. Jis labai nenorėjo. Kaip pasakojo mama, tris naktis nemiegojo ir tik kai premjeras J. Tūbelis pasakė: „Tai ką, visoki ura patriotai eis į valdžią, o dori žmonės sėdės savo ūkyje, tai kas bus su Lietuva?“ Prieš šį argumentą tėvas nebeatsilaikė ir išvažiavo dirbti į Kauną. Man atrodo, kad jis Kaune jautėsi kaip erelis, papuolessis į narvą. Ne jo būdui buvo toks darbas. Tačiau jeigu buvo reikalinga ir dirbo.“⁶⁹

Jo pastangomis 1936 m. Kaune buvo įsteigta Veterinarijos akademija⁷⁰, o jo ir profesoriaus T. Ivanausko pastangomis – Kauno zoologijos sodo akcinė bendrovė. Į organizacinę zoologijos sodo steigimo komisiją, be žemės ūkio ministro S. Putvinskio, prof. T. Ivanausko, dar įėjo burmistras A. Merkys, prof. I. Končius ir kult. d-to direktorius A. Juška⁷¹.

Ministrui teko rūpintis ir miškų atkūrimo reikalais, nes tais laikais Žemės ūkio ministerijai buvo priskirti ir Lietuvos miškai. Situacija miškuose nebuvo gera: kertama buvo daugiau, nei atsodinama. Iki 1937 m. lėšų miškams želdyti buvo skiriama iš biudžeto, o Žemės ūkio ministerijos išlaidos tuo metu viršijo pajamas, todėl lėšų visoms kirtavietėms apželdyti nepakakdavo. Situacija pagerėjo 1937 m., kai buvo priimtas įstatymas ir įsteigtas fondas miškams želdinti; jau tais metais į jį surinkta 224,9 tūkst. litų⁷². Nusipelnęs šalies miškininkas ir patyręs medžiotojas Algirdas Antanas Brukas apie S. Pūtį rašė: „Aktyviai reikėsi ne tik reprezentacinėse medžioklėse, bet ir miškų, medžioklės, netgi visai naujų gamtosaugos reikalų tvarkyme

⁶⁶ Putvinskis S., Žvėrių kailių paruošimas rinkai, *Medžiotojas*, 1932, Nr. 13, p. 13–15.

⁶⁷ Putvinskis S., Dėl aplinkraščio 193 Nr., *Medžiotojas*, 1932, Nr. 15, p. 11–12.

⁶⁸ Banevičius A., *111 Lietuvos valstybės 1918–1940 politikos veikėjų*, 1991, p. 29.

⁶⁹ R. Pūtvio rašinys „Stasys Pūtvis“, rankraštis, 1998, *R. Pūtvio asmeninis archyvas*.

⁷⁰ Jankauskas S., *Veterinarinė medicina nepriklausomoje Lietuvoje*, Čikaga, 1973.

⁷¹ Zoologijos sodas Kaune, *Gimtasai kraštas*, 1936, Nr. 10–12, p. 574.

⁷² Raudonius D., *Miškų valdymo analizė. Magistro darbas*, Akademija, 2005.

Žemės ūkio ministras Stasys Putvinskis-Putvis. Su jo vardu siejasi tokių svarbių dalykų, kaip „Fondo miškui želdinti“ įsteigimas, „Medžioklės fondo“ atsiradimas ir pirmosios saugomos teritorijos Lietuvoje, vėliau pavadintos Žuvinto rezervatu, praktinis įkūrimas.“⁷³

1936 m. Šiaulių apskrityje, VI (Šiaulių) rinkimų apygardoje, S. Putvinskis buvo išrinktas į IV Seimą (1936–1940). Savo kadencijos laikotarpiu jis domėjosi su žemės ūkiu bei susisiekimo infrastruktūra susijusių įstatymų projektų rengimu ir priėmimu. Būdamas žemės ūkio ministru reikšdavosi Seimui teikiant Žemės ūkio ministerijos kompetencijai priskirtus įstatymo projektus⁷⁴.

1938 m. Lietuvos vyriausybei buvo pateiktas Lenkijos ultimatumas dėl diplomatinio santykių atnaujinimo. Kariuomenės vadas generolas S. Raštikis atsiminimuose apie tai rašė: „Daugiausia karščiavosi žemės ūkio ministeris St. Putvinskis. Bet jo argumentai buvo grynai moraliniai: esą lenkai savo ultimatumu įžeidę lietuvių garbę, metę mums naują nesantaikos pirštinę, ir todėl mūsų įžeista garbė reikalaujanti satisfakcijos, t. y. mes į lenkų įžeidimą turime reaguoti ginklu, kitaip sakant, reikia ultimatumą atmesti, ir mūsų kariuomenė turinti reaguoti karo veiksmais. Karščiavosi ir ministeris pirmininkas, bet nesiūlydamas jokie konkretaus sprendimo.“⁷⁵ Ultimatumą priėmus, S. Putvinskis pasitraukė iš užimamų pareigų. Ultimatumo priėmimą jis „išgyveno labai skaudžiai, laikė tai Tėvynės išdavyste, patyrė depresiją“⁷⁶.

Matyt, apie priimtą lenkų ultimatumą laiške mamai Stasys, dar būdamas Kaune, rašė: „Tai mat kokios valandos dasigyvenom ir dar likimas norėjo, kad Tavo vaikui reiktų prie to ranką pridėti.“

Žinok, kad mes vykdome nuosekliai savo nusistatymą ir Tėvynės neišduodam. Esame tvirti.“⁷⁷

Bubių dvare iki Lietuvos okupacijos ir suėmimo

Pasak Julijos Daniliauskienės, 1938 m. Pūtvių šeima persikėlė gyventi į Bubių, į Pavėžupį važiuodavo vasarą. „Į Bubių buvo pervežti visi baldai iš Kauno, kuriuos tėvai ten įsigijo, kai tėvas buvo ministru. Bubiai buvo prie plento, arčiau Šiaulių, patogiau buvo važinėti į gimnaziją.“⁷⁸

Persikelti į Bubių buvo rimta priežastis. Bubių dvaras „ant kalno“ priklausė S. Pūtvio žmonos vyriausiajai seseriai Tatjanai Zubovaitė-Ropienei. Vaikų ji neturėjo, su vyru buvo išsiskyrusi. Tatjana mirė 1935 m. Bubių dvaras liko be šeimininko. Apie porą metų jis buvo išnuomotas, po to tapo Darijos Pūtvienės nuosavybe (jos seserims buvo išmokėtos dalys).

Julija Pūtvytė-Daniliauskienė⁷⁹ prisiminė: „Mano tėvas Stasys labai energingai ėmėsi ūkininkauti Bubiuose. Kapitaliniai atremontavo namą: pirmame aukšte pertvarkė kambarius, pritaikydamas juos patogiam naudojimui, įrengė antrą aukštą. Antrame aukšte buvo tik atskiros salkos, į kurias patekti reikėjo per tamsią palėpę.“

A. Akulevičiaus, kuris paskutiniaisiais Nepriklausomos Lietuvos metais dvaruose dirbo zootechniku, teigimu, Bubių dvaras, kurį valdė S. Pūtvis, turėjo 186 ha žemės. Jame buvo spirito varykla, pieninė, galvijų tvartas, siloso bokštas, arklidė. Kumetynai buvo tvarkingi, išdažyti⁸⁰.

1939 m. spalio 30 d. iš Stasio Dabkaus iš Skaudvilų k. S. Pūtvis pirkė 8,2 ha sklypą už 4347,6 lito⁸¹.

Vlado Kurkausko dukros Elenos teigimu, apie 1938 m. Bubiuose pradėjo veikti spirito varykla, kurią įsteigė jos tėvas kartu su S. Putvinskiu. Pastarasis Bubiuose augino didelį plotą bulvių. Bulves ir iš Kurtuvėnų veždavo⁸². Įsteigus spirito varyklą, reikėjo žaliavos, todėl bulvių plotus padidino ir Šilo Pavėžupio dvare. Anot A. Stungurio, „tada vargelis prasidėjo su bulviomis. Žymą reikėdavo išvežti. Ant rogių pritaikydavo dideles skrynias. Veždavo su baimė, nes pasitaikydavo apvirsti. Spiritą atiduodavo

⁷³ Prieiga internete: <https://forest.lt/go.php/lit/A>.

Brukas-Apie-miskininku-ir-medziotoju-santykius/3175.

⁷⁴ Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=4166&p_k=1&p_t=158790.

⁷⁵ Raštikis S., *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai. Pirmą dalis*, 1956, p. 520.

⁷⁶ Daniliauskaitė V., Dabkevičienė G., Apie mamos tėvą, Daniliauskienė J., *Būtis karpiniuose*, Šiaulių „Aušros“ muziejus, 2017, p. 46.

⁷⁷ Stasio Pūtvio 1938-03-24 laiškas mamai, Šiaulių „Aušros muziejus“, *Putvinskio archyvas*.

⁷⁸ Daniliauskienės Julijos, g. 1926 m., atsiminimai „Šiek tiek apie Bubių“, rankraštis, *V. Lopetos asmeninis archyvas*.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Akulevičius Aleksas, g. 1916 m. Striūkų k., Pakruojo r.

⁸¹ Žemės sklypo pirkimo ir pardavimo sutartis 1939 m., Šiaulių „Aušros“ muziejus, *Putvinskio archyvas*.

⁸² Slavinskienė-Kurkauskaitė Elena, g. 1921 m. Mirskiškėje.

valstybei. Sakė, kad spiritą varyti apsimokėjo⁸³. 1940 m. birželio 1 d. S. Pūtvis, sudaręs sutartį su Vladu Kurkausku iš Mirskiškio dvaro, įsteigė bendrovę „Bubių spirito varykla“. Bendrovės tikslas buvo spirito gamyba ir prekyba. Pagal sutarties sąlygas S. Pūtvis į bendrovę turėjo įnešti 40 000 litų⁸⁴.

1940 m. po Lietuvos okupacijos („kai rusai užėjo“) Bubių dvaras buvo panaikintas (nacionalizuotas) ir S. Pūtvis „ponu“ būti jau negalėjo. Dvaro „rūmė“ įsikūrė ūkio kontora. S. Pūtvis buvo paskirtas įsteigto valstybinio ūkio skyriaus ūkvedžiu. Po to jį „įtaisė“ bitininku⁸⁵.

Buvo raginamas bėgti į užsienį

Laikotarpis prieš okupaciją Lietuvoje buvo labai įtemptas, inteligentija jautriai išgyveno. Visi suprato, kad šalis neišvengs okupacijos, tik dar nebuvo aišku, iš kurios pusės. Kai 1940 m. birželio 15 d. Lietuva buvo okupuota, S. Pūtvis buvo labai nusiminęs. Namuose su žmona svarstė, kaip pasielgti, ar trauktis kur nors, ar ne. Nutarė niekur iš namų nesitraukti, likti savo tėvynėje ir pakelti visą jai skirtą likimą⁸⁶. O dvarų darbininkų ir giminaičių S. Pūtvis buvo raginamas bėgti į užsienį. Tai siūlė ir Bubių dvaro darbininkas Kazys Bagvila, kuris jam įrodinėjo, jog komunizmas baisus. Stasys atsakė:

– Komunizmas kultūringuose kraštuose, tokiuose kaip Vokietija, Čekija, prigyti negali. Atsilikusiuose gali.

O rusų jis nebijojo ir visai nesiruošė bėgti, nors jo žmonos seserų vyrai vis jį įkalbinėjo ir vis nesėkmingai. „V. Kurkauskas, A. Smetonos laikais buvęs Klaipėdos krašte burmistru, skundėsi K. Bagvilai, kad neįkalba jo bėgti.

– Aš rusams nieko blogo nepadariau. Žmonėms gero noriu. Pas ruskį mes laimingi, kad pakliuvom. Vokiečiai suvirškintų mus su kūnu ir dūšia.

Panašiai pasakojo ir Šilo Pavėžupyje per pabaigtuves:

– Aš neturiu aukso, vokiečiams griovių kasti neisiu.⁸⁷

⁸³ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁸⁴ Sutartis tarp V. Kurkausko ir Stasio Pūtvio apie bendrovės „Bubių spirito varykla“ sudarymą, Šiaulių „Aušros“ muziejus, Putvinskio archyvas.

⁸⁵ Akulevičius Aleksas, g. 1916 m. Striūkų k., Pakruojo r.

⁸⁶ D. Pūtvienės prisiminimai, mašinraštis, V. Lopetos asmeninis archyvas.

⁸⁷ Buvęs šaulys ir Bubių dvaro darbininkas Bagvila Kazys, g. 1911 m. Vaiguvoje.

Stasys Putvinskis-Pūtvis Šiaulių sunkiųjų darbų kalėjime.
1940 m. Iš Lietuvos ypatingojo archyvo,
f. K-1, ap. 58, b. P-12841-LI

Buvęs Šilo Pavėžupio dvaro kalvis Aleksas Stungurys pasakojo: „Rusai kaip į Lietuvą įajo, St. Putvinskis dar buvo nesuimtas. Buvo šilta vasaros diena, kai Aleksas budėjo (*dežuravo*) dvare. St. Putvinskis pasiūlė:

– Einam į Varžumą pasimaudyti.

Abu nuėjo. Tądien Aleksas Stasiui pasiūlė iš Lietuvos pasitraukti į užsienį, bėgti į Vokietiją. Putvinskio svainis (*švogeris*) Kurkauskas, kuris buvo panašaus amžiaus, bėgo į Vokietiją. Putvinskis paraudo, pyktelėjo:

– O ką aš Tau blogo padariau?

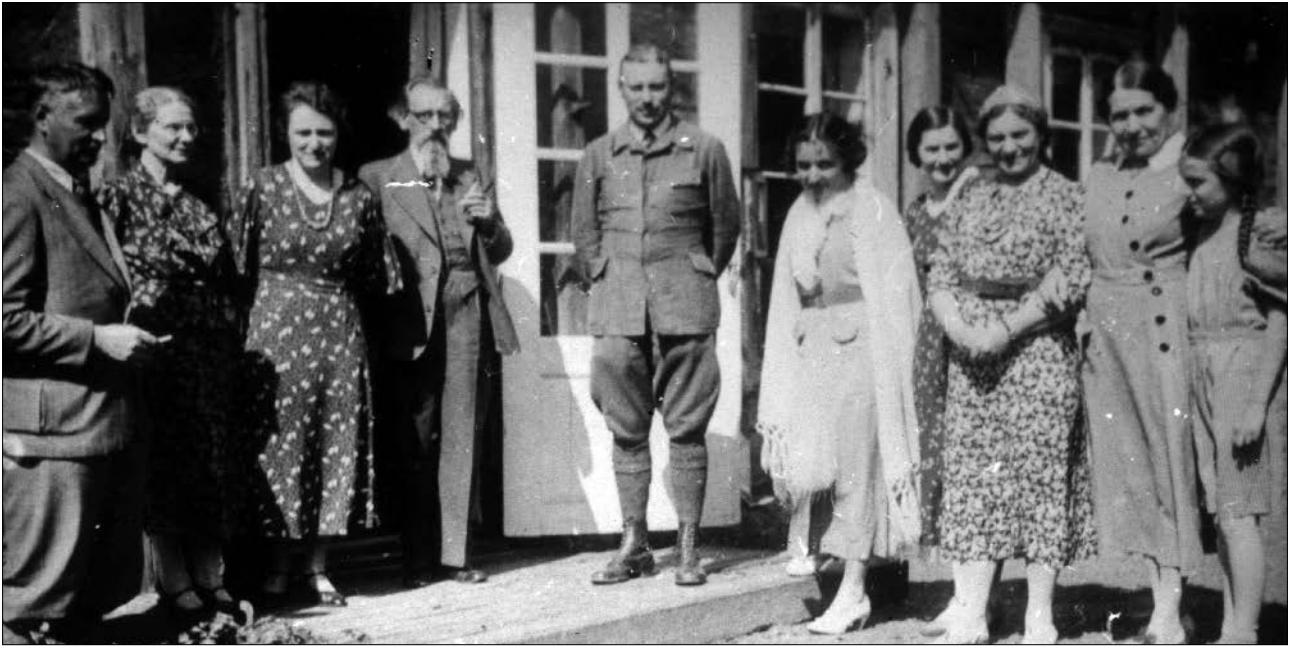
Ir Aleksas nutilo. Suprato, kad Jis pasitikėjo žmonėmis, kad nieks ant Jo blogo žodžio nepasakys, nieks neprikibs. Jo tokios mintys buvo. Pasiplaukiojo abu tvenkinį ir parėjo.“⁸⁸

Šiaulių sunkiųjų darbų kalėjime

Išsipildė liūdna Senučio⁸⁹ pranašystė, kažkada pasakyta Senutei: „Ir kas iš to, kad augini vaikus, vis tiek jiems lemta supūti kalėjimuose...“ Abu jų sūnūs žuvo, „supuvo“ Rusijos kalėjimuose. Bet iki to paskutinio atodūsio tęsėsi varganos ir sunkios dienos, kančia pažymėjusios tą paskutinę gyvenimo

⁸⁸ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁸⁹ Senučių šeima vadino Vladą Putvinskį, o Senute – jo žmoną Emiliją.

Šilo Pavėžupis, 1937 m. Iš kairės: Balys Sruoga, Marija Žmuidzinavičienė, Darija Pūtvienė, Levas Karsavinas, Stasys Pūtvis, Ieva Andriulytė, namų mokytoja Marija Kučerenkaitė (Kučer-Kudla Kučerenko), Marija Nemeikšaitė, Emilija Putvinskienė, Julija Pūtvytė. Iš Pūtvijų šeimos archyvo

atkarpą. Jo kančių kelias, kurį nuėjo ne jis vienas, o daugybė geriausių mūsų tautos sūnų⁹⁰.

Apie S. Pūtvio suėmimą 1940 m. papasakojo jo žmona: „Areštavo jį naktį iš 12 į 13 liepos mėn. Jokių kaltinimų nebuvo pateikta. Patalpino į Šiaulių kalėjimą, kur išbuvo lygiai metus. Per kalinimą Šiauliuose pasimatymo nė karto nedavė. Priimdavo tiktai maistą sykį per savaitę.“ Dukros teigimu, kiekvieną kartą tam reikėdavo prašyti leidimo ir nuo enkavėdisto malonės priklausė, duoti tą leidimą ar ne.

Užstoti S. Pūtvį bandė darbininkai iš Pavėžupio. Apie tai pasakojo vienas iš jų⁹¹: „1940 metais, užėjus rusams, Stasys Pūtvis buvo suimtas ir uždarytas į saugumo rūmus Šiauliuose, Dvaro gatvėje. Sugalvočiau, kad reik bandyt jį iš ten išvaduoti. Pasirinkau dirbančiųjų parašų. Nebijojau įkliūti:

– Kur mus dės?

Su Rapolu Pluščiauskiu parašėm pareiškimą, važiuom į Šiaulius ir įteikėm saugumui, prašydami, kad Stasį Pūtvį paleistų ir paskirtų vadovauti žuvininkystės ūkiui. Į Šiaulius abu važiuom dviračiais. Surinktus parašus įteikėm saugumui. Pareiškimą priėmė kariškis lietuvis viršila. Sakė atvažiuoti už

savaitės. Už savaitės vėl važiuojam su Rapolu. Sakė, svarstys mūsų pareiškimą savo posėdyje. Po to vienas dukart važiuavau Darijos (žmonos) prašymu, bet nieko nepadėjo. Antrą kartą pasakė, kad į laisvę išleistas nebus, o Jums į pagalbą ateis žmogus, kuris žuvies ūkiui vadovaus.“ Pasak D. Pūtvienės, iš Šiaulių jo vyro užtarėjai grįžo labai nusimine, nes atrodė, kad tik pagadino visą reikalą: visus jų pateiktus argumentus apie S. P. kaip apie humanišką ir gerą šeimnininką išversdavo savaip, S. P. nenaudai. Vėliau, jau sugrįžus iš tremties, teko sužinoti, kad šitie darbininkų argumentai buvo panaudoti sudarant bylą Šiaulių kalėjime. Tai buvo kaltinimai S. P., kad jis savo dvare padėjo kurtis smulkiems ūkininkams, auklėjo smulkius savininkus, kas prieštaravo tarybinei ideologijai⁹².

Bubių dvaro darbininkas Kazys Bagvila taip pat prisiminė, kad saugume bandė užtarti S. Pūtvį. Pasak Kazio, į jį kreipėsi Darija Pūtvienė:

„Aš buvau pas NKVD tardytoją, jis pasakė: „Tegul ateina žmonės, pašneka, kad jis geras buvo, tegul papasakoja.“

Jis ir nuvažiuo ten.

Po kurio laiko atėjo Kazys pas Dariją ir sako:

– Aš manau, kad aš jam ne padėjau, o tik pakenčiau.

⁹⁰ Daniliauskienės Julijos, g. 1926 m., atsiminimai „Tėvas“, parašyti 1997 m., rankraštis, Pūtvijų šeimos archyvas.

⁹¹ Stungurys Aleksas, g. 1906 m. Šilo Pavėžupio dvare.

⁹² D. Pūtvienės prisiminimai, mašinraštis, V. Lopetos asmeninis archyvas.

Su Šaukėnų būrio šauliais. Stasys Putvinskis sėdi viduryje. Iš autoriaus archyvo

– Kodėl?

Ir Kazys papasakojo, kaip užėjęs į NKVD rūmus Aušros alėjoje, kur milicija. Jį sutiko jaunas, gražus, lieknas, švariai kalbantis saugumietis.

Tada Bagvila pradėjo pasakoti, koks Pūtvis buvo geras, kaip gražiai užlaikė darbininkus.

– A tamsta dirbai Putvinskio dvare?

– Tarnavau už berną.

– Tai pasakok.

Ir pradėjo Kazys aiškinti, užtardamas buvusį dvaro savininką. Tardytojas pertraukė ir sako:

– Jeigu jis toks geras, tai kodėl kviečių vagoną davė prieš mus kariaujantiems suomiams.

Bagvila tam nebuvo pasiruošęs – jis to net nežinojo. Pasirodo, Pūtvis, kaip ir visas pasaulis, rėmė karo išalintą Suomiją.⁹³

Pasak Alekso Akulevičiaus, suėmus S. Pūtį, po savaitės į Bubių atvažiavo saugumietis tardytojas.

– Mums reikia bylą sudaryti, – pareiškė.

Saugumietį apgyvendino viename kambaryje. Jis norėjo, kad darbininkai prieš S. Pūtį paliudytų. Apklausė gal 15 žmonių: kumečių, dvaro darbininkų, vieną kitą moterį. Pasišaukė agronomą Vaitiekūną. Niekas neliudijo prieš Pūtį. Saugumietis įpyko:

– Ką jūs čia sakot?!

Gąsdindamas braukšt pistoletą ant stalo. Atsirado vienas kumetis iš Bubių, liežuvininkas. Saugumiečio jis buvo pakviestas į Šiaulius, ten pasirašė bylą prieš S. Pūtį. Po to, per karą, jis čiupo dvaro gėrybes. Prie vokiečių išlėkė į Šiaulius, bijojo atpildo⁹⁴.

Šiaulių kalėjime žmonai nė karto neleido su juo nei pasimatyti, nei laiškelių perduoti. Vienintelis trumpas laiškutis buvo gautas gruodžio 10 d. (dukros Julijos teigimu, tas laiškelis buvo gautas „pavasariop“ – *aut. past.*), jis prašė atvežti šiltų drabužių („jeigu jie yra išlikę“). Matyt, jau buvo ruošiamasi kalinius gabenti į Rusiją⁹⁵. Anot dukros Julijos, „mama suruošė viską, tame tarpe ir kailinukus, kurių apykaklei buvo lemta trečią kartą pabuvoti tremtyje. Pirmą kartą, kai po 1863 m. sukilimo buvo ištremtas Tėvo senelis Rapolas, jis išvažiavo su ilgais kailiniais. Išbuvęs 9 metus tremtyje, grįždamas namo, tuos kailinius parsivežė jau gerokai apnešiotus ir iš jų vėliau persiuvo kailinukus sūnui Vladui, kuris išsivežė juos 1914 m. į tremtį, į Voskresenską. Sugrįžo 1918 m. į Lietuvą, parsiveždamas kailinius namo. Mano Tėvo kailinukams

⁹⁴ Akulevičius Aleksas, g. 1916 m. Striūkų k., Pakruojo r.

⁹⁵ D. Pūtvieneš prisiminimai, mašinraštis, V. Lopetos asmeninis archyvas.

⁹³ Bagvila Kazys, g. 1911 m. Vaiguvoje.

Sėdi iš kairės: Stasys Pūtvis, Aleksandra Pūtvytė, Rimantas Pūtvis, Julija Pūtvytė, Raminta Mantautaitė. Bubiai, 1939 m.
Iš Pūtvių šeimos archyvo

buvo pasiūta apykaklė iš tų legendinių, tiek ilgai tarnavusių kailinių⁹⁶.

1941 m. gegužės 24 d. SSRS NKVD ypatingojo pasitarimo metu S. Pūtvis buvo nuteistas 8 metams lagerio⁹⁷.

Gorkio kalėjime – nevilty įžiebdavo vilties ugnelę

1941 m. birželio 14 d. S. Pūtvis buvo išvežtas į Senosios Rusos (rus. *Старая Русса*) kalėjimą, jis nežinojo, kad tą pačią dieną tik kitu traukiniu ir kita kryptimi – į Altajaus kraštą – buvo ištremta jo šeima – žmona Darija su vaikais Aleksandra, Julija ir Rimantu. 1942 m. jie nutremti į amžinojo įšalo žemę prie Laptevų jūros (Jakutijos ASSR, Bulūno r.).

Senosios Rusos kalėjime S. Pūtvis kartu su kitais kaliniais išbuvo tik 14–18 dienų, kol priartėjo frontas. Miestas skendo ugnyje, kaliniai buvo evakuojami. Kalinius visą dieną laikė susodintus po vagonais ant bėgių (kad nematytų iš lėktuvų ir nebandytų išlaisvinti). Temstant suvarė į vagonus, o kitą vidurdienį atvežė į Gorkį⁹⁸. Dideliame šio

miesto (dabar – Žemutinis Naugardas, Rusija) kalėjime S. Pūtvis kalintas nuo 1941 m. liepos 3 d.⁹⁹

Julija Daniliauskienė rašė¹⁰⁰: „Po keturių nežinios metų, kai pavyko laiškais susisiekti su Gorkio kalėjime išlikusiais žmonėmis, pradėjome gauti laiškus iš Antano Krištopaičio, kalėjusio kartu su mūsų tėvu. A. Krištopaitis, areštuotas 1940 m. spalio mėn., kalėjo Šiauliuose. Su mūsų Tėvu susitiko Gorkio kalėjime 1941 m. antroje pusėje. Štai ištrauka jo pirmojo laiško mūsų Mamai (rašytas 1945.12.04.), gauto Bykove: „<...> 1941–1942 metais gana ilgą laiką, manau, šešetą mėnesių aš buvau kartu su Jūsų vyru Stasiu.“

Gyvenome viename „kambary“. Labai daug gero man davė Jis, jis buvo mano auklėtoju, mano Tėvu, mano mokytoju, aš buvau vienu iš jo mėgiamiausių mokinių.

Laiko tuomet buvo mums užtektinai, dar net per daug. Nuo ryto ligi vakaro mes praleisdavom laiką paveikslų galerijose, muziejuose, pas pačius žymiausius graverius, akvarelistus, „keliaudavom“ po pasaulį apžiūrinėdami istorijos paminklus.“

Dar viena A. Krištopaičio laiško, rašyto jau į Jakutską 1950 m. lapkričio 7 d., ištrauka: „<...>

⁹⁶ Daniliauskienės Julijos, g. 1926 m., atsiminimai „Tėvas“, parašyti 1997 m., rankraštis, *Pūtvių šeimos archyvas*.

⁹⁷ S. Putvinskio-Pūtvio baudžiamoji byla, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-12841.

⁹⁸ Krištopaičio A., g. 1921 m. Valdomų k., Šiaulių r., atsiminimai, rankraštis, *V. Lopetos asmeninis archyvas*.

⁹⁹ S. Putvinskio-Pūtvio baudžiamoji byla, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-12841.

¹⁰⁰ Daniliauskienės Julijos, g. 1926 m., atsiminimai „Tėvas“, parašyti 1997 m., rankraštis, *Pūtvių šeimos archyvas*.

dažnai man pasakojo apie jauką lizdą ten toli tarp šilų. Jis nežinojo, kad ten šiluose jau nieko nėra, kad viskas pervesta į šiaurę. <...> Stasys turėjo nedidukę barzdelę ir ūsus. Plaukus kirpdavo. Vilkėjo kailiniais, žaliai aptrauktais, nešiojo batus ir, berods, suominę kepurę. Jis tankiai sėdėjo nuleidęs galvą ir pasakodavo man ir Domeikai apie savo šeimą, apie sode augančias agavas, apie meną. Ypatingai daug kalbėdavo apie meną. Jis buvo puikus žinovas Repino ir kitų rusų menininkų.“

Kitas žmogus, kalėjęs su S. Pūtviu, buvo E. Vojevodskis. Apie jį J. Daniliauskienė rašė¹⁰¹: „Jau sugrįžus į Lietuvą, gal 1959 m. Kaune aplankė mus buvęs Šiaulių apygardos prokuroras Edvardas Vojevodskis, areštuotas kaip ir mūsų Tėvas 1940 m. liepos mėnesį ir kalėjęs kartu Šiauliuose, vėliau Gorkyje. Atbuvęs jam skirtą bausmės laiką, į Lietuvą nesugrįžo, gyveno ir dirbo Saratove, laikas nuo laiko apsilankydavo Lietuvoje. Po pirmo susitikimo su juo ryšiai nenutrūko. Rašydavo jis laiškus, kuriuose vis stengėsi papasakoti apie kalėjime praleistą laiką, apie mūsų Tėvą.“

1985 m. balandžio 2 d. laiške iš Saratovo E. Vojevodskis parašė: „Likimas buvo taip lėmęs, kad beveik du metus man su a. a. Pūtviu teko būti greta. Jis mokė mus daug viltis gero, daugelį iš mūsų Jis tada paguosdavo, sustiprindavo puolusią dvasią, įžiebdavo vilties ugnelę, kad dar rasime savuosius, pamatysime Lietuvą... Net ir kriminalistams jis įžiebdavo viltį, kad, pakeitę savo darbų linkmę, jie gali būti ir bus laimingesni.“ 1941 m. Gorkio kalėjime, kenčiant badą, kai kriminaliniai nusikaltėliai atiminėjo menkus maisto daivinius iš silpniausių kalinių – lietuvių ūkininkų, S. Pūtvis, rizikuodamas savo gyvybe, banditų vadeivą kelis sykį išpėjo palikti žmones ramybėje, nes, grįžus į laisvę, už savo poelgius gali tekti atsakyti¹⁰².

1959 m. balandžio 11 d. laiške Edvardas prisiminė: „<...> Charakteringą sielą ir būdą turėjo mūsų Pūtvis. Sunkiausiose ir beviltiškiausiose aplinkybėse jo veidas visad lyg šypsojosi, akys visad būdavo labai gyvos ir šviesios, kaip krikštolas – pilkumos jose niekad, rodos, nebūdavo. Jo judesiai taip pat būdavo lyg jauno kario. Kai jį be nuolatinio sielos

1941 metų tremtinė Darija Pūtviene tremtyje su vaikais Aleksandra (kairėje), Julija ir Rimantu. Jakutskas, Jakutijos ASSR, 1949 m. liepos 27 d. Iš Pūtvių šeimos archyvo

skausmo ištikdavo dar ir fizinis skausmas (jo liga), ir tada jo veido bruožai likdavo tokie pat malonūs.

Prisimena man dabar pasivaikščiojimais kieme Šiauliuose ir Gorkyje. Pasivaikščiojimų metu jis visad giliai kvėpuodavo ir stengdavosi gyvai vaikščioti ir ragindavo ir kitus tai daryti. Jis visad ne tik savim rūpindavosi. Niekad jis vienas savy nebūdavo užsidaręs ir visad gyvai viskuo veikdavo kitus. Kaip šiandien prisimenu tai, kai 1941 metų rudenį Gorky mūro pasieny augo kiaulpienės, kurių lapelius jis ėmė skinti ir ragino mane ir kitus taipogi skinti, kad paskui juos su duona kramtyti, kad papildyti silpstantį organizmą vitaminais.

Tą pat rudenį Gorky vienoje kameroje, be manęs, Laikūno, dviejų kriminalinių, buvo dar ir du ūkininkai lietuviai iš Mažeikių apskrities. Jis ėmėsi jiems skaityti seriją paskaitų apie bulvių auginimą. Ir taip indomiajai skaitė, kad jį apspito visi lietuviai ir klausėsi su dideliu malonumu. Tas jį dar daugiau uždegė. Man žiūrint į jo gyvas akis ir klausant gyvos ir nuoširdžios kalbos, teko pastebėti, kad jis ima lyg dusti ir jausti kokius tai skausmus krūtinėje. Aš pertraukiau jo kalbą ir prašiau nebekalbėti. Jis tik tada prisipažino, kad jaučia širdy dūrimą, bet vis dar norėjo tęsti paskaitą. Aš dar sykį jį išpėjau, o jis pareiškė, kad jaučias pareigą kalbėti ir noris tuo palengvinti sunkią sielos būklę tų dviejų lietuvių žemdirbių taip artimais jų sielai klausimais

¹⁰¹ Ten pat.

¹⁰² E. Vojevodskio laiškas, rašytas 1960 m. sausio 10 d. iš Saratovo, Pūtvių šeimos archyvas.

Prie paminklo (projekto autorius – Rimantas Pūtvis), skirto Putvinskių-Pūtvių giminės nariams, žuvusiems tremtyje ir lageriuose, atminti. Šilo Pavėžupio kapinaitės, 1991 m. spalio 19 d. Iš Pūtvių šeimos archyvo

kalbėdamas, o be to, juk jiems susilaukus laisvės tai labai praversią, o ir Lietuvos žemelei būsią naudinga.“

1960 m. sausio 10 d. iš Saratovo E. Vojevodskis rašė: „Gorkio kalėjime jis su pasigėrėjimu man pasakojo, kaip būdavo keliamos jo tėviškėje darbų užbaigtuvės lauko darbininkams pagal visas liaudies tradicijas: kaip buvo varpų vainikai įteikiami šeiminiams, kaip linksmintasi, kaip vaišintasi. Tik to smulkaus pasakojimo metu jis, matomai, labai pergyvendavo tėviškos ilgesį ir dažnai giliai atsidusdavo ir uždusdavo. O pabaigus pasakoti, akis primerkdavo ir, tyliai sėdėdamas, svajodavo.“

Visiškai išsekęs ir nusilpęs 1942 m. balandžio 4 d. Stasys Pūtvis mirė Gorkio kalėjime¹⁰³.

Dukra rašė: „Apie Jo mirtį sužinojome labai greit. Patys buvome ištremti, beteisiai, lyg kokie nusikaltėliai. Visi karo metai praėjo nežinioje. Buvo galima tik nujauti, kad Jo nebėra gyvo, nes vis tik dalis moterų jau gaudavo žinių apie savo vyrus, dažniausiai, kad jie mirę. Mes tik 1945 m. pabaigoje gavome patvirtinimą, kad Tėvas mirė beveik prieš keturis metus.“¹⁰⁴

Mirtis nutraukė daugelį jo sumanymų: buvo parašęs vadovėlį „Žuvininkystė mažuose tvenkiniuose“, deja, nespėjo atspausdinti; buvo jau susivežęs medieną Šilo Pavėžupio dvaro gyvenamojo namo remontui... Buvo...

Visą pusę amžiaus Stasio Pūtvio pavardė buvo ištrinta iš istorijos, bet šviesūs atsiminimai apie jį išliko.

Šį straipsnį apie Stasį Putvinskį-Pūtvi norisi užbaigti E. Vojevodskio žodžiais: „Iš tikrųjų jis buvo mūsų tautos vienas iš žiedų, puošusių likimo draskomą Lietuvą, pranašaudamas jai amžiną gyvybę...“¹⁰⁵

¹⁰³ Pranešimas apie Stasio Pūtvio mirtį, LVA, f. K-1, ap. 58, b. P-12841-LI.

¹⁰⁴ Daniliauskienės Julijos, g. 1926 m., atsiminimai „Tėvas“, parašyti 1997 m., rankraštis, Pūtvių šeimos archyvas.

¹⁰⁵ E. Vojevodskio laiškas, rašytas 1988 m. liepos 19 d. iš Saratovo, Pūtvių šeimos archyvas.

Vaidotas KANIŠAUSKAS

Šiauliai – priešistorinės Lietuvos sostinė?

Salai yra antikinis Šiaulių žemės vardas, paminėtas Ptolemėjaus II a.

Ar galėjo antikos geografas Klaudijus Ptolemėjus (90–168 m.) II a. viduryje suteikti Šiaurės Rytų Lietuvoje ir Pietryčių Latvijoje viduramžiais buvusiai Sėlių žemei *Saloi* (liet. Salai, saliečiai) vardą ir įrašyti jį į savo „Geografiją“? Vienareikšmiškai – negalėjo, nes tokios žemės ar genties tada dar nebuvo – ji, kaip pilkapių kultūros sudedamoji dalis, pasirodys tik po gerų 150 metų. Tai akivaizdžiai matyti iš 1 pav., kur būsimojoje Sėlių žemėje užfiksuoti tik keli pilkapių kultūros paminklai. Ta padėtis beveik nepakito ir 150–220 m. laikotarpiu, vertinant per dabartinės Lietuvos teritorijos, į kurią įėjo pietrytinė Sėlių žemės dalis, prizmę (2 pav.). Ir tik 220–300 m. laikotarpiu pradeda ryškėti Sėlių žemės kontūrai Lietuvoje (3 pav.). Pilkapių kultūros paminklai laiko skalėje pasiskirstė taip: apie 10–70 m. Lietuvoje buvo 7 paminklai, Latvijoje – 3; apie 70–150 m. Lietuvoje – 50 paminklų, Latvijoje – 17; apie 150–220 m. Lietuvoje – 58 paminklai, Latvijoje – 32; apie 220–300 m. Lietuvoje – 61, Latvijoje – 35; apie 300–450 m. Lietuvoje – 30 paminklų, Latvijoje – 33¹.

Negalėjo K. Ptolemėjus duoti vardo genčiai, kuri tada dar neegzistavo. Tačiau pilkapių kultūra tada jau egzistavo, nors dar nepasiekusi savo maksimumo. O kiekviena didelė kultūra apima didelę gentį ar kelių genčių sąjungą. Kas ta gentis?

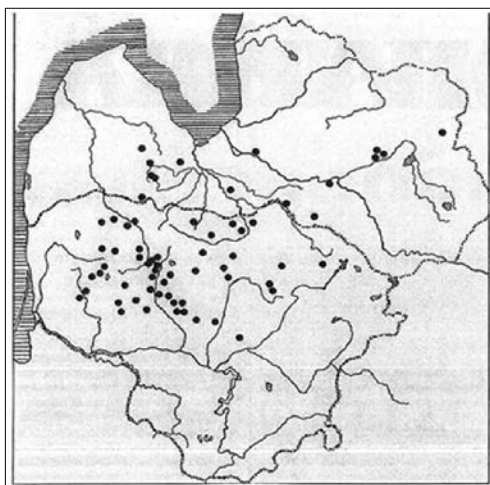
Didžiausia pilkapių kultūros paminklų koncentracija yra abipus Dubysos upės, judant nuo vidurupio iki aukštupio. O juk tai – viduramžių šaltiniuose užfiksuota Saulės / Šiaulių žemė, kuri aprašant Saulės mūšį eiliuotoje Livonijos kronikoje vadinta *kein Soule*: „*Priešais Saulę* jie pasuko atgal per pelkes ir šilynus.“² Hermano Vartbergės kronikoje Saulės mūšio vieta apibūdinama taip: „Ir ten *Saulės žemėje* (circa *terram Sauleorum*) šv. Mauricijaus ir jo draugų kankinių dieną patys lietuviai užmušė 50 ordino brolių ir daugybę tikrąjį.“³ Saulė, kaip žemė, pirmą kartą paminėta 1254 m. Rytų Žiemgalos (Upmalos) dalybų akte, kur pasakyta, kad pietuose ši žemė ribojasi su *Opiten et Saulen*⁴ – Upytės ir Saulės žemėmis. Dar kartą Saulės žemė paminėta tik po gero šimto metų H. Vartbergės

¹ Michelbertas M., Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapius patyrinėjus: I–V amžiaus pilkapynų kultūrinė-etninė sritis formavosi rytinių ir vakarinių baltų sąveikoje, *Baltų archeologija*, 2002, Nr. 1 (13), p. 29–30.

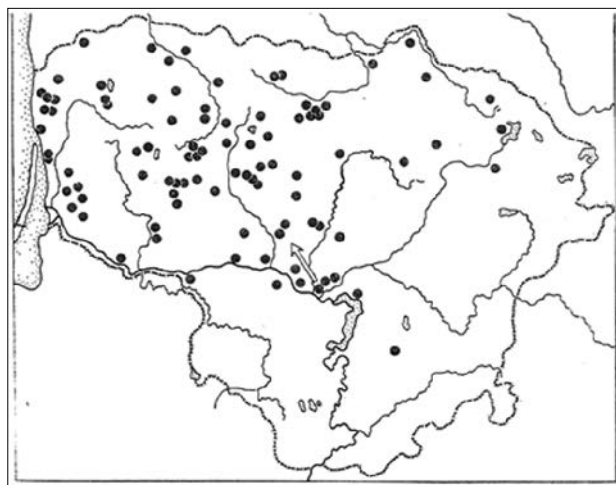
² *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, Vilnius, 2005, p. 225.

³ Latvis H., Vartbergė H., *Livonijos kronikos*, Vilnius, 1991, p. 169.

⁴ *Liv-, Est- und kurländisches Urkundenbuch*, Bd. 1 (1254 m.), Nr. 265, p. 347; Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiaulių Metraščio priedas*, p. 4–5. Prieiga internete: http://skaitmena.tb.lt/formats/siauliu_miestas_ir_jo_istorija.pdf.

1 pav. Pilkapių kultūros paminklų (50 Lietuvoje, 17 Latvijoje) paplitimas 70–150 m. Šaltinis: Michelbertas M., Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapius patyrinėjęs: I–V amžiaus pilkapių kultūrinė-etninė sritis formavosi rytinių ir vakarinių baltų sruveikoje, *Baltų archeologija*, 2002, Nr. 1 (13), p. 31.

2 pav. Pilkapių kultūros paminklai 150–220 m. laikotarpiu Lietuvoje. Šaltinis: Michelbertas M., *Senasis geležies amžius Lietuvoje (I–IV a.)*, Vilnius, 1986, p. 195.

kronikoje: „1348 m. magistras Gosvinas iš Gerikės įvykdė žygį prieš lietuvius Žemaitijoje į dvarą Gedeghinnen, kuris dabar Bussike vadinamas. Tas pats tais pačiais metais šv. Valentino dieną (vasario 14) niokojo Saulės žemę (*terram Sauliam*) su pilimis, nes ji tankiai gyvenama, ir dėl to, kad gyventojai klusnūs lietuviams ir, duodami jiems dešimtinę ir kitus dalykus, tarnauja jų sėkmei.“⁵ Ir paskutinį kartą Saulės žemė paminėta ten pat 1358 m.: „1358 m. žygiavo su kariuomene minėtas Gosvinas ir šv. Pauliaus atsivertimo dieną (sausio 24) sugriovė tik ką pastatytą Dubysos (Dobitzen) pilį Saulės žemėje (*in Saulia*); ir čia žuvo 100 sielų tų laukinių žmonių. Ir du ordino broliai, būtent Johanas ir Klavenbekė, buvo negyvi numesti nuo (pilies) sienos.“⁶ Livonijos kronikose buvo minima tik Saulės žemė, vadinasi, tai žemei Šiaulių vardas buvo suteiktas daug vėliau.

Salduvė – auksinė Saulės deivės pilis

Kaip matome, pilkapių kultūros branduolio vietoje po gero tūkstantmečio atsiranda Saulės žemė, kaip teisėta pilkapių kultūros genties-tautos paveldėtoja, nes naujų atvykėlių į šias žemes per tą laikotarpį mūsų archeologai neužfiksavo. Rimčiau pasidomėjęs atradau, kad senovine jotvingių kalba

žodis *sala* reiškia *saulė*⁷. Vadinasi, K. Ptolemėjaus II a. viduryje paminėtas genties vardas *Saloi* (liet. Salai) reiškia ne ką kitą kaip *Saulė*, t. y. tą pačią viduramžių Saulės žemę, nes sauliečiai jotvingių kalba būtų *salai*. Kas galėjo Saulės žemės vardą *Sala* (Salai) II a. atnešti geografui Ptolemėjui į Egiptą? Tik tie, kurie kontroliavo gintaro prekybos kelius, greičiausiai pietiniai jotvingiai sūduviai / sūdinai, tuo metu gyvenę netoli Romos imperijos pasienio, dabartinės Čekijos teritorijoje, kaip yra nurodęs tas pats Ptolemėjus savo „Geografijoje“. Būdami baltais sūdinai turėjo suprasti mūsų žemės vardą *Saulė*, tačiau jį, greičiausiai, tarė savaip – *Sala* (Salai). Taip per sūdinų kontaktus su Romos imperija Saulės žemės vardas *Sala* (Salai) ir pasiekė Ptolemėjų iš Egipto.

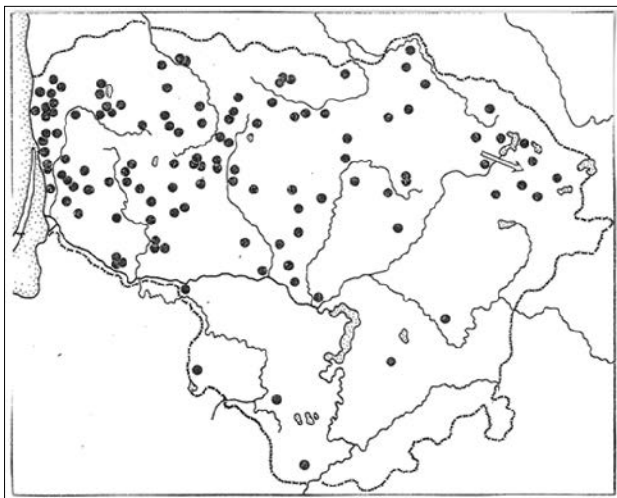
Pusantro tūkstantčio metų egzistavusi mūsų protėvių Saulės žemė kelia pelnytą pagarbą. Gal kam gali pasirodyti, kad jotvingių Šiaulių žemėje nebūta, tačiau Šiaulių apskrityje, Kelmės r., Lielių seniūnijoje, esantis didelis (200 žmonių) neįprasto vardo – Laugalio – kaimas patvirtina priešingai – jis greičiausiai yra jotvingiškos kilmės, nes *laugi* jotvingių kalba reiškia *plaukus*⁸. Šiaulių miestas savo teritorijos ribose turi vienintelį Salduvės

⁵ Latvīš H., Vartbergē H., *Livonijos kronikos*, p. 183.

⁶ *Ten pat*, p. 184.

⁷ Zinkevičius Z., *Rinktiniai straipsniai I*, Vilnius, 2002, p. 47.

⁸ Zinkevičius Z., Lenkų–jotvingių žodynėlis, *Baltistica*, t. XXI (1), 1985, p. 61–82.

3 pav. Pilkapių kultūros paminklai 220–300 m. laikotarpiu Lietuvoje. Šaltinis: Michelbertas M., *Senasis geležies amžius Lietuvoje (I–IV a.)*, Vilnius, 1986, p. 196.

piliakalnį, ant kurio stovėjo stipri medinė pilis. Gali būti, kad Salduvės vardas yra dvikamienis – sudarytas iš dviejų žodžių: *Sal-* *Sala*, t. y. *Saulė*, ir *-duvė*, kuri, anot prof. Ivano Duridanovo, dakų ir trakų kalba reiškia *miestą, pilį, kalvą*⁹, kurioje stovėjo šventykla, nes *-duva*, *-dava*, *-deva* arba liet. *-deivė* tiesiogiai yra nuoroda į dievybę. Tokiais vardais Dakijoje buvo miestai, turintys šventyklą, tiksliau, turėjo šventyklą, kuri vėliau išaugo į miestą. Taigi Salduvė yra *saulės deivės pilis*. Kartu dakų ir trakų kalba *sald-* reiškia *auksą*¹⁰, tai leidžia Salduvę vadinti ir *auksine pilimi*. Kadangi Salduvės pilis stovėjo ant apvalaus piliakalnio, todėl gali būti, kad tai yra užuomina į saulę, o jei pilies kuorai buvo paauksuoti, tai turime *auksinę saulės deivės pilį*. Analogiškas yra trakiškas žodis *Saldokela*, reiškiantis *auksinį pavasarį*¹¹. Žodžių su trakiškais ir dakiškais baigmenimis *-duve*, *-dava* turime ir mes, pvz., Prūsijoje užfiksuoti vietovardžiai: Bardava, Bildava, Galdava, Girdava, Pradava, Rudava, Valdava¹². Šiaulių žemėje yra daugiau

trakiškų ir dakiškų (kalbininkai nesutaria, ar tai ta pati kalba, ar skirtingos tarmės) žodžių: 8 km į šiaurę nuo Šiaulių yra Bridų kaimas, o Bredai – trakų tvirtovė¹³; Kairiai – taip pat trakiškas žodis, nes Keirpara (reiškia „miško kaimą“) yra Kairių kaimas Trakijoje, dėl *-para*, reiškiančio *kaimas*¹⁴; Kurtuvėnai gali turėti trakišką kilmę, nes *Kurtuxura* trakiškai reiškia *miškų srautas*, **sura* – *srovė*¹⁵. Pilkapių kultūrai priklausė ir Jūros upės baseino teritorija, o Iuras yra upė Standžos kalne Trakijoje¹⁶, todėl Jūros upė greičiausiai yra trakiškos ir dakiškos kilmės, nes mes jūra vadiname jūrą, o ne upę. Kalbininkai anksčiau manė, kad dakai ir trakai (dabartinė Rumunija) senų senovėje ilgai gyveno šalia baltų¹⁷, o dabar linkstama manyti, kad trakai ir dakai yra rytų baltai¹⁸. Čia verta priminti, kad Vytautas Didysis dar 1420 m. kovo 11 d. savo laiške imperatoriui Zigmantui sūduvius vadina getais: „Terra Sudorum sive Gettarum.“¹⁹ Vincentas Kadlubekas „Lenkų kronikoje“ 1203 m. jotvingius tiesiai vadina getais²⁰. Ne paslaptis, kad sūduviai – tai jotvingiai arba jų dalis. Getai yra platesnė sąvoka, vartota senovės Graikijoje, apimanti ir trakus, ir dakus, gal ir gotus, jei tikėsime Jordanu. Įdomu pastebėti, jog Herodotas buvo užsiminęs, kad getai turi pagrindinį dievą Salmoksi²¹, kurio vardas pažodžiui reiškia *mokytą saulę* arba *saulės mokymą (religiją)*. Anot K. Ptolemėjaus, sudinų (sūduvių) romėnų laikais būta prie pat Dunojaus Čekijos teritorijoje II a. viduryje, o juk kalbininkai mano, kad dakų kalba apėmė teritoriją iki Moravos upės, kuri taip pat yra Čekijoje. Netoli tų vietų Slovakijoje yra Laugarikio (jotvingių kalba „plaukuotas valdovas“) vietovė, romėnų pasiekta per Markomanų karus ir taip pat paminėta K. Ptolemėjaus „Geografijoje“.

⁹ Duridanov I., *The Language of the Thracians*, VIII. Prieiga internete: http://groznijat.tripod.com/thrac/thrac_8.html.

¹⁰ Duridanov I., *The Language of the Thracians*, V. Prieiga internete: http://groznijat.tripod.com/thrac/thrac_5.html.

¹¹ *Ten pat*.

¹² Blažienė G., Adamonytė V., Gelumbeckaitė J., Trumpa E., *Interaktyvus Rytų Prūsijos žemėlapis IV*, 2018. Prieiga internete: <http://prusija.lki.lt/VL.html>.

¹³ Duridanov I., *The Language of the Thracians*, IV. Prieiga internete: http://groznijat.tripod.com/thrac/thrac_4a1.html.

¹⁴ *Ten pat*.

¹⁵ *Ten pat*.

¹⁶ *Ten pat*.

¹⁷ Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos kilmė I*, Vilnius, 1984, p. 109.

¹⁸ Harvey E. Mayer, *Dacian and Thracian as Southern Baltoic*, *Lituanus*, 1992, Nr. 38 (2). Prieiga internete: http://www.lituanus.org/1992_2/92_2_02.htm.

¹⁹ Beresnevičius G., *Getų ir jotvingių religinių įvaidžių paralelės*, *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 4 (79), p. 11.

²⁰ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai* (toliau – BRMŠ) I, Vilnius, 1996, p. 207, 209. Prieiga internete: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Velius_Norbertas/BRMS_1_spausdintinas.pdf.

²¹ Beresnevičius G., *Getų ir jotvingių religinių įvaidžių paralelės*.

Sūdinų genties pėdsakai, užfiksuoti Šiaulių žemėje, minimi J. Puzino darbe apie Šiaulių istoriją. Anot jo, Šunikių k., Užvenčio vlsč., yra Sudkalniu vadinamas piliakalnis²². Galindai, kaip sūduvių kaimynai, greičiausiai taip pat turėjo santykių su Saulės žeme, pilkapių kultūra, nes čia apstu toponimų su baigmeniu *-galas*, pavyzdžiui, Ariogala, Betygala, Baisogala, Ramygala ir pagaliau Žiemgala. To negalima pasakyti apie Rytų Lietuvos pilkapių kultūrą, nors Eugenijus Jovaiša savo trilogijoje „Aisčiai“ tos kultūros kūrėjais laiko galindus.

Galindų toponimų apstu ir Čekijoje, ir Slovakijoje, tose vietose, kur ėjo gintaro prekybos keliai į pietus. Be to, šiuolaikiniai kalbininkai mano, kad jau nebegalima paaiškinti kai kurių čekų ir slovakų kalbų ypatybių be baltų kalbos įtakos: „Vietovardžių su elementu **Galind-/*Galand-* buvimą Lužicoje ir Silezijoje, ypač Opavos rajone Čekijoje, prie Moravų vartų, galima būtų interpretuoti ir ta prasme, kad baltų genties galindų čia būta autochtonų. Mat keletas šios šaknies toponimų, išsidėsčiusių palei Vyslą, šitą lenkų–čekų pasienį tarsi jungia su prūsų Galinda. Juos, be to, Čekijoje, Opavos rajone, grindžia vardai su šaknimi *Prus-*. Tai patvirtintų ir konstatuotos lietuvių–latvių bei čekų–slovakų kalbų išskirtinės žodyno bendrybės.“²³

Nors viešojoje erdvėje dar nenorima pripažinti, kad baltiškas arealas buvo taip toli pietuose, tačiau tam prieštarauti neleidžia Simo Karaliūno darbuose paminėta išvada: „Antai apstu izoglosų, baltiškąjį arealą jungiančių su teritorija, kur dabar yra Vengrija, Austrija, Slovėnija bei Kroatija, o su Adrijos jūros šiaurine dalimi tarsi tiltas jungia pluoštas hidroniminių paralelių.“²⁴ O juk tai tie kraštai, kuriuose pastebėti antikiniai Lietuvos pėdsakai²⁵. Tame regione buvo ilyrų gentis, vardu *Buliones* (ar ne Šiaulių kunigaikščių protėviai?), ir miestas *Tribulium*²⁶. Dabar pažiūrėkime į žodį *Sala* platesniu kontekstu: „*Sala* (upė, Norvegija), *Sale*, *Saale* (kelios upės, Vokietija), *Zala*, *Szala*, Ptolemajo *Σάλα*

(upė ir vietovė, Vengrija): *Salà* (upė, Viešintos, ežeras, Dusetos, Lietuva), *Sālpis*, *Salūpis* (4 upės, Gaurė, Kiduliai, Panemunėlis, Stačiūnai), *Salōtē* (upė, Kapčiamiestis), *Salōtis* (upė, Švenčionys; ežeras, Alanta), *Salōtas* (ežeras, Žarėnai, Lietuva), *Sola* (Сола) (vietovė), *Solka* (Солка) (upė, Luga, Peterburgo gub., Rusija): lot. *salum* „nerami (banguojanti) jūra; atvira jūra“, vid. air. *sal* „jūra“, pr. *salus* „upokšnis (nuo lietaus)“; čia skiriamas ir liet. *salà* „iš visų pusių vandens apsuptas sausumos plotas; pelkėta upės pakrantė...“; suom. *salo* „miško plotas, miškinga vietovė“ yra pasiskolintas iš baltų.“²⁷

Iš tų faktų matome, kad *Sala* / *Saulė* turi vardo tęstinumą. Po pilkapių kultūros pagrindinio gyvavimo laikotarpio I–V a. archeologai nepastebėjo naujų ateivių tose žemėse, todėl galima drąsiai identifikuoti II a. Ptolemėjaus paminėtą *Salų žemę*, kaip viduramžių *Šiaulių* / *Saulės žemę*.

Trumpas pilkapių kultūros apibūdinimas

Trumpai apibūdinant pilkapių kultūrą galima paminėti, kad savo klestėjimo apogėjuje III–IV a. pilkapių kultūra apėmė didžiąją dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijos dalį – ji tęsėsi nuo Kuršo aukštumos rytinės dalies vakaruose ir Latgalos aukštumos rytuose, nuo Rygos įlankos šiaurėje ir Jūros aukštupio, Dubysos vidurupio pietuose ir Nevėžio bei Šventosios aukštupių pietryčiuose. Ji buvo didžiausia baltų kultūra Lietuvos–Latvijos regione tuo laikotarpiu. „Lietuvoje senajame geležies amžiuje pilkapynai dažniausiai būdavo įrengiami aukštesnėse vietose – ant kalvų, iš kur matyti gražios apylinkės (Perkūniškė, Akmeniai), upių krantuose (Paragaudis) ar didesnių upių slėniuose (Maironiai, Kelmės raj.) ir kt. Matyt, mirusiųjų paskutinės poilsio vietos pasirinkimui buvo skiriamas didelis dėmesys. Pilkapynų buvimas prie vandens telkinių, ką rodo ir Latvijos pilkapynų topografinė padėtis, kalba apie gyvųjų norą mirusiųosius atiduoti vandens dievybių globai. <...> Bene pagrindinis pilkapio sandaros elementas yra sampilas. Pilkapynuose dažniausiai sutinkami apskritimo, rečiau ovalo ar netaisyklingos formos sampilai. Jų dydis – tarp 3,6 ir 15 m, nors dažniausiai sutinkami 6–12 m skersmens sampilai. Sampilų

²² Puzinas J., Šiaulių miestas ir jo istorija. *Šiaulių Metraščio priedas*, p. 80.

²³ Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 37.

²⁴ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 370.

²⁵ Kanišauskas V., Per antikinį Ispanijos miestą Salduvę legendiniais lietuvių keliais, *Šiaulių kraštas: Atolankos*, 2018-05-25, p. 6, 8.

²⁶ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 344.

²⁷ *Ten pat*, p. 366.

aukštis taip pat įvairus – nuo 20 cm iki 1,8–2 m nuo dabartinio žemės paviršiaus, mat daugelis jų amžių bėgyje sumenko, sulėkštėjo. Daugumos pilkapių sampilų vidus įrengiamas panašiai. Sampilo pakraščiais aptinkamas apskritas ir ne visai taisyklingo apskritimo formos akmenų vainikas. Dažnai apskriti vainikai išorėje turi vieną ar kelis puslankio formos priestatus, kurie išplėsdavo laidojimui skirtą plotą. <...> Kai kuriuose pilkapiuose aptiktos ir sudėtingesnės akmenų konstrukcijos – spinduliai, pertvaros apskrito vainiko viduryje, nedidelės laidojimo kameros, akmenų grindiniai pilkapio sampile. Yra sampilų, kuriuose aptikta po 2 koncentrinis akmenų vainikus. <...> Vainikai buvo kraunami iš įvairaus dydžio akmenų. Dalis vainikų yra iš kelių akmenų eilių, dėtų viena šalia kitos, dalis – iš kelių eilių, krautų viena ant kitos. Pastaruoju atveju vainikų aukštis siekia iki 0,6–1,1 m. Vainikas – magiška riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio, mirusiųjų apsauga nuo piktųjų dvasių, gyvųjų apsauga nuo pavojingų mirusiųjų. Mirusiųjų apsaugą turėjo užtikrinti ir pilkapio vietoje atliekamos ugnies apeigos. <...> Laidotuvių metu, paruošus pilkapiui skirtą vietą, būdavo kraunamas akmenų vainikas ir dažniausiai pilkapio viduryje ant pagrindo guldomas pirmas mirusysis. Vėliau kiti mirusieji jau būdavo įkasami į sampilą. Kapų skaičius pilkapiuose nevienodas – nuo vieno iki keliolikos kapų. Visuose tyrinėtuose pilkapiuose mirusieji laidoti nedeginti.²⁸

„Pilkapynų kultūrinė sritis užima centrinę Žemaitijos dalį, šiaurinę Lietuvą ir pietinę Latviją. Joje labai gausu laidojimo paminklų – pilkapių su griautiniais kapais. Kapų įkapės gana gausios, tarp jų nemaža ginklų. <...> Šioje srityje ginklai geriausiai pažįstami pagal ištirtus kapus. Sprendžiant pagal juos, pėstininkų ginklus sudarė ietys su geležiniais antgaliais, kirviai, skydai. Paprastai viename kape aptinkama po 1, rečiau 2 ar 3 ietigalius. <...> Ietigalių tipai įprasti visoms vakarų baltų gentims – rombinė, karklo lapo arba lauro lapo plunksnomis. Rasta ietigalių su užbarztomis. Kai kuriuose pilkapynuose labai daug kirvių. Pvz., Paragaudžio pilkapyne, Šilalės raj., net 93 procentai

vyrų buvo palaidoti su įmoviniais arba siauraašmeniais pentiniais kirviais. <...> Galima kalbėti apie karius raitelius, nors tik nedaugelyje kapų aptikti geležiniai žąslai su grandimis galuose, geležiniai ar žalvariniai pentinai.²⁹ Raiteliai buvo ginkluoti ietimis, tikriausiai ir skydais, turėjo geriamuosius ragus.

Hidroniminė Saulės žemės kilmė

Ar egzistuoja ir kitų faktų, patvirtinančių, kad Šiauliai ir jų žemė vadinosi Sala / Salai? Nesant pakankamai rašytinių šaltinių, tenka naudotis išlikusiais vietovardžiais, kurių amžius gali siekti tūkstančius metų, jei žmonės ten nepertraukiamai gyveno. Tai nematerialusis šalies kultūros paveldas³⁰. Netoli Šiaulių miesto, 9 km atstumu nuo jo centro, netoli Kairių, prie Žadžiūnų gyvenvietės, yra išlikęs senovinis Salų miško vardas. Toliau, judėdami pilkapių kultūros plėtros kryptimi į rytus, dar už 9 km, prie Miniūnų kaimo, rasime Salų upę Salupį³¹, kuris yra 8,2 km ilgio, t. y. praktiškai tokio pat ilgio kaip ir legendinis Lietaukos / Lietavos upelis, iš kurio, manoma, kilo Lietuvos vardas. Kalbininko „K. Kuzavinio nuomone, nuo upelės Lietava vardą ilgainiui gavo jos apylinkės, vėliau tasai vardas virtęs etnonimu. Juk baltams būdingas etnonimų raidos modelis: hidronimas kraštavardis etnonimas. Iš Lietava, pakeitus priesagą, išsirutuliojo dabartinė forma Lietuva“³². Analogiškai samprotaudami galime sakyti, kad pilkapių kultūros žemių vardas Sala / Salai kilo iš upelio Salupis pavadinimo. Dėl teisingumo reikia paminėti, kad dar toliau į rytus, Rokiškio ir Ignalinos rajonuose, rasime daugiau Salų vietovardžių – kaimų, miestelių. Tie vardai greičiausiai buvo atnešti iš Šiaulių apylinkių II–III a. po Kristaus per pilkapių kultūros plėtrą į rytus (kuri iš tikro vyko!), į viduramžių Sėlių teritoriją, kuriems taip pat galėjo suteikti truputį pakeistą genties vardą – sėliai. Kad vietovardžiai plito į

²⁸ Michelbertas M., Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapių patyrimėjus: I–V amžiaus pilkapynų kultūrinė-etninė sritis formavosi rytinių ir vakarinių baltų sąveikoje, *Baltų archeologija*, 2002, Nr. 1 (13), p. 28.

²⁹ Michelbertas M., Vitkūnas M., Baltų karybos senajame geležies amžiuje (I–IV a.) bruožai, *Karo archyvas*, T. 18, Vilnius, 2003, p. 30–32.

³⁰ Kavolūtė F., Gyvenamųjų vietovių vardai – nematerialusis šalies kultūros paveldas, *Geografijos metraštis*, 2014, Nr. 47, p. 88–102.

³¹ Vansauskienė J., Upeliai ir upeliukai – į grovius, jų vardai – į užmarštį, *Šiaulių kraštas*, 2016-02-26. Prieiga internete: http://www.skrastas.lt/?data=2016-03-09&rub_rak=1140535305&id=1456418707&pried=2016-02-26.

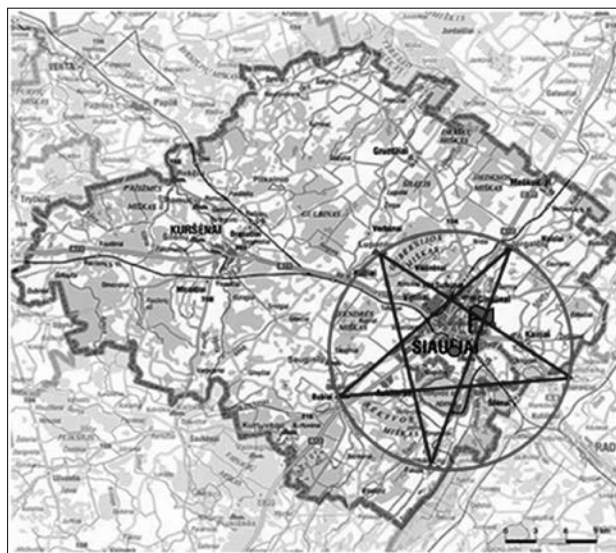
³² Zinkevičius Z., *Senosios Lietuvos valstybės vardynas*, Vilnius, 2007, p. 29.

Rytus, rodo ir kiti pavyzdžiai, pvz., Dubysos upelis Radviliškio rajone, akivaizdu, yra „didžiosios“ Dubysos, tekančios į pietus nuo Šiaulių miesto, vardo pakartojimas; „didžiosios“ Ventos upės vardas taip pat plito į Rytus: Ventos upelis tekėjęs iš Venio ežero Ukmergės rajone, Ažvintės upelis yra prie Tauragnų Utenos rajone³³. Salų kaimo būta ir Lietuvos pietinėje dalyje, Dainavoje, kelyje į Suvalkus, o juk tai Jotvingių–Dainavos teritorija, taigi iš jų žodis *sala* galėjo plisti į šiaurę – Šiaulius, o po to – į rytus.

Kodėl beveik visi ankstesni istorikai Salai vardą priskirdavo sėliams? Pasirodo, viskas glūdi neteisingoje Ptolemėjaus teksto interpretacijoje, kur aprašomos baltų gentys Lietuvos teritorijoje. Anot Ptolemėjaus, „o vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai, o labiau į rytus – kareotai ir salai“³⁴. Vadovaujantis teksto logika, į rytus kareotai ir salai turėjo eiti nuo veltų, nes jie yra pastraipos pradžioje, o ne nuo kito galo palei Dauguvos upę, kaip rašė E. Jovaiša savo knygoje, tada autoriui nebūtų kilęs klausimas, ar salai buvo visa pilkapių kultūra, ar būsimoji jos dalis – (dar neatsiradę!) sėliai. E. Jovaišos, kaip ir kitų autorių, nuomone, veltų gentis gyveno tarp Nemuno / Chrono ir Ventos / Rudono upių, prie Baltijos pajūrio. Tada į rytus, žemyno link,ėjo kareotai – būsimieji kuršiai, o už šių dar toliau į rytus, į Lietuvos gilumą, kaip tik Šiaulių / Saulės žemėje atsidurtų *salai*. Viskas logiška ir aišku. Kritikuoti visus ankstesnių autorių teiginius, kai sėliams buvo atiduotas Salai vardas, nesiruošiu – gana išsami jų apžvalga pateikta S. Karaliūno knygoje „Baltų etnonimai ir Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II“.

Kaip Didžiosios Saulės vardas buvo pakeistas į Šiaulius?

Istoriniais laikais Saulės žemė niekur nedingo, ji tik pakeitė vardą – tapo Šiaulių ekonomija, t. y. didelė valdovo valda LDK teritorijoje. Šiaulių ekonomija, įsteigta XVI a., apėmė dabartinį Joniškio rajoną, didžiąją Šiaulių rajono dalį, Pakruojo ir Radviliškio rajonų dalis. Bet prieš tai, anot J. Puzino, Žemaičių seniūnas Mykolas Kęsgaila, vyskupui Mykolui Dzergavičiui norint, 1445 m.

4 pav. Didžiosios Saulės pilių sistema

pastatė Šiauliuose medinę bažnyčią ir paskyrė kunigą. „XVI amžiaus pradžioje gyventojų skaičius mieste taip padidėjo, kad Šiauliai tapo centraliniu punktu – valsčiumi. XVI amžiaus Raseinių žeminių teismo aktuose Šiaulių valsčius minimas labai dažnai, net 135 kartus. Nuo to laiko turime jau tikrų žinių, kad Šiauliai buvo miestas ar miestelis. Miesto apylinkėje tuo metu minimas Šiaulių dvaras, todėl miestas, norėdamas skirtis nuo dvaro (manau, kad tai tik J. Puzino nuomonė! – *aut. past.*), pasivadino *Didžiaisiais Šiauliais*. Tas vardas teismo aktuose labai dažnai minimas pav.: „... doroga velikaja idiot ot mesta Kelmenskago (=Kelmės), eduči čerez reku Šventupu, do Velikich Šovl...“ Čia minimas Šventupis yra Dabikinės intakas. Vėliau miestas gauna „didkunigaikštišką“ vardą ir nuo XVI amžiaus galo nebevardinamas Šovli, bet Šavli. <...> Miestas tampa didelio karaliaus dvaro, Šiaulių Ekonomija vadinamo, centru. <...> Zigmanto I (1506–1548 m.) laikais Šiaulių valsčius (Szowlenska arba Szowlucka) priklausė jo neteisėtai moterystės sūnui Jonui, Vilniaus vyskupui, kuris pasirašydavo Jonu iš Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių (Joannes de Magnis Ducibus Litvaniae) ir vadinosi Šiaulių krašto tėvynainiu ir amžinu jo valdovu (Heres et perpetuus palatinus Savlensis). <...> Tat buvo 1536 metais. Už poros metų, mirus vyskupui Jonui, Šiaulių valsčius grįžo karaliui. Jau tuomet Šiaulių

³³ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.

³⁴ Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, Vilnius, 2014, p. 125.

5 pav. Šiauliai (Szwole) Livonijos žemėlapyje, sukurtame 1790 m.

Šaltinis: <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~3650~420025?id=1-1-3650-420025&name=A+new+map+of+the+Northern+States+containing+the+Kingdoms+of+Sweden,+Denmark,+and+Norw>

miestas turėjo savo ženklą: mėlyname dugne dukart sukryžiuotas baltas kryžius, stovįs ant žalio kalno. Per karaliaus Zigmanto I laidotuves (1548 m.), kur dalyvavo daugybės miestų ir apskričių atstovai su vėliavomis, Šiaulių miestas taip pat dalyvavo su anksčiau minėta vėliava.³⁵

Rusų kalboje lietuvių raidė -a- (-au-) paprastai keičiama į -o- (-ov-). Todėl iš 1423 m. užfiksuoto prūsiško saulės krėslo žodžio *Sawliskresil*³⁶ galima spręsti, kad *sovli* / *šovli* yra rusifikuotas lietuvių-prūsų saulės vardas. Smulkiau apie tai rašė Zigmas Zinkevičius: „Более древний гласный ā вместо современного литературного засвидетельствован также литовскими личными именами и топонимами в русских документах XIII–XV вв., напр. Кгастовтъ, Јатовтъ, Бирштанъ < *Gāstautas, *Jātautas, *Birštānas – соврем. Gostautas, Jotautas, Birštonas.“³⁷ Gali pasirodyti, kad LDK valdovai, pakeisdami tų žemių teisėtą *Didžiosios Saulės* / *Velikich Sovli* vardą į *Šavli*, priartino jį prie *Saulės* / *Sauli*, tačiau kadangi rusėnų kalba LDK kanceliarijoje tais laikais nebuvo pakeista, tai mes vietoj istorinio vardo *Didžioji Saulė* gauname

naujadarą *Šavli* / *Šiauliai*, verčiantį užmiršti garbiną ir seną tų žemių praeitį, nes *Saulės* vardas kalba apie lyderystę, hegemoniją, tai – valdovų antras vardas. Reikia manyti, kad *Didžioji Saulė* yra tiesioginė nuoroda į šešių pilių *Saulės* žiedo pilių sistemą, kurių penkios pilys sudaro taisyklingą žvaigždę (4 pav.), nes kai tos visos pilys stovėjo sveikos, iš Salduvės pilies jos gerai matėsi³⁸, o kai ant tų pilių kuorų naktį būdavo uždegami signaliniai laužai, tada visi tų žemių žmonės juos matydami išgyvendavo *Didžiosios Saulės* misteriją. Greičiausiai tais laikais vietiniai žmonės dar atsiminė tokią taisyklingą ratu išsidėsčiusių pilių sistemą. Gaila, bet šiuolaikiniai istorikai tendencingai akcentuoja tik *Šaulių*, *Šiaulių* vardus, nors akivaizdžiai pirminis vardas buvo *Saulė*. Tai matyti ir 1790 m. Livonijos žemėlapyje (5 pav.).

Šiaulių ekonomija gyvavo iki 1794 m., kol ją, kaip privačią valdą, Jekaterina II padovanojo Platonui Zubovui.

Sala / Saulės žemių gynyba

Ar I–V a. klestėjusią pilkapių kultūrą galima vadinti valstybe? Žinoma, kad tai ne viduramžių supratimu valstybė, o valstybė, besivadovaujanti

³⁵ Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiaulių Metraščio priedas*, p. 5–7.

³⁶ Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, T. 4, Vilnius, 1997, p. 77–78. Prieiga internete: <http://www.prusistika.lff.vu.lt/zodynas/paieska/1?id=2046>.

³⁷ Zinkevičius Z., *Rinktiniai straipsniai I*, p. 252.

³⁸ Gričiūtė G., Kanišauskas V., *Šiaulių Saulės žiedo medinių pilių gynybinis efektyvumas, Padubysio kronikos*, 2015, Nr. 2 (5), p. 30–34.

karinės demokratijos principu. Sprendžiant pagal pilkapių gausą, tai buvo klestinti genčių sąjunga, intensyviai plečianti savo teritoriją į aplinkines žemes. Nors Eugenijus Jovaiša savo knygų trilogijoje „Aisčiai“ baltų plėtros neįvardijo kaip karinės, tačiau žmonijos patirtis rodo, kad taikiomis priemonėmis naujų žemių neįgys. Taigi, pilkapių kultūra turėjo turėti gerai įtvirtintą ir organizuotą karinį ir administracinį centrą, gerą kariuomenę ir gerai išdėliotas tvirtoves. Dėl kariuomenės reiktų pasakyti, kad dabartinis miesto pavadinimas Šiauliai, anot kalbininko Simo Karaliūno, „be jokios abejonės, kilęs iš bendrinio daiktavardžio *šiaulys* (acc. sing. *šiaulį*) daugiskaitinės formos *šiauliai* „kas moka šaudyti, medžiotojai; šautuvais ginkluoti žmonės, kariai“. <...> Tad žemei bei joje gyvenusiems žmonėms vardą bus davęs jose dislokuotų karių, gynybinio posto ar forto pavadinimas, kuris pamažu į užmarštį galėjo nustumti genties vardą“³⁹. Apie pačias gynybines pilies ir jų sistemas galima pasakyti, kad jos labiau nei išpūdingos.

Pirmiausia Šiaulių miestas, vertinant pilkapių kultūrą, yra strategiškai pačioje geriausioje vietoje, kuri praktiškai apėmė didžiąją dabartinės Lietuvos ir Latvijos teritorijų dalį: ji tęsiasi nuo Kuršo aukštumos rytinės dalies vakaruose ir Latgalos aukštumos rytuose, nuo Rygos įlankos šiaurėje ir Jūros aukštupio, Dubysos vidurupio pietuose ir Nevėžio bei Šventosios aukštupių pietryčiuose. Šiauliai buvo beveik pačiame tos teritorijos viduryje – nuo Šiaulių yra panašus atstumas (apie 145 km) iki Baltijos pajūrio – Palangos, iki Rygos įlankos ir iki Nemuno upės.

Šiaulių miesto teritorijoje stovi galingos Salduvės (6 pav.) medinės pilies liekanos. Šiuolaikiniai istorikai ir archeologai susipainiojo aprašydami tą piliakalnį (nurodydami vis skirtingus piliakalnio aikštelės išmatavimus) bei nuolat skelbia, kad Kudinų / Šiaulėnų piliakalnis yra galingesnis, todėl Šiaulių žemės centras buvęs Šiaulėnuose. Turiu šiuos klystančius žmones nuvilti, nes Salduvės piliakalnio-kalvos viršaus plotas (dėl piliakalnio viršaus išdarymo tik jis ir yra pastovus) yra 2000 kv. m (vien kalvos viršus – 50 m skersmens, pats nuėjau ir išmatavau!), o Kudinų piliakalnio kalvos viršus yra tik 1000 kv. m, taigi kiti argumentai atkreipti.

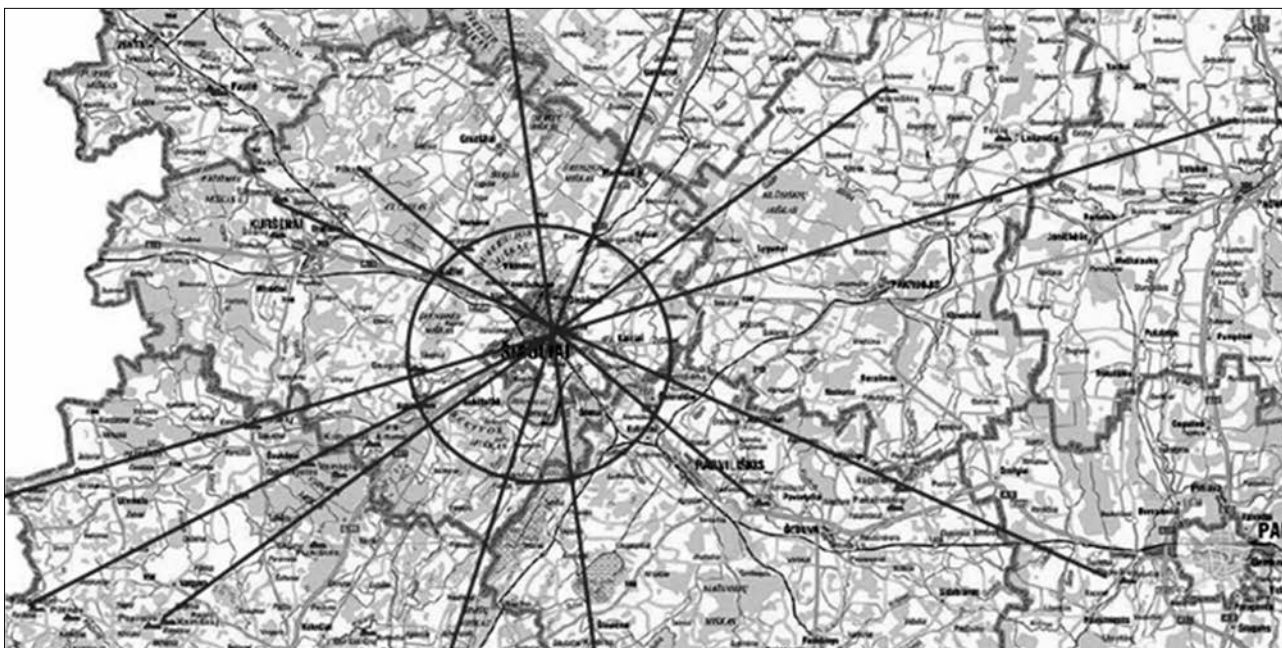

6 pav. Salduvės piliakalnis. Šaltinis: <http://baltukelias.lt/en/marsrutas/baltu-paveldas-legendomis-ir-rastais-austas/>

Prie Salduvės pilies buvo papildomai 185 m ilgio, 11 m pločio ir 3 m aukščio kalva-gynybinis darinys, kurio galuose greičiausiai buvo įrengti priešpiliai, dabar sunaikinti dėl buvusio monumento tarybiniais kariais. Taigi, prijungus tos gynybinės juostos, manau, kažkada buvusios analogiškos Rėkučių gynybiniam įtvirtinimams, nukreiptiems prieš kavaleriją, plotą, gauname jau 4000 kv. m. Išvada viena – Salduvės medinė pilis, kol nebuvo nugriauta, savo jėga nenusileido nei Bubių, nei Luponių galingoms pilims. Tai – Šiaulių žemės valdovo pilis, todėl pagal statusą turėjo būti galinga. Lengva dabar po jos liekanų išdarymo skelbti, kad ji buvo viena iš silpniausių Šiaulių žemėje. Teigti, kad žemių valdovo pilis – silpniausia, loginis prieštaravimas. Taip pat visiems žmonėms, kurie yra aplankę Salduvės piliakalnį, turėtų kilti mintis, kodėl priešais jį (iš miesto pusės) yra tokia didžiulė labai nulyginta aikštės ploto žemė. Manau, kad toje aikštėje įsikurdavo Saulės žemės valdovo sukviesti aplinkinių teritorijų kariniai daliniai. Kitą paaiškinimą sunku būtų sugalvoti. Salduvės piliakalnis rimtai netirtas, išskyrus kelias žvalgybines archeologų ekspedicijas, o aplinkiniai artimiausi seniausi kapinynai sunaikinti. Tai – didelė netektis.

Salduvė yra centras spindulinės Saulės pilių sistemos, kurią sudaro 12 spindulių ant 7 kelių (matematiškai tiesių linijų) į aplinkines žemes,

³⁹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 268.

7 pav. Žiedinė ir spindulinė Saulės pilių sistemos

kai ant kiekvieno kelio stovi mažiausiai 3 medinės pilys; visą spindulinę pilių sistemą sudaro 19 pilių (7 pav.). Tie keliai: 1) Normančiai–Salduvė–Jurgaičiai–Sidabrė; 2) Romučiai–Salduvė–Ramulėnai–Raginėnai; 3) Salduvė–Bubiai–Gabriejolė–Paspastis; 4) Salduvė–Sauginiai–Kalniškiai (Biržės kalnas)–Miksodis; 5) Žagarė I–Salduvė–Kudinai; 6) Luponiai–Salduvė–Vėlžiai; 7) Kalniškiai–Salduvė–Peleniškiai. Manau, kad kaip tik ta spindulinė Šiaulių pilių sistema ir leido laiku pastebėti kalavijuočių pajėgas ir pranešti per aplinkines pilis kaimynams, sutelkiant pajėgas prieš Saulės mūšį tais tolimesniais 1236 m.

Salduvės pilis yra kitos, Saulės žiedo pilių, sistemos viduje, bet ne jos centre, o 3 km atstumu į šoną.

Saulės žiedo pilių sistemoje ratu apie Šiaulių miestą išsidėsčiusios 6 pilys, 99 proc. tikslumu ir 9 romėniškų mylių (13,2 km) atstumu nutolusios nuo bendro centro Metalistų gatvėje (vietos tiksliai nenurodau, kad juodieji archeologai neiškasinėtų!). Jei to pilių rato skersmenį sumažinsime 13 000 kartų iki 2 metrų, tai prie jo prijungę 2 cm skersmens storio žiedą (ant jo stovi šešios pilys, per penkias iš kurių galima nubrėžti taisyklingą žvaigždę, daugelyje tautų saulės simbolį), gausime sumažintą Saulės žiedo pilių sistemos modelį. Dabar paimekime šešis nedidelius akmenukus, atsistokime prie to žiedo ir meskime tuos akmenėlius norėdami pataikyti

ant to 2 cm žiedo sienos. Jei tų akmenėlių nepasiseks užmesti ant žiedo 2 cm sienelės (patikėkite, kad nė vieno akmenuko neužmesite, nes tikimybė jį užmesti ant tos sienos yra 0,02), tai reikš, kad visa žiedinė pilių sistema yra dirbtinės kilmės.

Tokie matematiškai tikslūs aptarti Saulės žemės medinių pilių išdėstymai buvo įmanomi, jei nemažą jų dalis buvo supilti žmonių rankomis. Gamtoje tokių geometriškai tikslų piliakalnių-kalvų išdėstymų apskritimu ir tiesėmis nebūna. Kol archeologai rimtai nagrinėjamų piliakalnių nepakasinės, turime remtis lietuvių mitologinėmis sakmėmis, padavimais ir legendomis. Reikiamos informacijos galime rasti Bronislavos Kerbedytės knygos „Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas“ III t. Šiame kataloge paminėti 177 užrašyti atvejai, kai Lietuvoje senovėje žmonės savo rankomis supylė kalnus ir ant kai kurių pastatė tvirtoves. B. Kerbedytė išskyrė 8 tokius atvejus, iš kurių paminėsime tris gausiausias:

- 1) Senovės kareiviai kepurėmis / rieškutėmis / kastuvais, o moterys sterblėmis supylė kalną. Ant kalno buvusi tvirtovė. Lietuvoje užfiksuoti 66 tokie paminėjimai su skirtingais piliakalniais.
- 2) Švedai / jų liepiami vietiniai gyventojai supylė kalną kepurėmis / saujomis / sterblėmis. 57 paminėjimai.

- 3) Pono liepiami baudžiauninkai supylė kalną rieškutėmis / kepurėmis. Ant kalno ponas pasistatė rūmus. 28 paminėjimai.

Išvada. Liaudies tradicija sako, kad Lietuvoje būta žmonių rankomis supiltų kalvų, ant kurių buvo įrengtos pilys. Pvz., „Luponių piliakalnį rankomis supylė milžinai. Pylė rankomis ir arklių žeriamais žibikais. Kai piliakalnį vokiečiai 1941 m. prakasę, tuomet aiškiai buvo matoma jame labai įvairi žemė: smėlio dalis, juodžemio, molio ir kt.“⁴⁰ Apie Salduvę: „Senų senovėje, prieš kiek šimtų, o gal ir tūkstančių metų, šioje apylinkėje buvę didžiausi miškai, pelkės, ežerai. Nebuvę nei Šiaulių miesto dar tais laikais, tik kur ne kur gyventa žmonių. Čia pagal ežerą buvo aukštuma, gal už kitus kalnelius ir aukštesnė kiek, ir patogesnė. Toje vietoje ir pradėję kirsti ažuolus ir versti vienus ant kitų, o ant ažuolų pylė žemes, kol susidarė toks kalnas, nuo kurio matėsi per miškų viršų tolimi kraštai ir kiti kalnai. Seniau, sako, ir Šatrija matydavosi. Taip susidarė Salduvės kalnas. Tačiau dabar jis esąs žymiai mažesnis. Mat per ilgus amžius į žemę susmegęs ir dubti jo viršus pradėjęs. Kalnas vis dar einąs mažyn. Kalną supylė dėl to, kad senovės laikais buvę kraunami dideli laužai, kuriuose degino žmones, gyvulius ir javus dievų garbei ir norėdami visokių gėrybių išmelsti.“⁴¹ Apie Normančių piliakalnį: „Bauskės pilė esanti bažnyčia užpilta, ją sako, izavitai [netikėliai] kepaliais [kepurėmis] užpylę gindami senovės laikais, prieš kokį 100 metų, kada mūsų kraštą plėšę neprieteliai. Kalne skylė dar ir vėliau, sako, buvusi, kurion mestas akmuo dar ilgai riedėdavo skambėdamas. 1935 m.“⁴²

Šeši piliakalniai, nutolę nuo centro, yra tiksliai 9 romėniškų mylių (13,2 km) atstumu, vadinasi, visų jų atstumų suma bus romėniškos mylios (tai yra 80 km). Tas atstumas atskleidžia dar vieną pilių apie Šiaulius gynybinę sistemą. Pasirodo, Šiaulių žemės pilių kontroliuojama teritorija yra 8080 kv. km = 6400 kv. km ploto – tik nedaug mažesnė už dabartinį Šiaulių apskrities plotą (8540 kv. km). Prisiminę romėniškos mylios matą gausime 5454 kv. romėniškų mylių plotą arba tai, kad visa teritorija greičiausiai buvo suskirstyta į 9 (33) teritorinius vienetus, kurių kiekvienas yra žiedinės

pilių sistemos 26,4 km, arba 18 romėniškų mylių, skersmens. Tą sistemą pastebėjau pamatęs, kad per Žagarės I, Sidabrės ir Peleniškių piliakalnius eina matematiškai tiksli tiesė. Prie Peleniškių ta tiesė daro nedidelį palinkimą ir toliau tiesiai eina per Tryčių ir Šimonių pilis. Atstumas tarp Žagarės ir Šimonių pilies yra 80 km. Tai – šiaurinio pasienio gynybinė linija. Analogiška 80 km pietų pasienio linija eina per Dauderių, Kudinų, Burbaičių, Kalniškių, Piltinės ir Paspasčio pilis. Analogiškos gynybinės linijos eina iš rytų ir pietų pusių, viena yra 73,2 km, kita – 87,3 km ilgio. Sudėję vakarų ir rytų pasienio linijas gauname $87,3 + 73,2 = 160,5$ km, padaliję iš dviejų – 80,25 km. Kudinų / Šiaulėnų piliakalnis priklauso Saulės žemės pilių gynybinei sistemai, todėl natūralu, kad turi panašų į Šiaulius vardą.

Matematiškai tikslūs Šiaulių / Saulės žemės pilių sistemų išmatavimai atskleidžia labai aukštą karinį tos žemės lygį, o tai išskiria Saulės žemę iš visų kitų Lietuvos ir Latvijos žemių bei leidžia antikinius Šiaulius laikyti pilkapių kultūros sostine. Saulės žemė yra motininė savo vaikams, po V a. atsiradusiems žemaičiams, žiemgaliams, aukštaičiams, kuršiams ir sėliams, nes visos tos gentys greičiausiai išsivystė iš Saulės žemės pasienius kontroliavusių pilių-apylinkių centrų, pvz., Žiemgaliai išsivystė iš Žagarės, Sidabrės ir Peleniškių pilių ir t. t. Tikslūs Saulės žemės pilių išdėstymai buvo įmanomi tik pasitelkus romėnų imperijos inžinierius legionierius, gyvenusius I–V a., todėl ir ši gynybinė pilių sistema turėjo būti pastatyta tuo laikotarpiu, nes vėliau niekam tokių tikslumų nebereikėjo. Kaip rodo archeologės Birutės Kazimieros Salatkienės tyrinėjimai Lieporiuose⁴³, Šiaulių mieste IV a. jau gyveno žmonės, mokantys išgauti geležį iš pelkių rūdos ir ją apdoroti. G. Zabelos knygoje „Lietuvos medinės pilys“ nurodyta, kad Lietuvoje 1993 m. užfiksuoti 958 piliakalniai. Internetinėje duomenų bazėje www.piliakalniai.lt aprašyti 853 piliakalniai, iš kurių 765 vienetai, arba 90 proc., buvo įrengti I tūkstantmetyje (0–1000 m. po Kr.)⁴⁴. Todėl, kol archeologai po išsamių tyrinėjimų nenustatys

⁴⁰ Buračas B., *Lietuvos piliakalniai*, Vilnius, 2011, p. 192.

⁴¹ *Ten pat*, p. 435.

⁴² *Ten pat*, p. 236.

⁴³ Salatkienė B., Geležies lydomo ir apdirbimo radiniai Lieporių 1-oje gyvenvietėje, *Istorija*, t. 56, 2003, p. 3–16.

⁴⁴ Lukšienė D., Kanišauskas V., Lietuvos piliakalnių amžiaus matematinis nustatymas, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2015, Nr. 2 (44), p. 126–137.

priešingai, visai realu laikyti, kad Šiaulių žemės pilių sistemos egzistavo jau romėniškuoju laikotarpiu (0–V a. po Kr.).

Kas pilkapio kultūros karinės pilių sistemos kūrėjai?

Pagal pirminę versiją, Šiaulių pilių sistemą II a. pirmojoje pusėje galėjo pastatyti baltų giminaičiai, sudinų prie Dunojaus kaimynai, pabėgėliai iš Dakijos, po to, kai ji buvo užkariauta romėnų, vadovaujamų imperatoriaus Trajano. Tai rodo nemažai dakiškų ir trakiškų vietovardžių, paplitusių Lietuvoje ir Latvijoje. Net istorinės kuršių Apuolės pilies pavadinimas sutampa su vienu iš dakų miestu-sostine. Ar tai dakų, ar žemaičių vardas, sunku pasakyti, nes, anot Z. Zinkevičiaus (jam pritaria ir Simas Karaliūnas), *Apuolės* vardas kilęs iš žodžio *Apvuolė*, t. y. apvali, dėl žemaičiams būdingo v raidės iškritimo, neminėjimo, dėl to gaunamas žodis *Apuolė*. Senų senovėje kokioje nors žemaičių ar jotvingių tarmėje galėjo tas pats įvykti su tarminiu saulės vardu *Savla*, dėl v išnykimo pavirtusio į *Sala*. Tai galėjo įvykti ir Prūsijoje, kur rašytiniuose šaltiniuose 1423 m. užfiksuotas prūsiškas saulės krėslo žodis *Sawliskresil*⁴⁵. Po dakų karų su romėnais I a. pabaigoje romėnai dakams mokėjo duoklę ir siuntė karinius instruktorius bei inžinierius, kurie dakus mokė romėniško karo meno ir statyti to meto tvirtoves. Vadinas, tarp spėjamų dakų pabėgėlių, patekusių į Saulės / Šiaulių žemę, galėjo būti karo inžinierių, gebančių sukurti Šiaulių pilių sistemą. Jei atsisakytume talkininkų iš Dakijos versijos, tada liktų romėnų legionieriai arba romanizuoti baltai ar keltai, praėję romėnų inžinieriaus legionieriaus mokyklą ir jūros ar sausumos keliu patekę į antikinį Šiaulius. Apie tai pakalbėsime smulkiau.

I. IX Hispana ir XV Apollinaris legionų veteranai

Atradus Šiaulių pilių gynybines sistemas iš karto kilo klausimas „Kas kūrėjai?“ Tais laikais, t. y. I–V a., buvo tik viena civilizacija – romėnų imperija, kuri buvo pajėgi sukurti kažką panašaus. Kita vertus, tai, kad, sukuriant tokią sistemą, buvo naudojama romėniškos mylios matų sistema, vėl patvirtina romėnų įtaką. Didžiulė koncentracija

romėniškų pinigų (lobių) Klaipėdos rajone rodo, kad romėnai turėjo galimybę čia atvykti. O nuo pajūrio į Šiaulių žemę romėnams patekti buvo įmanoma, nes, anot archeologų, labiausiai tikėtina, kad pilkapių kultūros nešėjai judėjo nuo pajūrio į žemyno gilumą⁴⁶. Be to, J. Puzinas yra minėjęs, kad prie Salduvės piliakalnio būta romėnų monetų⁴⁷. Kad tarpukario laikais Salduvės piliakalnį intensyviai kasinėjo žmonės, ieškodami lobio, rašė Balys Buračas⁴⁸. Ko gero, dėl tos pačios priežasties jau po karo buvo nukastas Ramulėnų piliakalnis Radviliškio rajone, nes jo vardas sutampa su vienu iš Romos miesto įkūrėjų. Ten aplinkui tiek daug žvyro, kad jį kasti iš piliakalnio buvo visiškai nelogiška.

Šiaulių žemėje galėjo pradingti ir legendinis IX *Hispana* legionas, gavęs vardą kovose Ispanijoje, greičiausiai lankęsis ispaniškame Salduvės mieste⁴⁹, statęs limių tvirtoves Britanijoje, kur kovėsi su Baudika ir atsilaikė, nors prarado 80 proc. karių. IX legionas turėjo jaučio simbolį – bulių, vienu metu buvo dislokuotas Panonijoje (dabar Vengrijos vakarų pakraštys), Savarijos (8 pav.) mieste (netoli Salai, dabar – Zalalėvės miestas), kur tekėjo Kulpės (*Culpa*) upė. Tuo metu mūsų eros pradžioje ten – Panonijoje – buvo dislokuotas ir XV *Apollinaris* legionas, o juk lietuvių kilmės iš romėnų legendoje pirmiausia minimas jų vadas Apolonas, vėliau pakeistas į Palemoną. Žodis *Apolonas* galėjo reikšti ne vadovo vardą, bet karinio dalinio kohortos priklausomybę *Apollinaris* legionui, o romėnai su tokiu vardu turėjo tik vieną – XV – legioną. O juk Apolonas yra Saulės dievo sinonimas. Galima įžvelgti tam tikrą ryšį tarp antikinių Šiaulių / Saulės ir XV *Apollinaris* legiono.

Tačiau iki šiol nežinoma, koku pavidalu Apolonas buvo vaizduojamas ant legiono vėliavos. Apoloną romėnai vaizduodavo arba su lyra, arba su lanku, kartais su ietimi. Manau, kad kariška Apolono išvaizda – su ietimi ir durklu (9 pav.) – labiausiai tiktų legionui. Ant Apolono postamento pavaizduotas stilingas dvigubas kryžius, kuris XIV a. pirmą kartą

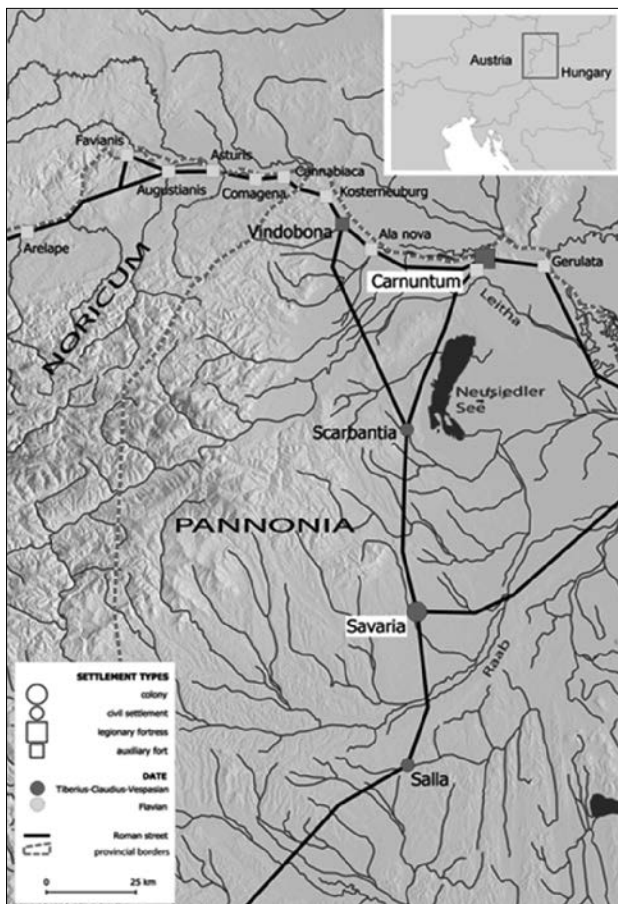
⁴⁵ Mažiulis V., *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, Vilnius, 1997, t. 4, p. 77–78.

⁴⁶ Šimėnas V., Vakarų ir rytų baltų ribos kaita archeologijos duomenimis, *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija*, Vilnius, 1997, p. 53–57.

⁴⁷ Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiaulių Metraščio priedas*, p. 80.

⁴⁸ Buračas B., *Lietuvos piliakalniai*, Vilnius, 2011, p. 435.

⁴⁹ Kanišauskas V., Per antikinį Ispanijos miestą Salduvę legendiniais lietuvių keliais, *Šiaulių kraštas: Atolankos*, 2018-05-25, p. 6, 8.

8 pav. Savaria – viena iš IX legiono dislokavimo vietų, netoli Salla miestą. Šaltinis: <http://www.esacademic.com/dic.nsf/eswiki/897239>

9 pav. Denaras. Augustas ir Apolonas su ietimi ir parazonijumi (romėnų durklu) dešinėje, 29–27 m. pr. Kr., Italija. Šaltinis: http://www.romanatic.com/search.html?all=denar&search_language=en&sf=0&p=7

sutinkamas ant Jogailos vyčio skydo⁵⁰. Tai – LDK valstybinis simbolis, Jogailaičių dinastijos ženklas, kuris buvo naudojamas valstybinės žemės pasienio riboženkliuose (10 pav.). Tas pats dvigubas kryžius yra ant dabartinių Vengrijos ir Slovakijos (11 pav.) valstybinių vėliavų ir herbų. Pagal anksčiau pateiktą J. Puzino Šiaulių miesto herbo aprašą⁵¹ galime atkurti jo autentišką išvaizdą – tai ir buvo padaryta (12 pav.). Tai – pirmasis ir labai karališkas Šiaulių miesto herbas. Manoma, kad dvigubas kryžius kilęs iš Romos Rytų imperijos – Bizantijos – ir yra susijęs su krikščionybe. Pirmajame Šiaulių miesto herbe pavaizduota kalva greičiausiai yra Salduvės pilis, o dvigubas kryžius ant Salduvės pilies turi sąsają su legendomis apie Salduvės kalną, ant kurio

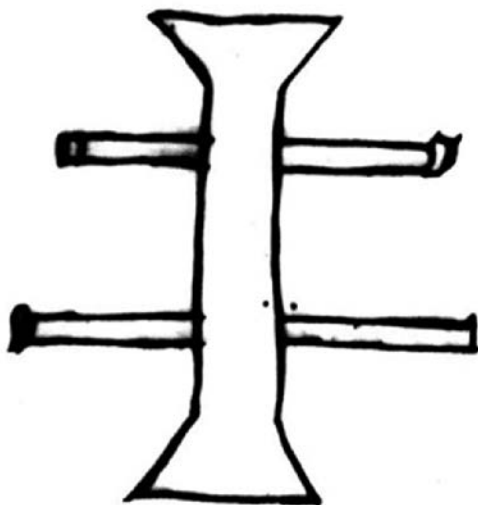
senų senovėje stovėjo šventykla, vėliau – bažnyčia, prasmegusi dėl žmonių nedoro elgesio.

Kadangi, anot J. Puzino, Šiauliai XVI a. pradžioje, dar prieš atsirandant Šiaulių valsčiui ir Šiaulių ekonomijai, turėjo savo herbą su dvigubu kryžiumi, o, anot Tomo Čelkio, dvigubas kryžius užfiksuotas pasienyje su Livonija⁵², praktiškai pasienyje su Šiaulių / Saulės žeme, todėl dvigubas kryžius galėjo žymėti ne apskritai LDK pasienį, bet Šiaulių žemės pasienį. Kita vertus, Šiaulių žemės tą dvigubo kryžiaus ženklą (karališką, kaip savo žemių ženklą, – tai drąsi mintis, bet turimi faktai tam neprieštaruoja!) turėjo iš seno, pavyzdžiui, iš romėnų laikų (kodėl ant Apolono postamento 9 pav. jis yra?) ar iš XIII a., ir Jogaila XIV a. pabaigoje tik

⁵⁰ Sajauskas S., Simboliai Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės monetose, *Pinigų studijos*, 2007, Nr. 2, p. 61–62.

⁵¹ Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiaulių Metrašio priedas*, p. 7.

⁵² Čelkis T., *Valdžia ir erdvė: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos procesas XIV–XVI a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2011, p. 94–95.

10 pav. 1545 m. LDK ir Livonijos sienos riboženkliis.
Šaltinis: Čelkis T., Valdžia ir erdvė: Lietuvos Didžiosios
Kunigaikštystės teritorijos procesas XIV–XVI a., daktaro
disertacija, Vilnius, 2011, p. 95.

11 pav. Šiuolaikinis Slovakijos herbas

„pasiskolino“ tą ženklą, nes tada jau Šiaulių / Saulės žemė priklausė LDK.

Kuršių įžymioji Apuolės pilis taip pat turi panašų vardą. Vėl užčiuopiamas romėnų slinkimas nuo pajūrio į Lietuvos gilumą. Pietrytinė XV *Apollinaris* legiono karinė bazė buvo Satalos mieste (dabar – Sadakas (Turkija)), netoli Polemonijaus Ponto provincijos su sostine Polemonijumi. Tiems romėnams vardas Palemonas buvo žinomas. Nereikia pamiršti, kad lietuvių kilmės iš romėnų legendoje sakoma, jog ateiviai romėnai, 500 žmonių, taigi vienos kohortos dydžio, plaukė Dubysos upe, kurios vidurupyje (13 pav.) rasta viena iš didžiausių Nerono gintaro ekspedicijos romėniškų dirbinių koncentracija. Įdomu, kad mes žinome vieną tos ekspedicijos dalyvį ir tai yra XV *Apollinaris* legiono centurionas Kvintas Atilijus I (*Quintus Atilius Primus*), legiono vertėjas, buvęs pirklys, anot lenkų tyrinėtojo Jerziskio Kalendo, galėjęs dalyvauti 61–62 m. imperatoriaus Nerono organizuotoje gintaro ekspedicijoje į aisčių kraštus. Apie centurioną Kvintą Atilijų I žinome iš antkapinio užrašo paminkle, įmūrytame bažnyčios sienoje Boldogo mieste, netoli Bratislavos, Slovakijoje⁵³:

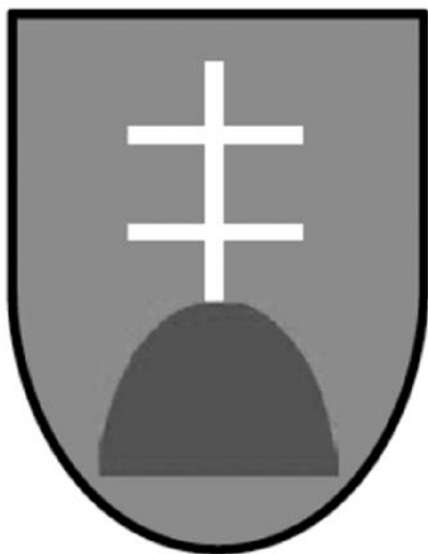
Q(uintus) Atilius / Sp(urii) f(ilius) Vot(uria) Pri/mus inter(p)rex / leg(ionis) XV idem |(centurio) / negotiator an(norum) / LXXX / h(ic) s(itus) e(st) / Q(uintus) Atilius Cocta/tus Atilia Q(uinti) l(iberta) Eau/sta Privatus et / Martialis hered(es) / p(osuerunt)

Lot. *legionis* reiškia legionas, dažnai ant monetų žymimas sutrumpintai *leg*. Lietuvoje asmenvardžių su tokia šaknimi yra daug: Legionis, Legis, Legys, Legas, Leganis, Leganas, Legaitis, Legailas, Legotas, Legudas, Legūnas ir t. t.⁵⁴ Gali būti, kad jie – romėnų legionierių palikuonys. Grįžtant prie IX *Hispana* legiono, reikia paminėti, kad paskutiniai legiono pėdsakai užtikti po 120 metų Reino žiotyse (ten, prie Apolono šventyklos, lankėsi IX legiono prefektas, *primus pilumas* centurionas), toje pačioje vietoje, iš kur Druso laivai 12 m. pr. Kr. pradėjo savo legendinę jūrinę ekspediciją iki... Baltijos pakrančių⁵⁵. Tai, kad pagrindinė Šiaulių medinių pilių žiedinė sistema yra išsidėsčiusi tiksliai 9 romėniškų mylių spinduliu nuo bendro centro, davė užuominą į IX legioną, kuris galėjo bandyti tokiu

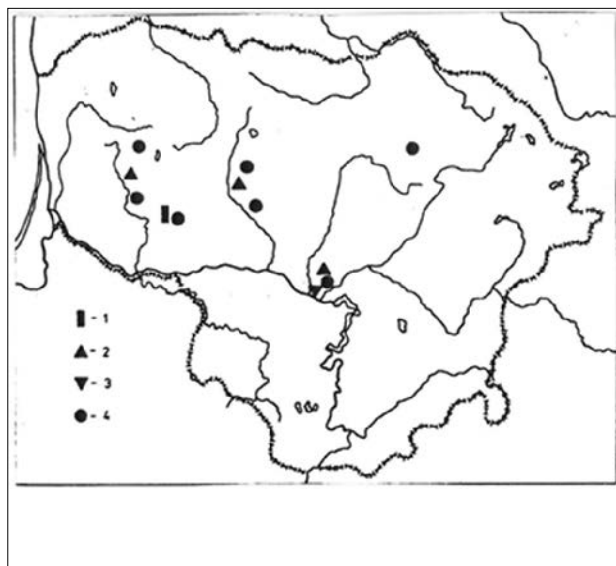
⁵⁴ Zinkevičius Z., *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius, 2008.

⁵⁵ Kanišauskas V., Romėnų atvykimo į priešistorinę Lietuvą 2030 metų jubiliejus, *Šiaulių kraštas: Atolankos*, 2017-08-25, p. 3, 12.

⁵³ Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, Vilnius, 2014, p. 102, 105.

12 pav. Šiaulių miesto XVI a. pradžios herbas. K. Piaseckienė atkūrė pagal aprašą iš šaltinio: Puzinas J., Šiaulių miestas ir jo istorija, Šiaulių metraščio priedas, p. 7.

13 pav. Romėniškų Padunijos provincijų segių radiniai Lietuvoje. Šaltinis: Michelbertas M., Romėnų didiko ekspedicija gintarui pargabenti ir radiniai Lietuvoje, Baltų archeologija, 1995, p. 19.

būdu palikti užuominą apie savo buvimą ateinančioms žmonių kartoms.

Antra legiono užuomina yra jo šventasis gyvūnas emblemoje – jautis / bulius, kuris atsispindi Šiaulių žemių valdovų pavardėje Bulionys. „Lietuvių ir Volynės kunigaikščių 1219 m. sutartyje, ketvirtoje vietoje, minimi lietuviai kunigaikščiai Bulionys, ar Bulioniai (*a se Buleviči – Višimut, Edivil, Sprudeika* [a se Булевиичи – Вишимут, Едивил, Спрудейка]), istorikų lokalizuojami Šiaulių žemėje, ir pats vardas, kaip matome, atkuriamas į lietuvių kalbą *Bulionys*, arba *Bulioniai*. Kunigaikščių vardų rekonstrukciją patvirtina realiai egzistuojančios pavardės *Buliōnis* (Kaunas – 8 šeimos) ir *Būlionas* (Šilalė – 1 šeima). Kurtuvėnų apylinkėje (Šiaulių r.) yra kaimas *Bulėnai*, kurio pavadinimas, aišku, yra atsiradęs iš pavardės. Šiaulių apylinkėse ir gretimuose rajonuose paplitusios štai tokios pavardės: *Bulà* (Šiauliai, Pakruojis, Pašvitinys, Radviliškis, Stačiūnai, Pakruojo r.; Šumskas, Vilniaus r.), *Bulys* (Šiauliai, Joniškis), *Būlis* (Žagarė, Žeimelis ir Zarasai), *Bulāitis* (Pakruojis ir Kaunas), *Būlitas* (Joniškis). Šaknies *Bul-* pavardžių koncentraciją Šiaulių apylinkėse ir gretimuose Šiaurės Lietuvos rajonuose galima argumentuotai paaiškinti prielaida, kad Šiaulių žemėje kadaise, patriarchalinės bendruomenės laikais, gyventa to vardo galingos patronimijos, gal ir genties, kurios palikuonys ir

buvo minėtos sutarties kunigaikščiai. Šią prielaidą nesunku paremti lingvistiniais duomenimis. Antai vertas dėmesio lietuvių kunigaikščių vardo *Bulionys* (plg. pavardę *Buliōnis*) ir ilyrų genties vardo Balkanuose *Buliones* (**Buliōnes*) sutapimas.⁵⁶

Trečia užuomina – ispanų ir Šiaulių Salduvės egzistavimas. Kas galėjo Salduvės vardą parnešti iš Ispanijos? Tik tie, kurie ten buvo. O IX legionas tikrai ten buvo, nes už sėkmingą dalyvavimą Kantabrijos (*Cantabrians*) (25–13 pr. Kr.) kare gavo Ispanijos (*Hispana*) vardą. Panašu, kad legendiniai šauliai, galėję duoti Šiaulių miestui vardą, taip pat galėjo būti iš Ispanijos, nes, anot Juliaus Cezario („Galų karo užrašai“), geriausi romėnų šauliai buvo iš Ispanijos. Todėl realu, kad Gytariai yra nunykę Sagitariai – lot. *šauliai*. Matome, kad IX *Hispana* legionas tikrai galėjo apie II a. vidurį įsikurti Šiaulių / Saulės žemėje. Galutinai tai patvirtinti gali tik archeologai – įdomu, ką jie rastų pakasinėje Šiaulių Saulės žiedo pilių polinį centrą, esantį Metalistų gatvėje, nuo kurio eina vienodi atstumai iki aplinkinių šešių pilių. Gali būti, kad nuo tos vietos ėję keliai (tikėtina) į aplinkines pilies ir davė vietos saulės vardo pavadinimą. Galbūt ten yra istorinė vieta (*kein Soule*), nuo kurios susirinkusios kalavijuočių pajėgos nešė kudašių iš Šiaulių žemės Saulės mūšio

⁵⁶ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 268.

išvakarėse. Bet kuriuo atveju toje vietoje turi stovėti pilkapių kultūros sostinę menantis reikšmingas paminklas, simbolizuojantis saulę.

II. Keltizuoti baltai iš Litavijos regiono

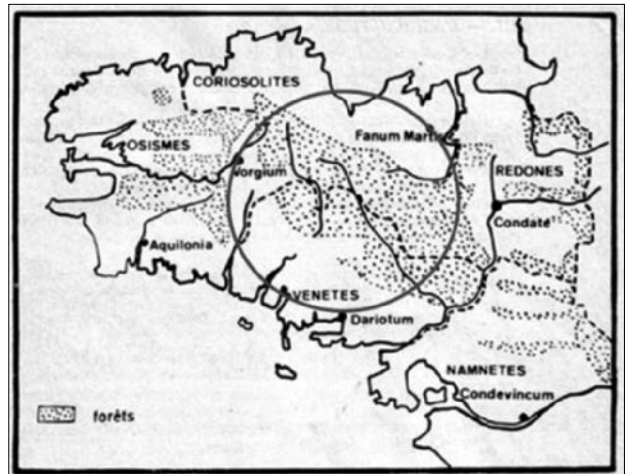
Patikėti tuo, kad romėnų karo inžinieriai (romėnai kiekviename legione turėjo inžineriniams darbams skirtą padalinį) galėjo dalyvauti kuriant Šiaulių pilių sistemą, galime, jei panaši gynybinė sistema, t. y. taisyklingu ratu išsidėsčiusių tvirtovių sistema, bus rasta romėnų imperijos teritorijoje. Tokią sistemą radau visai neseniai (14 pav.) Prancūzijos vakaruose, dabartinėje Bretanėje, galų Litavijoje, romėnų vadintoje *Letavia* (15 pav.). Stipriausia to regiono gentis buvo *Curiosolites* (dar vadinamos *Curiosolitae*, *Coriosolites*, *Cariosolites*). Plinijus Vyresnysis (*Gaius Plinius Secundus*; 23–79 m.) savo „Gamtos istorijoje“ (IV knyga) tą gentį pavadino *Cariosvelites*.

Cariosvelites etimologija nėra visiškai aiški. Tai gali būti dvikamienis žodis, sudarytas iš *carios* (protokeltiškai „kariuomenė“) ir *velites* (lot. „lengvieji kariai“, pavadinimas iš romėnų respublikos laikų). Panašu, kad toks vardas Romėnų imperijoje egzistavo ir vėliau, bet jau kaip genties ar giminės vardas:

275.EA-050003 = SupIt-10-T, 00008 = AE 1977, 00314 Venetia et Histria / Regio X Trieste / Tergeste C(arius) Velitius / M(arci) f(ilius) Lemo(nia) / Bononia miles / leg(ionis) XX stipendi(or)um / XXIV l(ocus) m(onument) p(edes) q(uadratorum) XII

Šaltinis: <http://www.encyclopedia-dacica.ro/?operatie=subiect&locatie=lapidarium&fishier=Lapidarium>

Velites žodis beveik sutampa su Ptolemėjaus minimais veltais, gyvenusiais Baltijos pajūryje tarp Nemuno ir Ventos. Kaip anksčiau minėjau, nuo veltų / velitų einant į žemyno gilumą yra kareotai ir salai. Anot Ptolemėjaus, kareotai (vėlesnieji kuršiai) – tai iš esmės *carios* gentis, o kartu su salais – *cariosolites*, kartu su veltais – *cariosvelites*. Antikos laikais dėl informatorių ir perrašinėtojų klaidų dažnai negalima suprasti, kiek tekste yra paminėta genčių – kas pasakys: ar *cariosvelites* yra viena gentis, ar dvi? Kaip matyti iš 14 pav., į Lietuvos–Latvijos žemės mūsų eros pradžioje galėjo atsikelti Litavijos–Letavijos žemėse gyvenusios

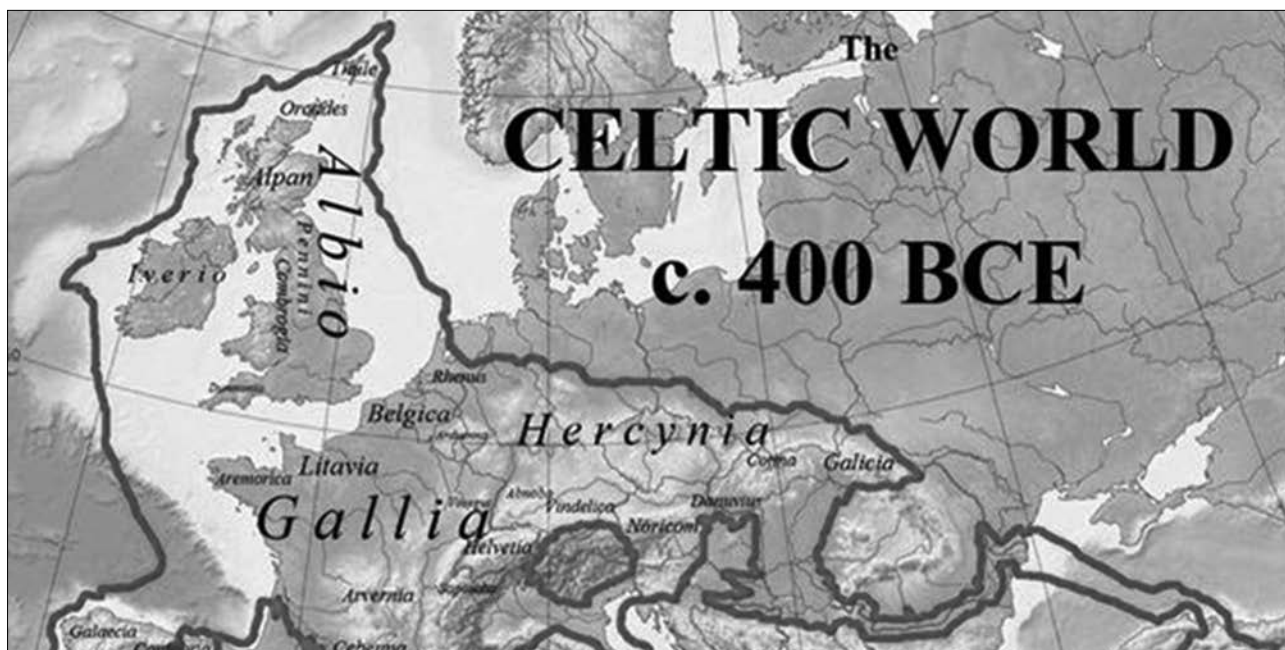

14 pav. Litavia–Letavia (dabartinės Bretanės regionas).
Šaltinis: <http://marikavel.org/bretagne/confusion.htm>

gentys: solitai, cariosolitai, cariosvelitai, galbūt nedidelė gentis cariosolitų sudėtyje, kurias Ptolemėjus galėjo suprasti kaip atskitą gentį: cariotai, solitai / salai, velitai. Prancūzijos antikinėje Letavijoje buvo stipri venedų / venetes gentis, o Ptolemėjaus „Geografijoje“ nuo Nemuno iki Vyslos yra minima gyvenusi venedų gentis. Dar vienas sutapimas! O gal ne sutapimas? Tai gal visas antikinis Letavijos regionas čia atsikraustė ir vėliau savo gimtuoju vardu *Letavia* šalį, t. y. Lietuvą, pavadino. Kito logiško paaiškinimo nėra!

Toje pačioje Letavijoje yra *redones* / *riedones* gentis, o Ptolemėjus mūsų Ventos upę vadino Rudonus. Vėl sutapimas – ar ne per daug sutapimų? Galbūt antikiniais laikais, I a. pr. Kr. viduryje, kai vyko Cezario kovos Galijoje, dalis Letavijos genčių patraukė į būsimąją pilkapių kultūros teritoriją. Gal tos gentys net nebuvo keltai / galai, o – baltai? Ant cariosolitų kaimynų – *redones* / *riedones* genties monetos pavaizduotas rato simbolis rodo, kad tuose kraštuose labai vertino rato simbolį (16 pav.), pagal kurį galėjo vėliau įrengti Šiaulių žemėje Saulės žiedo medinės piliis. Keista, bet keltai ir protokeltai neturi žodžių, panašių į *redones* / *riedones* – gal tai baltų gentis, kažkada atriedėjusi vežimais su manta į tas vietas.

Panašiai yra su Riedonų pietiniais kaimynais – piktų gentimi (piktų yra ir Britų salose), kurios vadas Durat (17 pav.) buvo geras Cezario draugas, jam kariaujant Galijoje. Galima pagalvoti, kad

15 pav. Litavia Galijoje apie 400 m. pr. Kr.

Šaltinis: <https://www.pinterest.co.uk/pin/426505027193745648/visual-search/?x=16&y=11&w=530&h=364>

piktai yra baltų gentis iš Lietuvos, nes mes turime daug hidronimų su tokiu vardu, pvz., upių: Pikdaubis Šilalės r., Piktupė Tauragės r., Piktakmenis Pakruojos r.; ežerų: Pikčiukas Trakų r., Piktėžeris Plungės r.⁵⁷ Ir net būta Piktonų apylinkės Radviliškio r. (taigi netoli Šiaulių m.) bei Piktonaičių pavardžių Karšuvos valsčiuje XVI a.⁵⁸, taip pat prie istorinės Šiaulių žemės. Lietuviai turi ir su *Durat* vardu susijusių asmenvardžių: Dura, Duras, Ratas, Ratanas. Piktų miestas sostinė Lemonumas (*Lemonum*) gali lengvai virsti į regioną prie jo, t. y. į legendinį Pa-lemonum = Palemoną.

Daug patikimesnė versija, kad dalį vietinių Letavijos žmonių į Baltijos pajūrį ištrėmė *Drusus Germanikus* (apie jį skaitykite „Romėnų atvykimo į priešistorinę Lietuvą 2030 metų jubiliejus“, *Šiaulių kraštas*, *Atolankos*). Užuominą apie tai radau Eugenijaus Jovaišos pateiktame Erazmo Stelos (suvokietintai Sterno) kronikos vertime, knygoje „Aisčiai. Raida“: „Visgi apie tai, ką Erasmus Sterne rašo didžiajam magistrui Friderico, reikėtų žinoti, kaip aš kitur esu skaitęs, kad Drusus apie tai sako, kad minėtos tautos Sargatiani, Gelidani, Gillani, Alani, Vacynuei, Carioni ir kaip jos visos vadinamos

dėl savo neišlikimo būdo ir maištavimo, buvo iškelintos iš Britania ir Albania, dabar Anglija, išvytos prie Riffe kalnų <...> ir Hipperboni <...>. Daugelį jų jis [Druso] įkurdino į Skandiam, ir šitie per laiką išvaryti atvyko į Cymbriam, dabar vadinamą Gottland, šitie Scandiani iš Cymbria išvaryti gotų atvyko į Ulmiganeam, dabar vadinamą Prūsija, ten įsikūrė, savo papročius šalį apstatė ir apie juos [bus] kiti pasakojimai <...>.“⁵⁹ Reikia paminėti, kad romėnai čia minimą Aremoriką, arba Letaviją, mūsų laikų Bretanę, vadino Britanija o Angliją – Didžiąja Britanija, arba tiesiog Britanija. Iš konteksto yra aišku, apie ką kalbama. Kadangi cituotame tekste Anglija paminėta *Albania* vardu, tai Britanija (rašoma *Brittany* ir dabar reiškia Bretanę) turėjo žymėti Letaviją. Tai tas pats mūsų nagrinėjamas (14 pav.) regionas. Tai, kad iš Britanijos / Letavijos į Baltijos kraštus, į antikinę Prūsiją buvo atvykęs Romos imperatoriaus Oktoviano pasiuntinys Dyvanas (*Diwoynis*), kalbama Simono Grunau kronikoje⁶⁰. Apie Dyvaną kalba ir Lukas Davidas savo Prūsijos kronikoje⁶¹, tačiau čia žodis *Britanija* pakeistas į *Bitiniją* – tą patį vertėjai daro su viduramžių kronikose pasitaikančiu Prūsijos vardu Britanija, kurio atsiradimo negali paaiškinti. Paaiškinimas

⁵⁷ Vanagas A., *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius, 1981.

⁵⁸ Almonaitis V., Almonaitienė J., *Upyna*. Prieiga internete: <http://baznyte.wixsite.com/upyna/upyna>.

⁵⁹ Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, Vilnius, 2014, p. 233.

⁶⁰ *BRMŠ II*, p. 87–89.

⁶¹ *BRMŠ II*, p. 274–276.

16 pav. Redones (Riedones) moneta.
Šaltinis: <http://www.writer2001.com/others.htm>

17 pav. Piktų valdovas DURAT IVLIOS (Julius – Cezario Julių giminės). Šaltinis: <http://www.forumfw.com/t17617-des-quinaires-gaulois-portant-le-nom-de-tonton-jules>

paprastas, jei motinine Britanija laikytume Letaviją (dabartinę Bretaniją), tai Prūsiją reiktų laikyti naująją atsikėlėlių iš Britanijos tėvyne. Dėl baltams būdingos raidžių *b* ir *p* kaitos Britanija virsta *Pritania-Prissani-Prusi*, vienas iš pirmųjų Prūsijos vardų, užfiksuotų IX a. bavarų geografo⁶². Apie tai, kad romėnas iš Britanijos / Letavijos Dyvanas vis dėlto galėjo pasiekti antikinę Prūsiją ir čia palikti savo pėdsaką, galima spręsti iš to, kad per Didįjį prūsų sukilimą 1271–1272 m. minimas bartų vadas Divanas⁶³, vadovavęs didelėms prūsų pajėgoms. Jei tų faktų nepakanka, tai dabartinėje Bretanėje didžiausias miestas yra Brestas, minimas nuo XIII a., o (Lietuvos) Brestas (dabar pietvakarių Baltarusijos miestas) šaltiniuose minimas nuo XI a. pr.

Litavija / Letavija dažnai šmėsčioja kalbininkų Lietuvos kilmės teorijose, tačiau ją mūsiškiai dažniausiai atmeta, nes mano, kad tai keltų vardas, o kadangi, anot jų, keltų Lietuvoje nebuvo, tai ir tą hipotezę reikia atmesti. Pavyzdžiui, anot Zigmo Zinkevičiaus, „neretai Lietuva siejama su keltų (airių) *Letha* ‘vakarinis buv. Galijos pakraštys prie Atlanto, dab. Bretanė (pranc. Bretagne)’. Bet tai visai nepatikima sąsaja, nes keltų vardo šaknį

kalbininkai veda iš **pltau*“⁶⁴. Kad skaitytojui būtų aiškiau, patikslinu, jog keltų kalboje dėl *p* raidės nunykimo žodžio pradžioje ir raidės *l* vartimo į *li* gauname *pltau* = *ltau* = *litau*. *P* raidės nykimas žodžio pradžioje nėra įprastas, tačiau mes nežinome, kaip buvo tolimoje praeityje, juo labiau jotvingių kalboje toks faktas užfiksuotas: jie turi žodį *laugi* / *lauki*, reiškiantį *plaukus*, o tai akivaizdžiai gaunama dėl raidės *p* nunykimo žodžio pradžioje (Ptolemėjus Laugarikio vietovę yra parašęs kitokia forma – Laukarikis). Mes mažai žinome apie jotvingių kalbą – gal jie taip pat turėjo keltams būdingą požymį, t. y. laikui bėgant naikinti *p* raidę žodžio pradžioje. Raidžių neminėjimo žodžiuose nemažai galima rasti baltų kalbose, pvz., prūsai neminėjo *k* raidės žodyje *auksas*. Kitą vertus, nereikia užsiklinti vienu žodžio aiškinimu: antikos laikais dabartinėje Prancūzijoje ir Anglijoje buvo garbinama žemės (ar / ir karo) deivė *Litavis*, kurios totemas buvo šernas (prisiminkime Tacito pasakojimą apie aisčius) ir kurios vardas tiesiogiai koreliuoja su *Litavia* žodžiu. O deivė *Litavis* laikoma susijusi su Vedų žemės deive *Prthvi* (*Prthvī Mātā* „Žemės Motina“), paminėta Rigvedoje. Šiuo atveju neverta neigti lietuvių kalbos ryšių su sanskritu. Smulkiau

⁶² Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 230–231.

⁶³ BRMŠ I, p. 348.

⁶⁴ Zinkevičius Z., *Senosios Lietuvos valstybės vardynas*, Vilnius, 2007, p. 28.

žodžių *Letavia* ir *Litavis* etimologija aptarta S. Karaliūno monografijoje⁶⁵.

Manoma, kad Letavijos regione *cariosolites* genties pavadinimas yra sudarytas iš protokeltų žodžio *carios* (kariuomenė, armija), nes yra žinoma, kad *Uocorii* (dvi armijos), *Tricorii* (trys armijos), ir neaiškos kilmės žodžio *solites*; galbūt tiktų: *sol* – lot. *saulė*. Gali būti, kad *cariosolites* reikia skaityti *cario* (kariuomenė) *so* (= su) *litavis* – su žemės arba (ir) karo deive *Litavis*, t. y. deivės *Litavis* kariuomenė. Kaip matyti iš romėnų antkapinių užrašų, dievas Marsas *Cicollis* eina su romėnų karo deive *Bellona*, todėl ir analogiškas užrašas *Marso Cicollio* su *Litavi* gali reikšti, kad *Litavis* ir buvo karo deivė, ar mažų mažiausiai karo dievo žmona:

Hochspringen† CIL XIII, 5599 *Marti Ci/collui et / Litavi*

Hochspringen† CIL XIII, 5601 [*Mar*]ti Ci/[*co*]llui et Li/tavi / L(ucius) Mattius / Aeternus / ex voto *Hochspringen*† CIL XIII, 5602 [*Marti Cicollui*] / et Litavi / ex voto / suscepto / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)

Hochspringen† CIL XIII, 5598 [*Ma*]rti Cic[ollui] / [*e*]t Bell[onae]

Hochspringen† CIL XIII, 2887 *Aug(usto) sac(rum) / deo Marti Ci/collui et Litavi / P(ublius) Attius Paterc[lu]s / v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*

Etimologiškai nepaaiškinta žodžio *Litavis* galūnė, mano nuomone, reiškia įvardį *visų*, t. y. visų žmonių žemės-karo deivė *Lita* / *Leta*, nes *Litavis* žodis labai panašus į prūsų žodį *druvis*, reiškiantį prūsų tikėjimą, šventiką. Įdomu, kad protokeltų **druwid* „druidas“. Anot Gintaro Beresnevičiaus, baltų ir keltų religinės sistemos panašios. Drusas–drūtas–drąsus–druvis žodžių panašumas ir kalbinių neiššifruotas žodis *drusas* bei panašių žodžių baltų kraštuose etimologija verčia manyti, kad tai atneštinis Druso Germaniko žodis baltams. Apie panašių į *Drusas* vietovardžių paplitimą galima pasakyti, kad jie yra užfiksuoti kaip migruojantys Lietuvos šiaurine dalimi į Šiaurės Rytų Lietuvos kampą ir į gretimos Baltarusijos žemes⁶⁶. Panašu, kad šis žodis judėjo kartu su pilkapių kultūros steigėjais ir plėtotojais. Tai tik patvirtina romėnų

ir / ar keltų patekimo į aiščių žemes su Druso vardu galimybe.

Dauguma lietuvių laiko mums XIX a. primestą terminą *baltai* nevykusi (bet kodėl jis taip prigijo?!), tačiau pažiūrėkime į tą terminą kūrybingiau: toks žodis dėl *p–b* raidžių būdingos kaitos baltų kalboje ir raidės *t* vartimo į *ti* (dėl keltų įtakos, jei tokia antikoje buvo) turėjo pavirsti į *paltai*, po to į *palitai*, t. y. vietovė prie litų, atseit lietuvių. Taip pat Alytus galėjo turėti senovinį *Palitus* (dėl keltų įtakos praradęs *p* raidę, kas būdinga keltams) vardą, t. y. vietovė prie *Litus* (vėliau – *Nemunas*) upės. Analogiškai Anykščiai vadinosi *Panykščiai*, kur *p* raidę prarado dėl keltų kalbai būdingo *p* raidės nykimo vardu pradžioje. Kiek buvo keltų įtakos baltams, dar reikia ištirti, tačiau, anot Gintaro Beresnevičiaus, jos buvo.

G. Beresnevičius knygoje „Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys. Religinė istorinė studija“ atskleidė, kad „lietuviškų Palemono atsikraustymo legendų turinys yra atsiradęs jungiant ir kompiliuojant vaizdinius iš tų pačių mitologinių vaizdinių komplekso, iš kurio vaizdinius sėmėsi ir airių padavimai bei legendos apie Airijos užkariavimus. Kitaip tariant, airiškos ir lietuviškos legendos remiasi bendra provaizdžių sistema“⁶⁷. Kitaip sakant, senais laikais būta baltų (lietuvių) ir airių kontaktų, neaišku, kokio intensyvumo ir krypties, t. y. baltų protėviai galėjo būti nuvykę į Airiją (ir po to grįžę). Apie tai G. Beresnevičius sako, kad „airių legendose gausu neidentifikuotų užjūrio žemių rytuose, tarkime, *Lochlanas*, <...> iš *Lochlano* kyla viena iš ateivių bangų etc. – iš principo keliauta dideliais atstumais ir sąlygiškai gausiomis grupėmis“⁶⁸. Airių legendose Palemono atitikmuo yra *Partamonas*, kurio vardo pradžioje išlikusi raidė *P*, o tai nebūdinga keltams (jų kalboje vardas *Partamonas* laikui bėgant pavirstų į *Artamoną*). Tačiau jei tai ne keltiškas, bet, pvz., baltiškas vardas, tai dažnai atneštiniai vardai išlieka nepakitę, bent tai būdinga lietuviams, – apie tai minėjo Z. Zinkevičius savo polemikoje su A. Duboniu dėl jo kalbinių teiginių dėl *Laitų* / *Leišių*⁶⁹.

⁶⁵ Karaliūnas S., *Baltų etnonimai*, Vilnius, 2015, p. 331–337.

⁶⁶ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 107.

⁶⁷ Beresnevičiaus G., *Palemono mazgas. Palemono legendos periferinis turinys*, Vilnius, 2003, p. 52.

⁶⁸ *Ten pat*, p. 53.

⁶⁹ Zinkevičius Z., Dėl Lietuvos vardo kilmės, *Dienovidis*, 1995-01-06, Nr. 1, p. 11.

18 pav. Strasbūro Šv. Petro naujosios bažnyčios freskos „Tautų žygis prie kryžiaus“ fragmentas.
Šaltinis: https://www.strasbourgphoto.com/ngg_tag/eglise-protestante-temple-saint-pierre-le-jeune/

Panašiai yra su Armorikos / Letavijos pietiniais kaimynais – piktų gentimi: piktų gentis išlaikiusi žodžio pradžioje raidę *p*, o tai nebūdinga keltams. Tai svarbūs faktai, rodantys, kad mūsų aptartos gentys *Litavia* regione galėjo būti senais laikais ten atkeliavę, vėliau keltizuoti baltai, kurie I a. prieš ar po Kr. galėjo grįžti namo, į Baltijos pajūrį ir toliau į gilumą, gal net į Saulės žemę! Įdomu pastebėti, kad jei keltai būtų įsitvirtinę Prūsijoje, tai Prūsijos vardas dėl keltams būdingo *p* raidės nykimo žodžių pradžioje būtų virtęs į Rusiją. Galbūt antikiniai prūsai, migruodami kartu su galindais į rytus, į dabartinio Kijevo miesto regioną Ukrainoje, susidūrė su keltais (jų ten archeologai randa!) ir dėl keltų įtakos Kijevo Rusiai atnešė savo žemių vardą. Juo labiau kad tame regione, Ptolemėjus manymu, II a. gyveno boruskų gentis, kurios vardas labai artimas prūsams.

Kaip Lietuva buvo žymima rašytiniuose šaltiniuose viduramžiais? Iš jau cituotos J. Puzino knygos apie Šiaulius frazėje „Jonu iš Didžiųjų Lietuvos kunigaikščių (Joannes de Magnis Ducibus Litvaniae)“⁷⁰ turime žodį *Litvaniae*. Kitas panašus žodis pateiktas prof. Alfredo Bumblausko knygoje „Senosios Lietuvos istorija 1009–1795“ įdėtame Šv. Petro naujosios (*St. Pierre-le-Jeune*) bažnyčios

freskos fragmente, tapytame 1419–1436 m., kuris vaizduoja tautų žygį prie kryžiaus (18 pav.). Kaip matome, paskutinė eina *Litavia* ir niekas šiais laikais net nebando neigti, kad tai Lietuva – LDK.

Įdomias išvalgas apie priešistorinius ispanų, prancūzų ir lietuvių ryšius pateikė lietuvių kilmės prancūzų poetas Oskaras Vladislovas Milašius (1877–1939) etnologinėje studijoje „Lietuvių tautos kilmė“ (1937)⁷¹.

Galutinės išvados

1. Klaudijus Ptolemėjus II a. viduryje negalėjo suteikti Sėlių žemei *Saloi* (liet. Salai, saliečiai) vardo ir įrašyti jį į savo „Geografiją“, nes tokios žemės ar genties tada dar nebuvo – ji, kaip pilkapių kultūros sudedamoji dalis, pasirodys tik po gerų 150 metų, tai akivaizdžiai matyti iš pilkapių kultūros paminklų išsidėstymo Lietuvoje ir Latvijoje 10–450 m.

2. Pilkapių kultūros centre viduramžiais užfiksuota Saulės žemė, kurios vardas jotvingių kalba yra Sala. Pagal K. Ptolemėjaus nupasakojimą, tarp Nemuno / Chrono ir Ventos / Rudono upių, prie Baltijos pajūrio, gyvena veltai, o nuo jų labiau į rytus – kareotai – būsimieji kuršiai, o už šių dar toliau į rytus, į Lietuvos gilumą, kaip tik Šiaulių / Saulės žemėje atsидurtų salai. Taigi II a. jau

⁷⁰ Puzinas J., *Šiaulių miestas ir jo istorija. Šiaulių Metraščio priedas*, p. 7.

⁷¹ Milašius O. V., *Lietuvių tautos kilmė, Problemos*, 1982, t. 27, p. 94–107.

egzistavo Salų / Saulės žemė, apimanti pilkapių kultūros branduolį.

3. XVI a. pradžioje Šiaulių miestas buvo vadinas Didžioji Saulė / *Velikich Šovli* greičiausiai dėl to, kad šešių medinių pilių išsidėstymas taisyklingu ratu, 13,2 km spinduliu, apie Šiaulius simbolizavo didžiąją saulę ir atrodė kaip didelė saulė.

4. Nors Šiaulių (*Velikich Šovli*) miestas XVI a. pradžioje neturėjo Magdeburgo teisės, tačiau turėjo karališkąją herbą, kurio mėlyname fone buvo dvigubas baltas kryžius, stovįs ant žalio kalno. Dvigubas kryžius – Jogailaičių dinastijos simbolis nuo XIV a. pabaigos. Tai, kad LDK Šiaulių žemės pasienyje su Livonija XVI a. rašytiniuose dokumentuose kaip pasienio riboženklis užfiksuotas dvigubas kryžius, gali nurodyti apskritai LDK pasienį arba tik Šiaulių žemės pasienį, o tai reikš, kad Šiauliai ir Šiaulių žemė savo herbe dvigubą kryžių turi nuo senesnių laikų ir Jogailaičiai jį tik „pasisavino“, kai ši žemė perėjo į LDK sudėtį.

5. Žiedinėje pilių sistemoje ratu apie Šiaulių miestą išsidėsčiusios 6 pilys, 99 proc. tikslumu ir 9 romėniškų mylių (13,2 km) atstumu nutolusios nuo bendro centro Metalistų gatvėje. Tų atstumų suma, romėniškos mylios (80 km), atskleidžia regiono pilių kontroliuojamą teritoriją, kurios plotas 8080 kv. km (5454 kv. romėniškos mylios) ir kuri greičiausiai buvo suskirstyta į 9 (33) teritorinius vienetus, 26,626,6 kv. km (1818 kv. romėniškų mylių = 300 saltų) ploto kiekvienas.

6. I–V a. *Litavia* (lot. *Letavia*) regione – dabartinėje Bretanėje – keturi regiono miestai-tvirtovės proporcingai išsidėsto ant taisyklingo žiedo. Tai analogiška Saulės žiedo pilių išsidėstymui Šiaulių žemėje-rajone ir duoda pagrindo manyti, kad Šiaulių žiedinės pilių sistemos kūrėjai atvyko iš antikinės Litavijos. Ptolemėjaus identifikuotos gentys iš Baltijos pajūrio ir pilkapių kultūros stipriai koreliuoja su Litavijos regiono I a. pr. Kr. ir I a. po Kr. minimomis gentimis, o tai leidžia daryti prielaidą apie tų genčių kontaktus su antikine Lietuva. Negausūs rašytiniai šaltiniai tai prielaidai neprieštarauja.

7. Labai tikslūs pilių išdėstymai tiesėmis ir apskritimu Šiaulių medinių pilių sistemoje leidžia kelti prielaidą, kad kuriant tas pilis dalyvavo buvę romėnų inžinieriai legionieriai veteranai, Baltijos jūra arba gintaro prekybos keliais patekę į pilkapių kultūros gyvenamąją teritoriją. Greičiausiai tai buvo legionieriai iš IX *Hispana* ir XV *Apollinaris* legionų, nes Šiaulių pilių sistemoje dominuoja 9 romėniškų mylių atstumas, Šiaulių kunigaikščiai turėjo to legiono simbolio (jaučio / buliaus) vardą – Bulionys, legionas buvo dislokuotas romėnų provincijoje Panonijoje, prie *Sallai* miesto, kur netoli teka Kulpės upė – toks pavadinimas yra upės, kuri teka ir pro Šiaulius; be to, legionas kariavo Ispanijoje, kur buvo Salduvės vardo miestas – dabartinis Saragosas, todėl tą vardą galėjo atnešti Šiauliams. XV legionas turėjo Apolono vardą, o Apolonas yra ir Saulės dievas, kartu legionas būdavo dislokuotas *Satala* mieste, netoli Polemonijaus Ponto provincijos su sostine Polemonijumi, todėl galėjo atnešti legendinio Palemono vardą Lietuvai.

8. Netoli Šiaulių miesto, prie Žadžiūnų gyvenvietės, esantis senovinis Salų miškas ir prie Miniūnų gyvenvietės esanti Salų upė Salupis, 8,2 km ilgio, leidžia kildinti pilkapių kultūros vardą *Salai* iš to upelio, taikant kalbininkų pamėgtą etnonimų raidos modelį: hidronimas → kraštavardis → etnonimas.

9. Šiuolaikinių kalbininkų nustatytų baltų ir dakų bei trakų kalbų giminingumo dėka gali būti, kad antikos laikais Salduvės pilis buvo auksinė Saulės deivės medinė pilis, kurioje per amžių amžius buvo aukojamos aukos deivei Saulei.

10. Kadangi I–V a. pilkapių kultūra užėmė didžiausią teritoriją dabartinės Lietuvos (ir Latvijos) atžvilgiu, o antikiniai Šiauliai išsiskyrė pilkapių kultūroje labai organizuotu ir galingu pilių sistemų išdėstymu, tai leidžia juos laikyti svarbiausiu miestu pilkapių kultūroje, todėl yra pagrindo antikinius Šiaulius laikyti priešistorine Lietuvos (ir Latvijos) sostine.

Romualdas OZOLAS

Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą

*Jei kada nors atsitiktų, kad žmogaus gyvenimas būtų
užrašytas nuo pradžios iki galo, su visais išsiskynimais,
atsirastų turiningas, kaip viso pasaulio istorija, epas.
Hermanas Hese*

PRATARMĖ

KASYRA IR KODĖL RAŠYTOS RETROSPEKCIJOS

Retrospekcijos yra *DIENORAŠČIO* dalis. Dalis, kuri negalėjo būti parašyta kaip dienoraštis, nes pirmiausia reikėjo išmokyti rašyti ir panorėti rašyti *DIENORAŠTĮ*. Taigi, *Retrospekcijas* galima laikyti vaikystės ir jaunystės prisiminimais, netvarkingai fiksuotais pagal savo kryptį į sąmonę.

Tie prisiminimų priepuoliai ištikdavo prasidedant naujam gyvenimo tarpsniui. Taip susiklostė trys pluoštai – vaikystės, brandos ir senatvės. Taip juos ir palieku.

Tiesa, pirmieji du pluoštai susiję su literatūriniais sumanymais: pirmasis – užsimojus rašyti *Vaikystės dienų* apysaką, antrasis – apysaką apie žmogaus charakterio formavimąsi (*Tapimas*), trečiasis rašytas tiesiog kaip *DIENORAŠČIO papildas*, memuarinis įvadas į *DIENORAŠTĮ*.

Gal susidarys ir ketvirtas – *Krislai*, – tokie lyriniai etiudai ar net mintys.

Kodėl *retrospekcijos*?

Žinoma, būtų buvę galima tas memuarines pastabas pavadinti ir paprasčiau. Iš pradžių taip ir buvo – *pastabos*, vėliau – *refleksijos*, bet ir vienas, ir kitas vardas neapibūdino tų rašinėjimų gana tiksliai. Bene tiksliausiai ne tik atskirus „narelius“,

bet ir jų visumą apibūdino žodis *retrospekcijos* – įžvalgos ne į ateitį, o į praeitį, siekiant per ją pagauti ateitį: juk kam knaisiojamasi po praeitį, jei ne ateities ieškant?

Tiesa, tai vargu bau sakytina apie trečiojo pluošto užrašus – jie jau be to nerimo, be to „užsakymo“ išsiaiškinti, kurie persmelkia pirmuosius du; trečiajame jau daugiau tik registruojami įvykiai ir fiksuojami faktai. Ką padarysi – ir metas kitas.

Ketvirtą galima laikyti atsisveikinimais. Arba pasveikinimais.

Ar padėjo man gyvenime tos *retrospekcijos*?

Vargu bau. Jeigu pagalba nelaikysim nusiramimo, kurį pajunti ką parašęs. Jeigu taip, tai turėsi pasakyti: tarpais – labai.

O šiaip *retrospekčių* visuma yra liudijimas apie man tekusį laiką, kiek jį šiandien dar išlaiko mano sąmonė ir kaip aš jį, kaip rašto žmogus, galiu čia pateikti. Labiau kitiems negu sau.

Betgi ir sau: kaip pasitvirtinimą, kad buvau.

2002-10-05, 20.15 val.

ĮVADAS:

PASITEISINIMAS

1958-06-11 & Tegul tai bus darbo pradžia – darbo, kuris į dienos šviesą iškeltų mano ir mano

Romualdas Ozolas su tėčiu ir mama Joniškėlyje. 1939 m.

artimųjų gyvenimą nuo tų laikų, kai aš dar bėgiojau Kruopių pakluonėmis ar dangsčiausi antklode Tautgailių svirne, kad tinkas, krintas ant mūsų nuo bombų sprogimų, nepraskeltų galvos, iki to meto, kai po karo virdavom žirnių sriubą ir galvodavom apie mėsą; kai ėmiau lankyti mokyklą ir pavasarį Deglės pakrantėm su geltonom purienom traukdavau į Bazilionus, kol upelį perpjovė melioracijos griovys ir mano kelią ištiesino.

1968-09-17 & Paprasčiausiai: gyveni ir ieškai savęs ir dabartį, ir tame, kas jau buvo. Ir nerandi. Tik priartėji kažkur prie ribos, už kurios viskas persipina – tėvai, kartos, istorija, tavo tauta, jos žemė, pasaulis ir visa kita.

Ir juo daugiau sužinai, juo svetimesnis pats sau daraisi, ir nebelieka tų aiškių ribų tarp tavęs ir kitų daiktų ar reiškinių, tu juose ištirpsti ir pasimeti.

Ir tavo gyvenimas – viena abejonė.

1970-02-14 & Problematika – „istorinio ir fiziologinio likimo dėsnų išraiška“?

Fiziologinis likimas: nervinis jautrumas, teikiantis sugebėjimą suprasti kitą; dėl auklėjimo tai tampa bevališku gerumu, o sąmonė viską priima kaip būtinybę.

Istorinis likimas: didžiulė tautos katastrofa ir teroras, tautos bejėgiškumas ir beviltiškos pastangos ką nors pakeisti (partizaninė kova). Visuotinių represijų ir baimės atmosfera.

Tokiomis sąlygomis iš žmogaus gali išeiti nuostabus savo meto sraigtelis.

Taip iš esmės ir yra.

Ir visgi prigimtyje slypi kažkas, kas verčia sukilti prieš visus ir viską – tėvus, mokyklą, komjaunimą.

Pamatas – grožio jautumu paremtas tiesos siekis, išaugęs ant impulsyvios prigimties.

Dėl to visas gyvenimas panašus į tautos istoriją ir fiziologinį likimą: silpnos ir mažos tautos pastangas ir ginklu, ir protu nepasiduoti žudantiesiems veiksniams.

1974-06-27 & Be „sutartinių ženklų“ sunku.

Tokie „atramos taškai“ tebus tradiciniai žodžiai: vaikystė, paauglystė, jaunystė.

Vaikystėje reikėtų skirti tris momentus: *anks-tyvąją vaikystę* – viskas dar skendi keistoj gelsvoj šviesoje, viskas fragmentiška, padrika; jos baigmė

man sutampa su mūsų atvykimu gyventi į Šiaulių pasvietį, pas Joniškį; *vaikystę* – tai buvimas pas Joniškį, gyvenimas kartu su jų vaikais, visų pokario keistybės išgyvenimai, imtinai iki pirmųjų mokyklos metų; *vėlyvąją vaikystę* – kur telpa pirma „meilė“, mokykla, kolektyvizacija, baliai, muštynės, kareiviai ir dar daug kas.

Paauglystė eina išvien. Mes persikeliam į „savo“ sodybą. Pirmieji išvežimai. Pirmieji „pakilimai“ erdvėn. Ramus, nykus gyvenimas. Darbas mokykloje. Laukai. Mėginimai rasti juose kažkokio pakilumo įsikūnijimą. Monotonija, priblėsusios spalvos iki pat pirmųjų eilėraščių, parašytų sėdint pušyne įsaulyje.

Jaunystė vėl turi tris etapus. Ji labai užsitęsia, nes dvasia, išaugus dykumoj, pereina brandos lauką iš savęs, impulsus gaudama ne iš proto srities, o iš „besiplečiančio visuomeninio gyvenimo“. *Anks-tyvoji jaunystė* – tai metas nuo pirmųjų rašinių iki maždaug 1959 metų – pirmųjų „visuomeninės veiklos“ rezultatų, į kuriuos mano dvasia buvo pasi- nešus. Tai pirmos publikacijos (apsakymas, knygelė apie ansamblį, festivalis). *Tikroji jaunystė* – savo jėgų supratimas ir jų plėtojimas, įveikinant „uždaru- mo kompleksą“. Prasideda ji audringa veikla ansambly, eina per LMR į Biržų mokyklą, bedar- bystę ir kraštotyros draugiją: nuo paistalynių prie tikrojo gyvenimo. *Vėlyvoji jaunystė* – nuo darbo „Meno saviveikloje“ iki aspirantūros. Pagaliau apčiuopiamos tikrosios gyvenimo problemos ir atsisakoma praeities dėl tų problemų sprendimo ieškojimo. Baigiamas ištisas estetiško gyvenimo etapas. Prasideda tikrasis metafizinio gyvenimo tarpsnis, kurio pirmąjį etapą ir baigiu, suvokdamas savo nueitą kelią, apsibrėždamas save ir pagal tai jau mėgindamas projektuoti ateitį. Tų projektų gy- venimiškosios korekcijos vėliau – ne šių *Refleksijų* reikalas, kaip ir metai nuo aspirantūros laikų – tai jau nebe jaunystės metai.

Galų gale *Refleksijų* objektas ir ne jaunystės, o vaikystės ir paauglystės metai. Juose kaip kokiuo- se šuliniuose *Refleksijomis* bandysiu ieškot, kas išsiliejo jaunystėje ir kaip tai sąlygojo „savęs projek- tavimą“ brandos metais.

1978-11-29 & Nenorėčiau savo praeities, ypač vaikystės, apgaubti kažkokia mistika – gyvenai kaip milijonai. Ir vis dėlto prisiminimas, kad ten būta

keistos, tarsi po vandeniu, šviesos, yra toks stiprus, jog negaliu savęs neklausti – o kas tai buvo? Nė vieno įvykio neatsimenu be tos šviesos apvalkalo, grynu pavidalu – visa tai tarsi inkliuzai, tarsi kokios invazijos į tą šviesą, kuri tuoj pat praryja juos, ir ne juos jau jauti, o pačią tą šviesą, kaip kažkokį visa apimantį jausmą, tarsi ne pasaulis aplink plytėtų, ne daiktai, o ta keistoji viską nušviečianti substancija.

Kad tikrai būta kažko keisto, lyg miego nemiegant, lyg jausmo, kuriame kaip vandenį plūduriavai, lyg tiesiog daiktiškos šviesos, ir kad tai yra ne išmislas, o faktas, rodo ir tai, kad kažkuriuo momentu ta substancija apsilpsta, šviesa prigęsta (tai sutampa su atvykimu į Padubysį), o paskui ir visai užgęsta (nuo antros ar trečios klasės iki beveik aštuntos) – kažkoks tamsus beveik be prisiminimų laikotarpis. Iš jo likę tik daiktai, įvykiai, žmonės – paprasti, bet reljefiški – matyt, tai „daiktų atsivėrimo“ metas.

Ir vėl ta šviesa suspindi žirnių lauke, kai į juos plieskia vakarėjanti saulė ir jos atspindžiai suskamba kažkur danguje; ji užsidega jau kartu su kažkokiu kunkuliavimu viduje, kuris veržiasi svajonėmis ir eilėraščiais, eina kartu su „daiktų gėrimu“, betgi išlieka jau kaip skausmingi to, ko trokšti, ir to, kas ateina į tavo, konfliktai – nuostaba, drovumas, nepasitenkinimas, išgyvenimai dėl savo nesaugumo ir t. t., ir pan.

Tai kaip pavadinti tą šviesą? Būties tikrumo jausmu? Iš prigimties tekusiu pašaukimu jausti ir ieškoti to, ko nėra daiktuose, bet kame daiktai maudosi ir šoka anaip tol ne taip, kaip turėtų, kaip paslaptingai reikalauja į tavo suėjusios tos šviesos taip aiškiai jausta rimtis?

Nežinau. Dar reikia suvokti ir surasti žodį pavadinti tai keistenybei. Kol kas ją tegaliu pašaukti buvimo tikrumo pajauta, kuri tai pasislėpdama, tai iškildama, tai užglušinama, tai jau sąmoningai iškeliama kaip savęs priešpriešinimas aplinkai ėjo su manimi visą gyvenimą, neleisdama nė minutei nieko priimti nerimtai, juokais, atmetinai. Ji pasmerkė mane visiškai humoro jausmo stokai, problemoms ten, kur, anot kitų, jokių problemų nėra, nepakantumui kvailybei ir netikriems jausmams, ekscentriškiems ir drastiškiems išsišokimams, baimėms ir abejonėms, mažiausio daiktelio ar darbelio matavimui kažkokiais visuotiniais mastais, iš pradžių net nežinia kokiems ir kur ieškotiniems,

paskui apčiuoptiems, atvedusiems į filosofijos studijas, politiką ir vėlgi išvedusiems iš jų, atmetant juos kaip išgliaudytus lukštus, kol pagaliau išvedė į literatūrą – vienintelę žmogui įmanomą visų savo siaubų ir negalių sunaikinimo priemonę, vienintelę galimybę sutaisyti viską su savimi, kartu pakylant virš savęs ir virš visko į kažką, kas taip primena aną keistą vaikystės šviesą – tą viską inkliuzais verčiantį paslaptingą aiškumą.

1978-11-30 & Iš tos paslaptingos vaikystės šviesos kyla visa šiandieninė mano pozicija, kurios esmė ir yra to paslaptingo aiškumo teigimas.

Daug kas sako aiškiai jaučias ir žinąs, ką ir kaip veikti. Ir tikrai jie neretai būna teisūs ir dori. Bet daugelis ir dažniausiai teisūs būna kokio nors dalinio požiūrio į tikrovę atžvilgiu. Šitaip – saviškai – teisūs ir tarybiniai komunistai.

Aš manau, kad visiškai teisiu galima būti – nepaisant asocialių ir „nedoroviškų“ šios vietos ir šio momento poelgių – tik tuo atveju, kai tos šviesos skleidimasis proto veiklos formomis yra pasektas ir atsektas per visą žmonijos istoriją kaip jos filosofinės veiklos suteiktos proto patirties dešifravimas. Ir ten būta daug teisumo ir žinojimo pagrindinėjimų, bet tik nedaugelis iš jų neserga ta dalinumo liga. Ir kai atskleidi tai, kai pajunti teisuolių neteisumą, gali visiškai išsivaduoti nuo laikinybės prietarų, kurie stiprių pajautų, bet nepakankamai protiškai turtingam žmogui visada iškyla kaip paklydimų baimė; tada gali pasirinkti vienintelį neklaidingą savo tikrumo pamatą – sveiką savo prigimties balsą – ir jau su visa protui prieinama analizės galia lukštenti laikinybės formas ir elgtis jų atžvilgiu su visą sveikos dvasios galią teigiančiu tiesumu.

Kas be ko, žmogus dažnai atsitraukia išsigandęs ir apskaičiuodamas. Bet žmogus yra ne jo atskiri veiksmas. Žmogus yra žmogus nuo gimimo iki mirties. Ir net po mirties jis nenustoja žmogiškėti, jeigu jo palikuonys prasmingiau perskaito jo gyvenimą ir darbus.

Nežinau savo pomirtinio gyvenimo nei gyvenime, nei už gyvenimo.

Žinau tik, kad negalėčiau šiandien atsisakinti, atmetinėti, neigti daugybės tų melo apraiškų, kurios kaip įprasti gyvenimo stereotipai valdo milijonus, jeigu nesuvokčiau, kad ta mano vaikystės

šviesa reiškė būties tikrumo pajautimą, pajautimą, kuris remiasi tamsiomis dvasios bedugnėmis, iš kurių kyla nenugalima, neužgriaužiama, nepaperkama, neperdirbama jėga, atmetanti daugybę protingiausių proto sprendimų arba graužianti už jų priedangoje padarytus veiksmus – tikrumą, kuriam nėra geresnio pavadinimo, kaip *sąžinė*. Tiesa, ir sąžinės supratimą mes sugebėjome iškastruoti. Bet čia aš gana aiškiai sakau, ką reiškia tikrasis sąžinės turinys, – tai savo dvasiškumo teigimas. Dvasia duota kiekvienam. Ne kiekvienas tik išmoko ją matyti ir priimti kaip savo gyvenimo pagrindą. Ta galimybė – nors šiandien ir labai stengiamasi, kad jos būtų kiek galint mažiau, – reali kiekvienam; tad tik pats pirmiausia esi atsakingas už savo dvasią – sunaikinti ją, išleisti į laisvę be galvos ar pabalnoti arti realaus, daiktiškai iki tavęs suklostyto pasaulio vagos – arti taip, kad jame būtų geriau ir gražiau.

Kitaip tariant, dvasia be kūno (proto) – beprotė, protas be dvasios – aklas ir raišas.

Žiūrint į žmogų iš daiktų pasaulio – koks jis kartais rodosi bedvasis. Bet ir to žiūrinčiojo dvasiškumo ženklas – kiek jis kito dvasią gali įžvelgti per gyvenimo daiktinį kiautą. O jeigu jis tai pajėgia – pasaulio dvasia byla jo dvasia; jam suprantami visi gyvenimo kaip dvasios raiškos posūkiai; jis gali juos veikti ir net tvarkyti taip, kaip nori pats ir kaip per jį, jo buvimo tikrumo pajautą, to reikalauja pasaulį gobiantis dvasiškumas.

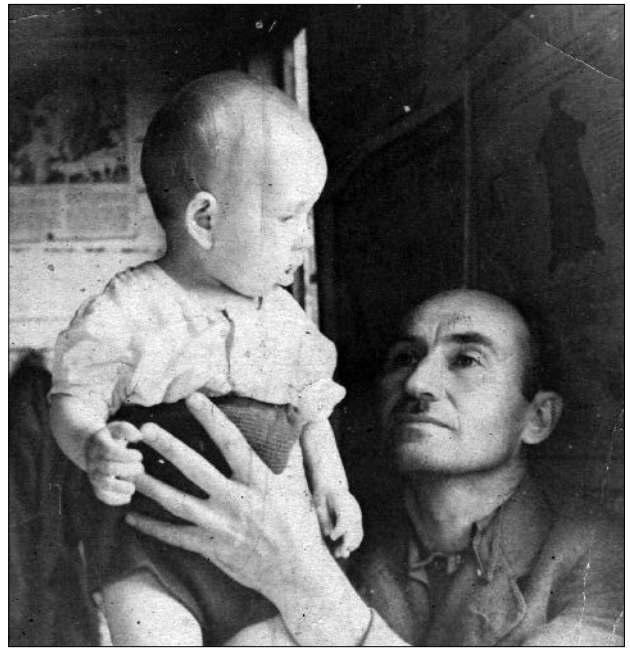
Kam kovoti su tuo daiktų luobu, jei matai daugiau, ne tik jį?

Ogi dėl to, kad žmogus kito gyvenimo neturi, kaip daiktuose ir daiktais, pats būdamas ir daiktas. O kol mes esam pasauly, tarnavimui ne uždaiktinio, o daiktinio pasaulio dvasiškumo sklaidai esame skirti. Pagaliau tebūnie tai suprata ir kaip mūsų pareiga kančioms mūsų pasmerktiems bendrams.

Šiaip ar taip, būtent tas tikrumo pajautimas leidžia atskirti sveiką dvasią nuo nesveikos ir rinktis tokį gyvenimą, kuris į gyvenimą neštų sveikumą, o nešlovintų nesveikumo. Kad ir kaip ligoniui malonu kalbėti apie savo ligą, ją netgi šlovinti, maloniau pagyti ir būti sveikam.

Tas suvokimas yra nuolatinės dvasinės savikontrolės ir atsinaujinimo pamatas.

Gyvenimas pagal tai, kad ir koks jis sunkus, pamažu švinta nauja šviesa, kuri, kaip ir žmonių

Su tėčiu. Joniškėlis, 1939 m.

dvasia, viena su kita susijungia su ana keistąja vaikystės šviesa.

2000-12-09, 08.34 & Tai ką – sėdu prie *Retrospekijų* „paskutinio pluošto“? Įdomu: pradėjau savo „ikidienoraštinius užrašus“ jaunystėj, sėstelėjau ilgiau brandoj, o baigiu tik senatvėj? Toks gyvenimas. Dabar jau aišku: ne rašytojo gyvenimas. Sakoma, kad kiekvienas rašytojas visų pirma turi susidoroti su savo jaunystės išgyvenimais ir tik tada plėtot savo gyvenimą į „problemų knygas“. Galbūt. Tai kaip paukščio pėdsakai sniege pastebima ir mano rašmenų visumoje. Tačiau būtinybė sutvarkyti patį gyvenimą buvo stipresnė už būtinybę „sutvarkyti“ savo pergyvenimus, ir štai paskutinis grįžtelėjimas į savo ištakas ištinka mane jau tik senatvėj.

Ką gi. Taip yra. Ir su tuo tenka sutikti.

2000-12-14, 14.30 & Gana blaškytis po atminties užkaborius. Dabar mano uždavinys – atkurti mokyklos laikotarpį. Nuo to meto, kai pradedu eiti į mokyklą, iki to momento, kai išvažiuoju į Vilnių. Gal net, kai įsikuriu Tauro bendrabutyje. O jeigu ir nukrypsiu kur atgal į Bazilionų (tiksliau būtų sakyti Mekų kaimo) ikimokyklinį laikotarpį, tai tuo geriau – bus „antrojo pluošto“ papildymai. Tada po aną metą galėjai maklinėti kiek tinkamas, vis

atrodė laiko marios. Dabar nebėr kada žvalgytis, reikia darbą padaryti.

2002-10-05, 22.00 & Retrospekcijų knyga beveik baigta, viskas, ką laikau esant būtina ir ką atsiminiau, kad ir fragmentiškai, – užrašyta.

Tačiau su prisiminimais nesusitvarkyta. Jie neklusniai ateina ir vėl pareikalauja popieriaus.

Tegul jie kris į *Krislus* kaip didžiojo miltų malimo dulkės tol, kol jie bus.

RYTMEČIO ŽVILGSNIAI

1958-06-11 & 1. AŠ LAKSTAU PAKLUONĖMIS

Kada ir kaip atvažiuom į Kruopius – neatsimenu. Tada nė nežinojau, kad mes buvom gyvenę kitur, o ne šitame miestelyje su parku, sena trobele už mūsų sodo ir toli toli nusitęsiančiomis pakluonėmis.

Tik daug vėliau, jau besimokydamas vidurinėje mokykloje, iš nuotraukų ir pasakojimų sužinojau apie Joniškėlį. Tai, pasirodo, mano gimtinė. Vienintelis epizodas, kurį atsimenu ir žinau buvus Joniškėlyje, yra senos klebono pavėsinės neaiškūs kontūrai.

Su klebonu tėvai bičiuliavosi, nes jis gyvenęs kažkur netoli. Tėvas buvo veterinarijos technikas ir dirbo mėsos priežiūros inspektoriumi. Gyveno gerai, motina sakydavo – stebuklingai. Kai šiandien pažiūriu į nuotraukas, apima pavydas.

Štai. Ant sofos įsitaisiusi visa mūsų šeima, kokia ji tada buvo: tėtis, mama, aš vystyklusose, močiutė. Aplink gėlės, nuotaika šviesi, šventiška. Kita nuotrauka panaši, tik joje jau sesuo Laima. Dar viena – sode. Mama ir tėtis stovi prie vežimėlio, jame aš, nusitvėręs kažkokį arkliuką ar avinuką. Obelys apkibusios vaisiais, tvora.

Kažkokie pasakiški vaizdai.

Taip man atrodo šiandien. Ką prisimenu, rodos, viskas buvo tik gražu. Teta Milė su kažkokia mergina ir aš su kažkokiu bendraamžiu – o po čežančiais lapais, atsimenu, balti grybai – vištytės. Čežantys lapai ir baltos vištytės – kaip šiandien.

Daug ką yra pasakojusi močiutė. Gražiai, gyvai. Jų dėka buvo mano vaizduotė.

Parkas Joniškėlyje buvęs didelis. Važinėdamas į Saločius pas močiutę esu jį matęs – tankūs, dideli medžiai, nusitęsiai kažkur toli. Bazilionuose smėlio kalneliai apaugę pušimis ir eglėmis, visi miškai

tokie lengvi, šviesūs, tad šitas lapuočių parkas atrodė paslaptingas, iškilmingas.

Močiutė pasakojo: parke buvęs mažos mergytės kapas. Rudenį ji pasiimdavo krepšelį, mane šiltai aprengdavo ir kaip kamuoliuką paleisdavo į parką. Ji rinkdavo grybus, pageltusius klevų lapus.

Prie to kapelio klausdavau: kodėl mergytė guli žemėje? Ji aiškindavo, kad mergytė mirė, kad verkė jos mamytė, o aš, timpčiodamas lūpą, klausdavau, ar ji užsiklojusi, ar jai nešalta? Ir būtinai norėdavau savo antklode apkloti mergytę. Močiutė mane ramindavo, bet aš vėl prašydavau pasakoti apie tą mažąją mergytę, kuri paliko mamytę, o žmonės atnešė ją čia ir užkasė į žemę. Tas užkasimas žemėn šaltai šiurpino. Prašydavau padainuoti. Močiutė dainuodama sakydavo:

*Vėjelis pučia,
Lapeliai šlama,
Mergytė verkia,
Verkia...*

Pravirkdavau ir aš. Taip pasakodavo močiutė. Nežinau, ar pasakojimas prisiminimą sukūrė, ar prikėlė, bet tą verksmą jaučiu...

Būta ir sunkių dienų.

Kartą mama su močiute, manim ir Laimute buvo gatvėje. Mano sesutė buvo pradėjusi vaikščioti, ir mama džiaugdamosi žiūrėjo, kaip Laimutė tipena šaligatviu. Staiga ji suklupo ir virto. Mama ją parnešė namo be sąmonės. Pranešė tėtei. Daktarai pripažino, kad skilęs galvos kiaušas. Mama ėjo iš proto. Joniškėlyje niekas negalėjo padėti.

Atėjo naktis. Traukinys turėjo būti tik kitos dienos rytą. Prie besiblaškančios sesutės mama praleido visą naktį. Negalėjo nei gerti, nei valgyti, nei miegoti. Tėtė niūrus vaikščiojo po kambarius.

Rytą susiruošė kelionei į Šiaulius; ten, esą, būvę prityrusių chirurgų. Tėtė ramiai pusryčiavo, nors iki traukinio atėjimo buvo likę penkiolika minučių. Mama to negalėjo matyti, verkė, barėsi. „Traukinys anksčiau neateis, – pasakė tėtė, – o mes su vaikais kartu juk nemirsime.“

Tėtė per tą naktį sublogo. Kai pažiūrėdavo į pamėlusią dukterį, jo akyse pasirodydavo ašaros. Tik jo flegmatiškas būdas leido nesiblaškyti.

Ligoninėje sesė išgulėjo kelis mėnesius. Tiksliau, ne ligoninėje, o namie – daktarai atsisakė gydyti: toks mažas vaikas, kiaušas skilęs, operacijos ji neatlaikys, mirs. O jei ir pagis, bus silpno proto.

Mama verkdamas, prašydavo, esą, tegu ji laksto laukais, bet tegul tik gyvena. Darykit, kas galima, išgelbėkit vaiką. Bet po poros savaitių daktarai nuleido rankas: nieko negalima padaryti, vežkitės namo, gal pasveiks.

Ir mama išvažiavo. Ji su pavydu žiūrėjo į moteris, kurios vedžiojosi sveikus vaikus, pavydėjo joms tos laimės. Per tą laiką mama pati vos vos neišėjo iš proto. Ji taip sublogo, baisu buvo žiūrėti – vieni kaulai ir oda.

Gal jos jėgos persiliejo Laimutei – jai tapo geriau. Mama nežinojo nuovargio, neturėjo poilsio. Naktį, vos tik mažoji krusteldavo, mama jau buvo gyva. Ir taip kelis mėnesius. Laimutė taisėsi, ir Joniškėlio gydytojai stebėjosi lyg stebuklu. Vaikas nerodė jokių pamišimo žymių, pamažu rimo, noriau valgydavo.

Tik dabar mama pamatė, kad be Laimutės yra tėtė, esu aš, teta Milė, močiutė; visi irgi buvo subloge, pasibaigę. Tik dabar ji tinkamai suprato, kas buvo įvykę.

Didžioji krizė buvo praėjusi. Dienos suko į normalias vėžes.

Bet Laimutė pasiliko nervinga, užsispyrusi ir nesukalbama. Dažnai užsiklykdavo iki mėlynumo, ir tėvai nežinodavo, ką daryti.

Vieno tokio priepuolio metu, pasakoja, mama ėmė ir sudrožė jai ranka, mergaitė atšoko ir sukliko, bet tai buvo jau nebe nerviškas, o sveikas vaikiškas verksmas.

Taip ir slinko gyvenimas Joniškėlyje. Su savais džiaugsmais, savu liūdesiu... Nežinau, kas – fašistai ar bolševikai – sušaudė prie mūsų namo žyduką. Tėtė iššoko iš lovos ir pro langą matė, kaip jie už kojų vilko jį į parką, kur ir pakasė. Už ką ir kaip – nežinau, neįsivaizdavau. Tėtė nebegalėjo gyventi Joniškėlyje. Jis žūtbut nutarė ieškoti vietos kitur. Nuolat matė tą kraujo dėmę. Nebegalėjo eiti per tuos vartelius.

Ir štai nuotrauka – mes prieš išvažiuodami, ant savo namo laiptelių. Tiesa, ne savo namo, o klebono. Visi apsirengę rudeniškai, jaučiasi kelionės nuotaka; mama laiko ant rankų pasipūtusią Laimutę; aš stoviu su prakastu obuoliu rankoje; tėtė skrybėlėtas ir paniuręs; tik teta Milė rami, pasitikinti savimi. Tai ir viskas iš mano Joniškėlio, mano gimtinės.

Viskas pinasi, nieko neprisimenu ryškiai. Tik klebono pavėsinė aiškiai įsirėžusi atmintin. Jis ten mėgdavo valgyti. Pavėsinė buvo pristatyta prie

daržinės, joje buvo plyta, stalas ir suolas, bet pastarieji irgi neturi ryškių bruožų, ir ten aš vaizduotėje nukeliu baldus iš didžiosios Tautgailių virtuvės, kurie man jau visai gerai pažįstami.

Taigi, klebonas valgė. Aš įbėgau, atsisėdau prie jo. Jis su manim kalbėjo, o šeimininkė padavė pieno su išsirpusiomis braškėmis.

Jas lyg šiandien matau. Kodėl? Gal kad skrandis sąmonėje daro ryškiausius įrašus? Juk braškės ryškiausios, visa kita pakraščiuose nyksta. Klebono visai nematau, už stalo sėdi tik jo sąvoka, gospadinė tik iki pečių; bet man vis norisi galvoti, kad tąsyk viskas buvo taip apšviesta, nes dūrelės buvo mažos ir pavėsinėje viešpatavo prieblanda.

Bet gal tai tik mano sąmonės prieblanda, iš kurios su nepaprastu vargu pavyksta ištraukti vieną ar kitą vaizdą ar jo nuotrupą.

Daug vaizdų pinasi, ir aš abejoju, ar tai buvo Kruopiuose, ar Joniškėly. Kad ir toks. Po lietaus. Balutės šiltos, drumzlinos. Vaikai laksto, taškosi. Ir man taip norėtusi palakstyti, pasiausti, bet mama stovi prie tvoros ir sako: „Romuti, negalima! Negalima!“ Man taip pikta ir skaudu, kad nuėjęs už namo apsiverkiu. Joniškėlis visiškai miglotas.

Tik Kruopiai su savo parku, sena trobele už mūsų sodo ir toli nusitęsiančiomis pakluonėmis jau blyksi mano sąmonėje kaip seniai matyto filmo vaizdai.

2. KAS JOS, TOS PAKLUONĖS?

Kas gi jos, tos pakluonės, kurias jau gerai atsimenu, kurios lydi visus Kruopių prisiminimus?

Pirmiausia – bendras vaizdas. Miestelis yra lygumoje; pats jis nedidukas, bet atminty jis išliko platus, turtingas, gražus. Kaip visi prisiminimai sutirštinti.

Žinoma, mūsų namas miestelio centre, nors tikrovėje jis beveik pakraštyje. Šalia namo – dykynė, kitoj pusėj, už tvarto, – bažnyčia su špitole, kaip mes ją vadindavom, ir klebonija; kitoje gatvės pusėje – namai. Toliau, prigludamas prie „centro“, dūlavo parkas, o nuo mūsų iki jo ir dar tolyn į šoną tęsėsi lygios pievos, kurias vadinome pakluonėmis.

Idomių dalykų būta tose pakluonėse. Jų viduriu, pro pat kapus, tekėjo upelis. Dažnai su Mile arba su mama eidavom prie jo, ir aš, braidydamas pakrantėse po viksvas, rinkdavau sraigčių kiaukutus. Kartą prisirinkau itin daug labai gražių kiaukutų.

Supyliau palei plytą, o mama ėmė ir užmynė! Verčiau rankiodamas liekanas ir pykau.

Upelyje buvo ir žuvyčių. Jos sieja mane su vienu pirmųjų mano draugu Olium Razvadausku.

Olius – vaistininkų sūnus. Gyveno jie turtingai ir gražiai. Namas dviaukštis, apkaltas gelsvai dažytais lentomis, su aukštu prieangiu. Įeiti į kiemą galėjai iš gatvės pusės, pro nedidelius, vijokliais apaugusius vartelius. Už jų patekdavai į siaurą takelį. Čia visada būdavo pavėsis. O nedidelis kiemas visada saulėtas. Šone stovėjo tvartas, iš didžiulės būdos amsėdamas išlisdavo šuo. Takas pro tvartą vedė į sodą, kuris supo namą. Prie prieangio laiptelių augo erškėtrožių krūmai, už jų buvo nedidukė vijokliais apaugusi pavėsinė.

Sode teko būti tik kartą. Ir su Zita, Oliaus seserim, ieškodavome braškių. Jos tėvų nebuvo namie, mes tai darėm be leidimo. Kartą žaidžiant slėpynes kažko supykusi nuėjo, ir mes nusprendėm, kad jos ir nereikia, jei įsivaizdina. Bet ji mane guodė, kai gulėjau susirietęs dykvietėje, nes Olius, sulaužęs savo kastuviuką, atėmė iš Laimos, o aš jo su draugais negalėjau įveikti.

Užtat Olių atsimenu gerai. Atsimenu, kaip Laima pyko, kai jis norėjo atimti vaistininkės dovanotus Kalėdų krepšelius. Arba kaip mes gaudėm žuvelės.

Kiemo pakraštyje, prie šulinio, buvo iškasta nemaža duobelė ir pripilta vandens. Joje, išryškėdamos pro drumzliną vandenį, plaukiojo žuvytės. Kaip tai buvo gražu! Kaip aš pavydėjau Oliui. Kažkuris iš vaikų pasakė: „Gera jam – turi pusbrolių, tas prigauda.“ Tas pusbrolis buvo daug vyresnis, gal dešimties, gal dvylikos metų, ir į jį mes žiūrėjom su pagarba. Vos neuždusau, kai jis iš duobutės ištraukė didelę, beveik per delną žuvį. Stebėjomės – kaip tokią sugavo? Olius išdidžiai paaiškino: „Su rankom.“ Nuėjom į parką, prie upelio duburio. Ten Oliaus pusbrolis buvo įrengęs tvenkinį. Dabar jis jo neberado. Perpykęs klausinėjo, kas užtvanką išgriovė. Vaikai išsigandę dairėsi ir gynėsi. Vienas vaikas leptelėjo, kad tai kažkokio atvykėlio, kuris ateinąs prie upelio, darbas. Vieningai sutarta atkeršyti. Vėliau Olius sakė, kad pusbrolis tą vaiką sugavęs ir „įgrūdęs jo snukį“ į tvenkinio dumblą.

Mano padėtis tada buvo keistoka: mama viską draudžia, aš pasižadu klausyti, vaikai būriu maudytis į prūdus prie pieninės lekia, klega, o aš bėgu kartu ir tik klausaus. Jie siaučia vandeny, padeda

vyrams rinkti iš tinklų žuvis, o aš sėdžiu ant kranto ir taip noriu nors vienos žuvytės!..

Tiesą sakant, „Oliaus pusėje“ draugų neturėjau. Buvo dar vienas – Dangutis, vargonininko sūnus, pats geriausias. Keli ryškūs bruožai itin aiškiai išskiria jį mano sąmonėje. Yra ir dar vienas kitas.

VIDUDIENO NERIMAI

1968-02-11 & Vaikystė baigiasi tada, kai būsimasis žmogus pamato save, t. y. kai jis pradeda suvokti, jog tai, kas jį supa, ir jis pats – tas pat. Kur yra ta riba, niekas turbūt nenustatė, bet kad ji yra, nedaug kas suabejos, nebent tie, kuriems tokie dalykai išvis nesuvokiami, kurie amžių taip ir nugyvena kaip žolės ir medžiai. Jie laimingi, jie gyvena amžiną jaunystę, ir seni jie būna dideli, tik jau išmintingi, vaikai – pasaulis yra jiems jų dalis, o ne ji yra pasaulio dalis, ir mes, savo suvokimų analizių ištąsyti, galime tik pavydėti jiems, bet tapti tokie jau niekada nebegalėsime, nes buvo mums dar viena riba – subrendimo riba, kai, pasaulio chaosui ir tvarkai atsistojus prieš mūsų protą, mes tarsi trečias, stebėtojas, pamatėm, kokios nelygios yra šitos galios, ir tik niekšingai drąsūs dėl to, kad ir tų galių skirtumo mastų pakankamai nežinom, nuėjom gyventi, vis dar vildamiesi, kad vienas kitas grybštelėjimas tą nuo mūsų nepriklausantį chaosą pavers tvarka, kuri nuo mūsų taip pat nepriklauso, bet ir netrukdo viltis, jog gali būti kitaip.

Aš nežinau net to, ar tai, ką aš galvoju, yra taip, o ne kitaip. Bet man reikia gyventi, ir gyventi aš tegaliu galvodamas, kodėl taip gyvenu. O kodėl gyvenu taip, o ne kitaip, negaliu, nežinodamas savo pradžios. TAPIMO.

Juokinga, kai pagalvoji – negi šituo rašinėjimu išsiaiškinsi? Geriausiu atveju susikursi iliuziją, kad tuo, kuo esi, buvai toks, o ne kitoks, priklausė nuo to, o ne nuo ko nors kitko.

Galų gale – tai bent jau išeitis. Tegul išeitimi ji bus tik man, bet aš pasieksiu bent vieno – ta tiesa gyvenimu, ir mano nuo manęs nepriklausęs gyvenimas ar nebūtis taps mano gyvenimu šiandieną.

Atsimenu pavasarius, kai jauėjau į mokyklą ir kol dar nėjau, bet kalniukai aplink mus atrodydavo ne tokie, kaip dabar, kada sąmonė ne vienas pasaulio kalnas sniegu padebesiuos spindi. Nė vieno rudens iš ankstyvųjų laikų neatsimenu, rudens su

savo spalvom atėjo vėliau, jau mokyklą baigiant, o pavasarius atsimenu dar su laivais, kuriuos leisdavau iš pušies luobo išskobęs. Bet svarbiausia iš jų – ne tie laivai, o kaip švietė vanduo, susitelkęs įlomisė, apsėmęs dar neužlygintus apkasus. Ir apkasai, ir laivai buvo arba kasdienybė, arba žaisliukai, bet kada rudas vanduo saulei suspindus pasidarė tamsiai mėlynas, aš iki šiol neužmirštu. Nežinau, koks jausmas tada pagavo – nuostaba, baimė, tik ne džiaugsmas, bet iki šiol man pavasariai su tokiais vandenimis susiję, prie jo jungiasi ir ramus džiaugsmas, patirtas jau mokyklą baigiant, kai saulė apšvietė paplentės tvenkinį ir jis pasidarė tamsiai mėlynas, vos ne juodas, o aš stovėjau ir galvojau, kad GRAŽU. Ir kažkaip erdvi buvo aplink, gal kad viskam dar laiko buvo lig valiai ar kad nė negalvojau, kaip eina laikas. O dabar, kada apie joėjimą negalvoti jau negaliu, pavasarį ieškau tokio vandens ir nors nerandu jo, ir erdvių jautimas pilnas nerimo, kurį gali užmušti tikėjimo nuovargiu, pavasariai man liko mano didžiausio dvasios peno metu.

– Iš tiesų kvepia pavasariu, – sako man užvakar Kunčius, kai nešam keturis butelius šampano. Einam gerti.

– Kol kas tik atšuntančiom šiukšlių dėžėm, – sakau.

– Žinau, kad turi polinkį tokiems apibūdiniams.

– Taip, pavasaris prasideda.

– Žmonės, žiūrėk, jau galvas pakėlė. Aš prieš porą dienų pavaikščiojau po senamiesčio kiemus, nors ir apsiniaukę, bet šviesa jau visai kitokia.

– Dar teks palaukti.

– Bet taip ir norisi, kad greičiau. Aš visai negaliu dirbti.

– Aš ir gyventi.

– Tikrai, senis Gudaitis vaikšto suirzęs, nueina į studiją, grįžta, negaliu, sako, tepi, o nieko neišsina.

– Geras tas tavo senis.

– Kenčia senis. Laikas eina, o dirbti negali.

Laikas eina, o aš grįžtu ten, kur jis prasidėjo. Kvailas noras suprasti, dėl ko jis eina. Laimė, ne visada ir gali, reikia tiesiog gyventi ir realizuoti jį darbuose net nežinant, kiek juose iliuzijos, kad jie – tai tavo norai ir galimybės, sugebėjimai ir tai, kas nuo tavęs visai nepriklauso.

1968-12-27 & Kai sergi ir guli užsimerkęs, naktį, tamsoj, plaukioja violetiniai plėmai su vos

Romualdas ir Laimutė. Kruopiai, 1941 m.

vos pastebimu gelsvu pakraščiu. Pasukus akis ir plėmas pasisuka ir lėtai plaukia iš kairės į dešinę. Pasukdamas akis vėl jį kaip medūzą atvarai kairėn, ir vėl jis plaukia į dešinę, kaitaliodamas formas, bet iš esmės išlikdamas apskritas.

Tokie plėmai, tik įvairiausių spalvų, formų ir intensyvumo, buvo mano palydovais visą vaikystę, nes nebuvo metų, kad nesirgčiau. Žiūri, kol pradeda suktis lova, sukasi, supasi, pakyla, o šviesuliai siaučia akyse.

Dabar jie priblėse, ramesni ir net labai stengdamasis aš nesugebėjau sukelti naujų židinių švytėjimo. Koks čia reikškinys? Akies nervų „saviveikla“? Ar tai priklauso tik nuo temperatūros? Bet tokį pat efektą gali pasiekti, trinkelėjęs sau į akį!

Tomis plaukiojimo naktimis, kai sąmonė operavo skurdžios buities daiktais (tiksliau, jų jautimu ir ne jautimu, – tiesiog joje daug ko nebuvo, ji niekuo nebuvo apkrauta, tik keliais miegamojo baldais, kitų kambarių inventoriu, kiemu, laukais ir miškais, vėliau – nelabai suprantamais žmonių santykiais), tuose regėjimuose ir jautimuose persikeldavau į kitą pasaulį, kurį paskui materializavo kosmoso ir žemės santykio su juo supratimas.

Ar ne dėl to turiu potraukį į žemę žiūrėti kaip į žemę, vertinti ją kaip visumą ir niekingais, laikiniais dalykais laikyti tai, kas daugeliui atrodo esmė, – ideologijas, turtą, pastovumą?

1969-08-08 & Daug kas tau tavo tėvų duota pačia prigimtimi. Kaip dabar sakoma – genuose užkoduota.

Ką paveldėjau iš tėvo, motinos, senelių – visų keturių. Daug ką. Daug ką iš senelių kartoja tėvai, ir aš paskui juos. Bet daug ir grynai tėvų bruožų turiu, kurie dar labiau stiprėja dabar, kai sąmoningai suvokiu savo bendrumą su jais. Pavyzdžiui, iš tėvo melancholijos, visai nesvetimos man, kyla jo proto struktūra ir minčių kryptis, kuri, pasirodo, turi daug bendrų taškų su manąja, nors ir visai kitų sąlygų ugdytą. Ir kai aš tai suvokiu, kai mūsų minčių kryptys bendrais bruožais sutampa, jis darosi man dar artimesnis kaip būtybė, kaip žmogus, juo labiau – kaip tėvas.

Bet daug kur jam aš nepritariu, ten, kur jis pagal savo būdą ir sąlygas susiformulavo savo etines vertybes. Manosios determinuojamos ir mano motinos ekspansyvumo, jausmingo netolerantiškumo. Aš irgi linkęs į kraštutinumus.

Labai įdomi mano kultūrinė aplinka, turėjusi ir tebeturinti įtakos mano mintims. Mes – žmonės be savo žemės, persodinti augalai. Motina – dėl to, kad augo vargingai, neišsilavino, jos idealai tebuvo buržua idealai. Tėvas – dėl to, kad augo kitos tautos dvasioj. Šeima – kažkas neaiškaus, palanki buvo tik joje viešpataujanti sąžiningumo, gamtos meilės, juodo darbo, niūrios kasdienybės atmosfera. Ji vertė viską labai giliai pajusti, pačius mažiausius grožio pasireiškimus (šalia to, kad visa šeima – jautri).

Dėl to kultūros idealus reikėjo suvokti. Suvokimą davė lavinimasis, labai ilgas ir sunkus. Bet jei galų gale suvokiau, tai tik ta medžiaga remdamasis, kuri kaip vaikystės prisiminimai liko visam amžiui kaimo gamtos, laiko tėkmės ir kitokiuose jutimuose.

Kaip daug kas priklauso nuo žmogaus būdo, charakterio, temperamento! Aš, pavyzdžiui, niekada nebūsiu aistringas. Galiu būti jausmingas, nes esu jautrus; jaunystėj tas reiškėsi sentimentalumu, dabar – santūrumu, kur emocijos mėginamos nukelti į potekstę – tiek kūryboj, tiek buity.

Ir rašiniuose – pats pastebiu – nėra „aikštingų scenų“, ten aš pasijusčiau „ne savo žemėj“ (palygink, pavyzdžiui, apsakymą „Valkata“ arba apie išprievartautąją – jie ir pakišo man tą mintį).

Viską, kaip sako Ela, man reikia sudėliot į stalčius, ir aš dėliuju. Tiek buity – tvarkausi savo

netvarkingus, fragmentiškus pastebėjimus, jungiu į kažkokiais sistemas, būsimas knygas, mėgindamas rast vienijantį momentą, idėją, tiek ir pačiame rašymo būde vyrauja analizė, ieškau griežtos formos, kuri tai kunkuliuojančiai regimybei, tam minčių ir jausmų chaosui suteiktų kažkokią monumentalią, tvirtą, laiko erozijų nebijančią formą.

Bet – svarbiausia – mano emocinė struktūra lemia ir emocijų turinį. Aš niekada negalėsiu pakilti iki aukštumų, iki tokių būsenų, kad ir pats, ir mano skaitytojas pajustų katarsį, dvasinį apsisvalymą, kažką panašaus į nusigėrimą, meilę, vėmimą ar ką kita, kas būna tikra savaime.

Man trukdo protas, neprotingas protas, pakišęs savianalizės, savistabos rykštę ir primenąs, kad tu esi tu, kuo esi.

1969-12-16 & Aš nesuprasdavau, kai tėvai sakydavo: „Palauk, vaikel, pagyvensi – pamatysi. Paskui pats gailėsies.“ Ir kaipgi galėjau tai suprast, jei to dar nebuvo patyręs. Dėl to tėvų ginami dalykai man rodė kvaili, o kartu kvaili ir patys tėvai. „E, eik tu, eik“, – ne kartą sakiau nišdamas. Ir darydavau savaip, skaudindamas juos. Jei pasirodydavo, kad mano tiesa, dar labiau stiprėjo noras priešintis, o jei pasirodydavo, kad teisūs buvo jie, atrodė, kad man tik nepasisekė. Teisus vis tiek buvau aš: jei nepavykdavo, pykdavau ant jų, teisindamas save.

Ir tik retais atvejais paklausydavau jų: darydavau savo, šiek tiek kreipdamas dėmesio ir į jų atkalbinėjimus, arba – dar rečiau – visai atsisakydavau ką manęs daryti. Kad ir kažin kaip keista, teisus – kai pagalvoju šiandien – buvau tais atvejais, kada klausydavau savęs. Tai man suteikdavo džiaugsmo, grūdino charakterį. Daugybės nepadarytų dalykų – galiu daug tokių rasti – nepadariau tik todėl, kad, kai nusibosdavo, pasiteisindavau draudimo žodžiais. Nuo to užsispyrimo stokos, nemokėjimo tesėt iki galo ir šiandien kenčiu.

Skausmas, kurį suteikdavau jiems, šiandien ēda mane ir ēs iki pabaigos. Bet dar labiau ēda tai, ko neigijau jų skausmo kaina. (Išklausius M. Unčio „Sudie, rudas katine“.)

1970-02-29 & Kai matau ar prisimenu žolę, kokia paprastai auga ant sausų (bet ne sausringų) šlaitų, grioviuose ar šiaip neypatingai dosnios žemės plotuose, – trumpa, ištisa, kaip šiurkštus

Romualdas Ozolas – I skyriaus mokinys, sėdi pirmas dešinėje. Bazilionai, 1946 m.

kilimas, – dažnai prisimenu automato gilzes. Ir beveik visada – kai ta žolė būna rudeniškai parudus, gyvulių apskabyta: būtent tokioj žolėj, griovio šlaite, aš pirmą kartą prisirinkau aibes tuščių automato gilzių ir vieną kitą šovinį su įmušta, bet nesprogusia kapsule. Ypač daug gilzių buvo prikritę į gyvulių įmintas pėdas, o pamatyti gilzes buvo nelengva, nes ir jos, ir žolė buvo beveik tokios pat spalvos.

Tada pirmą kartą pastebėjau, kad būna tokia žolė, nors suprantu tai tik dabar. Tąsyk svarbiausia buvo gilzės; nežinau, kur jas dėjau, bet rinkau džiaugdamasis.

Kodėl tas gilzių ir žolės vaizdinys atgimsta matant žolę bei virsta žolės ir gilzių vaizdiniu? Negi ir 4–5 metų žmogus (nors ir nesąmoningai) gali pajusti ir būtent kontrasto pagrindu tą vaizdinį užfiksuoti? Matyt, nes priešingu atveju aš jo neturėčiau dar ir dabar.

1970-03-25 & Atsimenu, kažkada galvodavau, jog kylanti iš kaminų šiluma šildo ir orą. Paskui, kai jau pasidariau protingesnis, ta mintis atrodė absurdiška. Pasirodo, mintis buvo teisinga. Fabriškai, metalurgijos įmonės, šiluminės elektrinės tiek įšildo atmosferą, kad po debesimis pradeda veikti vadinamasis šiltnamio efektas. Ar ne dėl to (nors ne tik dėl to) žmonės stypsta, darosi sodresni ir lepesni, kaip ir šiltnamio augalai.

1970-03-25 & Kaip mes valgydavom vyšnių sakus, taip kažkur prieš keletą amžių Centrinės Amerikos indėnai čiaumojo savo čiklį – sutirštintus sapodilos medžio sakus arba Šiaurės Amerikos indėnai savo melsvosios eglės sakus, kurie 1800 m. išmoningų kolonistų jau imti pardavinėti kaip „kramtomoji guma“. Atsimenu, ir mes kaupdavom ir, rodos, net „prekiaudavom“ tais spindinčiais rudais ir geltonais lipniais iki šleikštumo savo vaikiško pasaulio negausiais turtais.

1970-05-21 & Vakar perskaičiau žinutę apie „vilko vaiką“, kuris, sulaukęs 25 metų, mirė ligoninėje, taip ir neišmokęs nei žmoniškai elgtis, nei kalbėti („Švyturys“, 1970, Nr. 9).

Įsivaizdavau, kokie buvo jo pirmieji išpūdžiai (pagal „Mūsų gamtoje“ spausdintą knygą apie baltuosius vilkus). Blausiai švytinti olos kiaurymė, aitrus dvokas, nakties miškas su savo kvapais ir garsais – koks į žmogaus aplinką nepanašus pasaulio absorbavimo aspektas! Iš tiesų milžinišką jėgą turi aplinkos poveikis, jeigu jis nuslopina visas kitas fiziologines žmogaus alternatyvas.

Tarsi iš vilko olos žiūrėdamas iš nebūties į būsimąjį savo pasaulį, aš atrandau, kad aplinkos poveikis man buvo ne ką ne menkesnis, tik, žinoma, ta aplinka buvo kitokia.

Daugybė pirmųjų įspūdžių – tai „sužmogintos gamtos“ įspūdžiai. Tai sodas Kruopiuose, seni bažnyčios šventoriaus medžiai, pakluonės, parkas. Po visus tuos aplinkos atributus, palikusius kažkokį labai daiktišką ir kartu jausminį, nepaaiškinamo susijaudinimo įspūdį, tarsi šešėlis slankioja žmonės – ir motina, ir tėvas, ir visi kiti. Aš žinau, kad jie yra, bet jų nematau taip, kaip, pavyzdžiui, parko upelį, kuriame plaukioja žuvys, mažos ir didelės. Ar tai tik mano pasaulėjautos pagrindinė kryptis? Ar aštrus aplinkos pajautimas nėra bendras visiems žmonėms pasaulio absorbavimo etapas? Ir toks reikšmingas, kad, patekęs į žvėrių aplinką, privirstas žiūrėti į tuos dalykus žvėries akimis, žmogus visam gyvenimui gali tapti žvėrimi?

Pirmas ryškesnis žmogiškųjų santykių atsiminimas – tai kiaulės būdoj užkaltas girtas žmogus. Mane pritrenkė tas vyrų poelgis, bet kai dabar galvoju kodėl, atminty iškyla nuostabiai graži vasaros diena, saulė, dulkėtas grindinys, erdvės, kuriose toli kažkur yra to žmogaus namai, į kuriuos jis vargu ar pateks.

Tai kas čia pirmauja – gamtos jausmas ar nežmoniškumo supratimas, kuris kol kas yra ne kas kita kaip tik įgimto fiziologinio dirglumo ir pasąmonėj jau užsifiksavirusio, bet dar nesuvokiamo žmonių santykių savitumo kontrastas?

Nežinau.

Tik matau, kad ir toliau gamtos įspūdžiai vyrauja. Jie kaupiasi ir stringa į sąmonę dėl to paties fiziologinio dirglumo, ir juo daugiau aprėpia mano akys, juo platesni gamtos paveikslai, likę iš tų laikų, plasta sąmonėj, o jausmai pakartoja visa tai, ką pajutai tada (turbūt tie vaizdai ir išliko, kad užsifiksavo kartu su emocija, t. y. kad sukėlė emocijas).

Taigi, po pirmojo aplinkos suvokimo etapo, kuris baigėsi maždaug iki atvykimo į Bazilionus ir išsiskyrė daiktiškosios gamtos reiškinių pusės sustiprintu fiksavimu (parkas, ajerai, medžiai, sodas, žuvys, purienos prie kanalo ir pan.), prasideda antrasis, kada emocijos jau nebe „užkonservuotos“ pačiuose aplinkos dalykuose, nebepaslėptos, jų šiandien nebereikia dešifruoti, jos jau ne daiktų pavidalą turį gemalai, o atsiskiriančios daiktų ir reiškinių suvokimo metu ir atsigamina kartu su jais: prisiminus kokį daiktą, spalvą, kvapą, atgimsta ir emocija, o tam tikros emocijos ir šiandien

atgamina šimtus tada matytų ir panašias emocijas sukėlusią daiktų ar reiškinių.

Šiuo metu mano dvasios pasaulis praturtėjo tokiais pat (kaip kad anksčiau „daiktiškais“) nepakartojamais „neapibrėžtais“ patyrimais: tai nuostabus erdvių jausmas, bedugnės jausmas, tarsi tu vienas sėdėtum didelėj planetoj, didelėj, bet pakankamai mažoj, kad nuo jos nesunku ir nukristi; tai begalinis, nesuprantamos, jokių jausmu neapibūdinamos vienatvės pojūtis, tai traukimas kažkur, o kur – nežinia.

Viskas čia siejasi ne su žeme, o su erdve, ir žemė yra tik pretekstas bematant kažkur pakilti, o kadangi paskui tuoj vėl sugrįžti – nuolatinis liūdesys ir dar kažkas.

Tuo metu aš šlaistausi po laukus pavasarį, vasarą ir rudenį (žiemos neatsimenu), piešiu geltoname bloknote medžius ir namus, žiūrinėju knygų paveikslukus, ir laivai, ugnikalniai, uraganai lieka atminty visam gyvenimui. Tuo metu pradedu eiti mokyklon.

Trečias jausmų brendimo etapas taip pat susijęs su gamta. Bet čia jau pasirodo močiutė ir „neapibrėžti pojūčiai“ užleidžia vietą domėjimuisi daržu ir jo augalais.

Nuo tada vėl savotiškai kartojasi „daiktiškos aplinkos“ fazė, atminty atgimsta sodrios saulėgrąžos (tai buvo naujiena), arbūzai, dar kažin kokie augalai, aš ir šiandien jaučiu jų lapų sodrumą; santykiai su žmonėmis užsifiksuoja irgi per gamtą; kaip nukirtom nudžiūvusį beržą ir kaip šeimininkų sūnus sakė, kad mes dėl jo nudžiūvimo kalti; kaip žydėdavo gluosniai pavasariais, o šeimininkai buvo nepatenkinti, kad aš ten karstaus ir siūbuoju; kaip mirgėjo pievos vasarą, o aš bridau per šaltinį, norėdamas gauti saldinių. Esama ir „neutralių“, t. y. vien gamtos grožio, įspūdžių, tačiau būdingiausias šio meto bruožas yra tas, kad gamta dar vyrauja. Į mano pasaulį jau veržiasi žmonių santykiai, jau iškyla vienas, kitas veidas, įvykis, išgyvenimas, nuslopinantis gamtos išgyvenimų svarbą. Aš dar nesuprantu tų įspūdžių, jie man dar tik tai, kokias emocijas sukėlė, bet kai šiandien galvoju apie tą laiką, gamtos įspūdžiai jau yra reti kaip gėlės pūdyje; tuo metu mano pasaulis – žmonių santykių pasaulio absorbavimas.

Jo analizė prasideda kartu su reikalu apsispręsti dėl stojimo į pionierius. Nuo tada aš jau apie daug

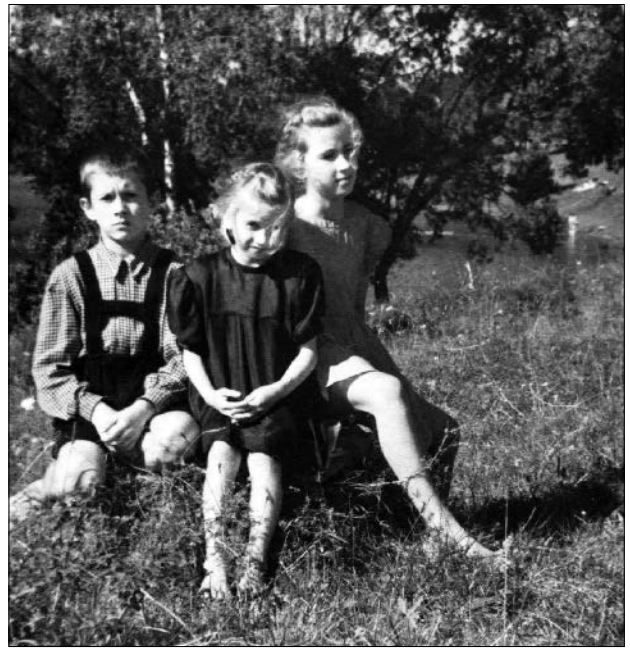
ką galvoju pats ir imu reikšti *savo valią*, paremtą, tiesą, emociniais kriterijais ir tėvų išmintimi, tačiau vis dėlto *savo*. Mano valia ją padaro kiti – mokytojai, mokiniai. Tas laikas, kai reikia imti spręsti pačiam, rodos, ketvirta klasė. Ne veltui antros ir trečios beveik neatsimenu, užtat pasižadėjimo rašymo sceną – kone detalčiai. Nuo tada aš jau imu ryškintis, kas yra mano valia, mano norai. Negalvoju apie tai, tik einu, atsimušdamas tai šen, tai ten ir tuo būdu stichiškai viską aiškindamasis. Tąsyk, septintoje klasėje, pirmą sykį įsimyliu, o su tos meilės pabaiga baigiasi vaikystė, palikdama tokį pat, tik jau į žmonių santykius perkeltą, tolių, liūdesio, begalybės ir kažko neapčiuopiamo troškimą.

Gamtai tada „nėra laiko“. Taip, aš daug ką patiriu ir tąsyk, horizontai plečiasi, lieka miškai, ežerai (ypač Bijotė), uogavimai, daržai, bet tai menkesni, antraeiliai įspūdžiai.

Nuo aštuntos klasės prasideda jaunystė. Taip, mūsų tada susirenka didžiulė klasė, visi nepažįstami, ir tie ketveri metai iki mokyklos baigimo yra manojo aš ryškinimasis, audringas ir sunkus. Ir nors įspūdžių ir apmąstymų daug, vėl ateina gamta. Iki tolėjusi kaip praktinis santykis su pasauliu (daržai, mičiurininkų būrelis ir kt.), su meile ji vėl išeina į laukus ir čia įvyksta lemiamas atradimas, nuo praktinės veiklos pasukęs prie gamtos dienoraščio, žurnalistikos, apmąstymų apie profesiją ir viso kito, ką sprendžiau ilgai ir tebesprendžiu dabar.

Tie metai dešimtoje ir vienuoliktoje klasėje vėl davė tokių gamtoj patirtų emocijų, kurios, manau, nulėmė ir visą tolesnį gyvenimo kelią, o iš dalies ir labai uždelsė socializacijos procesą, mano dėmesį nukreipdami į meną ir žurnalistiką. Tik darbas „Meno saviveikloje“ ir „Kultūros baruose“ tą konfliktą išsprendė galutinai, parodydamas, kad tai yra ne prieštaravimas, o gyvenimo būdo pagrindas. Bet tai jau kita „opera“ – nuo čia, prisimenant vaikystę ir jaunystę, prasideda socialinio tipo fiziologinio ir istorinio likimo pradų ieškojimas.

Nuo čia prasideda subrendimas. Jo pagrindas – kultūros idealai, kuriuose tokį didelį vaidmenį atliko žmogaus santykis su gamta, kol buvo išsiaiškinta, ar tai prigimties metmenys, ant kurių aplinka, perpindama žmonių poelgiais, formavo tipą, gebantį ir savy, ir savo atauduose išskirti tai, kas gamtiška, ir tai, kas istoriška.

Su seserimis Virginija ir Laima. Bazilionai, 1950 m.

1971-03-01 & Taip! Turiu pripažinti – buvau šaunus! Nepaisant įgimto drovumo ir gerumo, pamažu pamažu besiskleidžiančių tvarkingumu ir net pedantizmu, paklusnumu ir net bailumu, supratimu iki beprotybės ir atjautimu iki pasiaukojimo, nepaisant visų tų savybių, kurios skleidėsi labai pamažu ir beveik galutinai susiformavo per 30 metų, nepaisant to, kad tada, mokyklos laikais, jos, tos savybės, reikėsi dar neryškiai ir bene tiksliausiai save apibūdindčiau pasakydamas, kad tuo metu buvau *svajingas*, taigi, nepaisant to svajingumo, buvau ir nemažas avantiūristas ir dar daugiau, nepaisant, kad dėl tų savo avantiūrų labai išgyvendavau, man sekėsi!

Sekėsi žavėti mergaites ir, vos tik pastebėjus pirmuosius palankumo ženklus, išsigąsti ir atsitraukti.

Sekėsi pasirodyti protingam ir veikliam, nors protelis tas buvo menkutėlaitis, o veiklumas dėl to pat svajingumo ribojosi su tinginyste.

Sekėsi net sportuoti! Niekad nešokinėjęs, rajone užėmiau trečią vietą. Tik retkarčiais pašaudydavęs, rajone užėmiau antrą vietą. Plaukti tik kapstęsis, išvažiavau į respublikines varžybas ir, nors ten neplaukiau, bet rajonui baudos taškų nebuvo užskaityta.

Ne viskas priklausė nuo mano pastangų, dažnai aš tik rodydavau pastangas atsiliepti į kitų pastangas. Bet šito ir pakakdavo – aš buvau šaunus!

Taip galvoju tik dabar, bet kitiems tai turbūt tikrai taip atrodžiau. Pačiam išliko tik tų pastangų sukeltos graužatys ir dėl tų graužačių hipertrofiški pasaulio įspūdžiai, dėl ko visas vaikystės pasaulis atrodo keistas ir nenormalus.

Dėl to, kad aš buvau šaunus!

Iš kur tai? Iš kur tas kartais neįtikėtinas ryžtas ir valia? Ryžtas iš impulsyvaus charakterio, bet kaipgi tuo atveju su valia, kuri yra kažkas pastovaus, impulsyvumo antipodas ir bręsta tik dėl ryžto?

Šiandien man atrodo, kad visa tai kilo iš kaimietiško naivumo. Jis rado gerą dirvą mano *svajingoje būsenoje* ir pasireiškėdavo pačiomis neįtikėčiausiomis formomis. O kadangi šį tą ir sugebėjau iš tiesų, tai man ir sekėsi, ir buvau šaunus!

1971-04-25 & Mano gyvenimas sutapo su svarbiausiais Lietuvos XX a. vidurio įvykiais, nulėmusiais mano paties gyvenimą.

Koks jis būtų buvęs, jei nebūtų 1940 metų įvykių? Daiktiškaisiais savo pasireiškimais, aišku, kitoks. O troškimais, jausmais, dvejonėmis? Jie taip pat būtų reiškęsi kitokia daiktine forma, betgi tas visuotinis nerimas, tas absoliutumo troškimas, tie erdvių pojūčiai – argi jų nebūtų buvę ir tada?

Manau, kad būtų, nes visa tai buvo gauta iš tėvų. Jie buvo užprogramavę mane kitokiam gyvenimui, ir naujoji realybė laužė tuos determinantus, su pasigardžiovimu stebėdama, kaip aš rangausi, čirškiu, kankinuos, kylu, krentu ir vėl mėginu susivokti savy ir aplink save.

Tai truko tris dešimtmečius – iki pat 1970 metų. Į naują dešimtmetį aš įžengiau visai kitoks – taip, su visa skaudžia praeities patirtimi, su neišsipildžiusių vilčių liūdesiu, prarastų galimybių suvokimu, bet jau be išlygų priimdamas savo daliai tekusį istorinį laiką ir imdamasis sąmoningo jo veikimo, pajungimo savo valiai pagal tuose aistrų griuvėsiuose išaugusį supratimą, kas turėtų būti mano valia ir kokiomis priemonėmis ją galima tam mano daliai tekusiam laikui primesti.

1971-04-25 & Kai pamėgini apčiuopti ir išreikšti, kuo gi charakteringas tas pirmuosiuose įspūdžiuose įsirėžęs istorinis laikas, daugybė detalių, gyvenimo

fragmentų, įspūdžių susilydo vientisame saulėtame vaizde, kažkokiam jutinyje, kuris apima įspūdžius nuo uogų lėkštės Joniškėlio klebono pavėsinėj iki pat strėlės, kuri vibruodama įsmigo į pašiūrės sieną, kai mes atvažiavom į Bazilionus ir aš naginėtas stovėjau kiemo pakrašty, laukdamas, kol iškraustys vežimą ir įves į vidų, į kambarį, kuriame mes nuo šiol gyvensim.

Tai buvo 1945 metai, jau pokaris. Pačių didžiausių istorinių dramų kupinas laikas mano sąmonėj šviesus, švelnus, kažkoks melancholiškas, vientisai *geras*.

Jame jau ima reikštis ir naujosios istorijos, ir mano paties pradai, bet istorija tebėra *anų laikų* istorija, anais laikais susiformavusi atmosfera, kuriai dar lemta lūžti, griūti, trupėti.

Tai pamažu vyksta 1945–1948 metais, kai rengiuosi mokyklai ir vaikštau į pirmuosius skyrius. Tada mano įspūdžiai fiksuoja santykius su rusų kareiviais, miškų epopėjos fragmentus ir atgarsius, vežimus į Sibirą, kolektyvizaciją, naujosios valdžios žmones, kaimiečius, kurie jau ima suvokti, kad kažkas tikrai jau bus nebe taip.

Ir iš tiesų tik tuo metu sugriūva anų laikų suformuota psichologinė atmosfera ir formuojasi nauja.

Tuo metu ima reikštis manasis aš – su baimėmis, nusižengimais, polėkiais, neaiškiom nuojautom ir keistais žygiais bei poelgiais. Ir visa tai tebėra šviesu, gražu, malonu, nors kartu prieš akis veriasi kažkokia neapbrėpiama juoda erdvė. Ar tai mano brendimo, ar istorinio laiko metamorfozės?

Manau, ir tai, ir tai: mano laikas ir aš brendom, keitėmės *kartu*.

Nenuostabu, kad dykuma, kuri į Lietuvą nusileidžia po 1948 metų, po kolektyvizacijos, yra dykuma ir mano sieloj. Čia daug įvairiausių įvykių, nuotykių, įspūdžių, bet ano visa apimančio gerumo, švelnumo jau nebėra. Yra atskiri dalykai: ir labai gražūs, ir baisiai nemalonūs, ir švelnūs, ir klaikūs, – jie visi įsirėžę į atmintį, bet visa tai skendėja kažkokioj nykioj pilkumoj.

Ji ima sklaidytis ir viskas vėl išplaukia į saulę tada, kai imu galvot apie *visą* aplinką, kai mėginu jau suvokti savo ir aplinkos santykį. Tas laikas sutampa su aštunta klase, su pirmosiomis korespondencijomis, su pirmaisiais eilėraščiais, su naivia dykumoj brendusios dvasios saviraiška.

Tokių šviesių ir tamsių periodų galima ieškoti ir rasti juos ir vėlesniame mano brandos ir Lietuvos

istorijos tekėjime, bet apie tai jau kalba autentiški liudijimai, o čia apibendrinimų visam laikotarpiui iki 1970 metų daryti nesirengiu. Man svarbu ateiti iki to laiko, kai, šviečiant saulei, miške rašau eilėraščius, ateiti iki to, kad galėčiau suprasti, kodėl tiek ilgai užtruko pilietinis brendimas, kiek dėl to kaltas aš pats ir kiek – mano daliai tekęs laikas.

Ir tai jau būtų detali vaikystės ir paauglystės metų analizė, skiriant, kas tame laike buvo mano ir kas man tik įpiršta.

1973-07-02 & Labai dažnai, kone kiekvieną rytą, būtent rytą, ateina keistas jausmas. kažkas dilgteli, širdis susigriaužia, viskas aplink išnyksta, ir atsimeini kažką, lyg būta, lyg nebūta, nė nesuprasi, ar tai praeitis, ar ateitis, vien tikrai žinai, kad ne dabartis, ne šiandiena, nes tas jausmas ją sunaikina. Gal tai ateities jutimas, greičiausiai ateities, bet kažkoks keistas – per praeitį, nes tas dilgtelėjimas visada susijęs su kažkokia sąmonės įkritisia konkretybe, nesvarbu, ar tai kvapas, garsas, erdvės pojūtis, spalva ar dar kas nors, pasikartojęs dabar, – iškyla neaiškūs vaizdiniai ir vaizdai, kuriuose kaip sėkla glūdi tas šiandieninis pojūtis ir sukelia anuos šešėlius. Daug kas, sakau, gali juos sukelti, bet nuotaika tąsyk visada viena – nerimas ir ilgesys. Ar tai praeities ilgesys? Vargu. Greičiau priešingai. Greičiau ateities, nes iš kur tada būtų tas nerimas? Galėtum tik jausti ir liūdėti arba džiaugtis – prisimeni šviesiausius savo metus! Tikrai, ko gi tada nerimauti? Ar, galbūt, tas jutimas atgaivina ir tai, ką sąmonė užtrynė iš anų laikų, apgaubė šviesos aureole, kaip ir kiekvieną prisiminimą, ir tas jutimas yra autentiškesnis už prisiminimą, nes atgamina ir aną nerimą, nuolatinį nepažinto pasaulio nerimą, nuogą santykio su aplinka nerimą, dar neapnarpiotą jokiais vaizdiniais, jokiom schemom ir visu tuo, kas ilgainiui užslopina betarpiškumą, tikrumą, būties priėmimo autentiškumą? Gal tas dilgtelėjimas ir yra anos didžiausios atvirų akių palaimos prisiminimas, atgaminas ne įvykius, vaizdus ir visą kitą, ką galima papasakoti, nupiešti, perduoti, o tai, kas niekuo neperduodama, kas sudaro aukščiausią žmogaus buvimo vertybę – pasaulio priėmimo nepakartojamumą. Bet negi mano pasaulio svarbiausia savybė yra nerimas ir ilgesys?

Galėčiau taip ir sakyti, bet nenoriu. Galėčiau, nes ne tik dabar, kai rytais kaip strėlė perveria tas

keistas jausmas, permušantis visus kasdieninių rūpesčių šarvus ir visa panarinantis į kažkokią nesuvokiamai gūdžią nirvaną – ir anksčiau juk būta tokių momentų, kai rūpesčiai nebepridengdavo visos sąmonės ir pro tuos tarpelius prasišviesdavo kažkas lyg iš ateities, lyg iš praeities, ir tada apimdavo panašus nerimas, tik ne toks stiprus gal. O ne toks stiprus gal dėl to, kad nuolat skubėjau ir nerimavau su schemom, kurios traukė, vedė gyventi ir veikti. Dabar nebe taip skubu, yra kada atsiduoti tam ilgesiui, ir nerimas užtat būna taip pat stipresnis, daug daugiau panašus į aną, pirmąpradi.

Tebūnie. Tebūnie taip. Bet kas gi įvyko, kad po tiekų metų vėl imu pasaulį jausti panašiai kaip vaikystėje? Kodėl tos prigimtos pasaulio jutimo savybės dabar vėl apsisvalo nuo visokių apnašų ir pro kasdieninius rūpesčius taip stipriai iškyla iš praeities, kad viską užmirštu ir pasiduodu tai keistai bejėgiškai nirvanai?

Ar tai reiškia, kad jau subrendau, kad daugybė iš išorės priimtų paskatų, potroškių ir aistrų nubyrėjo kaip sausos šakelės, nieko tikro nebegalinčios medžiui beduoti? Ar tai reiškia, kad atėjo ramaus susikaupimo metas, kai visą dabartį turėsi priimti kitaip, o kartu ir praeitį bei ateitį? Galbūt. Galbūt tai iš tiesų susiję su kūno branda, kuri kitaip ir proto veikimą ima organizuoti, bet svarbiausia – jutimus. Galbūt. Bet vien į tai nenorėčiau taip pat visko suvesti. Kodėl tąsyk man neaišku, kas suspaudžia širdį – ateitis ar praeitis? Ar tai tokie pat dalykai, kad nereikia stengtis jų ir atskirti? Ir tai gali būti. Bet vis dėlto – kodėl tik neseniai, gal metai, o gal pusmetis, kai ėmė apnikti šitokie jutimai – tokio pobūdžio ir su tokia jėga? Ar tai nebus susiję su dar viena aplinkybe: juk aš vis dėlto peržengiau pusės amžiaus ribą! Jei iki tol ateitis atrodydavo neapibrėžtai didelė, tai dabar aš ją regiu iki galo, matuoju metais, darbais, etapais, net jau žinau, ko niekada nespėsiu padaryti, nors ir labai norėčiau, o kitąsyk ir viskuo imu abejoti!

Taip pat! Santykis su ateitimi smarkiai pasikeitė, jau metai, dveji ar treji kaip pasikeitė ir dar dabar keičiasi. Ir keisis, aišku. Ir įsivaizduoju, kad ateis dar vienas metas, kai pajusi, kad dilgtelėjo širdį, kad vėl išvydai praeitį, bet jutimu, kuris aprims, nebebus nei ilgesio, nei nerimo, bus vienas vienintelis jausmas – liūdesys. Toks, kurį kenčia dabar mano tėtušiai, o gal dar nykesnis arba, galbūt, ramesnis.

Pagaliau – ne tai svarbu. Gal bus taip, gal ir nebus, pamatysim. Nepasiduokim schemoms, jų diktatui. Dabar man svarbu išsiaiškinti, ar tai iš tiesų ateities balsas – tas toks stiprus praeities jautimas?

Nežinau, nieko negaliu tvirtinti. Tik labiau negu kada nors anksčiau noriu vėl grįžti į praeitį, galvoti apie ją, rašyti, dėstyti, daryti išvadas ir t. t. Noriu ją *sugauti*. Noriu sugauti tą kažką, kas ateina neprašytas ir taip įsakmiai diktuoja man, savotiškai veikdamas ir manąją dabartį, ir, aišku, ateitį.

Koks chaosas!

Bet ar nebus jis kaip tik tas aiškumas, kurio taip įsakmiai reikalauja ateitis, su tokia jėga priekinė-dama praeitį?

1973-08-24 & Kai pagalvoji – kaip naiviai pakiliai iki šiol ieškojau savęs savo praeity, nesuprasdamas, kad tik savęs projektavimas į ateitį, tikslą, kuris nuo šiol bus realiojo *aš* kūrimo svarbiausias komponentas, išsprendžia ir praeities problemą! Praeitis pasidaro tada nebe įspūdžių chaosas, ji tampa gyvenimo tikslu pavirtusio polinkio tvirtinimu – ieškok, jeigu nori, ir rasi tūkstančius atvejų, kad *jau ir tada* buvai toks, dar nesusikristalizavęs, dar nesuvokęs *šito*, bet buvai. Ir nesuprantami pasipriešinimo protrūkiai, ir gilios depresijos, ir atkaklumas, pasireiškęs fantastiškiausiomis formomis, ir paklusnumas – pačios prieštaraujančiosios savybės nušvinta tada viena šviesa ir darosi tik tavo esamojo ir būsimąjo *aš* patvirtinimu.

Pačiam savojo *aš* prielaidų ieškojimui, šitoms *retrospekcijoms*, aiškus utilitarinis jų pobūdis (nes ko gi jos, jeigu jau žinai, ką iš savęs nori padaryti, rašomos – tik dviasią, nusiimančią tą *aš*, sustiprinti: visada, atseit, toks buvai) atima dalį žavumo: jose nebelieka to taip žavinčio naivumo, entuziazmo, nežinomų erdvių prieky, dėstomų dalykų paslaptinumo ir visko, kuo paperka betarpiškumas, būdingas skausmingam savęs, savojo *aš* supratimo ieškojimui.

Tačiau, antra vertus, mes jau tiek esam kapstęsi po šitos neapibrėžtus dalykus ir taip esam paskenę jų neapibrėžtumo mistifikavime, kad man nebekyla noras dar kartą tūkstančius *kodėl* palikti su tūkstančiu klausukų, tuo labiau kad ir ieškojau ne tų klausukų dėl jų pačių gražumo, o vienintelio atsakymo į juos; kam gi man apsimetinėti naivuoliu ir papildyt „neapibrėžtumo estetikos“ liaupsintojų gretas, jei *aš* radau tą vienintelį atsakymą į visus

tuos klausimus? Kam man ir šitais užrašais veidmainiškai šlietis prie neveiklios apologetų plejados, kai *aš* jais galiu dėstyti kelio į veiklą programą?

Dabar man visas mano gyvenimas primena į vieną centrą iš tolių toliausių praeity sueinančias miglas, kurios tam centre koncentruojasi į šviesos spindulį, kryptantį ateitin ir viską pakeliui deginantį ar bent jau kaitinantį.

Tas centralizuojantis, į vieną spindulį viską koncentruojantis lėšis buvo filosofija, parodžiusi man valios ir tikslo jėgą gyvenime.

Daugiau man nieko ir nereikia.

Toliau turi būt tik deginimo darbai.

O jiems, aišku, pravartu ieškoti šviesos ir praeity, ir net būtina, nes *aš* juk likau toks pat žmogus, tai *aš* laikau tą lėšį, matydamas abi jo puses, ir prisiminimas, kad jų nematant, t. y. neturint to lėšio, buvo dar sunkiau, negu jį nukreipinėti ta ar kita linkme ir kantriai juo veikti, ne vienu atveju gali tik padėti būt, kuo nori, prie ko veržeis jau kažkada.

1974-08-07 & DVILYPUMAS

Dvilypumas yra esmingiausias viso mano gyvenimo bruožas. Jaučiu jį kaip kokį prakeikimą, supantį iš visų pusių šiandienos poelgiuose, kontrastų košmare nusidriekiantį į praeitį, kaip kokias juodas miglas, ir, beje, ateitį, nors man dabar, rodos, taip aišku, ką turiu daryti, ką darysiu, ko sieksiu.

Iš kur jis?

Niekaip kitaip negaliu jo paaiškinti kaip prigimtines gerumą ir tiesos troškimu. Tai visai skirtingi dalykai, jie – atitinkamai – remiasi jausmų ir proto pasauliais. Visada norėjau, kad aplink būtų gera, gražu, malonu, kad visi būtų patenkinti, laimingi – tik tada ir *aš* galėjau toks jaustis. Bet – neatsižvelgiant į tai – visada troškiau ir teisybės, tiesos. Ir, užuot daręs gera, darydavau išsišokimus, nemalonumus sau ir kitiems. Teisybė, greitai išmokau saugotis, nutylėti, susitaikyti, ir jeigu tuo nupirkdavau aplinkinių pasitenkinimą, tai tuo labiau viduj jausdavau dvilypumą, nepasitenkinimą savim. Išmokau meluoti, dėl to labai išgyvenau. Kurį laiką net filosofiją buvau susikūręs (iš dalies ir dabar ja vadovaujuos) – pas mus kitaip negalima. Čia esama tiesos, bet tik tiek, kad ja norima išsaugoti *status quo*. Ir vis tiek melas netapo norma.

Matyt, dėl to, kad tiesos siekimas buvo stipresnis potraukis, ne kaip noras, kad būtų gražu ir gera

aplink. Matyt, tas siekimas padėjo praeit pro viską, išvest mintį į naujas erdves, kuriose pamačiau, kad tas pats noras gali likt nenužudytas, tik galima norėt kitokio gėrio negu tas, kuris teikia gerumo regimybę dabar: matyt, galima mylėti ir nušaut, jei žinai, kur eina tokios meilės ribos.

Tiesos siekimas tarpais, kada atsiduodavau veikliam gyvenimui, priblėsdavo, bet ir tada būtent jis išvesdavo į naują etapą, naują tiesos ieškojimo tarpsnį. Juk, kai pasižiūri atgal, netgi studentiški metai, šiaip jau chaoso kamuolys, buvo tiesos ieškojimas, „barų“ laikotarpis, šiaip jau kompromisų virtinė, irgi tiesos ieškojimas. Ar tai ne tas ieškojimas paskatino žengt ryžtingus žingsnius – pabėgt iš Biržų, išeit iš „barų“? Juk tai mano paties valia daryti žingsniai. Nedaug žingsnių, lėmusių posūkius mano gyvenime, padariau, bet šiuos padariau, ir būtent jie yra tikrai posūkiai, o ne kryptelėjimai! Po visa tų įvykių, darbų, kompromisų lavina aš kaip kurmis knislaus savo tiesos urveliu, kol galų gale išlindau į dienos šviesą.

Tai argi čia dvilypumas?

Juk ir „moksliškai“ tą dvilypumą galima paaiškinti vienu pradū – jautrumu. Jautrumas jausmų pasauly virsta gėrio troškimu, proto – tiesos.

Vadinasi, buvau vientisas kaip reta?

Turbūt. Ir vis dėlto visas mano gyvenimas yra prieštaravimų virtinės, kompromisų kerai, net nusikaltimai įvairiausiais požiūriais, nes gyvenimas yra veiksmas, o veiki ne visada taip, kaip norėtusi kada nors, kai jau apžvelginėji nueita.

Ne, nebuvau geras, nors labai to norėjau.

Užtat savo tiesos siekiui – taip, kaip aš tą tiesą tada galėjau suprast (pagal auklėjimo dykumoj galimybes), – buvau ištikimas. Jei ir būta kompromisų, tai būta jų ne blogio darymo, o gero norėjimo pagrindu, ir tie momentai man buvo vidinio išgyvenimo, smerkimosi priežastis. Juk jei atsiribosi nuo detalių, gali sakyti, kad tiesos ieškojau su maniako atkaklumu – kartais vaidindamas, kad man niekas iš tos srities nerūpi, bet savy skausmingai viską jausdamas ir galvodamas.

1974-08-24 & Kai perskaičiau E. Mieželaičio „Mano lakštingala“ – kada tai buvo? – netrukus po jos pasirodymo – apstulbau: kaip gražu!

Mano poetinis jausmas tada jau buvo pabudęs. Mėlynas, žalias, tarsi stiklinis mano vaikystės

pasaulis, įtemptas nuolatinės nuostabos, kurią aš dabar pavadinčiau metafizine, jau buvo sušilęs, atsileidęs: aš brendau, ir kūniškasis pilnėjimas dvasino, šildė iki tol sustingusias dykumos vaiko sielos sferas. Jau buvau išgyvenęs Antano Venclovos išversto Avetiko Isaakiano eilėraščio apie meilę smūgį, kurį dabar prisimenu kaip sukrėtimą elektra. Buvau kažką skaitęs iš Antikos, Renesanso, gal jau ir Baironą, nebeatsimenu. Ten buvo grožio – jaudinančio, kraupaus, keliančio. Bet tai buvo kitoks grožis – svetimas, pakilus, vedantis į nežinomus kraštus ir amžius, grožis, kuris negalimas čia, kuris atliepia mano norą daiktiškai, pagal brendimo diktatą, veikliai išsiveržti iš čia, o ne tik metafiziškai stebėtis kažkokio išsiveržimo, buvimo ne čia, nors čia ir lieki, galimybę; tas grožis atliepė mano tuometinį „visuomeninį instinktą“ – ir aš rašiau pakilius eilėraščius apie kovas, apie laisvėn kylančias tautas, vėtras ir t. t., apie grožį, kurio troškau ir kuris asocijavosi su ne šia žeme ir ne šiais laikais.

Mieželaitis pritrenkė žodžiais apie lietaus liijimo, miglos, lakštingalos balso papievėse, pavasario vandenų – tų tiek kartų išgyventų dalykų – grožį, kurių gražumą instinktyviai jčiau, bet negalėjau pripažinti, nes jis buvo sukaustytas tos metafizinės orientacijos į kažkur kitur, už šių horizontų, už šių laikų ribos. Ir pagaliau kažkas sako: tai gražu, nuostabu!

Ė, ne iškart nukrito mano „orientacijos“ pančiai, bet aš jau ėmiau kūniškai, daiktiškai jausti viską aplink, kiekviena diena buvo aplinkos reiškinių sužmoginimas pagal mano bręstančio kūno poreikį plėtoti į visas puses daiktiškai, apčiuopiamai, juslingai. Kiekviena diena buvo atradimų, aplinkos sudvasinimų epopėja, vadavimosi veiklai rengimasis – tas rengimasis, kuris išsišakojo neįtikinamiausiais nuotykių priepuoliais ir nuolatinio jų troškimo Vilniuj, jau studentaujant.

Nieko nebeliko, tik gyvenimas, tik puolimas veikti ir pagal aplinkos, kuriai atsidaviau, impulsus, nurodymus, ir pagal savo potraukius. Ir apsakymėliai liko behorizontiškais rašinėjimais, savo emocijų egzaltuotų būsenų kontempliacijom, net ne kontempliacijom, o fiksacijom kažkokia keista, grubia impresionistine maniera ar sentimentaliu lyriškumu, kai kvaitulys ėmė praeit, kai įvykdžiau didįjį savo brandos daiktiškąjį išreiškimą ir svarbiausioj tos brandos kryptį, o su tuo ėjo

pasitenkinimas, rimimas ir susimąstymas, žymėjęs jau antrojo brandos tarpsnio ištakas. Taip, Mieželaitis su savo „Lakštingala“ atvėrė man mano aplinkos daiktiškąją grožį. Bėda ta, kad buvau pernelyg metafiziškas, o studentiški metai nė per nago juodymą nepastūmėjo grožio supratimo šaknų link, prie metafizikos ir tikrovės susijungimo. Užtat visas postudijinis gyvenimas, jau ramiau kontempliuojant tikrovę, buvo to poreikio įsisąmoninimo kelias, kol galų gale 1968 metais, jau beveik trejų dešimčių metų vyras, jam sąmoningai atsidėjau.

Bet tą pabudimą daiktiškajam grožiui atsimenu geriau už bet kokį jaunystės išgyvenimą: kaip vos ne dusdamas, pats savim ir viskuo stebėdamasis, vakare, prie gonkelių, šalia jazmino, žiūrėdamas į pievų miglą, kalbėjau „Meilės“ sąskambius, kone kūniškai juos jausdamas, ir kaip ramiai, tarsi su nusivylimu, bet jausdamas pratrūkusio jausmo slinkimą visais mano aplinkos daiktais, skaičiau Mieželaičio eiles apie lietų, žydėjimą, pievas.

1974-10-29 & Kaip didžiausias praeities tikrumas kyla ne žmonės, ne įvykiai, o žemė, laukai, pieva, koks užkampis, saulės šviesa iš po sniego išnirusioj pažliugusioj gelsvoj pavasario pievoj – žemės daiktiškumas.

Atsimeni Pašvėčio pievą, tikrą senovės likutį apspurusį raudoną Žagarės senamiesčio namų vainiką, ir jauti, koku tikrumu tuos paskutinius penkerius metus ten gyventa, – niekada to nebebus. Vaikystės daiktai ir spalvos pablukusios, kaip pernelyg senoj nuotraukoj viskas laiko užglušinta: viskas ten turi tą laiko apnašą, betgi vis tiek – vis tiek ir ana žemė, kiemas, pomidorų lapai, šulinio rentinys, daržinės sienos lentų žvilgsys ateina taip daiktiškai, kad bet kuriuo momentu suspaudžia širdį, atveria erdvę, kurią tik vienu vardu pavadinsi – praeitis.

1975-11-22 & Ne, neateis įkvėpimas, bent jau toks, kuris privers trenkti šalin visus darbus ir imtis *retrospekcijų*, tik jų. Nežinau nieko kito, kas galėtų su tokiu nuoseklumu prikalta mane prie praeities naršymo, išskyrus žinią, jog štai tau viskas baigiasi ir nieko daugiau tiesiog nesuspėsi... Tada aš, savo nuoseklumo ir tvarkos vergas, gal ir susikaupčiau, gal ir sugebėčiau atmesti „visa kita“ – ir tai kažin. Ko gero, ir tada „varyčiau viską lygiai ir lygiagrečiai“ – kiek spėsiu, kol galėsiu.

Apskritai panaši situacija yra jau dabar. Jaučiu, kad gyvenimas baigiasi. Jaučiu, nors patikėt nenoriu. Kad nenoriu patikėt, tai įrodo šitas nenoras sėst čia, prie šitų popieriaus lapiūkščių. Kad jaučiu, įrodo atkaklus noras aprėpti pradžių pradžią, išvysti ją kaip apysaką (pavyzdžiui, pradėtąją „Aiškumą“), gamtos noveles (palygink „Atokvėpius“), kelionių apysaką (palygink „Pasaulio atradimą“). Pradžių pradžia veržiasi į mane, reikalaujama būti išreikšta. Prieš pabaigą, kaip visada?

Šiaip ar taip, dabar – etapis mano gyvenimo periodas. Ir nors tai išoriškesnė, protu sau primetama šio gyvenimo tarpsnio reikšmingumo determinantė, vis dėlto ji nėra nereikšmingas komponentas bendrojo šio laikotarpio, kaip išskirtinio laikotarpio, jausenų.

O tai jau, rodos, pakankamas pagrindas ne tik jausti, bet ir norėti pasinerti į ištakas, nelaukiant jokių papildomų žinių ar sužinojimų.

Kur aš atėjau – daugiau mažiau aišku.

Kodėl aš čia atėjau, kodėl?

O tai – tik per kaip.

Kaip ir visada, bandant paaiškinti nepaaiškina.

1975-11-23 & SEKMADIENIO RYTO NUOTAIKA

Pakanka vien sniego šviesos kambary po mirkiu žiemos pradžios dangum – ir ji ateina ir kaime, ir mieste. Bet būtent sniego šviesos reikia, kad jaus-tum tai, ką jauti.

Tai ką gi jauti?

Ogi ramybės, susikaupimo, ilgo pastovaus buvimo jausmą. Tai ne pavasario šventadienio nuotaika, kai noris kažin kur pulti, išeiti, kai kažkur traukia – ar į laukus, ar į ateitį. Tai ne vasaros šventadieniška nirvana, kai naudojies šios minutės ramybe ir negalvoji nei apie praeitį, nei apie ateitį, tik tai, kas yra dabar. Ir ne rudens, kai nori nenori ateina praeities jautimas ir noras kažkur eiti būna neramus ir liūdnas. Šita sniego atnešama ramybė yra pastovus ir į praeitį, ir į ateitį nukreiptas ramumas. Tai, turbūt, namų jausmas?

Aš jį išsinešiau iš ten, iš kaimo. Kai po lapkričio ar gruodžio drangų ir šaltų miglų vieną rytą pro langus sužiurdavo blausi sniego šviesa, visa šeima ir be šventės pasijusdavo šventiškai – močiutė būtinai užsiimdavo pupelių lukštenimu, kokio ilgalaikiškesnio skanėsto gamyba, tėvas ramiai sėsdavo prie savo raštų.

Ozolu šeima Mekiuose. 1955 m.

Mes gi – kas kur: po knygas, šiaip jau pakam-pēm, žiūrėdami, ką veikia vyresnieji, ar spoksom į plytoj spragsinčias pupelių ankštis, į baltų standžių rutulėlių ovalėlių krūvą kur nors rėty ar puoduke.

Kalbų tada nedaug, nors ir būdavo, aišku, ir žodžių, ir ne tik mielų. Būdavo visko. Bet šiandien jie nutolę, ir mes judam tik ramioj šito pirmojo sniego šviesoj, jausdami – visi, rodos, jausdami tą patį – sniego šviesos ramumą.

Tos ryto valandos ir šiandien ateina pas mane kaip namų jausmo, šeimos santarvės, šeimyniško gyvenimo džiaugsmo valandos, ir aš noriu, kad jas pajustų ir prisimintų ir mano vaikai.

1975-12-09 & Ir vis tiek aš negaliu pereiti prie „grožėjimosi praeitim“, prie „grynųjų vaikystės prisiminimų“, kol pakankamai įtikinamai sau neįrodysiu, nuo kada iki kada buvau vaikas, paauglys, jaunuolis.

Tai štai, žiūrint pagal tradicinę „vaikystę“, „paauglystę“, „jaunystę“ schemą, mano *vaikystė* baigiasi žirnių lauke. Tai aišku kaip dieną – tasyk praregiu daiktų pasaulį naujoje šviesoj, kuri, keista, yra ne šviesa, o kažkokios prieblandos, ir charakteringiausia iš jų yra Stalino mirties diena, kuri irgi pakelia naujam buvimui. Ar tada ir prasideda *jaunystė*? Atrodo – taip. Bet jeigu taip, tai ji baigiasi sėdint ant savo baldų sunkvežimyje ir žiūrint į Vilniaus

bokštus, kai, baigęs universitetą, su žmona važiuoju į Biržus.

O pati jaunystė subyra į tris ryškius tarpsnius: *pirmasis* baigiasi ant kalnelio pavasarių rašant eilėraštį; *antrasis* – baigus mokyklą, ant plento su draugu šnekant apie universitetą; *trečiasis* – važiuojant iš Vilniaus.

Taip, matyt, ir yra.

Ir visai nesvarbu, kad tik tada, baigus universitetą, prasideda tikrasis brendimas. Matyt, kad taip. Visai nesvarbu, kad ilgas Biržuose prasidėjęs tarpsnis baigiasi tik šiemet, pradedant atsisveikinti su universitetu ir išeinant į kelią, ėjimas kuriuo priklausys jau tik nuo mano paties jėgų ir valios.

Į tokį subrendimą paprastai atveda jaunystės baigmė. Manęs ji neatvedė. Mane ji išvedė į visko pradėjimą nuo pat pradžių, į visko patikrinimą savo paties krauju. Bet ačiū, kas išvedė, ačiū, kad pervedė, – dabar aš viską žinau ir einu be iliuzijų, vien savo valia remdamasis.

Ar tai pakankamas pagrindas užsiimti prisiminimais?

1976-06-20 & Nuo kada many šitas knaisiojimas praėityje? Dabar man atrodo, kad niekada nė nebuvo kitaip, tik reikėsi kitokiomis formomis, ne rašymu. Nes ką reiškia tas apspangimas, kuris užėdavo dar vos sąmonei jungiantis į pasaulį – juk kiek

iš pirmųjų mano prisiminimų, buvimo paliudijimų yra būtent kažkokia kažkieno kontempliacija – lyg dar neišėjusi už savęs sąmonę stengtųsi atspėti, iš kur ji atėjo.

Tai ką reiškia visas tas rašinėjimas dabar? Ne tą pat? Tik dabar dar sunkesnę uždavinį sprendžiant – nusimesti darbų našta, nusimesti patirties krūvį ir išsiveržt į „aną pusę“, iš kurios atėjau čia.

Ir nieko nepaveiksi. Reikia pagaliau viską nusimesti. Atmesti darbus, liekant prie šio vieno.

Pamažu nulukštenti patirtį, ja kaip peiliuku išgliaudant dar negliaudytus gyvenimo žingsnius, kurie pro laiko slėgį užsiliko galvoj ir širdy.

Tai jau pirmieji darbas.

Galbūt dėl to, kad, jaučiu, artėja pabaiga.

Gal ir dėl to, kad galėčiau imtis kitų darbų, prasmės „sintetinimo“ darbų – tikrosios dvasios sklaidos. Jau reikia išskleisti savo dvasią, nes jaučiu, kad prieš mane veriasi „anos pusės“ pažinimo šaltis. Pripildyk juo visus gyvenimo tvykstelėjimus. Užgrūdink juo savo gyvenimo lanką – tespindi tamsoj kaip meteoro blyksnis.

Kitaip nebus laisvės.

Laikas suvest sąskaitas su visu savim.

Noriu ramybės.

Bent parašytos.

1976-06-21 & Tėvai sako, kad aš negaliu atsiminti Joniškėlio: man buvę apie pusantų metų, kai išsikraustėm.

Nenoriu leisti į memuarinę mistiką – dabar rašau, į viską žiūrėdamas proto akimis, o ne paskendęs praeities jutime (tokių paskendimų bus, bet dabar nesu paskendęs, rašau „objektyviai“). Todėl nesiimsiu tvirtinti, kad tas piene plaukiojančių braškių vaizdas, kai mes sėdim kažkokioj patalpoj, aiškiai ne troboj, o lauko apytamsėj patalpoj, į kurią šviesa krinta tik pro duris, – yra Joniškėlio prisiminimas. Bet juk pavėsinė prie sodo, kur klebonas kviesdavo tėvus, buvo tik Joniškėly, o ne Kruopiuose!

Ir kas čia nuostabaus, kad metų vaikas jau kažką užfiksuoja! Neabejoju, kad Džiugas atsimins, kaip jis devynių mėnesių spoksojo į rožę.

Idomu kas kita – prisiminimo pobūdis. Prisiminimo daiktiškumas. Tai tuo labiau reikšminga, kad visi Kruopių prisiminimai plūduriuoja jau kažkokioj emocinėj substancijoje, visi daiktai jau

lyg šviečia patys, lyg yra apšviesti kažkokios nežemiškos šviesos, kurią – jaučiu jau tada, prisimenu jau tada jautęs – aš turiu atspėti, ir kai ji suspindi ypač ryškiai, aš pritylu, sustingstu ir kažką nesusprantama jaučiu, kas prisiminimą dar giliau įbrėžia į sąmonę ir, atgaminant jį dabar, nuo jo sunkiai luobiasi ta šviesa. Daiktai nebetekę savo ribų, kokias turėjo pieno lėkštėj plūduriuojančios raudonytėlaitės braškės.

Ar čia – šitame Joniškėlio ir Kruopių prisiminimų pobūdyje – neslypi mano prigimties dvilypumo ženklai: būdamas iš prigimties juslingas, labai greit nebetenku sugebėjimo savo juslingumą išlaikyti „normos ribose“, jis yra toks stiprus, kad plėšo daiktus, tirpdo juos ir nuo pat pradžių esu pasmerktas ieškoti kažkokio atsparos taško, pastovumo, į kurią veržiausias štai visą gyvenimą ir tik dabar imu jį suvokti ir jausti. Nepastovumo pastovume.

Bet nuo ko tai priklausė? Kas mane pasmerkė šitokiam buvimui? Prigimtis? Juk ir daiktiškumą, tas plūduriuojančias braškes, matau kažkaip perdėm realiai. Iki nerealumo. Kaip ir dabar kai kuriuos daiktus „apspangimo“ minutėm. Ir tik paskui tas juslinis pasaulio priėmimas išsiliejo pabudusia sąmone – ta ant daiktų nukritusia paslaptinga šviesa?

Ar kas iš išorės visa tai stimuliuojo? Atplėšė daiktus nuo manęs koks many gimęs daiktas, tiesą sakant, nė ne many, o tik suvoktas, jau buvęs ir suvoktas, – BAIMĖ. Karo baimė, kuri tąsyk tvyrojo visur, ir visi ją jautė, ko gero, net šitokie vaikai – dvejų, dvejų su puse metų.

Yra pagrindo šitaip galvoti, nes juk vėl, jau iš Kruopių atsiminimų chaoso, stipriausias ir pagal prasmę aukščiausias (ar tik tapęs aukščiausiu, kadangi užgožia kitus) yra karo artėjimo nerimo prisiminimas, prisiminimas, kaip mes su vargonininko sūnumi žaidžiam akmenimis kažkur bažnyčios šventoriaus patvory, šnekam, kaip šaudysim, ir šaudom, mėtydami akmenis, o už viso to mūsų veiklos lauko, kažkur visai netoliese, prasideda kraupi tamsa, ir aš dar ir šiandien jaučiu, kaip tąsyk jaučiau ją savo nugara ir koks neramusėjau namo.

Bet ar tai nebuvo mano buvimo tikrųjų dalykų pakeitimas sociologizuota fikcija, atėjusia iš šiandieninės mano galvos, pilnos visokiausio ideologinio šlamšto, su kuriuo aš čia turiu labiausiai kovoti.

Gali būti.

Nes iš Kruopių ateina daugybė pačių šviesiausių prisiminimų.

Ir vėl netiesa.

Skaidrūs optiškai – taip, tiesa. Bet jie nėra šviesūs dinamiškai. Šviesūs taip, kaip būdavo per brendimo metais patirtus dvasios pokylius – ar einant kur nors į miškus, degant rudens lapams, ar Padegliais žingsniuojant į mokyklą pro pirmas šalpusnių gėlytes ir raudonas karklų vyteles, ar sėdint ant kalnelio ir kuriant eilėraščius – kada dvasia ir per kūną kaip bejėgę sieną jungėsi su saulės, oro, visos žemės šviesa, ir atrodė, kad pats esi ištirpęs, kad leki kažkur.

Ne, šitokio va šviesumo Kruopiuose nėra. Yra skaidrios dienos, šviesios, pilnos salės, bet ta šviesa, tas skaidrumas tarsi kokia miglėlė, tarsi vatinė ji ar panaši į želė – lyg liūdesys ji, lyg nerimas, lyg baimė. Nežinau, kaip pavadinti tą Kruopių šviesą. Nerami ramybė. Kažkas bene panašiausia. Nešviesi šviesa. Irgi panašu į tai, kaip ta šviesa iškyla.

Žodžiu, viskas tarsi po vandeniu, į ežerą plieskiant saulei. Ir tikrai – žodžių Kruopiuose beveik nėra. Iš ten ateina viena kita frazė. Yra daugiau judesiai, erdvės, formos ir tik ta šviesa, nušviečianti netgi tuos epizodus, kada saulės tikrai negalėjo būti.

Tai gal ir yra tiesos, kad tai BAIMĖS ŠVIESA? Ar NERIMO? Bet ar tai KARO NERIMO ŠVIESA? Gal paprasčiausiai – GYVENIMO?

Mano gyvenimo. Ateinančio. Jau einančio.

1676-06-30 & Visi Kruopiai yra „nebylos pasaulis“, kuriame sakytus žodžius gali tik spėlioti buvus tokius ar panašius, o ne kitokius, nes jie išsireiškė tokiomis, o ne kitokiomis reakcijomis, veiksmis, kuriuos šiandien ne tiek prisimeni, kiek matai kaip kokį žuvies vykstelėjimą.

Ir visgi tas tylos pasaulis yra šviesus. Šviesus visom savo erdvėm, šviesus visais miestelio užkaboriais, šviesus gatvėse, parke, ypač pakluonėse, netgi kapų, šventoriaus ruimai irgi yra šviesūs, ir spindi ten ne dangus, o patys daiktai – gatvė, pievos, daržas, daržinės ir tvarto stogas, medžiai.

Ir aš ten vaikštau kaip visos tos šviesos dalis, nes manęs kaip tokio nėra, aš esu kaip visų tų daiktų pergyventojas ir gal todėl, kad tas pergyventojas trokšta gerumo ir šviesos, viskas ir yra šviesu aplink, o visa, kas iškyla kaip ne šviesa, ne gėris, lieka visam laikui kaip siaubinga nuostaba.

Ir tai nuostabai reikia labai nedaug. Pakanka žodžio, pakanka stumtelėjimo – ir leki, vienas sėdi kažkur vidury pievos, kažkas ramina, o nuo to dar graudžiau ir keisčiau. Kartą parke, atsimenu, vaikai ištepė mėšlu nosį vienam savo draugų – ir po šiai dienai negaliu užmiršti šito pažeminimo kaip kažkokio absoliutaus paradokso – ir žuvys tvenkinėly, kurį statė ir rengė tie vaikai, tįso šešėliuotos kaip nebyli daiktiška grožio priešara tam, ką netrukus tie vaikai padarys. Arba ta istorija su girtu žmogum kiaulės būdoj. Kodėl?! Kodėl tokiam dangaus ir gatvės spindėjime žmogus uždaromas į kiaulės būdą, užkalamas storom vinim ir nudarda per akmenis į nežinią?

Kartais nereikia nė žmogiškųjų paradoksų, gana vien gamtos daiktų, vien erdvės – ir viskas taip ir įkrinta atmintin kaip kažkokia spengianti grėsmė ar nežinia. Mes einam pakluonėm – turbūt su tėvais, iš kažki kur atplaukia daugiau tik jaučiama, o ne matoma, upelė, pievos žolė sodriai žalia, mes einam ir lipam per kapinių tvorą, seni medžiai ošia virš galvų, kapinių siena ištrupėjęs, kapinės – įvairių stačiakampių tūriška raizgalynė, šventorių šviesu, ir kai apsukam gatve namus, visa tai lieka kaip pabuvimas kažki kur kažkame neregėtame, nesuprantamame, daiktų neįprastumu į atmintį įkrentančiame pasaulyje.

Arba pievos ir erdvės iš kitos miestelio pusės. Ten lygumos. Rodos, turėtų matytis toli, ir likti atminty jos turėtų kaip begalinė platybė. Bet tamsi tų lygumų žaluma iškyla kaip siena ir kartu su dangum uždaro miestelį kažki kur už pat namų, ir į tą sienišką nežinią važiuoja anas kiaulės būdoj užkaltas žmogus.

O erdvės – tai pakluonės. Jos tįso kiek žemėliau kojų, tokia loma, kur teka upelis, kur žiemą užšąla užtvenktas vanduo ir miestelio jaunimas suka rogutes, važinėja pačiūžomis ir ropinėja kaip juodi vabalai ant balto tako, kur vasarą spindi ajerų blyksniai ir šviesa ten visada gelsvai žalsva ir truputį miglota, tarsi to upelio vaikų tvenkinėlis būtų reflektuotas į visą tą erdvę, ir aš nematau, bet galiu beveik tvirtinti, kad šitoj erdvėj plaukioja tylios žuvys.

Erdvė yra ir parkas. Atskira erdvė. Ūksmės, seni kamieniai, šviesos taškai brūzgynuose, bet ar aš nekonstruoju savo vaikystę „iš čia“? Juk taip! Juk yra daug dalykų, kuriuos aš konstatuoju

paprastai ir trumpai, nors, siekdamas tiesos, turėčiau rašyti vien apie abejones – gal buvo taip, o gal ir kitaip. O aš tiesiog sakau: buvo taip. Nors tikrai taip nebuvo. Kur ne kur, o šituose savo „atšvaituose“ noriu būti sąžiningas prieš save, noriu tiesos, kaip aš ją supratau ir kaip suprasdamas veržiausi jos link, tik jos ieškojimai išsireiškė štai ir šita sąmoningai suvokta rašymo idėja – savęs kaip savo tiesos ištakų studija. Ir štai aš ramiai sau užbrėžiu: buvo taip, nors jaučiu tikrai taip nebuvo. Ar ne „savęs kūrimas“ ir esi tu pats netgi tada, kai kalbi apie praeitį, apie jau sukurtą dalyką. Kas tada yra tiesa? Tik, galbūt, jos troškimas? Ir teisūs yra tie, kurie save parduoda, sugrūdę į konjunktūros rėmus, nors tokie jie niekada nebuvo? Suprantu: ne, neteisūs, nes jie nebeturi tiesos troškimo, ne tiesos troškimas varinėja jų plunksnas, o noras išeksploduoti save kaip rezervą netiesai, konjunktūrinei tiesai gaminti. Aš šito nenoriu. Bet kiek tas mano noras rasti tiesą atėmė iš manęs jėgų ir laiko, per kurį galėjau sąmoningai, pasipriešindamas konjunktūrinės tiesos gamybai, konstruoti nekonjunktūrinę tiesą! Tiesos kaip tokios nėra, yra tik pasipriešinimas melui, ir yra vienintelė visiems bendra *gyvenimo* tiesa. O! Kol aš tai suvokiau! O kas yra ta „nekonjunktūrinė“ tiesa – tai jau tik tavo reikalas, ir tai, kaip tu tai supranti, esi *tu*. Tu pats darai tiesą. Bet negi tas supratimas gali palengvinti klausimo – buvo šitaip tavyje ir su tavim ar nebuvo – išsprendimą? Ne, čia tikrai negalima eiti paprasčiausio konstruktyvizmo keliu. Nes tai yra tyrinėjimas, tai yra – vis dėlto – bandymas prasiskverbti jei ne „anapus“, tai bent jau iki ribos, daiktiškumas sunyksta, tampa reflektuojančia sąmone, tavimi pasaulyje, kuris suvokiamas ir iškyla kaip tavo pasaulis.....

Saulėtose aikštelėse, pakrūmėse, kartais balti grybai tose parko pievelėse (iš tų laikų žinau, kad yra kažkokie grybai vištytės), lyg kokia aikštė to parko vidury ir kelias kažkur tolyn pro vieną parko pusę. Ten, toj pakeleėj, buvo kažkokie pastatai – pieninė ar kas, o netoliese – staigiai užsibaigiančios žemių sampylos, ant kurių skardžio atsistojus, taip traukdavo žemyn – ir būdavo baisu. Tamsios nedidelių eglių ūksmės, apspurusios gyvatvorės šalia baltos apšerpėtojusios sienos – kažkas ir tąsyk labai jau sena, ką šiandien sieji su „anos Lietuvos“ dvasia daiktuose. Už vieškelio – vėl pievos, lyg kažkokie durpynai ar kemsynai, ten eidavo rinkti spanguolių

ar kokių kitų uogų, mūsų nenorėdavo vestis nė pasivaikščiui, nes bijojo ar tų duobių, ar gyvačių – lyg ir apie jas kalbų būta. O aš lekiu per tą pievą, ir tarsi duobės tikrai iš šalių yra, o kažkas – ar mama, ar Milė – šaukia sugrįžt, ir tame balse tiek nerimo, kad turbūt tik dėl jo tas vaizdas ir išlieka.

Užtat artėliau, tarp parko ir miestelio, yra duburys, kurio dugnu teka tas pakluonių upelis, ir duburys prižėlęs ajerų ir kitokių sodrių vandens žolių, ir aš vieną pavakarę, saulei spingsint tūstančiais žiburių, gaudau ten mažas varlytes, kurios šokuoja į visas puses, o per akmenim grįstą gatvių sankryžos aikštę šūkaudama ir ieškodama manęs atleikia mama, o kitąsyk mes, atrodo, abu, lygiai taip pat neramiai šūkčiodami, ieškom Laimos. O kur eina tas nuo parko į priešingą pusę kelias – taip pat nežinia, miestelis čia užsibaigia namais, čia horizontas nusileidžia ant namų, ir aš nežinau, šioj ar anoj pusėj to horizonto gyvena kažkokia mamos draugė, pas kurią ji dažnai eina į svečius, kartais ir su tėvu, nors šiaip jau tėvas yra nuošaly nuo erdvių, jis sukasi vis apie namus, kambary, kabinete, sėdi su žmonėmis ir rašo kažką į storas knygas.

1976-07-02 & _ _ _ _ _

1976-07-06 & Man vos kylant nuo žemės prieš pat mano nosį nukrito „anie laikai“, kaip koku skafandru užsidengė tas pakilumas, kurį žymėjo maždaug 30-ieji metai ir kuris nuo to laiko linko į 40-ųjų horizontą, palikdamas aplink save tik neblėstantį naivybės ir idealizmo žėrėjimą.

Aš gimiau prieš pat atsitrenkimą į žemę, prieš pat to idealizmo lanko įsmigimą purvan ir, nors ir kūtvėla būdamas,ėjau savo laiku į juodą nežinią ir jaučiau, ir mačiau, kaip vis tolsta ir tolsta, ir blykšta šita šviesa, kol apie 50-uosius metus užgęsta. Idant nušvистų kitokia, bet aš dar būčiau anos nešėjas ir teigėjas.

Aš jaučiau ir mačiau tą šviesą ir jau negalėsiu jos užmiršti. Niekada. Kuo toliau liks laike anas šviesiųjų metų gūbrys, tuo mažesne dėmele jis žėrės laiko nebūties beribėse, tuo ta šviesa bus ryškesnė ir patrauklesnė.

Ne, vis dėlto didi yra istorijos liudininko misija. Žmogus – savo laiko, jo realijų produktas. Šviesos troškimas jame visada bus gyvas, bet *kokios* šviesos ir *kaip* žėrinčios – tai jau nebe vien nuo žmogaus

kaip tokio priklausos, tai jau didžia dalimi priklausos nuo to, kokioj šviesoje žmogus yra tą šviesą regėjęs. Iš kurgi pasisems atsparų, kuo pasirems žmogus, visą amžių prieblandoje tūnojęs: šviesa jam bus kažkas nesava, nenatūralu, nereikalinga. Taip įsivertina visos ideologijos: net protu suvokdamas ideologijos neracionalumą, žmogus, gyvendamas jos kuriamų realiųjų pasaulyje, jausmais susija su tom realijom ir jų netekimas jam jau neišvengiamai siejasi su reikalu atkurti tai, kas tas realijas gimdė, kas buvo jų „pradžią pradžiai“. Todėl kiekvienas esam savo amžiaus vaikas, ir ne tiek vaikas, kiek belaisvis. Argi Maskva man nebuvo tai, kas sugriovė visą anos šviesos sferą? Ir dar kaip! O štai praleidau Maskvoj daug gražių jaunystės dienų, ir ji jau užėmė savo vietą širdy. Ir visas mano laikas čia, Lietuvoj, kad ir kažkoks nykus tarpais jis buvo, kad ir kaip puikiai suprantu aš jo išsigimėlišką prigimtį, yra mano laikas, net mano vaikas, ir visada aš jį jauisiu kaip nedalomą savastį – tegul ir grubiausiom prieštarom išsireiškusią, bet mano, bet sutelpančią manyje, taigi ir savą.

Užtat taip svarbūs yra kitų epochų liudytojai tiems, kurie ateis. Aš kol kas savim liudiju aną šviesų pasaulį, keistai vaikiškoj sąmonėj spindintį, liudiju visais savo darbais ir perkeliu jį į šios dienos šviesą.

Bet vis labiau trokštu aprėpti jį visą, išgryninti kaip branduolį ir pažiūrėti, kaipgi jis, persilaužęs manyje, švietė čia vakar ir šiandien.

Užtat ir naršau aną šviesą – po narvelį, po nervą, ir jei jų visuma suspis čia tuo, kuo švietė man, bus viskas, aš būsiu baigęs.

1976-07-07 & Erdvė, kuri Kruopiuose telpa į žodžius „mūsų namai“, susideda iš keleto kitų erdvių, kurias su vargu galima „įsprausti“ į žodžius „namas“, „kiemas“, „daržas“, „sodas“, „daržinė“ ir „tvartas“. Yra keletas ruimų, kurių neapvilksi jokių žodžių, kuriuos, jeigu nori juos pateikti, tiesiog reikia nupasakoti, aprašyti. O „pateikti“ juos reikia, nes su jais susiję daug tokių dalykų, kurie „mūsų namus“ man daro kažkaip ypatingai kvapius, „ne tokius“, kaip kiti „mūsų namai“.

Visų pirma tai kiemo kampas šalia gatvės. Eidamas patvoriu žemyn, pakluonių link, prieini daržinę ir tvartą. Eidamas palei tvorą pagatviu, prieini namą. Mes mėgom vaikščioti šitais patvoriais,

landyti per tvorą į vargonininko daržą, mėgom tvarsytis padaržinyje, kur buvo malkinė ir skiedrynas; ten būdavo žagarų sausų šakelių, buvo keista tamsa ir kažkokios paslaptingos landynės. Bet aš labiausiai mėgau tą tuščią kiemo ertmę, tą tvoros trikampį tvyrantį keistą kvapą, sumintą žemę, balas rudeni ir pavasari ir dar nežinia ką.

Ir ne tiek mėgau.

Ta vieta buvo kažkuo ir atstumianti, buvo joj kažkokios bjaurasties, lyg arklio mėšlo, lyg sudvisusio šlapimo kvapo, lyg nežinios, kuri pasirodydavo pakinkytų vežimų ir vežimaičių pavidalu, kambarytąsyk sėdėdavo koks keistai tulotas nerangus žmogus, o jam dingus, namuos nebelikdavo ir tėvo, ir kambariai pritvindavo keistos nuotaikos – išvažiaavo. Tada mes kur nors eidavom, vaikščiodavom irgi lyg ne namie būdami, čia ir kartu ne čia.

Visas tas kiemo kampas kvepėjo kažkuo keistu, jei aš jį iki šiol prisimenu, ir turėjo tą brutaliai patrauklią savastį, kuri išsiplėtojo vėliau, jau Tautgailiuose, su nuolatiniu šiauduoto mėšlo kvapu, su apskretimu ir nykiu, kažkur padangėsna keliančiu pastovumu, kuri griūte užgriuvo vėliau, jau Bazilionuose, ir ėjo, ir tebeina greta iki šių dienų, ir, matyt, eis iki galo, įgydama vis kitas prasmes ir atspalvius, kuriuos dabar aš susemiu į vieną apibūdinimą – žemės prakaito kvapą.

Išties, aš augau atokiai nuo žemės, atskirtas nuo jos ir mažo miestelio miesčioniškos buities, ir tos ypatingos aplinkybės, kad mano tėvai nei savo tautybe, nei socialine padėtim, nei išsilavinimu nebuvo „šios žemės gyventojai“, buvo žmonės be žemės, keliautojai per žemę, kokiais jie liko ir dabar, baigdami savo gyvenimo kelią, turėdami pastovią gyvenvietę, bet taip pat ne savą, pasiryžę bet kuriuo metu pakelti sparnus ir vėl ieškoti, kur tūpti, nors skristi labai jau ir nėra kur. Ar ne todėl visą savo sąmoningą gyvenimą aš troškau turėti „savo kampą“, o protu vis ieškojau, kas gi yra tas „savas kampas“, kodėl jis tampa savas, dėl ko aš jį savu turėčiau laikyti.

Ir tas žemės „nešvaros“, gyvulių mėšlo, tvarto, prakaito kvapas juo toliau, tuo labiau man rodosi pačios žemės aitra, jos kvapu, ir užtenka netgi išvyst seną tvartą, kaip visą būtybę iškart apima saldus nuovargis, kuris teateina tik žemei išsiurbus ne vieną prakaito lašą; jo tekėjimas be gyvulių neįmanomas, ir netgi idealiai jį sąmonė susieja su visu tuo,

kas iš ano pasaulio ateina kaip gyvulių pristovėtos ertmės, kaip visa, kas siejasi su gyvuliais.

(Beje, kodėl šiandieninių „pramoninių“ tvartų kvapai užima gerklę vos ne tūšuliu? Arba tau patrauks kiaulių rūgščia, arba karvių kažkokiu dusuliu, arba plėkais ir srutom – ir niekur nebepajusi to sumišo gyvulių gyvenimo pėdsako kvapo, tos salsvos aitros, kuri ne žeidžia, ne bloškia žmogų nuo žemės, o traukia ir artina. Ar kad nebėra arklių? Turbūt ir taip. Bet svarbiausia, matyt, kad nebėra to bendro buvimo, kuriuo kvepėjo kiekviena sodyba ir švietė pastovumu net čia, netgi tokiu, rodos, keistu pavidalu.

Atmenu, kokį siaubą kartą sukėliau, konservatorijoj ar universiteto aktų salėj pradėjęs samprotauti apie gimtojo krašto mėšlo kvapo mielumą! Gražu prisiminti! „Visai Ažuoliškai“, – pasakė Vijolė. Ir tikrai, tai aš labai aštriai jaučiau kaip geliančią savastį, o kur „tinka“, kur „netinka“ tą savo dvasią liet, tąsyk man buvo tas pat.)

Gyvulių kvapas labai stipriai yra įsėdęs į mano esybę, juo kvepia visas „anas“ pasaulis, apie 50-uosius metus jau beveik numiręs pasaulis, ir jis, tas kvapas, ir šiandien man teikia žemės tikrumo pojūtį. Deja, jo nebe daug belikę, kaip ir žemės tikrumo pajautų apskritai.

Bet ne tik šito „nueinančio“ pasaulio determinizmas manąjį „žemės kvapą“ daro lakų, nepastovų, eterišką.

Kaip tik nuo Kruopių kiemo kampo tas kvapas susijęs su judėjimo, išnykimo, netekimo jausmu, nes būtent dėl to kvapo mes „netekdavom“ tėvo, būtent dėl to, kad buvo toks kvapas, mes nuolat gyvenom ir „išvažiavimo“ nuotaikom, o tai buvo laukimas, kilimas kažkur, kur mūsų nėra, bet kur mes norim būti, net nežinodami, kur. Kaip keistai nuo pat pirmųjų dienų buvai orientuotas „anapus“, ir ar ne dėl to tolydžio stiprėję metafizikos potraukiai su jaunyste susisiejo, susikoncentravo būtent į daiktiškąjį žemės gyvenimą, jo tyrinėjimą, lyg per pupelių šaknis galėtum nusileisti į tai, kas „anapus žemės“, o per žirnių lapus pakilti į tai, kas „virš jos“? Kaip ten bebuve, būtent žemės tvarkymas mano daržą, mano kiemą man *realiai* sujungė su mūsų apylinkės, kolūkio ir visos Lietuvos tvarka, pastūmėjo ryžtis agronomijos studijoms ir tik poetizmo prabudimas išvedė į tvarkos darymo žodžiu sferą, nukreipė į žurnalistiką, o paskui ir kitur. Nieko nebuvo netikro.

Bet netikrumo jausmas nuolat pleveno virš šito žemės tikrumo jutimo ir reiškėsi tokiu visų jausmų dvilypumu, kad visą, netgi ne tik Kruopių, bet ir Tautgailių, ir Bazilionų, gyvenimą iki pat žirnių lauko gali laikyti vientisa nuostaba, apsvaigimu, apspangimu ir bežadžiu aiktelėjimu – kurgi aš čia patekau!

Žinoma, tai tik dabar šitam kiemo kampui aš suteikiu tokią išskirtinę reikšmę ir prasmę. Nenoriu jos ir sumenkinti. Bet tai priklausys nuo to, ar aš deramai išskleisiu kitas kiemo erdves.

O jos didesnės ir šviesesnės už šitą. Ši, galima sakyti, yra pustamsis ir neaiškus kamputis. Didžiausia yra kiemas, daržas ir sodas.

Gatvė ėjo šlaito viršum. Visos trobos buvo statytos šlaite. Nedidelis tas šlaitelis, bet jis tolydžio leidosi į pakluones ir upelį. O kraštinė namo siena buvo kaip tik ant to nuolydumo pradžios, užtat kiemas buvo jau tarytum dubury, daržas dar žemėliau, o žemiausiai – sodas. Už jo tvoros stovėjo lyg ir bakūžė, lyg ir pirtis (ne, atrodo, namelis, tik negyvenamas, nes prie jo buvo šulinys, kuriame knibždėjo juodų varlių).

Sodas buvo ne kažin koks, kelios senos obelys, jų senus kamienus atsimenu ir dabar, o žalia žolė buvo ir liks žolės žalumo esencija. Didžiausią erdvę užėmė daržas, ir jo lapų šviesa eina kaip iš ten atėjusi LAPŲ ŠVIESA – keistas spindesys, kurį matai, prisimeni, bet ne kaip kažką prasmingą, tiesiog kaip kokį dūrį, kurį jausi visada, stebėdamasis ne kuo kitu, bet kad jis toks yra, yra iš viso, yra toks. Kiemas buvo menkiausias, nedidelis žemės plotas palei namą, išpiltas žvyru, nes palei daržą dar mėtosi akmenukai, o prie namo, atrodo, auga kažkokios kiemo žolės. Jame irgi nieko nevyksta, išskyrus, matyt, jau karo pabaigą (turbūt ją, nes nuo to laiko prasideda mūsų „atsitraukimas“, kurį prisimenu kone ištisai, tik su nedideliais pertrūkiais): aš sėdėjau ant ką tik nupirkto kėdutės ir varčiau pluoštą sąsiuvinių – tai bus rašymo!

Nieko jame nėra, o jis yra, ir yra kaip kažkoks erdvės pastovumas, kaip kažkoks tvirtumas, kuris būtinai reikalingas tavo gyvenimui. Čia visada šviečia saulė, ji visada žalia nuo sodo žolės, čia kartais duria lapų blyksniai ir pakelia kažkur aukštyn, bet čia tu vis tiek saugus. Gali nubėgti į sodą, vaikščioti ten, kur nori, net karstyti į medžius ar landžioti po krūmus, kurie yra kibūs ir nemalonūs, gali staipyti

patvoriais, landžioti po darželį tvarto gale – ten auga agurkai, salotos, ir jis, veikiausiai, yra mūsų, nes ten galima ir skinti. Kieme išdarinėk, ką nori. Bet nebandyk išeiti už tvoros. Už tvoros saugumas dingsta. Ir ne todėl nebandyk palikti kiemo – ne, neatsimenu, kad būtų drausta, į pievą šalia mūsų namo, pievą tarp mūsų ir vaistinėko namų, kurioje pagal teisybę galėtų stovėti dar pora namų ir, atrodo, kažkada stovėjo, bet iš jų liko tik pamatai, į tą pievą irgi gali išeiti, kada tik nori, bet aš vengiu ten išeiti, nes ten prasideda pasaulis, kuris neturi to, ką turi kiemas, – pasaulis už kiemo neteikia saugumo jausmo. Ir tas nesaugumas kyla ne iš žemės, anaipatol, nors aš ir nedraugingas, ir vengiu vaikų – ne, tas nesaugumas, tiksliau, netikrumas, leidžiasi ant kiemo kažkur iš viršaus, iš dangaus. Ne iš mėlyno – kiek atsimenu, atrodo, visada mėlyno dangaus, o plaukia iš horizontų – iš padūmavusių pakluonių, nuo parko pusės ir dar toliau, kur matosi migloti melsvi miškai; eina jis iš trobelės, kuri stovi kažkur netoli upelio, traukia iš tolybių gatve – ir iš vienos, ir iš kitos pusės, neramiai šlama senuose bažnyčios medžiuose, kurie kyšo pro daržinės stogą, net iš daržo šliaužia kažkoks vėsus žemas neramumas ir tūno visu patvoriu iki pat daržinės ir už jos.

Tikrumo pasaulis yra tik čia. Čia ramu. Bet kodėl, jausdamas tą ramumą, aš taip žiūriu į tuos padūmavusius tolius, lyg juose slypėtų tai, kas turi vienintelę prasmę, kurią būtinai reikia pasiekti, pasiimti, įgyti – nes ar atsimintum tai kaip kažkokią vertybę, jei nejaustum to lyg traukimo, lyg pasipriešinimo, lyg visko kartu – kaip nuostabos, kad štai taip yra.

O aš aiškiai jaučiu. Ir, nepaisant viso jausmų prieštaravimo, veržiuos už to pastovumo. Nes

ką gi atsimeni iš tų laikų? Būtent „išpuolius“ už tos ramybės žemės. Irėjimus į parką, ir į pievas už parko, ir gatvę, kuria kažkas eina ar važiuoja, pasivaikščiojimus po kapines ir šventorių – nedaug ką, bet ryškiai, kaip tai, ką atsimeni, kai gauni labai geidęs ar troškęs. Visos tos „išvykos“ yra labai daiktiškos, konkrečios, visiška priešingybė tai už kiemo plytinčios erdvės nerealybei, tam jos saulėtam netikrumui. Su jom, su jų, tų išvykų, daiktiškumu blėsta erdvių švytėjimas, blėsta labai įdomiai: tas išvykom aprėptas erdves aš irgi regiu kaip saulėtas, matyt, jos tokios ir buvo, mes, kurie jas paimam, judam jose kaip juodi taškai, gumulai, kamuoliai, bet ne tušti, kaip tąsyk, kai sėdi ant laiptelių ir žiūri į pakluones, o pilni kažkokios ramios tamsos, kurios negali pavadinti nei pasitenkinimu, nei džiaugsmu, o tiesiog, turbūt, judėjimo jautimu, ir tas judėjimo pajautimas, matyt, yra toks būtinas, kad net nemaloningos išvykų istorijos neužgesina aplink jas šviečiančių erdvių.

Betgi ir vėl: erdvės tose išvykose yra jau nebe „kažkur“, jos yra čia pat, nuleistų akių lauke, šviesa tavo, o tavy, toje juodoje tamsoje, ima srūti kažkokia šiluma, šiluma, kuri gesina ir anas erdves, kai sėdi ant laiptelių prieš pievas, bet kuri turi anų erdvių pajautimą, turi tarsi susiurbusi jas, ir užtenka mažiausio nemalonaus kitų judančių būtybių veiksmo, ta šiluma tavy skyla, pasaulis visas pasidaro juoda esybe, tiksliau, juoda erdve, kurioje tu esi virtęs juoda šalta begalybe ir šilumos troškimu, kuris yra toks nepasiekiamas, kad viskas, kas šiuo metu yra, netinka jokiai kitai žodžiui, tik LIŪDESYS.

O! Kol jis bus bent apgrai bom išmoktas suvaldyti!

Jūratė FORMANSKĖ

Ką įamžino Genovaitės ir Vytauto Labinų fotografijos?

Nuotraukos iš Alinos Kvedarienės (Labinaitės) archyvo

Prisiminimų takais buvome nuklydę į Genovaitės Pocevičiūtės (Labinienės) vaikystės dienas, praleistas Šiaulių vaikų namuose, pas svetimus žmones ir gimines, pasidžiaugėme visiškai pasikeitusiu jos gyvenimu, kai penkiametę ar šešiametę mergaitę Bazilionuose ėmėsi globoti jos dėdė, fotografas Augustas Špengleris¹.

Vartome senus aplankytų bazilioniškių ir Labinų šeimos albumus, kur įamžinta tiek daug žmonių, vaizdų, įvykių... Visi jie turi savo istoriją. Vieni Bazilionų krašto žmonės suko į Vytauto ir Genutės namus pasidaryti portretinių ar šeimos nuotraukų, kiti kvietėsi juos įamžinti šeimų šventes ar netektis. Begalė veidų ir įvykių Genovaitė ir Vytautas įamžino savo fotografijose. Tačiau kol fotoobjektyve būdavo sustabdytos akimirkos, fotografai ne vieną valandą praleisdavo su juos supančiais žmonėmis, besidalydami šeimų ar miestelio naujienomis, diskutuodami apie fotografiją, rankdarbius ar medžioklę...

Metas vėl prakalbinti tuos žmones, kurie gali mane ir nuolatinį mano kelionių vadovą Padubysio krašte Valentiną Formanskį pavedžioti Genovaitės ir Vytauto Labinų gyvenimo takais ir takeliais.

Kas geriau tai gali padaryti už Aliną (Labinaitę) Kvedarienę (g. 1963). Ji ne tik sutiko pasidalyti

prisiminimais apie savo tėvus, bet ir pakvietė į svečius, į tą grakščiomis tujomis apaugusi namą (Vytauto g. 26, Bazilionai), pamėginti pakalbinti jos mamą Genutę Labinienę (g. 1926 rugpjūčio 11 d.), švelniai Alinos vadinamą „Saulute“. Genovaitė pasidžiaugia, kad „gerai, smagu, kad ją aplankė, kad pakalbino...“ Moteris tiesiog nušvinta, pasiteiravus apie Augustą Špenglerį, ir patvirtina, jog puikiai prisimena jį, kad „jis pats geriausias buvo žmogus, kad viską žinodavo“. Po keleto Alinos pateiktų pasakojimų fragmentų apie mamos drauge su Augustu praleistus metus Genovaitė patvirtina, jog tikrai prisimenanti, kaip drauge nuotraukas darydavę, tačiau linguodama galvą prataria, „kad taip smulkiai papasakoti jau nebegalinti, kad viskas buvo seniai, jau pradeda viską pamiršti ir viskas taip toli...“ Gaila, kad sveikata neleidžia 93 metų moteriškei papasakoti apie tai, ką byloja pilni nuotraukų albumai, sutikti žmonės, saugomos šeimos relikvijos... Tačiau miela Genutės šypsena tarsi viską kompensuoja, o jos ištartas ar išdainuotas vienas kitas sakinytis patvirtina tai, kas jau papasakota. Moteris bando nugalėti savo ligą, bendrauja su aplinkiniais dažnai ne tardama, o išdainuodama žodžius ar ištisus sakinius. Tai padeda jai kovoti su Alzheimerio liga. Pabendravus, tiesiog pajutus skleidžiamą Genutės šilumą, būtina buvo įamžinti tą mielą ir gražų veidą bei akis, kurios prieš savo

¹ Formanskė J., Žvelgiant pro Augusto Špenglerio fotoobjektyvą, *Padubysio kronikos*, 2018, Nr. 2 (11), p. 65–74.

fotoaparatai sodino šimtus kitų. Net nepatogiai pasijunti. O gal ne taip ką darai, gal ji kitaip visus sodindavo fotografuodama? Nepavyksta apie tai negalvoti. Genutė šypsosi, pozuoja prieš fotoobjektivą. Laiminga buvo, pagirta, kad puikiai atrodo. Prataria, kad jei nepavyks, „jei negerai pataikėme, tai antrą kartą reikės atvažiuoti“. Alina patvirtina, kad mama kartais labai gerų minčių išsako. Mena, kaip visai neseniai, pastarajai grįžus iš kapinių, aplankius tėčio Vytauto Labino kapą, mama garsiai pamąsčiusi, kad „gyvenime gerai, bet kas ten žino, gal ten ir geriau...“

Išėini iš Labinų namų, lyg viską, kas buvo įdomu, jau būtų išgirdęs ir sužinojęs. Keistas įspūdis, tačiau labai šiltas ir mielas. Gal todėl, kad apie sunkią Genutės vaikystę ir ilgus metus su Augusto Špenglerio šeima jau daug kalbėta su Alina, skaityti giminių prisiminimai, mėgintos atkurti Genovaitės jaunystės dienos, pradedant perimti fotografijos amatai...

Niekada nemaniau, kad pavyks kada užsukti į tą kiemą, kurio įvažiavimą puošia gražuolės tujos, atkreipusios mano dėmesį jau pačią pirmą (1999-ųjų sausio) atvykimo į Bazilionus dieną. Viena tuja buvo suvargusi. Kodėl? Vos ne po dvidešimties metų išgirdau atsakymą. Ogi pats Vytautas Labinas kažkada „nuskriaudė“ tują, užkabindamas sunkvežimiu...

Daug klausimų kyla besidairant po Labinų kiemą, išpuoselėtą aplinką, saugomus senovinius A. Špenglerio ir Vytauto naudotus kurpalius, medinius vinukus, batų puošimo elementus, antikvarinius baldus, senutėlį akordeoną su įmantriu futliaru, fotoaparatus ir kitą nuotraukų darymo įrangą. Ką jau bekalbėti apie medžiotojų namelį, kuriame pasijutau kaip muziejuje! Ant sienų – begalė kailių, žvėrių ir paukščių iškamšų, gausybė ragų ir ilčių kolekcijų, kitų medžioklės trofėjų. Visa tai aistringai medžiotojo, daugelį metų vadovavusio Bazilionų medžiotojų būreliui, Vytauto Labino kolekcija. Visi žvėrių kailiai bei iškamšos buvo apdirbti ir paruošti paties Vytauto rankomis. Iki pat senatvės Vytautas viską darė pats. Bufetuke saugomos apdovanojimų taurės, menančios medžiotojų ir šaudymo pasiekimus, kolegų medžiotojų dovanotos dovanos. Iš kitų išsiskiria per 80-ąjį jubiliejų Vytautui Labinui įteiktas ragas, iš kurio tuomet buvo vaišinami svečiai.

Dėmesį patraukia didžiulė šerno galvos iškamša. Alina ir dabar nenori prisiminti to laikotarpio,

kai ši iškamša kabojo jos tėvų miegamajame, ir dar virš jų galvūgalio, – juk krisdama tėvukus net užmušti galėjo...

Ant kitų medžiotojų namelio sienų – Vytauto Labino tapyti paveikslai, Genutės išsiuvinėti briedžiai ir kiti rankdarbiai. Kampe – Genutės rankas menantis verpimo ratelis, kurį restauravo pats Vytautas. Alina džiaugiasi, kad ir dabar tebeturi mamos priverptų šiltų šunų vilnos siūlų, kurie džiugino ir sesers Vidos, dabar jau iškeliavusios Anapilin, šeimą. Dairaisi ir stebiesi – kokie darbštūs ir gamtos apdovanoti įvairiais talentais abu Labinai buvo. „Rytą pušų miške“ Vytautas nutapė 1954 m., tai įrodo paveikslo kampe uždėtas autoriaus parašas ir užrašyta data.

Vieną po kito Alina ima ir demonstruoja savo mamos Genutės paveldėtus iš Augusto Špenglerio ar pačios įsigytus senus fotoaparatus, su kai kuriais teko dirbti ir Vytautui Labinui, ir pačiai Alinai. Vieni fotoaparatai vokiški, kiti atkeliavę iš kitų šalių, vieni mena senus laikus, kiti kiek naujesni. Į senąjį trikojį įsukamos kojos, uždedamas pats aparatas, užsidengiamu juoda drobe ir fotografuojama. Net pats galėdavai nueiti ir drauge su kitais įsiamžinti, nes būdavo išlaidos. Prie stovo pririštos detalės. Galima tik spėlioti, kam jos buvo naudojamos. Kilnojame medinius sunumeruotus rėmelius, juostelės sukimo įrenginį, kitus fotografavimo ir nuotraukų darymo reikmenis.

Alina demonstruoja, į kuriuos fotoaparatus buvo dedamos siaurutės juostos, o į kuriuos – jau plačios. Norisi bent į rankas paimti tuos senus aparatus, pažvelgti pro „akutę“, pamatyti tuos „raudonus stikliukus“, atidaromus žiūrėjimo langelius. Baugu. O jei kas sulūš?.. Žiūrėdama, kaip drąsiai Alina junginėja, atidarinėja visus fotoaparatus, įsidrąsinau ir aš. Juk gali kitos tokios progos ir nebebūti. Ir dar vienoje vietoje – ištisa kolekcija! Bet tai tik nedidelė dalis fotoaparatus, saugomų Labinų namuose. Alina teigia, kad naujesni, jau tik mamos naudoti, aparatai saugomi kambaryje.

Tyrinėjame lempas, Augusto laikus menanti didintuvą, kuriuo fotografai naudojosi, kol Labinų namuose atsirado naujesnis, su kuriuo teko ir Alinai padirbėti. Alina ir mamai padėdavo daryti nuotraukas, ir tėvui, į senatvę daugiau užsiiminėjusiam fotografija.

Alina prisipažįsta, kad yra dar daugybė la-gaminuose saugomos tėvų naudotos medžiagos,

kurios ji netyrinėjo dėl paprastos priežasties – vis neužtenka laiko.

Ant sienos dėmesį patraukia 1986-ųjų medžiotojų kalendorius. Alina ne visai užtikrintai teigia, kad jis iliustruotas Vytauto Labino pieštais šautuvais. Ji radusi tėčio ranka pieštus tokių pačių piešinių, kurie iliustruoja kalendorių, eskizus, todėl drįsta manyti, kad tai jo darbas.

Su Alina sukame Bazilionų miestelio kapinių link, kur amžinojo poilsio atgulė Genovaitė (Pocėvičiūtė) Labinienė užauginęs Augustas Špengleris (apie 1896 – apie 1949 m.), o kitame kapinių krašte ilsisi Vytautas Labinas (1928–2011). Kapinėse pašnekovė prisimena, kad paminklą Augustui pastatė jos tėvai, o ji pati visą gyvenimą rūpinasi ir šiuo, ir tėvuko kapu, teigdama, kad tai jos neapsunkina, netgi patinka.

Norėdami pavartyti senus albumus, ieškodami Augusto Špenglerio ir Labinų darytų nuotraukų, su Valentinu Formanskiu pasukame Sakalų kaime tebestovinčios Eugenijos Steckienės (g. 1934 m.) sodybos link. Ar rasime šeimininkę? Kieme stovi lengvasis automobilis, matosi, kad vyksta namo remontas. Maniau, kad mus pasitiks vyriškis, ir kaip nustebau, kad duris pravėrė senyva moterėlė, o Valentinas mane informavo, kad nuo 1977 m. E. Steckienė pati vairuoja. Tada supratau, kad ta mašina, kurią matėme kieme, yra Eugenijos. Taip, ji santūriai patvirtina, kad buvo atvykusi į Bazilionus ir Z. Butvilienei pateikė visą informaciją apie jos gyvenamosios vietos kriaučius, kad „Padubysio kronikose“ yra skaičiusi straipsnį apie siuvėjus. Tačiau tik tada, kai prisistačiau, kad aš ir parašiau apie tuos žmones, Eugenija atgyja ir sutinka pasidalyti prisiminimais apie Labinų šeimyną bei Augustą Špenglerį. Iš pradžių ji teigia, kad nieko įdomaus nežinanti, nepamenanti. Bet kaip ji nežinos apie Genutę ir Vytautą Labinus, pati Labinaite buvusi?

Eugenija patvirtina, kad iš brolienės Genutės Labinienės žinojusi apie Augustą Špenglerį, kuris pastarąją užaugino, kad jisai Bazilionų krašte fotografavo. Prisimena ir brolio Vytauto vestuves su Genute, kurios vyko vadinamajame Bracienės name Bazilionuose, pamena nuotraukose įamžintas šventės akimirkas. Dabar jau retokai Eugenija beapplančianti brolienę Genutę, kuri sunkiai beatpažįsta ją. Apgailėstauja, kad nepavyksta bendrauti taip, kaip jaunystėje. „Koks balsas gražus Genutės, – mena

Vytautas ir Genovaitė Labinai. 1950 m. gegužės 27 d.

pašnekovė ir priduria: – Genutė giedojusi gražiai, įvairiais rankdarbiais užsiiminėjusi.“ Pasidžiaugiu, kad ir dabar tas balsas gražus išlikęs, kad Genutė dainuodama geba bendrauti su žmonėmis. O kažkada, mena Eugenija, dainuodavusios jiedvi drauge, net ūkio darbus dirbdamos, „kiaulėms lapus skindamos“.

Ir taip po truputį Eugenija pasineria į prisiminimus apie savo šeimą, vaikus, pačios jaunystę, praleistą šiame kaime, po pievas drauge bėgiojant su broliais Vytautu, Alfonsu ir Česlovu. Labiausiai knieti sužinoti, ar jaunystėje Vytautas turėjo fotoaparata, ar jau tada nuotraukas pradėjo daryti? „Gal jis kokį mėgėjišką ir turėjo, kažką lyg bandydavo, bet koku aparatu, tai nežinau“, – bando prisiminti senolė. Pamena, kad ėję į Pakapę, į bažnytinius atlaidus per mišką, tada „kažkokią nuotraukikę buvo padaręs“, pridurdama, kad „paskui jau daugiau pasimokęs fotografuoti su Gene, kai apsivedė, pas tą Špenglerį“, dar pratęsdama, kad „ir ko jis neišmoks fotografuoti, juk labai gabus buvo, ir piešdavęs, ir kitokiu amatu užsiimdavęs, tik mokslų baigti jam neteko“. Brolis gebėjo batus šeimos nariams ir pataisyti, ir naujus padaryti. Kai prakalbame apie Vytauto amatus, pašnekovė griežtokai mesteli, kad „žmonės gyventi norėjo, tai ir vertėsi kas kuo“. Ji teigia, jau nepamenanti, kiek Genutė su Vytautu buvo pragyvenę, kai jam „keturiems metams į

kariuomenę reikėjo išeiti“, neišliko atmintyje A. Špenglerio laidotuvės, tik yra tikra, kad tuomet Genutė dar gyveno su Špengleriais.

Po ilgoko pokalbio kiemelyje Eugenija, jau gerokai apimusi po netikėtų svečių apsilankymo, mus pasikviečia į kambarį, į kurį įžengę pamatome gausybę obuolių, suskintų žiemai. Mano akys bėgioja sienomis, sustodamos ties šeimos portretais, ir labai jau gundo tie raudonšoniai obuoliukai. Aš kramsnoju ir dairausi, o tuo metu pašnekovė su Valentinu nukrypsta į gilius prisiminimus apie tuos laikus, kada jo tėvas Jonas Formanskis šiai trobai darė medinius langus ir duris, kai Steckių „Romutė ir jis drauge bėgiojo po sodną, žaisdami gaudynių“. Nei nepagalvotumei, kur kada vėl susikirs takai. Tie šiltesni prisiminimai ir padėjo prakalbinti Eugeniją (Labinaitę) Steckienę.

Moteris atsineša keletą albumų ir šūsnį nuotraukų. Žinoma, jos beveik visos darytos Genutės ir Vytauto Labinų. Į mus žvelgia žmonių veidai bei gamtos peizažai, užfiksuoti įvairiausi gyvenimo momentai. „Visur su fotoaparatais nesiskyrė Labinai. Ir jinai, ir jisai, – teigia pašnekovė, – Giminių suėjimų metu ir vienas, ir kitas čiupdavęs fotoaparata.“ Susigalvodavo ir įdomesnių vietų pozuoti: tai prie apynių lauke, tai ant stogo kur...

Pastebėjusi, kad mus domina ne tik nuotraukos, bet ir portretai ant sienų, E. Steckienė pradeda pasakoti ir apie juos. Vienaime, senutėliame, – Eugenijos močiutė iš mamos pusės, kitame – motina ir tėvas. Neįmanoma jais nesizavėti. Mėginame perfotografuoti. Ir vėl grįžtame prie Genovaitės ir Vytauto fotografijose sustabdytų Labinų šeimos, Eugenijos jaunystės momentų. Moteris skubėdama rodo vieną nuotrauką po kitos ir atgijusi pasakoja, tik spėk žiūrėti ir įsidėmėti: tai užfiksuotas didelis juodas šuo, tai motociklu atvykusi brolio Vytauto šeimyna, kitose – Genutės kelionė su broliene į Rygą, dainų šventės Bubiuose akimirkos, vyresniojo brolio Alfonso šeima, Eugenijos vestuvių nuotraukos, kurių metu įamžinta dar viena mašina, su kuria Vytautas dirbo. Net vestuvinės Steckių nuotraukos padarytos mažo formato, bet taip tuo metu buvo priimta. Kai Genutė ar Vytautas paduodavo fotoaparata Eugenijai ar kitiems giminaičiams, kad ir juos su giminaičiais nufotografuotų, pasakydavo, kada ir ką spausti. Visi pasikeisdami vieni kitus fotografavo. Vienos nuotraukos „smulkios, mažikės“,

anot pašnekovės, gražiai apkarpytais krašteliais, kitos kiek didesnės. Pilnas stalas... Randame ir jūdviejų su broliu Vytautu nuotrauką, tačiau ji labai prastai išsilaikiusi. Gaila. Eugeniją matome daugelyje Labinų darytų nuotraukų, kur ją „nukirto“, suprask, nufotografavo, įvairiais gyvenimo momentais. Kada, kas ir kur buvo įamžinti, jau sunkoka atkurti, nes kitose nuotraukų pusėse nieko nėra užrašyta, o atmintis Eugenijos jau prastėja.

Paprašyta dabar įsiamžinti prie Labinų šeimos albumų, pašnekovė nesutinka. Nenorinti jau. Nei eiti kur nors benorinti, nei fotografuotis. Net jaunystės nuotraukų nenorinti rodyti kitiems, patalpinti „Padubysio kronikose“ dėl jai vienai žinomų priežasčių.

Toliau žvalgomės po kambarius. Ant sienos – Eugenijos vyro Zigmo Steckio portretas, netoliese – Vytauto Labino ir pačios pašnekovės tėvų portretai. Paprašome apie juos išsamiau papasakoti.

Paėmusi į rankas sodybos nuotrauką, Eugenija ima pasakoti, kad „tėvas, kai turėjo žemės, ūkininkavo, o kai žemę atėmė, tai į kolūkį eidavo dirbti“. Ši sodyba Sakalų kaime skaičiuoja jau daug metų. Namus tėvai Kazys Labinas (1902–1968) ir Ona (Mikulskytė) Labinienė (1904–1981) statėsi tuomet, kai susituokė. Kazys ir Ona Labinai užaugino tris sūnus ir dukterį. Alfonsas Labinas gimė 1927-aisiais, o po metų, 1928 m. gegužės 25 d., gimė Vytautas. Dar po dešimties metų, 1938-aisiais, gimė Česlovas (gana jaunas žuvo avarijoje Šiauliuose). Eugenija tėvus savo gimimu nudžiugino 1934 m.

Senasis Labinas (kaip buvęs savanoris) gavo žemės. Deja, nuotraukų iš tėvo savanoriavimo laikų jau nepavyksta surasti – neišliko. Vienintelę išsaugotą prieš kurį laiką pasiėmė iš Vilniaus atvykę žmonės, kurie žadėjo po parodos gražinti, tačiau taip jos ir neatsiuntė atgal. Eugenija gailisi, kad pasitikėjo ir davė didelę įamžintų dar jaunų tėvų nuotrauką.

Vienu metu Vytauto ir jo tėvų šeima gyveno ant Dubysos kranto, kur dabar tebestovi Šv. Jono Nepomuko koplytėlė. Sunkoka buvo prižiūrėti ūkį, kai šulinys toli, ant kalno, todėl po kurio laiko buvo nutarta persikelti į dabartinę Labinų sodybos vietą.

„Vytautas jaunas apsivedė, apie 20 metų“, – atsi-
veria pašnekovė. Paskaičiavę patiksliname, kad jam tuomet buvo dvidešimt treji. Prakalbusi apie bendrą su broliu praeitį, Eugenija po truputį prisimena, kad

Stovi iš kairės: Česlovas Labinas, Jadvyga Labinienė, Stanislovas Mikulskis, Genovaitė Steckienė, Kazimieras Labinas, Ona Labinienė, Alfonsas Labinas, Vytautas Labinas; pirmoje eilėje: Gražina Labinaitė, Kazimieras Janušauskas

„ėjo į kolūkį, sunkūs gyvenimai jų jaunystėje buvę, bet jiems smagu būdavo“. Paklausta, ką dirbdavo, teigia, kad laukininkystėje: mėsą kratė, bulves kasė, kad ir „rugių rišdavo, po dalgiu rinkdama, kai savo žemę dirbo“. Brolis Alfonsas mokėsi, o Vytautas namie liko, prie tėvų ūkio, daugiau su avalyne darbą siejo.

„Labinų šeimos šaknys čia, kur stoviu, – teigia Eugenija, – šioje sodyboje.“ Čia tėviškė. Šios sodybos šulinys ir prie jo rymanti Labinų marti Genutė buvo užfiksuota senoje nuotraukoje. Tik miškų, kokie matosi dabar, tada dar nebuvo. Kol Vytautas tarnavo sovietų armijoje, Genutė atvažiuodavo padėti uošviams „nudirbti ūkio darbus“. Uošvijoje negyveno, nuomojosi butą Bazilionų miestelyje, pas Mikulskienę, o vėliau – pas Lukianskienę.

„Broliai išlakstė, o Eugenija pasiliko tėviškėje ir vargsta, – pasakoja ji, – dabar dar ligos apstojo, skausmai kamuoja.“ Gal kiek ir baugu vienai tokioje nuošalioje sodyboje, tačiau niekur jau išeiti senolei nebesinori. Šalia tėviškės teka Šiaušės upelis, į kurį tėvas su sūnumis eidavo žvejoti.

Mums paklausus, koks pats Vytautas kaip brolis, kaip žmogus buvo, trumpai atsako: „Man jis geras buvo. Buvo labai geras žmogus, tvarkingas.“ Gal, anot pašnekovės, kiek su broliu Česiuku pasipykdavęs, nes vyresnis brolis norėdavęs, kad Česlovas dirbtų, o šis Vytautui vis sakydavęs: „Ar

panikė negalinti dirbti“, kad jam vis reikia vienam, o Eugenija nepadedanti. Alfonsas „ėjo ir išėjo, o su Vytautu dažnai susiedavome, kai šalia gyveno. Nebuvo jokių piktumų, šeimomis bendraudavome. Kai aš su mašina pradėjau važinėti, tai pas Vytautą visą laiką sukau. Pas Vytautą ir pas Vytautą, – mena moteris. – Jei nenueisi pas jį, į Bazilionus nuvažia- vęs, tai jau, atrodo, kažko trūks“.

Pašnekovė kiek atgyja, prisiminusi jaunystėje „Mojaus rėdymą“, „mojavines pamaldas“. Paprašę išsamiau papasakoti, sužinome, kad kasmet švęsda- vo tai pas Labinus, tai pas kaimynus Valančius, tai dar pas kitus žmones, kurie priimdavo. Padėdavo šventą Marijos paveikslą, altoriuką pasidarydavo, jį vainikais apipindavo, gėlių pastatydavo ir giedo- davo. Jaunimo daug tada susirinkdavo, ne tik iš Sakalų kaimo. Ir tėvai prie jaunimo prisijungdavo, suklaupdavo drauge. „O po Mojaus įdomūs žaidi- mai eidavo, – tęsia Eugenija, – susigalvodavome visko.“ Visą gegužės mėnesį vakarais taip švęsavo.

Mama, anot pašnekovės, kiek geresnė buvo, tėtis – rūstesnis, tai į šokius Labiniukams išsipra- šyti, ištrūkti sunkoka būdavę. Reikėjo geriems būti, darbus nudirbti. Tada jau geresnį apavą, kojinaites susirasti, pasipuošti ir į gegužines, šokius, rengia- mus sodybų kiemuose, sename Pašiaušės dvare, sukti. Mergaitės baltas kojinaites pasiruodavo, dantų milteliais batukus nusišveisdavo, jaunuoliai

„galifė kelnėmis, kurios aptempia blauzdas ir praplatėja ties šlaunimis, pasipuošdavo, baltais marškiniais. Tvarkingi vyrai buvo, pasitempė“, – pasakoja E. Steckienė.

„Armonika, barabanas tik skambėdavo vakarais. Arba dainos skambėdavo. Sueidavo jaunimas vakarais ir dainuodavo.“ Dainavo ir visi Labinai, „dainininkai buvo“, anot pašnekovės. Vytautas drauge su Janušausku mėgino groti gitara, vėliau – akordeonu. Pati Eugenija pamena, kad ji „dar barškindavo tą gitarą“.

Vytautas iš pradžių dirbo kolūkyje sunkvežimio vairuotoju, vėliau, anot Eugenijos, „Pobiedą“ vairavo, „valdžią vežiojo“. Ta mašina Vytautas ir į tėviškę atvažiuodavo, žmoną Genutę ir dukrą Vidutę atsiveždavo. Mena Eugenija brolių, vis užsukantį pas juos „dideliu motociklu su lopšiuku“, į kurį susisodindavo Genę, Vidą. Ir vėl suranda tą nuotrauką. Prisimena brolių, dirbusių apylinkėje „lyg ir pirmininku“. Suprantame, kad teks dar apsilankyti pas Labinus pažinojusius žmones, paprašyti pasidalyti prisiminimais ir su jais pavartyti senų nuotraukų albumus...

Pasiteiravus, ar galinti atmintyje atgaivinti ką nors įsimintino, susijusio su broliu, Eugenija vis teigia, kad nieko įdomaus neprisimenanti. O paskui smagiai ištaria, kad „galinti pasakyti, jog Vytautas jai pirštinaites numezgė“. Tada jau suklūstame. Ir čia nieko ypatingo? Vyras ir mezgė? O ji toliau tęsia, kad „baltos buvo, dar spalvotus papuošimus įdėjo. Labai gabus buvo. Pabandė ir jaunesnei sesutei, kad rankos nešaltų, beeinant į mokyklą, virbalais kumštines pirštines numezgė“.

Tęsdama šiltus prisiminimus apie brolių priduria, kad Vytautas gabus, mandagus, santūrus būdavęs. Nėra girdėjusi, kad brolis kada nusikeiktų. Piešdavo gražiai, tačiau tėviškėje piešinių neišliko.

Mena pašnekovė didelę audrą Labinų sodyboje, nuvertusią daržinę, „per tris vagas nustumusią svirną“. Motina su pagaliais kamšė trobos langus – baisu buvę visiems.

Visko buvę. Per karą, norėdama išvengti bombardavimų, visa Labinų šeima buvo išvažiavusi pas motinos brolių, už Kiaunorių, o Vytautas liko prižiūrėti namų ir ūkio, anot pašnekovės, „galėjo jį čia ir nušauti, kai jis vienas pasiliko“. Skaudžiai per karą šeima nenukentėjo, tačiau Eugenija mena, kaip tekdavę visiems bėgti slėptis į griovį, matydavo,

kaip šviečia bombarduojami Šiauliai. Į karą Vytauto nešaukė dėl per jauno amžiaus, kaip teigia pašnekovė, – 1945-aisiais Vytautui buvo 17 metų. Prisimena E. Steckienė ir pokario baisumus, kai „dienomis užeidavo vieni, o naktimis – kiti, duonos ir lašinių prašydami“, kai šaudydavo miške, o kulkos net jų namo kaminą pasiekdavo, bėgti slėptis tekdavo.

Tokius tėvo pasakojimus mena ir Vytauto dukra Alina Kvedarienė, kai vėl su ja susėdame pavartyti nuotraukų albumų. Ne tik jų. Alina paima tėvuko senus dokumentus, jo ranka ant popieriaus skiautelės užrašytas svarbiausias gyvenimo datas, garbės ir pagyrimo raštus bei garsiai svarsto, kad tie daiktai tikrai gali suteikti daug informacijos, nes juose įrašytos padėkų, diplomų ir garbės raštų įteikimo datos bei veikla, už kurią Vytautas Labinas buvo apdovanotas. Šalia šių dokumentų ir albumų – kur kas didesni ir storesni Genutės pomėgių albumai.

Pradedame dar kartą vartyti nuotraukas ir grimzti į prisiminimus. Su įvykiais, sustabdytais ir įamžintais tą akimirką fotografijoje, nusikeliame mintimis atgal. Štai prie namo sėdi graži pagyvenusių žmonių porėlė: Alinos mamai Genovaitei – apie 80 metų, tėvukui Vytautui – apie 78 metus. Jie stovi greta savo gėlynų, kuriais visą gyvenimą rūpinosi Alinos mama, o senatvėje prisidėjo ir tėtis. Sulaukęs brandaus amžiaus, Vytautas padėdavo savo šeimininkei net daržo gėrybes konservuoti. Alinos balse nuskamba šiltas džiugesys, kai prisimena tą bendrą tėvų veiklą, nes, anot jos, „seniau ir baltinius tėčiui reikėdavo paduoti“, kai per keletą minučių reikėdavo susiruošti. Taip trūko tada laiko viskam...

Kitoje nuotraukoje apie 1980–1982-uosius metus užfiksuota Labinų pora, nuvykusi įsiamžinti Šiaulių miesto „Draugystės“ fotoateljė. Gal kiek keistoka, o gal nauja patirtis, kai nebeužteko šeimos daromų nuotraukų.

Šūsnyje fotografijų vėl randame tą Labinų šeimos nuotrauką, apie kurią susižavėjusi pasakojo Vytauto sesuo Eugenija. Joje apie 1961-uosius metus užfiksuota Alinos sesuo Vida (g. 1957), kurią tėvai motociklu atsiveždavo į Sakalų kaimą pas senelius ir gimines.

Alinos nuomone, daug meniškų tėvų darytų nuotraukų galima rasti šeimos albumuose, tačiau viena iš jų – mamos užfiksuotas vakaras Pageluvyje prie ežero – jai ypač graži. Mergaitė, nors tada tebuvo dešimties metų (1973 m.), prisimena bendras

Labinų išvyka motociklu

šeimos išvykas, „nukritusias savo kasas, tėtį ant suolo ir sesę Vidą“.

Dar mįslė Alinai liko bendra tėvų ir artimųjų nuotrauka, daryta „prie briedžio“. Jos atsiminimuose išskyla didžiulė balta elnio statula, kažkodėl visų vadinama briedžiu, pastatytu prie kelio sukančią Bazilionų miestelį. Tai prisimena ir Algimantas su Alina. Anuomet visi labai mėgdavo skirti susitikimo vietas „prie briedžio“. Kas skulptūrą buvo padaręs, nei Alina, nei Augiai neturi informacijos. O gal nuotraukoje įamžinta visiškai kita Labinų ir jų draugų kelionių vieta?..

Iš kitų nuotraukų į mus žvelgia ilgamečių Genutės ir Vytauto draugų Janušauskų nuotraukoje užfiksuota Labinų pora, arkliu pakinkytai šlajukais besivažinėjanti po mišką (1960-03-04). Siuvėjas Kazimieras Janušauskas² ir jo žmona Valerija ilgą laiką artimai bendravo su Vytautu ir Genute.

Įamžinta ir pati Genutė, grojanti mandolina, kurią dar Alina prisimena. Deja, instrumento neišliko. Ar mama grojo su Bazilionų saviveiklininkais, Alina nežino, tačiau, kad anksti įsitraukė į jų ratą, tai tikrai. Tėvukas dar armijoje tarnavo, kai Genutė pradėjo aktyviai dalyvauti saviveikloje. Turėdama labai gražų balsą daugiausia dainavo. Drauge su Janušauskais vaidino keliuose spektakliuose, tačiau

dramos būrelyje nedalyvavo, bent jau Alinai tai neįsiminė. Nuotraukose pas Eugeniją (Labinaitę) Steckienę ir pas pačius Labinus ne kartą matėme tautiniais rūbais pasipuošusias Eugeniją ir Genutę, dalyvaujančias dainų šventėse. Artimai jas pažinusiųjų teigimu, saviveikloje dalyvavo, dainavo abu Alinos tėvai, tik mama aktyviau.

A. Kvedarienė mėgina prisiminti tėčio atpasakotą istoriją apie tragišką bazilioniškių saviveiklininkų avariją, nutikusią 1959-aisiais metais, kuomet Vytautas buvo pirmasis, pamatęs nukentėjusiuosius. Važiuodamas iš Kelmės namo pakeleje jis pamatė apvirtusią nelaimėlių mašiną ir suskubo padėti. Grįždama prie pasakojimo apie saviveiklininkus, pašnekovė teigia, kad jos tėčiui teko pasitraukti iš saviveiklos, kuomet visą laiką atėmė darbas, susietas su kolūkio reikalais. Alina mena, kad „tėvas ir su akordeonu grodavo“, tačiau kiek ir kur, ji jau nebepajėgia atsiminti – per maža buvusi. Bet rādome žmonių, puikiai tą laikotarpį prisiminusių!..

Rankose – nespaltvotos ir paspalvintos asmeninės Genutės nuotraukos, portretai. Paspalvindavo jas ranka, jei reikėdavo, tai retušuodavo. Bet dar įdomiau išsižiūrėti į Genutės dėdės, jos pagrindinio amato mokytojo Augusto Špenglerio darytas Genutės vaikystės nuotraukas, bandymus joms kurti specialius rėmelius. Įrašas vienos nuotraukos nugarėlėje sudomina ir pačią Aliną. Jame mamos

² Formanskė J., Bazilionų krašto kriaučiai, *Padubysio kronikos*, 2017, Nr. 2 (9), p.74–92.

ranka užrašyta: „Prisiminimui Vytui, nuo Gėnės. 1950 m., VI.17 d., Bazilionai.“ Tai tikrai galėjo būti nuotrauka, pasiekusi Alinos tėtų Vytautą, tarnavusį sovietų armijoje, Vakarų Ukrainoje, o po kurio laiko ir vėl atsidūrusi Labinų šeimos albume. Vytautas išėjo į armiją 1950-ųjų balandį, o grįžo namo 1953-ųjų rugsėjį.

Dar vienas netikėtumas – iš Augusto Špenglerio darytos nuotraukos į mus žvelgia savo prisiminimais apie fotografo A. Špenglerio šeimą, savo mamą Aleksandrinę Johanną (Špenglerytę, Kalkienę) Goštautienę, Genutės mamą Olgą (Špengler) Pocevičienę ir pačią Genutę (Pocevičiūtę) Labinienę pasidalinusi Vanda Goštautaitė. Greta Vandos – Genutė, jauna, daili mergina su gražių plaukų jaunatviška šukuosena, kuri tuomet dar gyveno su dėde, talkino jam fotografuojat. Ir vėliau pas Labinus Bazilionuose ne kartą lankėsi Vanda Goštautaitė bei kiti giminaičiai iš Ignalinos³.

Po ranka – Vytauto Labino ir jo vyriausiojo brolio Alfonso portretinės nuotraukos. Tikėtina, kad tai irgi Genutės ir Vytauto darbas, nes dar daug tokių pat, tik tuščių rėmelių ir portretams daryti skirtų popieriaus Alina randa namuose. Tai vienas mylimiausių Alinos dėdžių, pas kurį dažnai lankydavosi ir viešėdavo. Vaikams net savotiška atrakcija būdavo, kai į kaimą „Volga“ atvažiuodavo dėdė Alfonsas. Labinų tėviškėje buvo ir bendri statybų darbai, ir bitučių priežiūra, ir paprastas giminių pabendravimas Velykų ar kitų švenčių proga, vasaros savaitgaliais.

Anot Alinos, tarp brolių „buvo tamprus ryšys“. Su Alfonsu Vytautas palaikė labai artimus santykius, pasilikdavo dviese ilgiau pavakaroti, aptarti savo gyvenimą ir darbą. Gal dėl to, kad ir jų veikla buvo panaši. Brolis Alfonsas Labinas dirbo Tauragėje, buvo kandidatas į LKP CK narius, LKP Tauragės rajono komiteto pirmasis sekretorius, todėl 1973 m., Alfonsui mirus, Labinų šeimai užuojautą reiškė ir Alfonso laidotuvėse dalyvavo A. Sniečkus bei „daug aukštų to meto pareigūnų“. Alina prisimena tuos įvykius, nors jų nesureikšmino nei tuomet, nei dabar.

1960-ųjų metų kovą Vytautas Labinas buvo išrinktas Bazilionų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininku. Apylinkė buvo įsikūrusi Bazilionuose,

Vytauto gatvėje, 20 numeriu pažymėtame name. Kaip ir visur, savo pareigas Vytautas atliko neprikaištingai ir sumaniai, buvo apdovanotas garbės raštais „už naujų darbo formų įgyvendinimą siekiant sustiprinti bendrą apylinkės Tarybos veiklą“, „už pasiektus laimėjimus, vystant respublikos liaudies ūkį, mokslą ir kultūrą“. Tuo pat metu V. Labinas buvo įsitraukęs į „Tarybinio artojo“ kolūkio savanoriškos liaudies draugovę ir aktyviai kovojo su nusikalstamumu ir viešosios tvarkos pažeidimais“, apie ką byloja 1961-aisiais metais Vytautui Labinui įteiktas garbės raštas. Alinos prisiminimuose atgyja paminėtas laikotarpis, „kai kolūkiniais laikais miestelyje „draugininkai“ buvę, kad tėvas jiems vadovavo. Kuomet koks vairuotojas griovinė įlėkdavo ar kas negero atsitikdavo, draugininkai į pagalbą skubėdavo, imdavosi savų auklėjimo priemonių“.

Vytautas Labinas dalyvavo ir Raudonojo Kryžiaus draugijos bei LDAALR veikloje. Apie darbą Bazilionų apylinkėje, apie partinio sekretoriaus, t. y. „Tarybinio artojo“ kolūkio pirmininko Algimanto Augio pavaduotojo, pareigas (iki 1982 metų) bei kitą savo veiklą Vytautas ir diskutuodavo su broliu Alfonsu. Alina mena, kad tėvas kurį laiką pavadavo statybų inžinierių – namie naktimis projektavo ir braižė fermų bei kitų pastatų brėžinius. Kadangi ilgiausiai Vytautui teko dirbti su Algimantu Augiu, „šalia, greta abu ėjo daug metų, – pasak Alinos. – Augys apie Vytauto darbą galėtų pasakoti ištisas valandas“. Negalima nesutikti, kad gana ilgą laikotarpį abu vyrai dirbo ir dalijosi pomėgiais drauge – ir vadovaudami kolūkiui, ir dalyvaudami medžioklėje.

Tėtis, Alinos žiniomis, „išeidamas į armiją“, nebuvo baigęs net vidurinės ir tik grįžęs iš jos, dirbdamas kolūkyje vairuotoju, sugebėjo įgyti vidurinį išsilavinimą. Į mokslus tais laikais Labinai tegalėjo išleisti tik vieną vaiką. Vytautui teko padėti tėvams namuose. Pasisekė vyresnėliui Alfonsui Labinui, apie ką buvo minėjusi E. Steckienė. Todėl jis, pasak pašnekovės, turėdamas gerą išsilavinimą, „turėjo aukštas pareigas“ Tauragėje.

Tarp kitų rimtų šeimos nuotraukų sudomina kelios išskirtinės. Jose – plati Vytauto Labino šypsena, užfiksuota 1953 m. kovą, kuomet jis buvo sukūręs savitą, lyg aktoriaus, lyg puošėivos, įvaizdį. Alina garantuoja, kad tai – mamos daryta nuotrauka, apkarpyta nuo Augusto laikų likusiu

³ Formanskė J., Žvelgiant pro Augusto Špenglerio fotoobjektvą, *Padubysio kronikos*, 2018, Nr. 2 (11), p. 65–74.

Vytauto ir Genutės Labinų vestuvės

nuotraukų dekoratyvinio karpymo aparatu. Smagu žvelgti į kitokias nuotraukas. Tikriausiai ne veltui jų Alina parinko kuo įvairesnių, norėdama, kad jose kiek įmanoma įvairiapusiškiau atsiskleistų jos tėvų gyvenimas.

Pasakodama apie tėvo šeimą, Alina suranda dar vieną nuotrauką, kurioje – Eugenija (Labinaitė) Steckienė, pasidalinusi prisiminimais apie savo bei brolių Vytauto ir Alfonso jaunystę. Artimieji Eugeniją taip pat vadino Genute. Tarp pozuojančių ir pati Genutė Labinienė, o už jų – įžymioji drobė su palmių fonu, Genutės paveldėtu iš Augusto Špenglerio. Net susipainioji, apie kurią Genutę Alina pasakoja. Gerai, kad nuotraukos viską iliustruoja...

Greta – vestuvinės Genutės ir Vytauto Labinų nuotraukos, kuriose tie patys artimųjų veidai, tik sudomina krašte stovinčios Felicijos Petrylienės veidas. Alinos nuomone, mamos bendraamžė tikrai daug galėtų papasakoti apie tas vestuves. Labinų santuoka buvo registruota 1949 m. vasario 19 d. Šiaulių apskrities Bazilionų CBAJ biure, o pati vestuvių šventė vyko Augusto Špenglerio namuose, kur Genutė tuo metu gyveno.

Susipažino tėvai, pasak pašnekovės, Bazilionuose, kai tėtis dirbo kolūkyje vairuotoju. Alina rodo Vytauto Labino senus, sudilusius vairuotojo pažymėjimus, išduotus 1947 ir 1948 m. (tais pačiais 1948-aisiais metais jis buvo gavęs vairuotojo teises).

Kiek laiko prieš vestuves draugavo, nežino, tačiau po vestuvių Genutė net ketverius metus turėjo laukti Vytauto, grįžtančio po tarnybos armijoje. Visą tą laikotarpį iš Bazilionų ji suko Sakalų kaimo link, į uošvįją. Už pagalbą ūkininkaujant parsiveždavo ir sau pieno, kiaušinių ar kitų produktų.

Genutė iki vestuvių drauge su Augusto Špenglerio šeima gyveno išsinuomotame name pas Braci-enę, o po santuokos, 1950-ųjų pavasarį išlydėjusi vyrą į armiją, išsikraustė gyventi pas Mikulskienę. Nelabai šilti prisiminimai liko Genutės atmintyje apie laikotarpį, praleistą tuose namuose, nes moterys prastokai sutarė, kažkoks pavydas ar šeiminkės pyktis trukdė bendrauti. Po kurio laiko jaunoji Labinienė apsigyveno pas S. Lukianskienę ir „neatsidžiaugė“, anot Alinos, bendravimu su savo šeimininke. Drauge net paukščius ėmėsi auginti. Ištekėjusiai merginai laikas bėgo fotografuojant, vykstant pas užsakovus įamžinti šeimos švenčių, linksmų ir liūdny, priiminėjant norinčius įsiamžinti namie, darant nuotraukas... Ir iki Alinos gimimo, ir kiek ji prisimena, „nuotraukų krūvos, kalnai būdavę“.

Į S. Lukianskienės namus ir Vytautas grįžo po tarnybos sovietų armijoje, abu ten apsigyveno ir puikiai sutarė su šeimininke. Ir dirbo abu: Genutė fotografavo, o Vytautas dirbo kolūkyje vairuotoju. Alina rado seną mamos darbo pažymėjimą,

kuriame įrašyta, kad „Labinienė Gėnė <...> tikrai nuo 1948 m. II mėn. 1 d. dirba / tarnauja Šiaulių miesto Promkombinate, eina Bazilionų fotografės pareigas“.

Kiek dar prisimena Alina, mama jai sakydavo, kad „kiekvieną sekmadienį tėvai sulaukdavo „babos“ – Onos Labinienės, po bažnyčios mišių grįžtančios į Sakalų kaimą.

„Visą amžių S. Lukianskienė ir G. Labinienė gražiai sugyveno, kol paskui Labinai nusipirko tą sklypelį šalia ir pradėjo statyti“, – tęsia pašnekovė. Pasitikslinu, ar tai ir buvo dabartinio namo Vytauto gatvėje, pažymėto 26-uju numeriu, sklypas. Alina patvirtina. „Kai mūrą pakėlė, tėvai padarė nuotrauką. Be langų, be nieko. Tai yra 1957-ieji metai. Namas pakilo, buvo įrengtas ir gimė tais metais Alinos sesuo Vida. Tėvas paskubėjo. Ir viską savo rankomis padarė. Iki 1957-ųjų Labinai gyveno pas Lukianskienę“, – toliau pasakoja Alina. Galėjo rinktis iš keleto vietų: tos, kur prie vadinamos „baltos parduotuvės“ dabar stovi Bagarausų namas, ir sklypo, buvusio miestelio restorano vietoje, kur seniau gyveno Petrylienės Felicijos seneliai Vincentas ir Barbora Aleknavičiai bei tėvai Stanislovas ir Julija (Aleknavičiūtė) Butvilai. Labinai pasirinko pastarąjį sklypą.

Toliau mums bevartant Labinų šeimos nuotraukas pasiteirauju, kaip Vytautas bendravo su šeimos nariais? „Gyvenime nesu girdėjusi balso pakelto...“, – pradeda Alina. Ir vaikus tėvas stengėsi auklėti savo būdais, psichologiniu poveikiu ir savo pavyzdžiu. Alina kiek pajuokaudama tęsia, kad „geriau jau būtų buvę diržo gauti, nei pas tėvą papulti po ranka. Pasisodina ir pradeda auklėti. Jis užsigimęs vadovas. Visada ramiai kalbėdavo. Ir su šeimos nariais, ir su kolūkio darbuotojais“. Alina nuo mažens prisimena save, važiuojančią drauge su tėvuku „į kolūkį“. Tuo metu, anot pašnekovės, juk visokių žmonių buvo – ir išgėrusių, ir nestabilios psichikos, tačiau jis su visais sugebėdavo ramus išlikti. Kartą, kai neblaivus vairuotojas prašė mašinos raktelių, o Vytautas nedavė, Alina prisimena, kad tėtis ramiu balsu taręs: „Nusiraminkite, ta tema pakalbėsime rytoj.“

Dar viena griežta taisyklė galiojo Labinų namuose: jei kuris žmogus ateidavo pas Vytautą aptarti savo reikalų, apie tai niekam kitam nebuvo galima prasitarti, ta tema niekur daugiau nediskutuoti,

žodžiu, „neišnešti iš namų“. Kartą buvo gautas laiškas, adresuotas tėvui. Tačiau Alinai, kaip ir bet kuriam vaikui, labai parūpo, kas tame laiške parašyta ar įdėta. Mergaitė voką atplėšė. Ir dabar ji sakosi negalinti pamiršti tos dienos, kai tėvas pasisodinęs ją „audė psichologiškai“, kad jei kas yra užrašyta, adresuota ne tau, tai ir imti to negalima.

Šiaip jau Vytautas buvo linksmas, nuolat akordeoną į rankas paimdavo, drauge su Genute ar draugais dainą užtraukdavo. Ir Labinų tėviškėje susirinkę artimieji dainuodavo. Alina prisimena momentus, kai giminės suvažiuodavo pas Vytauto tėvus ir jiems arbata būdavo pilama į stiklines, (nes gal puodelių visiems neužteko). Tuomet visi ją maišydavo. Kažkodėl Alinai labiau įstrigęs tas šaukštelių skambėjimas, o ne dainos. Bet, žinoma, Sakalų kaime jos tikrai irgi skambėjo.

O ką mums sako blizganti nuotrauka, kurioje vyras sėdi ant arklio? Joje įamžintas tuomet penkiametės Alinos senelis, Vytauto Labino tėvas Kazys (apie 1968 m.). O laikotarpį ir metus Alina nuspėja pagal tai, kad jau „gliancinės nuotraukos buvo pradėtos daryti“. Genutė stengėsi diegti nuotraukų gamybos naujoves – kaip ir blizgias, taip ir spalvotas fotografijas norėjo kuo anksčiau pradėti daryti.

Bevertydami kitus albumus pastebime, kad juose gausu Vytauto armijoje darytų nuotraukų, Genutės ir Vytauto užfiksuotų šeimos kelionių akimirų, randame nufotografuotus ir Bazilionų mokyklos mokytojus, Alinos senelių Labinų sodybos ir apylinkių peizažus... Vienoje iš nuotraukų įamžinta Genutė Pocevičiūtė, 1947 m. rugsėjo 1-ąją stovinti galbūt prie vienos iš Klaipėdos fotoateljė, buvusios Laukininkų gatvėje, durų. Mama Alinai yra sakiusi, kad „norėjusi pasitobulinti“, todėl buvo išvykusi pasimokyti fotografijos amato. Išsinuomavo kambarį pas fotografą, kurį laiką dirbo ateljė jo pagalbininke, tačiau Klaipėdoje neliko – vėl grįžo pas Špenglerius.

Tarnaudamas armijoje tankistu Vytautas ir fotografavo, ir dirbo dailininku, darydavo stendus. Alinos manymu, dėl tos priežasties jam tarnyboje sekėsi lengviau. Grįždavo atostogų, kurios taip pat būdavo įamžinamos nuotraukose. Vienoje iš jų, 1951 m. Genutės siųstoje vyrui į armiją, jos ranka darytas įrašas: „Tai mūsų laimės minutės kaip valanda prabėgo, liko tik nuotrauka. Bazilionai. Nuo Gėnės.“

Dainų šventėje Bubiuose 1960 m. Iš kairės: Eugenija Steckienė, Zigmas Steckis, Genutė Labinienė, Vytautas Labinas

Vytauto fotografijos amato mokytoju tikrai galima laikyti Genutės dėdę Augustą Špenglerį, tačiau ir pati Genutė galėjo vyrui būti neprasta patarėja. Prieš armiją, kaip pasakojo jo sesuo Eugenija, Vytautas fotografuodavo. Po ilgų darbo metų kolūkyje Vytautas, tik sulaukęs brandaus amžiaus, vėl pradėjo daryti nuotraukas. Kitu laikotarpiu tik fotografavo.

Prakalbus apie mamos išsilavinimą, nustebina žinia, kad „mama iš viso tik keturias klases tėra baigusi“. Perklausus, ar tai buvo tie mokslai Zokniuose, gyvenant prie oro uosto su Špengleriais, Alina patvirtina, kad taip. Daugiau Genutei neteko lankyti mokyklos, visas žinias gavo iš dėdės Augusto ir pati savarankiškai besimokydama.

Be fotografijos, kelionių, sodybos tvarkymo, Genutė Labinienė daug laiko ir dėmesio skyrė gydomosioms žolelėms. „Pas ją kiek žolelių knygų, kiek receptų prirašyta, – džiaugiasi Alina. – Apie sveiką gyvenseną, kuria mama domėjosi, tai pas ją pridėta daug tų knygų. Mama viskuo domėjosi, apie visas ligas skaitė.“ Alinos teigimu, miestelis buvo nedidelis, visi žinojo, kad Genutė gali padėti ir į ją kreipdavosi. Suskaudo viena ar kita kūno dalis – Genutė kokio tepalo padarys ar žolelių ar bent patarimą duos. Pati vaistinius augalus augino, pievose ir miškuose vaistažoles rinko. Džioviną jas antrajame namo aukšte. Labinai dukras Vidą ir Aliną be vaistų

augino, mama vaistų net nepripažino. Anot Alinos, šeimos nariai „tabletės nuo skausmo nėra gavę, nes buvo mėlynos mažos gėlytės, vadinamos veronika, jos yra nuo skausmo. Jei kosėji – gajus padės“. Net skrandyje kažkada atsiradusias žaizdas savo žolelėmis išsigydė ir nei vienos operacijos dar Genutei neprireikė. Ir maitinosi šeima gana sveikai, nes Vytautui po medžioklių netrūko žvėrienos ir savo ūkyje augino gyvulius bei paukščius. „Nebuvo vegetarė, tačiau žiūrėjo, ką deda į skrandį.“

„Maistą gaminti labai mama mėgo, – tvirtina Alina, – skaniai viską ruošdavo, domėjosi kulinarija, tortus kepdavo, ne tik namie, bet ir kolūkio šventėms.“ Alina pamini vieną atsitikimą, apie kurį geriau prisimena Irena Venckienė. Po kolūkio ataskaitinio susirinkimo buvo švenčiama Labinų neįrengto namo antrajame aukšte. Vytautas Labinas, anot pašnekovių, pradėjęs pasakoti susirinkusiesiems atsitiktinai pasirinktą anekdotą, „kaip kolūkio ferma degė“. Kas keisčiausia ir baisiausia – kolūkio ferma tuo metu iš tikrųjų degė. Labinas pasakoja anekdotą, o kažkuris iš svečių pamato liepsną. Alina prisimena, kad tėtis tą nutikimą dažnokai prisimindavo ir pasakodavo, jog tuomet visi „su „viliukais“ ir kitomis transporto priemonėmis lėkė gesinti tos fermos“.

Ir kaip Genutė viską suspėdavo, juk ir fotografavimas, ir nuotraukų darymas begalę laiko

užimdavo, kur dar šeima, sodybos augalų puoselėjimas, domėjimasis liaudiška medicina ir žolelių rinkimas? O čia dar maisto gaminimas ir šeimai, ir puotoms. Gyvenant kaime ir gyvulius reikėjo auginti. Iš kolūkio lengvatinėmis sąlygomis Labinai buvo pasiėmę paskolą, tad teko imtis įvairios veiklos, kad pinigų, skolintus namui statyti ir įrengti, galėtų greičiau atiduoti. Anot Alinos, „tėvai sukosi, kaip galėjo“. Namuose ūkio darbams ir arklių laikė, kurią tėvas galbūt buvo gavęs iš kolūkio kuriam laikui, to Alina tiksliai nežino, tačiau tą metą tikrai prisimena. Iš pradžių arklių kinkytu vežimu Genutė ir pas klientus fotografuoti vykdavo, vėliau tik Vytautas įsigijo motociklą ir žmoną pavėžėti galėjo. Nuotraukas namie padarydavo ir vėl užsakovams pristatydavo.

Greta nuotraukų albumų – didžiuliai brėžinių, iškarpų, skaičiavimų albumai. Kas tai? Nė nenumaniau, kad Genutė dar ir puiki siuvėja buvo. Pasak Alinos, ji siuvo daug. Pas ją siūdintis kiti nėjo, o šeima buvo „apsiūta visa“. Iš tėvo, gyvenančio netoli Briuselio Belgijoje, siunčiamų medžiagų siūdinosi sau ir savo šeimai drabužius, norėjo gražiai ir stilingai rengtis. Rūbų reikėdavo ir saviveiklininkų pasirodymams. Viską pati kuo puikiausiai gebėjo pasisiūti arba tik atnaujinti drabužių detales. Ir mezgė, ir siuvinėjo, ir fotografavo. Dar vaikai, ūkis. Kur tiek laiko rasti reikėjo? Alinos sesuo Vida mamai padėdavo užrašus daryti, o kruopščius iškarpų brėžinius jau Genutė braižė pati. Genutės tėtis atsiųsdavo medžiagų pavyzdžių gabaliukus, kad Genutė su dukromis pasirinktų norimas, o po to jau Lietuvą iš Belgijos pasiekdavo siuntiniai su batais batukais, medžiagomis, rūbais. Genutės tėčio žmonos vaikai supirkdavo visus rūbus ir avalynę. Batukų dydžius taikydavo pagal padą atitinkančio siūlo ilgį. Alinos tvirtinimu, Genutės tėtis Labinų šeimą aprūpindavo viskuo – „nuo kaspinių dukroms, rankinukų Genutei iki kaklaraiščio ir kostiumų Vytautui“.

Genovaitė Labinienė dar ir megzdavo. O ką? Viską, ką sumanydavo. Ir tik šeimos nariams. Alina mena, kaip „mama susikvadratuodavo lapą, susikurdavo raštus ar megztukams, ar kepuraitėms ir megzdavo. Galvoje nesutelpa, kaip ji spėdavo viską“.

Tėvas pasakojo Alinai, kad visą gyvenimą darė batus ir kad po armijos avalynei skyrė nemažai laiko. Ir naujus gamino šeimos nariams, ir senus vis

patvarkyti gebėjo. Tam Augusto palikti kurpaliai, mediniai vinukai, batų apdailos detalės, kurias ir dabar saugo Alina, praversdavo.

Nuotraukas Genutė darydavo viename iš kambariukų, jame ir speciali būdelė nuotraukoms ryškinti buvo įrengta. Tenai ji užsidarydavo ilgam. Nebuvo didelis tas kambariukas, kiek pamena Alina. Ten prisegtos kabėdavo ir džiūdavo išryškintos didesnio formato nuotraukos, o mažesnes mama dėdavo į specialų džiovintuvą. Visa Genutės nuotraukų darymo aparatūra buvo tame kambarėlyje. Ir dabar dar Labinų namuose pilna išlikusių įvairiausių objektyvų, fotoaparatus, kurie laikui bėgant vis keitėsi.

Visur Vytautas ir Genutė nesiskyrė su fotoaparatais. Tad su Alina kitaip ir būti negalėjo. Ji nuo mažens sėdėdavo drauge su mama mažajame kambarėlyje ir stebėdavo, kaip ryškėja nuotraukos, pati vėliau jas ryškino – viskas jai buvo įdomu.

Jaunystėje Genutei teko padirbėti Šiauliuose, Ch. Frenkelio batų fabrike. Tuo metu, kaip pasakojo Alinai mama, jaunas paneles, „pusmerges“, karpančias „zagatovkes, t. y. iškarpas, naujiems bateliams“ ir atliekančias pagalbinis darbus, vadino „karaspielkomis“. Genutė tuomet buvo 14–15 metų, gyveno su Špenglerių šeima. Kiek Alina prisimena iš mamos pasakojimų, tuo metu mergaitėms už darbą leisdavo pasirinkti batelių, ir Genutė dukrai pasakojusi, kad batelių turėjusi užtektinai, „eidavę kaip ponios, nes batelių tada trūko“. Nuo vaikystės ir jaunystės, padedama dėdės Augusto, puoselėjo savo estetinį skonį, puošėsi pati ir gražino aplinkinius. Alina teigia, kad mama sakiusi, jog „jos svajonė buvo turėti nuosavą namą, du vaikus ir vyrą, tad jos svajonės išsipildė“. Prisimindama ne itin draugiškus santykius dėdės Augusto šeimoje, Genutė norėjo kitokio gyvenimo ir sau, ir savo šeimai. Žinodami, kad Špengleriai palaidoti atskirai, galime teigti, jog meilės ir nuoširdumo jų šeimoje tikrai trūko, ir Genutė tą dėdienės nemeilę patyrė ilgus metus.

Anot Alinos, Vytautas Labinas, nors ir buvo Bazilionų medžiotojų būrelio vadovas, sugebėjo išlikti ramus, išklaudyti kitus. Kiek save atmena, tėtis vadovavęs būreliui ir medžiodavęs. Tik būdamas senyvo amžiaus atsisakė šių pareigų. Vartome Vytauto Labino medžiotojo bilietą, išduotą 1994 m., kuriame įrašyta, kad jo medžiotojo stažas

Darbo namuose Šiauliuose. Genutė Labininė trečia iš kairės antroje eilėje nuo viršaus. 1940 m.

yra nuo 1965-ųjų m., nors ji pažinoję medžiotojai teigia, kad Vytautas medžiojo jau anksčiau. „Daug jis įdėjo į medžioklę. Bet ir visas malonumas jam buvo medžioklė“, – teigia Alina. Medžioklę ir darbą pajvairindavo ekskursijos. Tai į Jaltą, tai prie Baikalo, ir viskas užfiksuota nuotraukose. Į tolimesnes ekskursijas Vytautas vykdavo vienas, o po Lietuvą pasižvalgyti ar pailsėti pajūryje vykdavo visa Labinų šeima. Negalime teigti, kad Genutė nekeliavo, tik namų ruošos darbai, vaikai ir veikla reikalavo daug jos laiko ir dėmesio. Su dukra Vida, kuriai dėl sveikatos reikėjo išskirtinės priežiūros, Genutė vykdavo pailsėti į Birštoną.

Tėvai rūpinosi dukrų išsilavinimu, suteikė galimybę Vidai mokytis Šiaulių dailės mokykloje, Klaipėdoje baigti statybos technikumą. Meninių gabumų turinti Vida padėdavo tėvui kolūkyje ruošti stendus, rašyti padėkas ir sveikinimo raštus. Kol spėjo, Vytautas vienas užsiėmė tokia veikla, o vėliau labai praverė Vidos pagalba.

Alina taip pat paveldėjo meninę tėvų gyslelę. Ji išvyko mokytis į Kauną, įgijo gintaro rago apdirbėjo specialybę ir išvyko gyventi į Klaipėdą, įsidarbino Dailės kombine. Abi seserys kurį laiką buvo apsisistojusios pajūrio mieste, kol Alina sukūrė šeimą ir grįžo arčiau tėvų, į Šiaulius. Ne vien tėvų meilė traukė į tėviškę, čia dar ir pagalbinių reikėjo. Tarp 1985 ir 1995-ųjų Alina iš Latvijos pripirko

500 rožių sodinukų ir drauge su mama užsiėmė dar vienu verslu – šiltnamiuose augino gėles ir pardavinėjo. Ko tik Genutė neišbandė! O Alina pasidžiaugia, kad nuo tų metų dar yra likusi viena gyva balta rožė. Tokia pat baltaplaukė liko ir ją auginusi pati Genutė...

Alina gali ir nori pasidžiaugti gražiu šeimos narių tarpusavio bendravimu, ilgamečių tėvų draugų viešnagėmis, pasibuvimais su tėčio bendradarbiais. Šeimomis bendravo, drauge keliavo. Ir visus įvykius Genutė ir Vytautas fiksavo nuotraukose. Kiek tos nuotraukos papasakotų! Kur kas daugiau ir išraiškingiau, nei gali prisiminti Alina. Tik kai į svečius atvykdavo Vytauto brolis Alfonsas, vyrai pasilikdavo dviese, kitų svečių nebesikviesdavo. Alfonsas, būdamas toks pat prisiekęs medžiotojas, atsiveždavo ančių ir vyrai jas ruošdavo rūkyti. Moterų talkos neprireikdavo. Vytauto, priešingai nei brolio, netraukė žvejyba, gal tik kartkartėmis palaikė jam kompaniją.

Pasiteiravus Alinos apie tėčio didžiausius medžioklės trofėjus, ji patvirtina, kad visi, esantys jų sodybos medžiotojų namelyje, sumedžioti tėčio, bet dar didelė dalis yra ir pačiame name – ragai, iškamšos, kiti laimikiai. Ne kartą Vytautas Labinas dalyvavo medžioklės trofėjų parodose. Senelio pėdomis seka ir anūkas – Alinos sūnus Edgaras Kvedaras. Senelis dar visai mažutį jį, aprengtą kombinezonu,

imdavo į medžioklę. Jei kiek senelis ir prisibijodavo, tai kolegos medžiotojai prašyte prašydavo, kad mažąjį „varovą“ pasiimtų. Alina mena, kad kartą Edgariukas buvo sušlapęs, tai medžiotojai ant mašinos variklio dangčio pasisodinę džiovino.

Daug medžioklės trofėjų užfiksuota, daug ir gyvūnų šėrimo akimirkų miškuose įamžinta. Su tėvu drauge vykdavo ir Alina. Genutei namie darbų pakako, o Alina tėvo niekur nenorėjo vieno paleisti, visur norėjo jį lydėti – ir po miškus, ir po kolūkio laukus. Tai tęsėsi tol, kol atėjo supratimas, kad mamai namie sunku, reikia padėti, kad ir kaip su tėčiu įdomu.

Alinai sunkoka prisiminti mamos priekaištus tėčiui, kai ši prašydavo, jog reikia šieną greičiau susivežti, o jis nesutikdavo – sakydavo, kad „turi susivežti žmonės, kaip atrodys, jei aš susivešiu vienas iš pirmųjų“. Ramiai pasakydavo, bet tai buvo neginčijama. Jo klausė ir namiškiai, ir kolūkiečiai, ir medžiotojai. Jei reikėdavo, visus susistatydavo ir pasakydavo. Pasak Alinos, visi jo klausydavo ir girdėdavo, nebūdavo jokio chaoso. Gal ir būtų galima tuo suabejoti, bet Algimantas Augys ar ilgametis medžioklės draugužis Jonas Formaniukas tai patvirtina. Jie vos ne žodis žodin atkartoja daugumą Alinos išsakytų minčių apie Vytautą Labiną.

Bet Vytautas viskam kruopščiai ruošdavosi. Iš vakaro susiplanuodavo, net naktimis projektuodavo ar braižydavo brėžinius, kad ir tų pačių rožėms auginti skirtų šiltnamių. Rinko „Meisterio“ leidinius ir Alinai griežtai buvo prisakęs jų neišmesti. Gebėjo ir seną bufetuką ar kitą kokią baldą restauruoti, kiek prisimena A. Augys, ir pameistraiuti, ir padrožinėti. Vytautas Labinas kaupė ir „Valstiečių laikraščius“, ir kitus leidinius, kuriuose rasdavo begalę naudingos informacijos. Neužteko laiko visiems darbams ir pomėgiams.

Vytautui Labinui daugiau laiko skirti fotografijai atsirado dirbant Šiaulių statybos tresto Pageluvio vaikų stovykloje, kai dėl sveikatos turėjo pasitraukti iš darbo kolūkyje. Tai buvo 1982-ieji – tais metais Vytautui džiaugsmą suteikė anūko Edgaro gimimas. Iš pradžių ėjo šaltkalvio-dujininko pareigas, o vėliau – stovyklos vedėjo. Įsiterpė ilgas ligos ir reabilitacijos laikotarpis, po kurio Vytautas pradėjo dirbti reorganizuotoje Broniaus Grigo „Talšos“ stovykloje, iš kurios dabar tik degėsių krūvos likusios. Stovykloje praleisdavo labai daug laiko,

fotografuodavo gamtą, tad po keleto metų nusprendė ten įsirengti net fotolaboratoriją. Ir Alina į tas patalpas eidavo ryškinti bei daryti nuotraukų. Šioje stovykloje nuotraukas darė ir Genutė Labinienė. Ji taip pat buvo įsidarbinusi stovykloje sandėlininke. Portretinių nuotraukų jau nebedarė, tik mėgėjiškas, šeimų švenčių, asmenines.

Labinų namuose yra didžiuliai fotomedžiagos archyvai. Pasak Alinos, nemažai reikėtų laiko viskam, kas užfiksuota tose juostose, peržiūrėti, nes „jų yra kalnai“. Seniau buvo ir plačių, ir siaurų juostų. Kambario, deja, jau nebėra – išardytas. Filmuotos medžiagos nebuvo. Tuo užsiėmė Alinos sesers Vidos vyras. Dabar jau ta medžiaga nepasiekiamą...

Genutė jaunystėje labai daug siuvinėjo. Alina gailisi, kad gausybę mamos siuvinėtų darbų į Klaipėdą buvo pasiėmusi sesuo Vida (1957–2002), kurie po pastarosios mirties atiteko nežinia kam. Ir dėl atminimo, ir dėl papuošimo norėtusi turėti mamos rankdarbius, ypač geroje juodoje medžiagoje išsiuvinėtą apie pusanтро metro dydžio katiną.

Kai Alina su mama nuvykdavo į svečius ar pas Labinus kas atvykdavo, giminės ir draugai vis paprašydavo padainuoti. Tačiau, kai Genutė uždainuodavo, mergaitei gėda būdavo, kad mamos balsas išsiskiria iš kitų – stipresnis, skambesnis buvo. Dabar juokas iš tokių prisiminimų ima, o tuomet kitoks jausmas buvo. Namie, kai Genutė vis dar uždainuoja vokiškai, Alina mėgina pakartoti kai kuriuos dainų žodžius, bet sulaukia pastabų, kad „ne visai gerai“ dainuojanti. O kadaise mama ir liaudies, ir estradines dainas dainavo, daugumą kurių Alina visiškai nebuvo girdėjusi. „Aušros“ muziejaus darbuotojai drauge su mokytoja Adomaityte įrašinėjo Genutę, atliekančią liaudies dainas. Kultūros namuose buvo surengta surinktos medžiagos paroda, tačiau dainų įrašų Labinų šeima neturi.

Po Genutės tėvo Romo Pocevičiaus, pasikeitusio tapatybę į Tomas Bogdanoff, mirties Alina dar kurį laiką susirašinėjo su jo žmonos Liudvikos vaikais. Tėvas palaidotas Belgijoje, o į laidotuves Labinams tuo laikotarpiu nebuvo net menkiausios galimybės nuvykti. Tų laiškų, rašytų rusų kalba, taip pat neliko. Jie atsidūrė pas Alinos seserį Vidą ir jos vyrą Klaipėdoje.

Kai Alinai buvo 15 metų, Genutė labai norėjo susitikti su tėvu, išvažiuoti į Belgiją. Vidos, jau

Vytautas Labinas. 1952 m.

Genutė Labinienė. 1951 m.

pilnametės, nebūtų išleidę į užsienį, o Alina dar su mama galėjo keliauti. Buvo gautas tėvo iškvietimas, tačiau Vytautas Labinas buvo „partinis“, todėl tai liko tik neįgyvendinta viso Genutės gyvenimo svajone. Su tėvu ji taip ir nepasimatė. Net laiškus, siuntinius sovietmečiu tikrino, teko ne kartą aiškintis dėl jų, dėl ryšių su užsieniečiais. Dar ir tėvo pavardė buvo pakeista iš Pocevičiaus į Bogdanoff, kaip įrodysi artimą giminybę? Genovaitės tėvas dirbo šachtose vertėju ir dėl sveikatos problemų jam reikėjo gydytojų priežiūros. Jis sakydavo, kad jei atvažiuosius į Lietuvą, tai sau pasirašysius mirties nuosprendį. Ir anksti mirusi Genutės mama Olga (Špengler) Pocevičienė, ir tėtis Romas Pocevičius savo dukterį Genovaitę (Pocevičiūtę) Labinienę matė tik mažytę, vystyklusose suvystytą mergytę... Visas bendravimas – laiškai, nuotraukos. Alina piešė piešinius, rašė laiškus seneliui ir jo žmonai Liudvikai, „ką mama su tėčiu veikia, kokį žvėrį nušovė“, visą gyvenimą palaikė šiltus santykius.

Negalime neprasukti pro Alinos ir Algimanto Augių namus, nepaprašę pasidalyti prisiminimais apie Vytautą ir Genutę Labinus. Jau už sodybos vartų mus pasitinka pavasariniais žiedais pasipuošusios magnolijos grožis, o vos įžengus pro sodybos vartus – draugiški šeimininkų balsai, mielai sutikę su mumis nuklysti keletą dešimtmečių atgal, pavartyti senuosius ne tik Labinų darytų nuotraukų

albumus, bet ir paties Vytauto Labino ar jo dukters Vidos ranka rašytas padėkas Bazilionų krašto žmonėms. Vos prasitarę, kad jų šeimas, ko gero, sieja daug prisiminimų, ant stalo atsiranda vestuvių nuotraukos, kuriose išvystame piršlio juosta pasipuošusį Vytautą Labiną ir laimingus jaunųjų Alinos bei Algimanto Augių veidus. Ir taip, bevartydami nuotraukas ir jose ieškodami pažįstamų veidų, klausomės šeimininkų prisiminimų, siekiančių 1963-iusius metus, kai Algimantas drauge su Klemensu Bagarausku, dirbusiu „Komunisto“ žurnale, atvyko pas Bazilionų apylinkės vykdomojo komiteto pirmininką Vytautą Labiną tirti vieno skundo. Tuomet Algimantas Augys (g. 1942 m.) dirbo Šiaulių rajono komjaunimo komiteto sekretoriumi ir neblogai pažinojo Bazilionų apylinkes. Tuo laiku „Tarybinio artojo“ kolūkyje pirmininkavo Arlauskas. Algimantui įsirėžė į atmintį, kad Alina Labinaitė tuomet dar tik vežimėlyje gulėjo, o pats Vytautas savo namuose nuoširdžiai priėmė atvykusiuosius. Po poros metų, 1965-ųjų vasario 9-ąją, Algimantas vėl atvyko į Bazilionus. V. Labinui ir A. Augiui teko nuolat bendrauti – sprendė įvairius žmonėms rūpimus šio krašto klausimus ir, pasak pašnekovo, „tai vyko gana produktyviai“. Anot Algimanto, „tuomet ir ta apylinkė mažutė buvo, kolūkis – apylinkė“. A. Augio manymu, V. Labinas pradėjo dirbti apylinkės pirmininku po Vlodo Kurkausko. Čia į pokalbį

įsiterpia Alina (Sirunavičiūtė) Augienė (g. 1948 m.) – jos teigimu, 1962 m. Vytautas Labinas jau dirbo apylinkės pirmininku, o jos tėvai bendravo su Ozolais, Marcinkais iš koklinės ir į šių šeimų susibūrimus atvykdavo Vytautas Labinas su žmona Genute, kuri viską fotografuodavo. Alina prisimena, kaip „eidavo darytis nuotraukų pas Labinienę“. O iki darbo apylinkėje, kaip ji pamena, Vytautas važinėjo labai gražia geltona „Pobieda“. Ji mena anų laikų visuomenininkus – A. Paišį, A. Gruzdį, E. Zemetienę ir V. Labiną. Jai, tuomet keturiolikmečiai mergaitei, „dar vaikui, buvo gražu, kai Labinas atvažiuodavo apsirengęs kailiniais“, drauge su kitais apylinkės darbuotojais vykdavo kur nors švęsti... Nugrimzdę į dar gilesnius prisiminimus, Augiai atgamina atmintyje, kad Vytautas, vairuodamas sunkvežimį, vykdavo šienauti ir į Kaliningradą, kad buvo veiklus žmogus.

Bevartydami galybę dekoruotais odiniais viršeliais padengtų sveikinimo ir padėkų segtuvų, vis ieškome Vytauto Labino pavardės, įmantriai išraityto parašo ir negalime patikėti, kad jo tokia kaligrafiška rašysena buvo. Lyginame Vytauto ir jo dukros Vidos raštą, kruopščius padėkų apipavidalinimus ir grožimės, klausydamiesi pasakojimų apie Labinų ruoštus standus, švenčių dekoracijas. Išsiskiria segtuvas su sveikinimu, rašytu daugiau nei prieš pusšimtį metų, t. y. 1968 m. liepos 6-ą d., kai Alina ir Algimantas Augiai buvo pasveikinti su tuoktuvių proga. Pradėjęs pirmininkauti 1969-ųjų vasario 9 d., A. Augys savo vestuvių dieną dar nebuvo Bazilionų kolūkio valdybos pirmininkas, jis sakosi „čia susiradęs ir užsiauginęs sau žmoną“. Bevartant nuotraukas, vienas po kito atgyja ir prisiminimai. Kai dėl asmeninių V. Labino šeimos priežasčių (gaunamų siuntinių iš Belgijoje gyvenančio Genutės tėvo) Vytautas turėjo pasitraukti iš darbo apylinkėje, Algimantas pasiūlė eiti kolūkio pirmininko pavaduotojo pareigas ir dirbti kultūrinį masinį darbą, o „šios pareigos buvo sutapatintos su partinės organizacijos sekretoriaus pareigomis“. Vytautui puikiai sekėsi organizuoti kultūrinius renginius, sveikinimus, minėjimus, kolūkiečių vakarones. Pasak Alinos Augienės, bendradarbiaujant „vienam iš partinės linijos, kitam iš darbinės linijos, puikiai sekėsi bendrauti“.

Pokalbiui vis nukrypstant į nuotraukas, ieškome bendros Alinos ir Algimanto Augių bei Labinų

šeimų nuotraukos, tačiau rasti tokios nepavyksta, nes Genutė prie medžiotojų retai prisijungdavo, tik Vytautas buvo nuolatinis svečias Augių namuose ir medžiotojų suėjimuose. Medžiotojų sueigos ir linksmi nuotykių aptarimai dažniausiai vykdavo Labinų namuose. Alina, dar būdama Sirunavičiūte, gerokai jaunesnė už Genovaitę, pastarąją prisimena kaip Bazilionų fotografę, pas kurią ėjo darytis nuotraukų, o vėliau tik susitikdavo medžiotojų suėjimuose ar kituose renginiuose. Alina garsiai svarsto, kad Labinienė miestelyje buvo gerbiama, žinoma „kaip ponija“. Kur kas daugiau ir artimiau bendravo moterų vyrai. Ne visose medžiotojų šventėse Algimantas turėjo galimybę dalyvauti, net vengdavo jų. Pareigos veiklą apribojo, „prisimenant, kokia priežiūra ir disciplina sovietų laikais buvo“.

Vytautas, pasak Augių, buvo veiklus žmogus – „visur tikdavo, nes mokėjo pagroti, dažniausiai akordeonu, paorganizuoti, visur jo buvo pilna“. Algimantas papildė pasakojimus, kaip Vytautas su juo dalydavęsis prisiminimais apie senus laikus, kai tekdavo šeimai batus gaminti, senus vis paremontuoti, žodžiu, „viskam tikęs“ buvo. Pamena, kai nuėjęs į Labinų namus Vytautas gykęs Augiams, kaip atsirestauravęs butą, baldus. „Buvo Vytautas labai darbštus. Jau vien kaip jo tujos buvo nukarpytos, jau čia reikėjo pavydėti jo kruopštumo“, – teigia Alina, tęsdama, kaip po ligos kiek atsigavęs Vytautas ir jai atvežė medžiams karpyti skirtas žirkles (sekatorių), linkėdamas, kad ir Augių tujos būtų tankesnės. Žirkles Augienė tebeturi, tačiau Vytauto noru taip karpyti tujas neužsikrėtė. Jos teigimu, jis viską atlikdavęs smulkmeniškai, tiksliai, atkreipdamas dėmesį į detales. Pasak Alinos, „kaip raštas tikslus, taip ir darbus padarys tiksliai“. Algimantas papildė žmoną, kad Labinas buvo labai tvarkingas ir savo šiuos bruožus perdavęs dukrai Vidai – tokį pat dailų raštą, kruopštumą, darbštumą. To prireikė leidžiant kolūkio sienlaikraščius. Net fizinį grožį, anot pašnekovų, Vytautas perdavė dukrai. „Labai jautriu, gero būdo“, tolerantišku ir nuoširdžiu žmogumi išliks Vytautas Augių atmintyje, su kuriuo nei karto neteko susipykti, viską pavykdavo gražiuoju išsiaiškinti. Be galo šiltu žmogumi Algimantas prisimena Vytautą Labiną, o, anot Alinos Augienės, „jie gyveno kaip viena šeima“. Pasak Algimanto, „Vytautas buvo labai kruopštus, nesiskaitė su laiku. Jeigu ėmėsi darbo,

Medžioklės trofėjai Labinų namuose Bazilionuose. 2019 m. Autorės nuotrauka

tai ir padarys“. Bet kurį kasdienį darbą kontoroje pats atlikdavo, nieieškodavo pagalbininkų. Tai ką sukals, tai pataisys – praktiškas buvo.

Vytautas ir Alinos Augienės, ir kitų jį pažinojusių žmonių atmintyje išliko kaip labai punktualus ir atsakingas žmogus. Algimantas tuos žodžius patvirtina, sakydamas, kad „jei jau jam buvo kas pavesta, galėjai būti tikras, kad Vytautas tai ir padarys. Jei kas nepavykdavo, tardavosi, ieškodavo sprendimų. Žodžio žmogus. Taktiškas, niekada neišsišokantis, žinojęs, kur kada ką pasakyti ir kur nutylėti“. Algimantas vis papildė žmoną, kad „mažai tokių žmonių buvo, kuriais buvo galima pasitikėti ir tais laikais, o Vytautas toks buvo. Labinas gal būtų dirbęs ir dirbęs pavaduotoju, bet po valdžios išsiaiškinimo apie siuntinius „iš užsienio“ jam tokios galimybės nebeliko“. Kolūkio pirmininkui buvo griežtai pasakyta, kad yra surinkta pakankamai medžiagos apie Vytautą Labiną ir šis nedelsiant privalo būti atleistas iš pirmininko pavaduotojo pareigų. Juk sovietų valdžia tikrino visus siuntinius iš užsienio, skaitė visus laiškus, domėjosi ir rinko informaciją apie užsienyje giminių turinčias šeimas. Tokia medžiaga apie Vytautą buvo pateikta ir A. Augiui. Tuomet pirmininkas savo gerą bičiulį ir patikimą darbuotoją įdarbino pirmininko pavaduotoju, atsakingu už gamybą, nors su tomis pareigomis Vytautui ne visada gerai sekėsi susitvarkyti, gal ir

griežtumo trūko, organizuojant kolūkiečių darbą, ir amžius jau buvo senyvas... Vytautas, nebaigęs mokslų, nesugebėdavo kartais argumentuotai pagrįsti savo prašymų, teiginių, apsiginti, bandydavo gražiai įtikinti, kalbėtis. Teko ir su tomis pareigomis atsisveikinti, užleisti savo vietą kitam...

Darbas buvo neatsiejamas nuo medžioklės. Visas Vytauto ir Algimanto laisvalaikis buvo atiduotas šiam pomėgiui. Atvažiuodavo daug valdžios atstovų, ne tik iš Šiaulių rajono, bet „atvažiuodavo pamedžioti ir stambūs šulai“, net iš Maskvos, užimti juos reikėdavo, palinksminti. Tuo tekdavo užsiimti pirmininkui ir jo pavaduotojui, atsakingam už kultūrinį darbą. Reikėdavo svečius pasitikti, deramai priimti ir pavaišinti. Net stebint jų apsaugos darbuotojams Alinai Augienei vaisės ruošti tekdavo. Apsauginiai viską stebėdavo, ruošiamą maistą tikrindavo, net arbatos stiklines stebėdavo, ką moteriškė į jas pilanti. Prisimena Augiai generolą leitenantą Diominą, maršalo Pokryškino pavaduotoją, kuris Šiauliuose davė įsakymą pastatyti naują „Dosafo“ (rus. ДООСАФ, Добровольное общество содействия армии, авиации и флоту), SDAALR (Savanoriška draugija armijai, aviacijai ir laivynui remti) su mokymo baze, skirta vairuotojams ruošti, prie jo viešbutį bei kitus statinius. Visa tai todėl, kad labai medžioklė Bazilionuose patiko. O kaip visa tai nutiko? Ogi Sruogio, tuometinio Šiaulių „Dosafo“

viršininko, paprašyti bazilioniškiei medžiotojai su V. Labinu priešakyje suorganizavo Diominui medžioklę. Pastarasis apsiavęs guminiiais batais atvyko iš Rygos. Tuomet šalta jau buvo, minus dvidešimt, teko ieškoti kailinių ir veltinių garbiam svečiui aprenkti ir apauti, visą šernų varymą organizuoti ir „šerną rišti“, pasak pašnekovų. O kai jau du šernai buvo „sumedžioti“ ir nušauti, Bubiuose dar buvo surengta šventė. Po jos svečiai iš Rusijos sugalvojo pasižiūrėti, kur kolūkio pirmininkas, medžiotojas A. Augys gyvena. Teko pas Alinos mamą nusivežti, kaimo ir miško gėrybėmis pavaišinti.

Anot A. Augio, Bazilionų medžiotojų būrelis buvo įkurtas 1962 m. Pirmasis jo vadovas buvo Valdas Zemetis, o nuo 1964-ųjų ar 1965-ųjų būreliui vadovauti ėmėsi Vytautas Labinas. Iš pradžių ir tų medžiotojų keletas tebuvo – Zemetis, Kuodis, Mikėnas, Labinas, Bagarauskas, Margenis. Anot Augio, „nebuvo tuomet nei įstatų, nei kokių etikos komitetų, tačiau tvarka buvo“. Rajono būreliams vadovavo Bernotas, paskirdavo „prievoles“, kurias medžiotojų būreliai privalėjo atiduoti į mėsos kombinatą, o iš ten „jau išeidavo produkcija elitui“. Kažkiek valdžia atlygindavo už žvėrieną, tačiau tie pinigai būdavo skirti susimokėti už medžioklės plotus. Apie 1970-uosius metus atsirado vadinamosios „kvotos“, kai medžiotojai turėjo į nustatytą vietą pristatyti tam tikrą sumedžiotų žvėriukų skaičių.

Kai A. Augys pradėjo dirbti, medžiotojai nuolat į jį kreipėsi pagalbos – tai šiferio, tai vinių daržinėlėms miškuose statyti. Net daržinė, esanti prie mokyklos, buvo atiduota medžiotojams. Už pirminko gerumą ir medžiotojai geru atsilygindavo. Sumedžiodavo ką ir „pas močiutę“, Alinos Augienės mamą, sukdamo, kol A. Augys 1966 m. nebaigė Žemės ūkio akademijos ir neįsitraukė į medžiotojų veiklą. Dirbo tada su Feliksu Bernotu, tuometiniu Šiaulių rajono medžiotojų draugijos pirmininku, tačiau pastarajam nepavyko jo prikalbinti. „O 1967-ais metais ir aš pradėjau, – su saldžia priegaidėle balse prisimena Algimantas, – užkrėtė.“ Į būrelį įstojai, o kur šautuvą gausi? Medžiotojų būrelio pirmininku tuomet buvo Vytautas Labinas, į kurį teko kreiptis pagalbos. Pastarojo brolis Alfonsas Labinas, dirbęs Tauragės KP komiteto pirmuoju sekretoriumi, „išrūpino iš CK, atvežė ir Steckiui (sesers Eugenijos Steckienės vyrui – *aut. past.*), ir A. Augiui vienodus šautuvus“. Nors Vytautas buvo

„partsekretoriumi, visa jo širdis buvo atsidavusi medžioklei, – tvirtina Alina Augienė. Jei apie Labiną rašote, tai apie medžioklę turite rašyti, nes jo pagrindinis gyvenimas buvo medžioklė“. Pokalbio su Algimantu Augiu ir jo žmona metu buvo galima suprasti, kad ir pats Algimantas mažai kuo skyrėsi nuo Vytauto: panašūs buvo ir pomėgiai, ir atsidavimas medžioklei, tik Alina su Genute mažiau bendravo nei jų vyrai. Moterų pomėgiai ir veikla skyrėsi. Algimantas teigia, kad „Vytautas buvo gamtos apdovanotas, suaugęs su gamta“. O jei sumanytume giliau pasinerti į prisiminimus apie Vytauto Labino bei Algimanto medžioklės laikus, tai, Alinos teigimu, mes sėdėtume mėnesį ir klausytume. Praėjus metams po V. Labino mirties, 2012 m. buvo švenčiama medžiotojų būrelio 50 metų gyvavimo sukaktis. Daug kas keitėsi per tuos metus, tačiau draugiškumas, organizuotumas, pagarba ir paklusnumas kolektyve išliko. Tik pabuvus su medžiotojais tokioje šventėje, kažkiek galima suprasti jų gyvenimo būdą.

Geru žodžiu medžiotojai prisimena Bazilionų mokyklos direktorių R. Gorį, kuris padarė Bazilionų medžiotojų būrelio vėliavos eskizą, ir ši buvo išsiuvinėta. Ilgą laiką ši vėliava buvo pas Labinus, vėliau – pas Augius, o šiuo metu ją saugo dabartinis medžiotojų būrelio pirmininkas Artūras Uznys. Vėliava ir kita atributika yra būtina medžiotojų švenčių metu. Ir tikrai, jei leistumėmės į medžiotojų švenčių aprašymus, galo nebūtų. Kaip teigia Alina, vieni tų švenčių metu valgyti verda, daugiausia šiurpas, plovus, kepa bebro uodegas ar kitaip paruoštą žvėrieną, kiti sportuoja, „vienas kaladę pirmiau iš mašinos išsikelia, o paskui pats išlipa, taip svarbu jiems kartu būti“. Supratome, apie ką kalbama. Tai ilgametis Vytauto Labino medžioklės draugas Jonas Formaniukas, kurį taip pat privalome paprašyti pasidalyti prisiminimais apie tuos gerus laikus. Augiai puikiai prisimena Joną, kuris vienu metu buvo išėjęs iš Bazilionų būrelio ir pradėjęs medžioti su Pakapės medžiotojų būrelio nariais, tačiau po tam tikro laiko atgailavo ir pasiprašė grįžti atgal – geresnio kolektyvo už bazilioniškių nerado.

Taip Genutė Labinienė gyveno su medžiotoju Vytautu, tokia dalia ištiko ir Aliną Augienę, vis ruošiančią prieskonines žoleles, krapus medžiotojų vaisėms, šiurpoms, šaldančią produktų atsargas. „Kilogramais tos žolelės naudojamos. Kaip ir

Alina ir Algimantas Augiai savo sodyboje Bazilioniuose. 2019 m. Autorės nuotrauka

česnakų galvos, dažniausiai net neluptos į šurpos katilus sumetamos. Bet skanu būna, nu tikrai skanu“, – prisimena šeimininkė. Viskas medžiotojų namelyje miške gaminama ir ruošama tvarkingai ir drausmingai. Ir niekas kol kas nieko neišvogė. Namelis įrengtas apie 2005–2006-uosius metus, jau nebe Vytautui Labinui vadovaujant medžiotojams, o Vaclovui Špokauskui. Vytautas tik pasibūti drauge atvykdavo, liga neleido aktyviai bemedžioti. Dar ir Labino 80-metį Augiai drauge atšventė, kol klastinga liga Vytautą pasiglemžė visiškai.

Alina ir Algimantas prisimena, kaip bazilioniškiai medžiotojai, tarp kurių buvo V. Navakauskas, A. Stanaitis, V. Marcinkevičius, D. Ramančionis, naują medžiotojų būrelį pirmininką rinko. Po ilgų svarstymų teko Algimantui imtis šių pareigų ir vadovauti medžiotojams net šešetą metų. Po to rado sau pamainą, o pats liko pirmininko pavaduotoju. Visam būreliui dabar vadovauja šiaulietis A. Uznys, o 1-ajai kaimo grupei – Vytauto Labino ir Genovaitės Labinienės anūkas Edgaras Kvedaras, iš senelio paveldėjęs meilę gamtai ir pomėgį medžioti. Anot Algimanto, norima išlaikyti senąsias bazilioniškių medžiotojų būrelį tradicijas, pradėtas puoselėti Edgardo senelio laikais, „nepaprastai didelį Vytauto Labino indėlį į medžiotojų būrelį, kurio pirmininku buvo apie 40 metų, apytiksliai nuo 1964 iki 2002 metų“. Apie tuos laikus dar daug papasakotų buvę

medžiotojai Spurgaitis, Valančius iš Bagdoniškės, Formaniukas iš Pakapės...

Labinų ir Augių šeimas siejo ir darbai, ir pomėgiai, ir laisvalaikis, o ypač medžioklė. Bendri medžiotojų pobūviai, šventės, kurios įamžintos nuotraukose, esančiose medžiotojų albume. Jį Vytautas Labinas sumanė labai seniai, nuotraukas rinko nuo 1962-ųjų metų. Pagamino didelius medinius viršelius su užrašu „Bazilionių medžiotojų būrelis“, įrišo nemažą šūsnį lapų ir pradėjo kurti savotišką bazilioniškių medžiotojų metraščių. Vytauto dukra Alina Kvedarienė apie 1980–1981-uosius metus albumą apipavidalino, suklijavo ir aprašė nuotraukas.

Albumo puslapiuose aprašyti medžiotojų namelių, šėryklų statymai, medžioklės momentai ir šventės bei gausybė tuos įvykius iliustruojančių nuotraukų. Dauguma iš jų tuomet buvo darytos pačių Labinų ir, anot Alinos Augienės, „beveik kiekvienoje nuotraukoje bus Labinas“. Deja, jis daugiau fotografavo. Malonu girdėti, kad albumas vis pildomas ir šiomis dienomis, jį saugo ir Augių šeima, ir Vytauto Labino anūkas Edgaras Kvedaras, ir medžiotojų būrelį pirmininkas Artūras Uznys.

Algimantas skaičiuoja, kad dabar bazilioniškių medžiotojų būrelyje yra 50 narių, 5 kandidatai, dar keli besiruošiantys jais būti, visi vis atvyksta medžioklės kelialapių, kuriuos Algimantas išduoda mėnesiui. O Alina Augienė garsiai stebisi, „kokia

griežta drausmė pas juos, dar ir egzaminus reikia išlaikyti, dar ir pinigėlių mokesčiams turėti, charakterio savybės turi atitikti tam tikrus reikalavimus, neprasižengęs privalai būti, už kandidatą slaptai balsuojama... Kandidatu būnama trejus metus. Tai vos ne baisiau, kaip armijoje“, – pajuokauja moteris su mano palydovu Valentinu. Kai visos „plonybės“ išaiškinamos, supranti, kad būti medžiotoju šiais laikais ne taip jau paprasta. Ir maistą žvėreliams perki, ir žiemą važiuoji juos šerti, ir į medžioklę eini. Žinoma, kai medžiotojams vadovavo Vytautas Labinas, gal kiek kitaip veikla buvo organizuojama, kitokie mokesčiai buvo, tačiau medžiotojo priesaika išliko ir reikalavimai taip pat griežti buvo. Vytautas nei vienos medžioklės nepraleisdavo, labai sąžiningas buvo. Algimantas dabar puikiai supranta, kaip Vytautui, jau pasiligojusiam, svarbu buvo bent pabūti su medžiotojais drauge, dalyvauti jų renginiuose. Jam pačiam dabar sveikata neleidžia vykti į medžioklę, tačiau visoje kitoje veikloje Algimantas negali nedalyvauti. Atrodo, kad jis pasakodamas atgaivina tą vaizdą, kaip po jo sodybos langais išsirikiuoja medžiotojų mašinos, visi kalbasi, derina veiklą ir pajuda tolyn.

Pasiteiravus, ar išskirtų kokius smagesnius medžiotojų prisiminimus, Alina ir Algimantas pirmiausia pamini šernus, „nukasusius medžiotojo, suprask, Algimanto, bulves“. Ne tik jų daržai „patikrinami“, tačiau daugumai medžiotojų tenka pamatyti žvėrių išmindytus laukus, iškastas bulves. Ir „pipirų gauta ne kartą nuo valdžios seniau, – mena Algimantas, – kai keletas stirnelių Goriškės miškelyje nebuvo pašautos ir pridutos į mėsos kombinatą, kaip reikalavo to meto įstatymai“. Tikras medžiotojas negalėdavo iš arti šauti į žvėrelius, besiglaudžiančius prie jo, sakydavo: „Aš naminių nešaudau.“ Nuo to laiko jo nebuvo sumedžiota nei viena stirnelė.

Algimantas, pasakodamas apie medžioklę drauge su Vytautu Labinu, pamini nutikimą Stibiriškės kaime, kur gyveno Vasilkevičius, kuris už miškelio turėjo užsodinęs bulvių lauką. Kartą kolega Juozas Valančius, didžiausias tokių šernų medžioklių iniciatorius, sukvietė kitus medžiotojus prie to miškelio atvažiuoti apie 11 valandą nakties. Medžiotojai matė didžiules šerno pėdas, sukančias buvusio bulvių lauko link, todėl nutarė pamiškėje išsirikiuoti ir užstoti šernui kelią, pasitikti žvėrį, einantį iš lauko

arba dar tik į lauką. Algimantas pasiliko vietoje, Labinas iš vienos pusės atsistojo, kiti medžiotojai kitur pasuko, nusprendę, kad žvėris vis vien eis į mišką iš bulvių lauko. Matyt, šernas labai greitai pajuto besiartinančių žmonių kvapą ir pajudėjo. Algimantas staiga pamatė šerną priešais save. Ir ne bet kokį, o milžiniško dydžio. Jis spėjo iššauti porą šūvių, bet tai žvėries nesustabdė, jis tik sužeistas metėsi į šoną, pabėgėjo apie 150 metrų bulvių lauko tvoros link ir sustojo. Vytautas Labinas atskubėjo į pagalbą kolegai, klausdamas, kur tas šernas. Vytautas tuomet medžiojo „Vinchester“ markės šautuvu, kurį po kiekvieno šūvio vis reikėdavo užtaisyti. Algimantas bėgo, pargriuvo, šautuvo vamzdžiai buvo pilni sniego, teko greit prapūsti, užtaisyti. Pavyko vieną šovinį įsidėti. O šernas jau svirduliuodamas artėjo. „Didžiulis kupetys, milžiniškos, išpūdingos kojos“, – mena medžiotojas. Vieną šūvį pribėgusiam Vytautui pavyko į šerną paleisti, o kita kulka užsikirto. Neprognozuojamas sužeistas šernas dabar jau buvo nusitaikęs į V. Labiną, tik gerai, kad per sniegą negalėjo greitai pabėgti, o dar ir sužeistas svirduliavo. Algimantas matė, kad šauti tokioje situacijoje pavojinga, tačiau išeities nebuvo. Po šūvio į galvą šernas susmuko už 3–4 metrų iki Vytauto Labino. Algimantas tvirtina, kad pas Labiną turėtų būti to šerno iltys, kurias Vytautas eksponavo ne vienoje medžioklės trofėjų parodoje. Sudėtinga buvo medžiotojams sudoroti tokį šerną, tačiau buvo verta. Prisiminusi, kad ant Labinų medžiotojų namelio sienų mačiau ir iltis, ir šerno milžinišką galvos iškamšą, A. Augys teigia, kad ten ne tas šernas buvęs, kad į Vytautą ir Algimantą kėsinosi kur kas didesnis žvėris, „toks pražilęs“. Sunku beįsivaizduoti! Po oda medžiotojai rado gausybę šratų, jau ne kartą šernas buvo išsigelbėjęs, tačiau tas vakaras buvo paskutinis. Tuo nuotykiu nesibaigė. Po to, kai didžiausiomis pastangomis žvėris buvo įkeltas į medžiotojų „uaziką“ ir pargabentas namo, reikėjo ir šernienos paragauti. Pasirodo, nušautas žvėris rujojo. Alina užkaitė puodą su žvėriena ir paliko virti. Tik grįžusią vidun, ją pasitiko baisi smarvė, kuri nei iš verdamo puodo, nei iš naudotos keptuvės nedingo, kad ir kaip beplautum, teko išmesti, o mėsos net šuo neėdė.

Iš pradžių pagrindiniai Algimanto ir Vytauto medžioklės laimikiai būdavo kiškiai ir antys. Pastarąsias Vytautas labai mėgo. Net iš darbo,

Vytautas Labinas (su šautuvu) ir Bazilionų medžiotojai prie nušauto šerno

ypač savaitės pabaigoje, Algimantą anksčiau pasikviesdavo, kad tik „ant ančių palaukimo“ suspėtų. Norėdavosi vyrams nuo rūpesčių ir susikaupusių darbų pabėgti, prie Gailiškės prūdo, Raudonuko ar Niaukos, Dubuko ežero pasėdėti, palūkuriuoti ančių. Nuvažiavęs į vietą Algimantas pastebėdavo, kad Vytautas jau ten pabuvojęs, nes rasdavo ir palapinę pastatytą, ir vietą įrengtą, sustatytomis eglutėmis užmaskuotą. Sėdi medžiotojai, laukia. Šūviai. Antys krenta. Medžiokliniai buvusių Pageluvio girininkų ar paties Vytauto Labino dresuoti šunys antis parnešdavo ir atiduodavo tam, kuris nušovė paukštį.

Sumedžiotą vilką tik kartą teko Algimantui matyti, Trotiškės miške tai nutikę. Kiek jis pamena, Vytautui taip pat nėra tekę vilko sumedžioti, nedaug šių žvėrių Bazilionų pusėje sukinėjosi. Valentinas taip pat prisimena, kai pjaunant kukurūzus Trotiškės pamiškėje 1985 m. teko matyti iš miško išbėgusius į lauką tris vilkus, kurie netrukus atgal į tankmę pasuko.

Algimantas teigia, kad į šerną ar kitą žvėrį šaudavo iš 50–60 metrų atstumo, be optikos, be apšvietimo, vienodais šautuvais. Laimikį sumedžioti buvo savotiškas menas. Buvo draudžiama medžioti prie šėryklų, šerti žvėris prie bokštelių. Pasak Aliños, seniau viskas buvo smagiau, o dabar daugiau kariškai. Dabar jau viskas pasikeitė... Nors žvėrių

skaičių miškuose reikia reguliuoti, kitaip per daug žalos gamtai žvėrys padarytų.

Tokiai nuomonei pritaria Vytauto Labino senų dienų bičiulis, medžiotojas Jonas Formaniukas (g. 1937 m.) iš Pakapės krašto. Didžiulės sodybos kieme mus pasitinka senyvas vyras, sėdintis neigaliojo vežimėlyje. Akivaizdžiai matosi, kad žmogus neteko kairės kojos. Jonas buvo senas Vytauto draugas, abu buvo medžiotojai ir gerai sutarė, tačiau sunku patikėti, jog šis žmogus ir dabar dar tebevyksta į medžiokles, dalyvauja šventėse, nei vienos medžioklės nepraleidžia. Augiai vaizdžiai papasakoja, kaip senukas lipa iš mašinos, negali be senojo pomėgio, kaip ir Vytautas Labinas negalėjo, – bent pabendrauti su medžiotojais, patirtimi pasidalyti. Ta patirtimi Jonas mielai pasidalija ir su mumis, pasidžiaugdamas, kad „apie tokį gerą žmogų rašysiu“.

Seniai Joną su Vytautu suvedė gyvenimo kečiai – apie 1976-uosius metus, dažniausiai jiedu susitikdavo medžioklėje. Senukas šmaikštuoja, kad, net sirgdami abu, „net kai be kojos buvau, bendravome“. Susipažino vyrai „per pašarus žvėrimis“, kai dar Bazilionų ir Pakapės medžiotojai priklausė vienam būreliui ir medžiojo gana dideliuose miškų plotuose. 1978-aisiais metais, V. Labinui vadovaujant medžiotojų būreliui, Jonas oficialiai įstojo į Bazilionų medžiotojų būrelį, tačiau porą metų iki

Vytautas Labinas prie Bazilionų medžiotojų būrelio visureigio

tol nuolat lankėsi pas Vytautą ir medžiotojus, o medžioja nuo 1956-ųjų, padaręs dėl ligos 10 metų pertrauką. Prisiminęs medžioklės laikus, pasigiria, kad labai toli medžioti su bazilioniškiais eidavo...

Vyrų draugystė užsimezgė drauge muzikuojant medžiotojų švenčių metu, mat Vytautas akordeonu grojo, o Jonas, kaip pats sako, – „labai stambiu instrumentu“, suprask, mušamaisiais, ir dar „biški akordeonu“. Tačiau „prie kompanijos akordeonu groti nedrįsdavo, nes suklysdavo“. Vytautas, Jono teigimu, tai labai gerai pasiruošdavo groti ir jam puikiai pavykdavo, ko nepasakytų apie save. Pirmiausia vyrai stovykloje parepetuodavo, drauge pagrodavo akordeonais, nors „pagrinde Jonas mušamuosius mušė“. Vyriškis pasigiria, kad teko po visą Sovietų Sąjungą pavažinėti ir groti mušamaisiais instrumentais ir kad „nei karto nesuklydęs“, dar pianinu skambinti mokėjęs. Iš Genutės ir Vytauto darytų nuotraukų į mus žvelgia besilinksminančios medžiotojų šeimos, muzikuojantys Jonas su Vytautu. Jonui „pats svarbiausias dalykas žmogus“ buvęs, todėl jis, Vytautas ir kiti medžiotojai daugiau norėjo bendrauti, susitikti, ne tik medžioti.

Smagu senoliui prisiminti medžiotojų šventes drauge su jų šeimomis, kurios vykdavo Pageluvyje įsikūrusioje B. Grigo „Talšos“ pionierių stovykloje, kurioje Vytautas dirbo, paprastą ir nuoširdų žmonių bendravimą, smagias kompanijas. Tuo metu

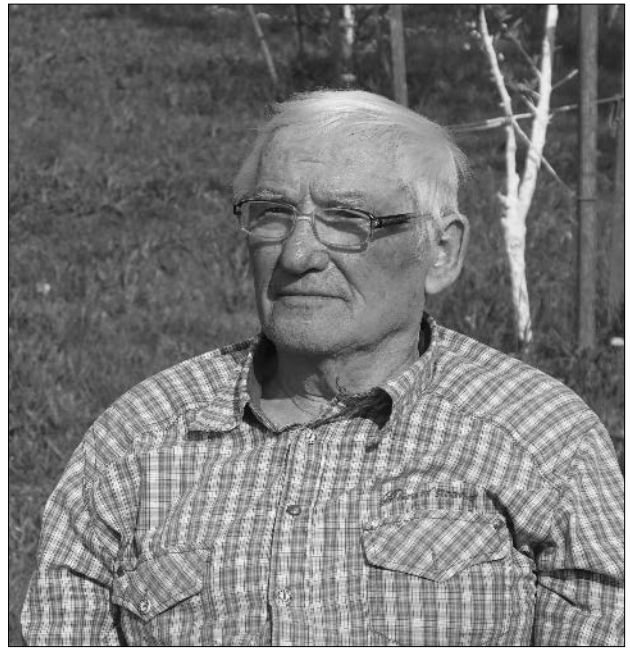
rinkdavosi net 89 medžiotojai, kurie išmėgindavo ne tik savo šaudymo įgūdžius, bet ir varžėsi sportinėse rungtyse, ypač virvės traukimo rungtyje, drauge dainuodavo, šokdavo. „Geras organizatorius Vytautas Labinas buvęs, viską šauniai suorganizuodavęs, – mena Jonas. – Ir kiek prisimenu, medžiotojų būreliui vadovavo. Vadas buvo nepakeičiamas.“ Jonas Vytautą apibūdina kaip „tylaus balso, ramų, tylų žmogų, bet kai jis kalbėdavo, tai visi tylėdavo. Labai valdingas balsas Vytauto buvo“. Jonas teigia, kad per visus 82 savo gyvenimo metus pažinojo tik du žmones, turėjusius valdingą balsą. Vienas jų – Vytautas Labinas. Ir Genutę Labinienę Jonas prisimena kaip labai gerą, ramią, tylią moteriškę. Gaila, kad dainuoti drauge su vyrais Genutė negalėjo, mat, anot Jono, „kas grodavo, tas ir dainuodavo“. Genutę Jonas sulygina su angelu. Ir ne tik dėl angeliško balso, kuriuo grožėjosi pažįstami, bazilioniškiai, bet ir dėl gero, ramaus būdo. Daugiausia Jonas ją prisimena šeiminkaujant arba su fotoaparatu ant kaklo bei fotografuojant.

Kalbėdamas apie artimesnę bičiulystę su Vytautu ir bendrus medžioklės nuotykius, Jonas prisimena elnių medžioklę, kai svarbiau buvo ne žvėriena, o ragai. Bet norint pasiekti tuos miškus, reikėjo mašinos. Išsiruošė Jonas į Karaliaučių. Pasiėmė nemažą kiekį vaišių, be kurių nebuvo įmanomi to meto sandoriai. Gavo vieną „apipešiotą, iš

Kazachstano parvartytą“ mašiną. Netenkinio Jono toks pasiūlymas, teiravosi geresnės ir išsiderėjo. Gavo mašiną su radijo stotimi, kuri netrukus buvo išmontuota. Maloniai nustebintas buvo Vytautas Labinas, kai Jonas iš Karaliaučiaus grįžo nauja didele kariška mašina. O kaip saugojo tą mašiną Vytautas, net kad miško medžių šakos ar krūmai nenubraižytų. Kiek streso buvo mašinai apvirtus ant šono, kertant bebrų iškastą kelią: saugojo, kad neišlenktų kur, kad purvais neapdrabstytų. Jonas teigia, kad ta mašina jis su Vytautu naudojosi tol, kol Labinas vadovavo būreliui. Ir po ligos, pats jau nebesėsdamas už vairo, Vytautas dar ją važinėjo.

Ne tik mašina važinėjo, bet ir ant šerno Jonas jojo. Kartą su dviem savo „superšunimis“, kurie pripažino tik savo šeimininką ir dar kitus 6 vyrus, medžiojo Pašimšyje. Pastarieji lodami apsupo šerną krūmuose ir neleido jam išeiti. Taisyklės buvo tokios, kad „kieno šunys, tas turi prie jų prieiti, pašaliniai negali prie jų eiti“. Ką darys Jonas, eina artyn, užsitaisęs šautuvą. Po vieno šūvio šernas atsisuko į Joną ir pasileido jo link. Antro šūvio Jonas jau nebeiššovė. Trijų šuolių tereikėjo, kad pasiektų šernas medžiotojo krūtinę. Gera, kad vyriškis buvo šiltai ir storai kariškais rūbais apsirengęs, tai kažkiek apsaugojo, kai šernas pradėjo iltimis draskyti Jono rūbus, vatas, skudururus mėtydamas į orą. Ir ne tik rūbus, patį Joną į viršų švystelėdavo. Po vieno tokio „skrydžio“ vyriškis atsirado ant šerno nugaros, „tik atbulai jojo“. Šuniukai kibo už ausų. Į pagalbą Formaniukui atskubėjo Vytautas Labinas su jaunu kolega, tačiau šauti galimybės nebuvo. Bet buvo būtina. Jaunuolis prašovė, o Vytautas rizikavo prieiti prie pat ir šauti šernui tiesiai į ausį. Net tada šunys nepaleido žvėries... Laimingai baigėsi tas pasijodinėjimas Jonui, kai kurie medžiotojai ir be pirštų, ir su rimtomis traumomis po šerno ilčių ar dantų yra likę. Pasiteiravus, ar Labinui medžioklės metu buvo nutikę kokių keistų įvykių, Jonas paneigia, tvirtindamas, kad „Vytautas labai protingas ir labai taiklus buvo. Super taiklus buvo“.

Kartą, prisimena jis, medžioję prie Kanapinės, prie Šiaušės upės, ant lauko stovėję abu su Vytautu ir kalbėjęsi. Jonas lygiavamzdį šautuvą turėjęs, o Vytautas – „karabiną“. Į už 100 metrų esančią lapės galvą Vytautas vienu šūviu pataikė. Tuo metu tai nustebino visko mačiusius medžiotojus. Dar pašnekovas nuotykiškai iš elnių medžioklių pasidalija,

Jonas Formaniukas. 2019 m. Autorės nuotrauka

prisimindamas, kaip vakarais nuvažiuodavo į pamiškėje esančių pasėlių laukus elnių laukti – ragai masino. Ir L. Mejerį, medžiojusį drauge, mena. Medžioklėje Vytautas, pasak pašnekovo, labai sąžiningas buvo, tad neliko patenkintas Jono sumedžiuoto elnio ragais su šešiomis šakomis, apgailėstaudamas, kad per jaunas tasai buvęs. Elnieną tuomet reikėdavo į mėsos kombinatą atiduoti, o ragus buvo galima sau pasilikti. Kaip ir pas Labinus, pas Formaniuką galima rasti ir briedžio, ir elnio ragų. Medžiotojai dalyvaudavo parodose, kai kurias ir pats Vytautas organizuodavo, po atrankos Pageluvyje, Šiauliuose į Vilnių vykdavo, tačiau aukso, kiek prisimena Jonas, laimėti nepavyko. Kartą J. Formaniukas vilką netoli savo sodybos buvo pašovęs, tačiau auksą Grigaitis gavo už laimikį, rastą jau pastipusį griovyje. O Jonui liko tik uodega, kulkos nutraukta. Jonas per gyvenimą iš viso paleido tik keturias kulkas į vilkus. Po ketvirtąjo šūvio vienas pilkis krito. Žmonai buvo prisidėjęs, kad, kai sumedžiosią vilką, medžioklę užbaigsiąs. Laimikis Joną džiugino, tačiau pažado tesėti nesinorėjo. Jis net pagalvoti negalėjo, „kaip reikės gyventi be žmonių“, be medžioklės. Juk, anot Formaniuko, „priaugi prie miško, prie žmonių“. Bet žmona supratinga buvo ir medžioklės nuotykiškai tęsėsi. Kaip ir Vytautas, taip ir Jonas rinko medžiagą apie medžioklės nuotykius, aprašinėjo. Vytautas

Vytautas ir Genutė Labinai ankstyvą pavasarį Bazilionuose. 1949 m.

ragino Joną savo eiliuotą kūrybą spausdinti, tačiau pastarasis nesiryžo. Abu, ir pasiligojęs Vytautas, ir Jonas, senatvėje medžioklę tik stebėdavo, net šautuvų nesinešdavo. Jonas miške eiles kūrė, Vytautas su medžiotojais bendravo. Arba tik sėdėjo ir stebėjo. Dar vartė „Bazilionų medžiotojų albumą“...

Šioje vietoje tikriausiai verta būtų pacituoti žodžius, parašytus šio albumo pirmajame puslapyje: „Ankstyvame akmens amžiuje žmogus iškėlė akmenį žvėriui užmušti. Tai buvo medžioklės pradžia. Žmogus – gamtos dalis ir be jos egzistuoti negali. Iš gamtos jis semiasi kūrybinio įkvėpimo, grožio supratimo, taurių jausmų, meilės gimtajam kraštui, gamtoje randa poilsį. Medžioklė, medžiotojas!.. Šių žodžių garsuose slypi gražiausia poezija ir amžina jaunystė, girios tamsios ošimas ir ežero bangelių šnarėjimas, paukščio giesmė ir medžioklinio rago gaudimas šaltą žiemos dieną. Nesupyks tikriausiai dailininkai, jei pasakysime, jog medžioklė – tai paveikslų paroda. Neužsigaus muzikai, jei gamtos garsus palyginsime su geru koncertu. Ir pritars tikriausiai gydytojai, kad tiek sveikatos, kiek teikia medžioklė, vargiai ar gali duoti pačios geriausios sanatorijos. Ar galima į iškilmes, kokios yra medžioklė, atsinešti kažką nešvaraus, negražaus, negarbingo? Ne!“

Daug gero, apie ką skaitome albume įrašytuose žodžiuose, Vytautui Labinui, jo žmonai Genutei,

dukrai Alinai bei anūkui Edgarui, Algimantui ir Alinai Augiams, Jonui Formaniukui davė medžioklę. Tačiau J. Formaniukas apgailestauja, kad dabar dauguma medžiotojų „į mėsiniukus virsta“, nebėra tokių bendravimų, švenčių, kokias prisimena buvus Vytauto Labino vadovavimo medžiotojų būreliui laikais. Kaip viskas šauniai suruošta būdavo: ir sava vėliava, ir skydas su užrašu, ir stendai, parodos, ką puikiai įamžina Labinų darytos nuotraukos. Retėja senųjų Bazilionų medžiotojų gretos. Liūdna. Geru žodžiu Jonas prisimena Vytautą Labiną, Algimantą Augį, Valdą Zemetį, Stasį Valiulį, Kuodį, vaišingąjį Kostą Čekanavičių...

Vartai „Bazilionų medžiotojų albumą“ ir matai, kaip buvo vykdomos medžiotojiškos statybos, rengiamos šėryklos, kaip į mišką buvo gabenami pašarai, kas talkindavo. Kitose nuotraukose įamžintos akimirkos, medžioklės ragui sugaudus, ar šventinių varžybų akimirkos, o medžioklės sezonui pasibaigus – smagūs vakaronių momentai. Vėlyvesnėse nuotraukose užfiksuoti Vytauto ar Genutės, net Alinos Kvedarienės ar jos sūnaus Edgardo veidai, o ankstyvą medžiotojų veiklą menančiose nuotraukose bandai atpažinti jau išėjusius Anapilin Bazilionų krašto žmones, senyvus kraštiečius, kurie dar labai daug galėtų papasakoti, ką užfiksavo ir nuotraukose įamžino Genutė ir Vytautas Labinai, ir tai, ko padaryti šie Bazilionų krašto fotografai nespėjo.

Vytautas ir Genutė Labinais savo sodyboje Bazilionuose

Informaciją pateikė:

Alina (Labinaitė) Kvedarienė, g. 1963 m. (gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.)

Genovaitė (Pocevičiūtė) Labinienė, g. 1926 m. (gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.)

Steckienė Eugenija, g. 1934 m. (gyvena Sakalų k., Šiaulių r.)

Alina Augienė, g. 1948 m. (gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.)

Algimantas Augys, g. 1942 m. (gyvena Bazilionuose, Šiaulių r.)

Irena Venckienė, g. 1951 m. (gyvena Bazilionų k., Šiaulių r.)

Jonas Formaniukas, g. 1937 m. (gyvena Normančių k., Šiaulių r.)

Valentinas Formanskis, g. 1963 m. (gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.)

Jūratė (Ulvidaitė) Formanskė, g. 1964 m. (gyvena Maskvytės k., Šiaulių r.)

Elenos Adomaitienės paveikslai

Šių metų sausio 30 dieną, eidama 90-uosius metus, mirė tautodailininkė Elena Adomaitienė. Lietuva neteko įžymios meistrės, nenuilstančios tapytojos, kurios įnašas į šiuolaikinę dailę yra itin svarus. Ji priklausė Lietuvos tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriui, dalyvavo parodose, jos kūrinių yra muziejuose, kolekcijose. E. Adomaitienės kūryba buvo labai pripažįstama, sukeldavo daug diskusijų, teorinių ir praktinių klausimų. Apie 1980-uosius metus į Lietuvos liaudies meno erdves veržte įsiveržė tapytoja E. Adomaitienė ir iš karto bei visam laikui įsitvirtino žymiausių tautodailininkų gretose. Jos kūryba sutapo su bendru vaizduojamosios liaudies dailės pakilimu, o kartu ji tapo ir išskylančių tautodailės raidos ir esmės praktinių bei teorinių problemų dingstimi. Jos kūryba yra ne tik savaiminis meno faktas, bet joje telpa plačios žmogiškumo, etnografiškumo, tautiškumo erdvės.

E. Adomaitienė gimė 1930 m., Naujųjų metų dieną, Vervedžių kaime, pasislėpusiame miškinguose ir pelkėtuose lygumose tarp Papilės ir Akmenės. Jau nuo pat vaikystės jai teko sunkiai dirbti, patirti nepriteklių, karo metų ir pokario sunkumus bei pavojus. 1949 m. ištekėjo ir išėjo gyventi į Akmenę. Čia vėl kasdieniai darbai, vaikų auginimas, namo statyba – toks eilinio lietuvių, eilinės lietuvišės moters gyvenimo kelias. Ir nežinia, kaip būtų susiklosčiusi tolesnė eiga, jeigu ne sūnaus

Stasio pomėgis piešti ir jo mokslas Telšių dailės technikume. Ir štai viduramžė moteris, stebėdama sūnaus darbą, motiniškai jam pradėjo patarinėti, net pakritikuoti, kol sūnus patarė geriau jai pačiai tapyti. Ir ką? Mama ėmė ir nutapė savo pirmąjį paveikslą „Užgavėnės“, tiksliai datuojamą 1983 m. sausio 24 d. Su šiuo paveikslu ir prasidėjo didysis parodų žygis. Šis pirmasis kūrybinis žingsnis giliai įstrigo autorės atmintyje: „Kartais likdavo jo (sūnaus Stasio) dažų ant paletės, o kad jie be reikalo nesudžiūtų (žinot žemaitišką taupumą), sutepdavau ant nebaigto paveikslo kampo. O jis nepatenkintas ir sako: „Mama, tu nepaišyk ant mano paveikslų. Pasiimk kokį kartoną ir ten paišyk, maliavok, tepliok.“ – „Ne, – sakau, – man nieko neišeis.“ O jis neatstoja: „Na kaip neišeis, kodėl kitiems išeina.“ Sakau, kad kiti jauni pradėjo, o ką aš čia dabar. Jis ištraukia žurnalų iškarpų ir rodo: „Va čia yra M. Bičiūnienės darbai, o čia – Gerlikienės, jos taip pat ne pirmoje jaunystėje pradėjo tapyti.“ Pažiūrėjau, pagalvojau, kad ir man galėtų šitai pavykti, pabandžiau. Et, misliju, juk vis tiek žmogus į žmogų nebus panašus, tai gal reikia velniukų ir žydukų pripaišyti, tai ir bus paveikslas.

Taip išėjo pirmasis paveikslas „Užgavėnės“. Sūnus pačiupo tą paveikslą ir išnešė į rajoninę liaudies meno parodą. Tik prašiau, kad nerašytų, kieno tas paveikslas. Man didelė sarmata buvo...

Sūnaus ir mamos tandemas – unikalūs Lietuvos dailės fenomenas. Jau iki E. Adomaitienės pasirodymo plačiai buvo žinomi ir labai vertinami tapytojo Rimo Bičiūno ir jo mamos Monikos Bičiūnienės, tapytojo Pranciškaus Gerliko ir mamos Petronėlės Gerlikienės duetai. Visais trimis atvejais įvyko nuostabus dalykas: sūnūs – būsimieji profesionalūs dailininkai – sužadino savo mamą – paprastą moterį – kūrybinius polinkius, padėjo jiems atsiskleisti ir tapti visavertėmis Lietuvos dailės atstovėmis. Visais šiais atvejais dominuoja glaudus tarpusavio emocinis ir materialinis ryšys, parama, ne tik kūrybinis, bet ir moralinis kodas.

E. Adomaitienė paveiksluose atkuria senojo lietuviško kaimo gyvenimą, juose atgyja valstietiškos sodybos vaizdas su jos gyventojais, vienur užsiėmusiais kasdieniais darbais, kitur švenčiančiais vestuves, Užgavėnes. Jos paveikslams būdinga kompozicinė darna, kolorito jausmas, o drauge ir jautrus, vaikiškai nuoširdus išsipasavimas. Apie kiekvieną jos paveikslą, tiksliau, jo siužetą, galima kalbėti daug, surasti įvairiausių personažų, daiktų, veiksmų, susiliejančių į temos pilnatvę. Kaip savo laiku Nyderlandų dailininkas Piteris Breigelis, vaizduodamas valstiečių gyvenimo įvairovę, pateikė vaizdų, kuriuos iki šiol tebešifruoja tyrinėtojai (ar taip buvo, ar tai dailininko fantazija), taip ir E. Adomaitienės kai kuriuose paveiksluose esama tokių intarpų. Štai daugiafigūrėje kompozicijoje „Vestuvės“ per visus langus matomos scenos, o ant stogo prie rūkstančio kamino užsirioglinę jaunuoliai rūko dešrą. Ar tikrai taip yra buvę? Autorė sako, kad lyg girdėjusi tokių pramanų. Yra ir daugiau etnografus galinčių sudominti scenų.

Be ramios kaimo gyvenimo tėkmės, kur pastato ar ir visos sodybos fone dirba žmonės, ganosi karvės, lesinėja vištos ir žąsys, dailininkę itin domina ir įvykiai, sutraukiant daugiau žmonių: Užgavėnės (be pirmojo, nutapyti dar keli variantai), mugės, vestuvės, politiniai sambūriai, prie tokių paveikslų šliejasi ir kolektyviniai miško kirtimo darbai, net keli „samagonščikų“ variantai. Jie patraukia žiūrovus savo informaciniu, įdomiu pasakojamuoju turiniu ir originaliu meniniu vaizdiniu sprendimu.

E. Adomaitienė pasirodo esanti puiki senosios liaudies architektūros žinovė. Medinio gyvenamojo pastato struktūra, sienų ir stogo santykis, durų ir langų išdėstymas, šiaudinio stogo stiprinimo

Autoportretas II. Kartonas, aliejus. 1990 m.

detalės – visa tai pateikiama įtakingamai ir drauge meniškai. Ne mažiau dėmesio sulaukia ir ūkiniai pastatai, net keliuose paveiksluose nupiešta pašiūrė – ant keturių stulpų uždėtas slankiojantis stogelis šienui ar šiaudams sukrauti. O į visą sodybą ar kelių sodybų grupę pažvelgiama tartum iš paukščio skrydžio – vėlgi išryškėja komplekso struktūra su tvoromis, varteliais, tvenkiniais... Ir visa tai su tvarkyta, nėra griuvenų, išlaužytų tvorų. Čia verta prisiminti pokalbį su liaudies meistru Broniumi Zavackiu. Jam buvo pareikštas priekaištas, kad jo nutapytas sodybos vaizdas labai tvarkingas, kai realybėje šis namas visiems yra žinomas kaip apleistas ir beveik griūvantis. Tada jis ir paaiškino, kad tikras menininkas negalės vaizduoti griuvenų, netvarkos, tad nors paveiksle jis turįs pataisyti padėtį... Ar tai ne tik instinktyvi daugumos tautodailininkų

Užgavėnės II. Drobė, aliejus. 1984 m.

nuostata? Manychiau, kad tiek E. Adomaitienės, tiek ir kitų tautodailininkų vaizduojamojoje kūryboje nemažai medžiagos galėtų rasti liaudies architektūros tyrinėtojai.

Lyriškuose E. Adomaitienės paveiksluose esama ir epiškumo klodo – 1989 m. ji sukuria „Baltijos kelią“. Kaip pripažįsta autorė, tik tais Atgimimo metais ji pradėjo domėtis politika, visuomeniniu gyvenimu. Paveikslas nėra konkretus to įvykio vaizdas, o tiesiog žmonių susibūrimas, eilių eilės, išsivingiavusios prie kelio, einančio per pievas ir laukus. O tema atskleista: žmonių vienybė ir patosas, žmonių ir gamtos vienvė.

1993 m. ji sukuria vieną įdomiausių paveikslų „Daukantas Papilėje“. Jame matomas įžymusis Vinco Grybo paminklas miestelio centre, tautodailininko Antano Raudonio antkapinis paminklas

Papilės kapinėse, beje, esančiose ant piliakalnio, ir seni nameliai, kuriuose lyg gyvenęs ar buvęs Daukantas. Paveikslas nutapytas nuostabiai, su atvira meile kiekvienam daiktui ir daikteliui, o svarbiausia – Daukantui ir Lietuvai. Tais pačiais metais nutapytas paveikslas „Popiežius Lietuvoje“. Jame pavaizduotas popiežius Paulius II su gausia svita ir maldininkų minia Kryžių kalne. Tai ne tik operatyvi įžymaus įvykio fiksacija, bet ir labai originali, tikrai liaudiška jo interpretacija. Ir Popiežius, ir kai kurie kardinolai lengvai atpažįstami. Paveikslas verčia pasidomėti, ar dar kur nors ir kaip nors Lietuvos dailėje šis epochinis įvykis susilaukė kokio atgarsio?

E. Adomaitienė yra sukūrusi keletą portretų, iš jų ypač pavykę du autoportretai. Nors jie nutapyti itin apibendrintai, tačiau taikliai pagauti

Miško kirtėjai II. Drobė, aliejus. 1996 m.

būdingiausi veido bruožai, atpažįstamumą sustiprina ir santūri laikysena, apranga.

Beveik visų E. Adomaitienės paveikslų jungiamuoju elementu yra aplinkos vaizdas: žmonių gyvenimas, įvykiai vyksta gamtos fone. Medžiai, krūmai, gėlės, žolės, debesis – individualizuoti ir apibendrinti – susiklosto į Šiaurės Lietuvos charakteringą buvimą ir dvasią. Bet kaip tik tose lygumose itin pastebima kalvelė, upelio skardis, vandens čiurlenimas per malūno užtvanką ar net ir piliakalnis su jame įrengtomis kapinėmis. Šį peizažą jautriai apibūdina dailininkas Kazys Kęstutis Šiaulytis: „Plačiausio Dabikinės vingio lenkiamoje kalvoje įsikūrusi Akmenė. Jos senosios trobelės ir nauji mūrai išsirikiavę gatvelėse tarsi amfiteatro terasose, o apačioje, dauboje, lyg scenoje, vis kitokia keičiantis metų laikams tviska akmeniškų Dabikė.

Pavasariį ji neskuba išbėgti, plukdyti vandenų į Ventą, patvinsta, nebetelpa ir į gausybę senvagių, spindi ežerais. Vasarą šlapių klonių augmenija puola aukštyn stiebtis, žydėti, kvapais vabzdžius vilioti. Po tuos sąvašynus žvejai pasiklydę klampioja, upės ieško, o jų net kepurių nematyti, tik linguojantys meškerykočiai kyšo. Rudenėjant akipločiai tarsi žolynų marios – vos vėjeliui pūstelėjus šnara, linguoja, siūruoja milijonais žalsvai rusvų stiebų stiebelių, lapelių...“¹ Kaip tik ten, Akmenėje, prie pat Dabikinės pievų, ir glaudžiasi Adomaičių sodyba, o tos medžių šakos, tie žolynai pereina į kiemelį, į namo vidų ir netrukdomi apsigyvena Elenos drobėse.

Tautodailininkų tapyba buvo ir tebėra diskusijų objektas. Ar ji gali būti laikoma liaudies daile, kaip

¹ Akmenės kraštas: lygumų peizažai rudenį, *Lietuvos žinios*, 2009-10-09, p. 16.

Užgavėnės III. Drobė, aliejus. 1988 m.

ji įsilieja į jos šakų ir žanrų sistemą? Būtent E. Adomaitienės paveikslai tampa stipria atrama šioje diskusijoje. Tokios diskusijos pamatas yra tradicinė liaudies meno samprata, pagal kurią liaudies menui priskiriami taikomojo dekoratyvinio pobūdžio darbai, valstiečių, kaimo žmonių plastinė kūryba. Be to, paveikslų tapyba lietuvių liaudies dailėje nebuvo populiari, senųjų paveikslų išliko nedaug. Tapyba apsiribojo kraičio skrynių, baldų, transporto ir kinkymo priemonių, architektūrinių detalių (langų, prieangių) dekoravimu, margučių dažymu.

Molbertizacijos procesas lietuvių liaudies dailėje išryškėjo seniai – pirmiausia jis sietinas su skulptūra. Galima drąsiai tvirtinti, kad XVII–XIX a. liaudies skulptūra yra savarankiška vaizduojamosios dailės šaka, tik iš inercijos iki šių dienų laikoma taikomąja dekoratyvine daile. Trumpą, tačiau

audringą „paveikslinį“ etapą patyrė XIX a. liaudies graviūra. Paveikslinės tapybos kelias kitoks: spartesnė jos raida prasidėjo tik XX a. viduryje. Ji iki šiol neatslūgsta, plėtojasi intensyviau negu kitos liaudies dailės šakos. Tapybos kūrinys – paveikslas – įgyja autonomijos, nepriklausomumo statusą. Bet kuris E. Adomaitienės paveikslas, atsidurdamas vienoje ar kitoje parodoje, pakeitęs ekspozicinę erdvę, išlikdamas tuo pačiu, drauge įgyja lyg ir naujų atspalvių. Tai tikro molbertinio kūrinio požymis, tautodailės kaitos ženklas.

Tapyba, kaip liaudies dailės šaka, yra labai nevienalytė, ją sunku apibendrinti. Ji gali būti klasifikuojama pagal autorių bendrąjį ir meninį išsilavinimą (savamoksaliai tapytojai, „primityvistai“, „insinitai“, „dailininkai mėgėjai“, studijų ir būrelių dalyviai ir kt.), pagal technikas ir technologijas

Žiemos darbai. Drobė, aliejus. 1986 m.

(aliejus, akvarelė, pastelė, popierius, drobė, kartonas ir kt.), pagal socialines autorių grupes, amžių, profesiją, pagal temas, žanrus ir t. t. Bet visos šios grupės labai sąlygiškos, jų požymiai dažniausiai susipina, tokia klasifikacija negali būti estetinės vertės kriterijumi. Kūrybos vertė priklauso nuo individualios meninės raiškos ir talento. Tik talentas, individualus braižas yra ir turi būti pagrindinis vaizduojamosios dailės vertės kriterijus ir matas. Šis aukštas estetinis matmuo išskiria E. Adomaitienės paveikslus iš šių klasifikacinių grupių, suteikdamas jiems lygiateisiškumo statusą bendroje Lietuvos dailės panoramoje.

Tokiu būdu liaudies dailėje tapyba (kartu ir skulptūra bei grafika) atspindi individualizacijos, autorinės savimonės stiprėjimo procesą. Ji tarum atsiriboją ir tolsta nuo pagrindinio tradicinio

liaudies meno bruožo – kolektyviškumo, atsiduria lyg ir kryžkelėje tarp liaudies ir profesionaliosios dailės. Be to, akivaizdi tapybos žanrinė specifika: parodose ji sunkiai pritampa prie taikomosios dekoratyvinės liaudies dailės. Taikomajai dailei (keramikai, tekstilei) būdingas kolektyviškumas, variantiškumas. Tai kūrybos metodas, atspindintis įgūdžių ir stilistikos keliavimą iš kartos į kartą. Abejotinai ir net neigiamai vertinamas nukrypimas nuo tradicijos. Tapyboje yra kitaip: kolektyviškumas, variantiškumas ir sekimas – vidutiniškumo, monotonijos, vienodumo priežastys. Tai labai būdinga būrelių ir studijų lankytojų kūrybai, tačiau vargu ar reikia juos dėl to peikti ar kaltinti. Žinoma, studijų, būrelių narių darbų lygis labai priklauso nuo to, kaip ir ko mokoma, kaip dirbama su žmonėmis, tačiau ir čia lemiamas vaidmuo priklauso

Žilė Jonaitė. Drobė, aliejus. 2007 m.

talentui, kūrybinei individualybei. Klaidinga reikalausti iš visų žmonių tikro meniškumo, o forsutos pastangos išmokyti profesionaliosios dailės pagrindų retai pasiteisina: išmokstamos tik kai kurios taisyklės, dažniausiai sustojama neaiškioje pusiaukelėje. Taip atsitinka su mažiau talentingais, mažesnio kūrybinio polėkio žmonėmis. Tačiau socialiniu požiūriu tas darbas studijose sveikintinas – jis gali patenkinti kūrybinio proceso dalyvius. Tai geras fonas susiformuoti ir išsiskirti ryškesnėms meninėms individualybėms.

Liaudies tapyba, ryškiai skirdamasi nuo tradicinės liaudies dailės, vis dėlto yra artimesnė jai negu profesionaliajai dailei. Pirmiausia, jos kūrėjai neturi specialaus meninio išsilavinimo. Jų paveikslai išsiskiria laisva vaizdine siužetų, temų interpretacija, meistrai nepaiso tapybos technikos

ir technologijos taisyklių. Vyrauja pasakojamasis elementas, perteikiami vaikystėje, jaunystėje patirti įspūdžiai, atsiminimai, dažnai susipynę su folkloru, legendomis. Į dabarties realijas, ypač miestus, pramonės įmones, mašinas, žiūrima tarsi nustebusiu žvilgsniu, paveiksluose jos dažnai traktuojamos labai neįprastai. Liaudies meistrų kūryboje dabartis susipina su praeitimi, veiksmas vyksta tartum vienoje plokštumoje, panaudojama visiška ar fragmentinė atvirkštinė perspektyva.

Molbertinė tapyba jungia ir nacionalinius, ir internacionalinius bruožus. Neprofesionalumas (arba vadinkime jį primityvumu) būdingas visų regionų kūrybai. Darbuose atsispindi susižavėjimas pasauliu, primenantis vaikišką santykį su aplinka. Čia tarsi atsiveria galimybė įeiti į tą pasaulį, dalyvauti jo kūrimo procese. Menininkas fantazuoja ir kuria

Čia mano žqsys. Drobė, aliejus. 2005 m.

savą įsivaizduojamą pasaulį, pasitelkdamas ir panaudodamas žinomus, pažįstamus daiktus ir reiškinius. Šio nuostabaus „fantastinio realizmo“ ištakos ateina iš tradicinio liaudies meno. Nacionalinė ar regiono specifika daugiausia pasireiškia motyvais, tematika, istorinėmis ir etnografinėmis realijomis, sudarančiomis paveikslų siužetus, turinį.

Liaudies tapyboje, kaip ir kiekviename besirutuliojančiame reiškinyje, vyksta įvairūs procesai, gimsta naujos idėjos, atsiranda naujų santykių su visuomene formų. Dalis pačių įdomiausių, originaliausių kūrinių po parodos nuperkama ir atsiduria muziejuose, privačiuose rinkiniuose (E. Adomaitienės kūrinių turi įsigiję Šiaulių „Aušros“, Čiurlionio dailės, Vilniaus dailės muziejai, mokyklos, kitos įstaigos), kitą dalį atsiima autoriai. Parodose, salonuose dažniausiai realizuojami kitokie darbai – padailinti, pagražinti, lyg ir „gerai“ padaryti, jau spėję pelnyti komercinės liaudies tapybos vardą. Šis reiškinys atsirado dėl skirtingų vertės ir vertinimo

pozicijų: dailininkai profesionalai, muziejų ir kultūros darbuotojai labiausiai vertina originalius, nenudailintus autentiškos stilistinės krypties kūrinius, o platesni vartotojų sluoksniai, pirkėjai pirmenybę teikia iš pirmo žvilgsnio gal gražesniems, pigesniems paveikslams. Liaudies menininkai atsiduria nelygioje padėtyje – nukenčia kūrybiškai, originalūs darbai. Nukenčia ir visos tapybos, kaip šiuolaikinio liaudies meno šakos, raida. Būtent todėl dalis talentingų tapytojų skundžiasi, kad jų menas niekam nereikalingas, kartais ir visai nustoja tapę.

Taikomųjų dailės dirbinių kūryba – tai ne tik laisvalaikio užsiėmimas, bet ir praktiškai naudinga veikla (čia nekalbama apie tautodailininkus profesionalus ir jų veiklos ekonominę pusę). Tapybai toks praktiškumas nebūdingas, ji dažniausiai yra dvasinio, estetinio išgyvenimo procesas.

Komercinėms tendencijoms labai priešinasi talentingos asmenybės, nesivaikančios lengviausių konjunktūrinių kelių, kad gautų materialinės

kompensacijos. Kai kurie tapytojai savo kūrybą kaupia namuose, įrengia lyg ir namų muziejėlius, atviras lankytojams ekspozicijas. Adomaičių sodyboje iškilo naujas originalus pastatas, kuriame kaupiama ir eksponuojama Elenos kūryba. O gyvenamojo namo priestate rodomi sūnaus Stasio paveikslai, skulptūros, metalo dirbiniai. Tokiu būdu Akmenėje atsirado savitas kultūros židinys, noriai lankomas vietos moksleivių, sulaukiantis ir tolimesnių svečių, atvyksta ir užsieniečių.

Dauguma E. Adomaitienės kūrinių suranda savo vietą namų galerijoje. Tačiau kartkartėmis dalis įdomiausių paveikslų laikinai palieka gyvenamąją vietą, pasisvečiuoja parodose ir vėl sugrįžta. Keletą ankstesniųjų kūrinių, tarp jų ir „Užgavėnės“, yra nupirkę muziejai. Su šmaikščia humoro doze autorė pasakoja, kaip už tame paveiksle nupieštą kiaulę ji gavusi 300 rublių ir negalėjusi suprasti, kaip nupaišytą kiaulę galima nusipirkti gyvą ir dar pinigų lieka... „Bet kur reikia rasti kiaulę, kad ji būtų tokia brangi. Todėl dabar aš nebeauginu kiaulių. Man žymiai arčiau dūšios nupiešti norimą gyvulį ir už jį gavus atlyginimą nusipirkti tikrą.“

Apie savo kūrybinį darbą E. Adomaitienė kalba paprastai ir nuoširdžiai: „Kai aš pradėjau pirmą paveikslą, vyras su nuostaba sakė: „Jei tu dar imsi paišyti, tai visi be kelių paliksime ir gausime plikais užpakaliais vaikščioti.“ Dabar jis jau taip nebepyksta, nes daug paveikslų iš parodų nuperka muziejai. Muziejai gerai užmoka. Niekada šito negalėjau pagaltoti. Niekada netikėjau, kad galėsiu kada tapyti ir kam nors juos parodyti... Dažnai žmonės prašo, kad nudažyčiau kapinėse Marijos statulą ar kryžių. Sako: „Tu – menininkė, dažyk.“ Kiti prašo perdažyti metalinę tvorelę, o kiti neduoda ramybės – prašo nulipdyti iš akmenų tvorelę kapui. Vyras suskaldo akmenis, nuveža į kapines, sukala formas, o aš mūriju. Padirbu greitai, iki gerų pietų išmūriju, o po to einu tapyti. Sekantį rytą abu apšpakliuojame, ir vienas žmogus lieka patenkintas. Taip ir eina dienos. Nedaug laiko lieka kūrybai. Sunkiausia paveikslą pradėti. Arba reikia išeiti į gamtą, arba atidžiai apgalvoti prisiminimus. Pradžiai reikia susikaupimo, ramybės, nors pusdienį pabūti vienai. Kartais taip nelenda mintys į galvą, kad ką nori, tą daryk. Retkarčiais išsiruosiame savo mašiną į gamtą patapyti. Sūnus Stasiukas vairuoja mažiną. Kai nuvažiuojame, tai ir jis imasi peizažą

tapyti, nors gamtos tapyti nemėgsta. Dar ką nors pasikviečiame į kelionę – ar Klovaite Zitą iš Ventos, ar dar ką kitą. Važiuojame nežinomais keliais, stebime, pamatę įdomesnę vietą sustojame, apeiname tą ūkį ir imame statyti etiudnikus. Stasiukas per 3–4 valandas beveik nutapo paveikslą-etiudą. Aš užsidedu pradžia, o visą kitą darbą dirbu namuose tarp katilų. Tą savaitę, jei nedirbu kapinėse, vis pribėgdama paveikslą pabaigiu, jei daugiau darbų turiu, lieka kitai savaitai tapyti.“

E. Adomaitienė įsitraukia į tų tautodailininkų gretas, kurie bando jėgas ir kitose kūrybos srityse: muzikuoja, rašo eilėraščius, atsiminimus, kritinius ir net teorinius samprotavimus. Kaip čia neprisiminti Liongino Šepkos ir Kosto Gendvilo „eiliavimų“, Monikos Bičiūnienės „pasakojimų“ apie gyvenimą, Broniaus Zavadskio „teoretizavimo“ apie liaudies meną ir net Lietuvos istoriją. E. Adomaitienės nemažos apimties rašinys „Šis tas iš mano gyvenimo“ (egzistuoja trys kompiuteriniai variantai, kuriais pasinaudota ir šiame rašinyje) kupinas jaunystės, žmonių, darbų autentiškų vaizdų. Nors tai lyg ir ne taip seni laikai, bet kokios būta nelengvos vaikystės, kokios buvo skirtingos žmonių gyvenimo sąlygos keturių hektarų ūkelyje miškuose pasislėpusiame Vervedžių kaimelyje... Tie vaizdai suaugę su gyvenimo jausena, giliai įsitvirtinę vaizdinėje atmintyje, nuolat maitinantys gimstančių ir įgautančių plastinę išraišką vaizdų erdvę. Tapytojos ir memuaristės vaizdinėje kūryboje didžiulį vaidmenį atlieka vaizduojamieji objektai, kurie tampa veiksmo dalyviais, herojais. Žiūrėdami ir aptardami jos paveikslus surandame daug senojo kaimo vaizdų: namų, sodybų, jų gyventojų – nuo žmonių iki paukščių. Tik retame paveiksle neaptiksime vištų, žąsų, skraidančių paukščių. Nuolatinis paveikslų „buvėjas“ – avis ar ir visas jų būrelis. O kaipgi kitaip – atsiminimuose ji vaizdžiai aprašo, kaip jų ūkelyje būta pora–trejetas nuosavų avių šeimynėlių, o ganyti būdavo priimama net keliasdešimt svetimų – taip buvo išnaudojamos nenašios žemės. Būtent jų ganiava ir buvo augančių vaikų darbas, o kad jų – nepaklusnių ir nenusipėjamos elgsenos – ganymas sukelia daug negandų, žino visi, kada nors piemenavę (ne išimtis ir šių eilučių autoriaus patirtis). Ir štai tie neramūs, bet švelnūs balti padarėliai tartum persikelia į naują ganiavos erdvę, į paveikslus, jiems suteikiama kita funkcija – vyksmo

pilnatvė, o kartais gal tiesiog dekoratyvinė – balta dėmė ištisame tamsiai žaliame fone. Panašius vaidmenis atlieka ir balti žasų pulkeliai.

Tautodailininkų vaizduojamojoje kūryboje svarbu ne tik tai, kas joje vaizduojama, bet kai kuriais atvejais įdomu ir tai, ko joje nėra, kas joje atmetama. E. Adomaitienės paveiksluose nėra automobilių, nėra traktorių nei kokios kitos technikos. Dar ir dar kartą peržvelgus visus prieinamus jos kūrinius, tos technikos tikrai nėra, tik vieninteliame – „Baltijos kelio“ – paveiksle tolimoje matomi kelių automobilių kontūrai. O jos kieme stovi automobilis kaip kasdienės buities daiktas, jį džiaugiasi, kai sūnus jį nuveždavo į seminarus, parodas, šiaip pasivažinėti. Reiškiny s gana mįslingas, tačiau jis ne tik nekenkia, bet savotiškai ir prisidėjo prie tapytojos vaizdų pasaulio vientisumo, to pasaulio, kuris sutampa su jos jaunyste ir branda.

E. Adomaitienės kūryba susilaukė pripažinimo ir aukšto įvertinimo. Daugiausia tai vietinėje (Šiaulių, Akmenės, Mažeikių) spaudoje tarp informacinių žinučių esama ir tokių pastebėjimų, kad jos paveiksluose „nėra nieko nereikalingo“, „atgyja, sužėri spalvos, atverdamos naują, dar niekieno neišžvalgytą pasaulį“, „ramus, tvarkingas, sakrališkai šventas ūkininko gyvenimas iškyla jos paveiksluose...“ Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas tapytojas Jonas Rudzinskas taip atsiliepia apie jos tapybą: „<...> savo kūriniuose ji išryškina tai, kas svarbiausia: pasirinktą temą atspindinčią kompoziciją, dažnai frontalią, paprastą kaip pilka žmogaus būties kasdienybė; saikingai sodrų („lietuvišką“) spalvinį derinį, spalvų dėmės tarpusavyje muzikaliai išrikiuotas pagal svarbą ir reikšmę... Autorė, naudodamasi šviesotamsa, sėkmingai stengiasi suteikti daiktams formą. Pagrindinės minties tikroviškas paprastumas – štai tas švyturys, į kurį lygiuojasi visos autorės sukurtų paveikslų tapybinės priemonės, sudarydamos kartu ir visos kūrybos vertė“². Dr. Alė Počiulpaitė pastebi, kad „ji tapo taip pat ramiai, neskubėdama, lyg tai būtų vienas iš kasdinių namų šeimininkės darbų. Bet tokia kitam kūrėjui galbūt nepakenčiama aplinka neišblaško jos vidinio susikaupimo, nesujaukia spalvinės paveikslo harmonijos, kompozicijos. Visi šie veiksmi kažkaip natūraliai joje dera, giliausias

kūrybinio įkvėpimo aktas vyksta išoriškai nepastebimai“. O štai sūnus Stasys apie mamą sako: „Man, žinoma, labai malonu, kad mama pradėjo tapyti. Kiek čia to mano nuopelno buvo, nežinau, bet aš nesitikėjau, kad ji taip greit ir šitaip vertinama taps, kad ji viena iš geriausių Lietuvoje tapytojų primityvistų. Iš pradžių man primityvioji tapyba nelabai patiko, bet būdama greta mama pripratino prie tokio meno. Aš pajutau jos darbų sultingumą, minkštumą ir dabar suprantu, kad primityvistų darbai daug nuoširdesni už daugumos profesionalų. Jos darbuose nėra melo, bet yra jausmas. Niekada nėra paveiksluose jai nepažįstamų daiktų, nes ji nemoka kažką akiai kopijuoti.“

E. Adomaitienės paveikslai visada buvo, yra ir bus pastebimi, kūryba – nagrinėjama ir vertinama gyvenimišku, estetiniu, istoriniu požiūriais. Svarus ir jos apdovanojimų sąrašas:

1985 m. – Respublikinės dainų šventės laureatė;

1987 m. – Maskvos liaudies ūkio pasiekimų parodos aukso medalis;

1989 m. – LTSR meno saviveiklos žymūnės vardas;

1992 m. – Pauliaus Galaunės premija;

1992 m. – respublikinė Adomo Varno premija;

1996 m. – respublikinė Adomo Varno premija (antroji);

2011 m. – Lietuvos tautodailininkų kūrybos įvertinimas „Aukso vainiku“.

² Iš įvado lankstinukui „Elena Viesulaitė-Adomaitienė“.

Vidmantas LOPETA

Gamtos gėrybių rinkimas ir panaudojimas

„Padubysio kronikose“ jau rašyta apie liaudies mediciną, grybų ir uogų rinkimą bei panaudojimą maistui ruošti. Šiame numeryje aprašomi kiti įvairūs gamtos turtų panaudojimo būdai. Už suteiktą informaciją straipsnio autorius dėkoja muziejininkei Elenai Burdulienei.

Apie tai, kam gamtos turtus naudojo praeityje

Maistui ruošti

Duoną daug kas kepdavo ant ajerų lapų. Giriškiukų kaime tam tiko ir kopūstlapiai¹. Raugdami agurkus įdėdavo ažuolo lapų. Mėsai rūkyti naudojo kadagius, sūdydami mėsą, ją pabarstydavo kadagio uogomis. Gamindami dešras ir konservuodami (*vakuodami*) agurkus dėdavo česnakų. Sriubai paruošti naudojo rūgštynes². Maistui ruošti rinko kmynus, juos dėdavo į sūrius.

Ne visi žmonės turėjo sodus, todėl senovėje rinkdavo laukinius vaisius: obuolius ir kriaušes, kurių rasdavo miške. Juos susluoksniuodavo su šiaudais, kad geriau išsilaikytų³. Anot Liudos Augustienės⁴,

„miškinės obelys miške pakelias augdavo. Kelis maišus obuolių pririnkdavo ir supildavo ant aukšto. Sušaldavo, kad skanūs, visai nerūgštūs, ne taip kaip žali – valgydavo vaikai. Atsinešdavo nuo aukšto po bliūdą⁵. Verdančiu vandeniu užpili, cukraus įdedi, labai skanus gėrimas. Atgajas⁶ didžiausias“. Akliuko vienkiemyje ant aukšto pašalusius laukinius obuolius valgydavo, kai nebuvo geresnių; o Jautmalkės kaime jų nerinko. Pasak Juozo Druktenio⁷, „miškinės obels vaisius pirkto prieš karą. Po karo valdžia laukinių (*miškinų*) obelių vaisius taip pat supirko ir mokėjo už 1 kilogramą po 40 kapeikų“.

Įdomu, kad Akliuko, Giriškių ir Giriškiukų kaimų gyventojai prisirinkdavo daug šermukšnių. Skindavo prinokusias jų kekes, nešdavo ant aukšto, užkišdavo už balkių ir palaikydavo, kad pašaltų, sumažėtų kartumas. Žiemą parsinešdavo į trobą ir valgydavo. Šilo Pavėžupio dvare virdavo šermukšnių uogienę⁸.

Pikužių kaime vaikai, kad turėtų ko užkąsti, pasisėdavo saulėgražų (*siemačků*).

Laukinius augalus kaimo žmonės naudojo ne tik maistui, bet ir gėrimui. Iš šermukšnių uogų

¹ Diringienė-Bražaitė Antanina, g. 1923 m. Giriškiukų k., Šaukėnų vlsč.

² Gelžinienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

³ Stefanija Kierienė, g. 1928 m. Kurtuvėnuose.

⁴ Augustienė-Tamošaitytė Liuda, g. 1912 m. Giriškių kaime, Šaukėnų vlsč.

⁵ Bliūdas – dubuo.

⁶ Atgajas – atgaiva

⁷ Druktenis Juozas, g. 1913 m. Jautmalkės kaime, Padubysio vlsč.

⁸ Daniliauskienė-Pūtvytė Julija, g. 1926 m. Šilo Pavėžupio dvare.

Dilgėlių chalva. Linos Tautkienės nuotrauka

Vynuoginės sraigės. Vidmanto Lopetos nuotrauka

kai kas darydavo vyną. Pavasarį iš klevų ir beržų leisdavo sulą. „Ją supildavo į kubiliuką, ant viršaus užberdavo avižų, taip ir surūgdavo; laikydavo šaltai. Gerdavo per šienapjūtę, rugiapjūtę.“⁹ Gorduose, Padubysyje augdavo daug apynių. Juos rinkdavo ir parduodavo aludariams. Kad greičiau pasigertų, kai kas į alų dėdavo gailių. „Jei iš centnerio miežių ruošti alų, reikia geros šluotos gailių, kad geriau apsvaigtų.“¹⁰

Arbatą virdavo iš įvairiausių žolynų: žemuogių žiedų ir lapų, bruknių lapiukų, jonažolių (šventjonių), mėlynių, tūbės. Sodeliukų kaime mėgo raudonėlio (*raudodėlės*) arbatą. Arbatai ir uogienei virti naudojo ir erškėčių vaisius, prieš tai išimdavo jų sėklas.

Žmonės vertino ir gilių kavą, tik nelengva buvo rasti ąžuolų, nes šiluose jie neaugo. Išlukštentas giles įdėję į skuduriuką sudaužydavo kirvuku, o po to sumaldavo. „Sakydavo, kad gilių kavą gėrė kunigaikščiai, todėl tvirti buvo.“¹¹

Naminiamis gyvuliams ir paukščiams auginti

Ąžuolų gilėmis šerdavo kiaules (Kurtuvėnuose kai kas net ir 1997 m. – *aut. past.*). Gilių dėdavo į

grūdus ir veždavo į malūną – sumaldavo kartu su grūdais.

Neturtingi pamiškių gyventojai turėjo mažai žemės, be to, dažnai ji buvo nederlinga. Laikantiems gyvulius šiaudų pakratams neužtekdavo. Todėl pakratams buvo naudojami pelkių ar net miško augalai. Sodeliukų kaime vasarą ir rudenį, jau pašalus, pjaudavo ant vieno koto (*stagar*) augančius paparčius, dabar mokslininkų vadinamus didžialapiais šakiais. Pakratams naudojo ir kelminius paparčius. Pašalus, kai nuleistų tvenkinių dumblas sustingdavo, gavę grafo Stanislovo Zyberko-Platerio leidimą, nuleistų Kurtuvėnų žuvininkystės tvenkinių pakraščiuose galėdavo prisipjauti viksvų (*vikšrių*), kurias taip pat naudojo kreikti¹². Iš Romualdo Ozolo prisiminimų sužinome, kad sunkiais pokario metais (1956) Mekų kaime pakratams naudojo ir spyglius: „<...> išėjau į miškelį grėbstyti spyglių, nes buvo arklys, o kreikti nėra kuo. Sugrėbiau spyglių kelias krūvas ir atskirai kankorėžių kūrenimui. Tėtis nuėjo grėbti į kitą miškelį...“¹³

⁹ Mendelienė Joana, g. 1925 m. Didlaukės k., Padubysio vlsč.

¹⁰ Gelžinienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

¹¹ Gelžinienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

¹² Dilinskienė-Žilinskaitė Paulina, g. 1924 m. Sodeliukų k., Padubysio vlsč.

¹³ Ozolas Romualdas, Ištakos, *Padubysio kronikos*, 2015, Nr. 1 (4), p. 96.

Šermukšniai. Vidmanto Lopetos nuotrauka

Giriškių kaime žasinę sidabražolę su rūgpieniu naudojo žasiukams šerti. Kad būtų dėslesnės vištos, žiemai joms pririšdavo dilgėlių šluočių¹⁴.

Vaistinių valerijoną duodavo katinams; jie labai ėda, o priėdę kaip pasiutę voliojasi. Taip juokaudavo¹⁵.

Įvairiausiems buitiniams poreikiams patenkinti

Giriškiukų kaime galvai plauti rinkdavo ajerų šaknis¹⁶. Merginos plaukus plaudavo su didžiosios dilgėlės (*dilgynės*) lapais. Sakydavo:

– Bus kasos kaip dilgynės šaknys (bus ilgos kasos).

Žiemai galvai plauti dilgėlių prisidžiovindavo¹⁷.

Padubysio valsčiuje, Čeprečiškių k., iš 70 m. amžiaus pateikėjos P. Filipavičiūtės Šiaulių „Aušros“ muziejaus darbuotojas Adomas Vitauskas 1937 m. užrašė, kaip vietinės moterys naudojo „pelkių pūkus“ (švylis – *aut. past.*) ir juodgalvius (plačialapių švendrų „burbuoles“).

„Padubysio valsčiuje ir apylinkėj senovėje rinkdavo pelkių pūkus ir juodgalvius ir iš jų darydavo

pagalvių ir patalų. Tuo darbu užsiimdavo moterys, kurios vesdavosi pūkus rinkti visus kiek paaugusius vaikus. Pūkus rinkdavo į krepšius, kuriuos tuštinavo dedant pūkus į maišą. Einant rinkti nusistatydavo keturiose per pusdienį pririnkt pusmaišį pūkų, o per antrąjį – iki maišas būdavo pilnas. Net neidavo pietų, iki nepririnkdavo pusmaišio. Padubysio valsčiuje yra daug ežerėlių. Jų pakraščiais augdavo įvairių žolių ir būdavo juodgalvių. Juos rinkdavo, kai „būdavo pirmas ledas“, nes tada jau jie galutinai prinokdavo. Juodgalvių galima buvo pririnkt daugiau. Juos dar džiovindavo ant mūro, po pečiumi ar ant pečiaus. Braukdavo, kai buvo išdžiūvę, tiesiai į impilus.

Pūkai būdavo skaitomi geresniais už juodgalvius. Iš pūkų darydavo pagalves ir „piernatus“ (patalus), o iš juodgalvių darydavo pagalves pasidėt miegant po šonais. Kada kiekvienas gulėdavo ant dviejų ar trijų pagalvių, tai apatiniosios būdavo pūkinės ir tik viršutinė būdavo plunksnų. Pūkinių pagalvių ar ir juodgalvių, ištekant, į kraitį neskaitydavo ir neduodavo. Kad nesusmuktų, patalus persiūdavo kelis kart išilgai ir skersai.

Pūkus rinkdavo vėlai rudenį.¹⁸

Įdomu, kad neturtingi Sodeliukų kaimo gyventojai vietoj plunksnų patalynei taip pat naudojo

¹⁴ Gelžnienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

¹⁵ Gelžnienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

¹⁶ Diringienė-Bražaitė Antanina, g. 1923 m. Giriškiukų k., Šaukėnų vlsč.

¹⁷ Gelžnienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

¹⁸ Vitauskas A., Pelkinių pūkų ir juodgalvių sunaudojimas, *Gitmasai kraštas*, 1937, Nr. 2–4, p. 173.

Švyliai Bulėnų pelkėje. Vidmanto Lopetos nuotrauka

juodgalvių pūkus. Pasak Paulinos Dilinskienės, tų augalų „burbuolė“ šiltai palaikai, ji išsiskleidžia ir pūkus supili į impilą¹⁹.

Graužikų dvare Vytauto Putvinskio sumanymu plačialapius švendrus (*jūdgalvius*) naudojo fakelams. Gegužinių metu dvaro bernai ir mergos išdžiūvusias „burbuoles“ „sumirkė į žibalą, uždegė ir, visiškai sutemus, sustoję į eilutę kas trys metrai, ilga procesija išėjo aplink Graužikų kalną. Pro mokyklą ėjo į viršutinę aikštę, perėjo vidurinę aikštę, nuėjo prie ažuoliuko, kuris buvo pasodintas gal 5–6 metai po Vlodo Putvinskio mirties. Degančius jūdgalvius susmaigė prie ažuolo“²⁰.

Rūbams (*drabužiams*) apsaugoti tiko pelkiniai gailiai (*gailios*). Kad kandys neėstų, vasarą jų prikišdavo į vilnones kojines, rankoves, veltinius (*vailokus*). Ir žiurkės (taip vadino peles – *aut. past.*) gailių kvapo nemėgsta²¹.

Šventėms

Į Verbų šluotą dėdavo kadagių. Jų pasisodindavo sodybose. Kai Verbos būdavo balandžio mėnesį, į Verbų šluotą įkišdavo žydinčių blindės („kačiukų“)

šakelių²². Šventėms naudojo išdžiūvusias medžių kempines: „Penktadienį prieš Velykas su kempinėm eidavo iš bažnyčios šventos ugnies parnešti.“²³ „Per Žolinę puokštėje būtinai turi būti pikdagis, kytis; dar gali papuošti visokiom gėlėm: rūtos šakike, jurgino žiedu. Kiti ūkininkai dar dėdavo avižų, rugių. Tėvai javų nesėdavo ir į puokštę nedėdavo. Žoles šventindavo kunigas, eidamas per bažnyčią. Žolių puokštę pakišdavo po balkiu.“²⁴ Sodeliukų kaime į Žolinės puokštę dar dėdavo rasakilą (*raskilą*). Atlaidams Kurtuvėnų bažnyčią papuošdavo vainikais iš bruknių lapų²⁵. Vainikus pindavo ir iš pataisų (žembryčių); jei vainiko reikėdavo žiemą, augalus ištraukdavo net iš po sniego. Tarpukariu buvo paplitęs paprotys vainiku papuošti varduvininko duris, už ką pasveikintasis turėjo atsidėkoti. Antanina Diringienė iš Giriškiukų prisiminė: „Jaunos panelės būdamos pindavome vainikus iš kaštonų, pataisų (šundrykių), klevų, bruknių. Pindavome vardadienių proga ir vainikuodavome varduvininko duris. Nusinėdavome savo vinučių, plaktuką, kad nereikėtų eiti prašyti. Būtinai vainikuodavome iš vakaro. Už vainiko užkišdavome atvirutę. Kartais

¹⁹ Dilinskienė-Žilinskaitė Paulina, g. 1924 m. Sodeliukų k., Padubysio vlsč.

²⁰ Maziliauskienė-Mickevičiūtė Ona, g. 1914 m. Vaiguvo vlsč.

²¹ Gelžinienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

²² Gelžinienė Elena, g. 1923 m. Pikužių kaime, Padubysio vlsč.

²³ Ivanauskienė-Šarauskaitė Ona, g. 1904 m. Šonos k., Šaukėnų vlsč.

²⁴ Kazlauskienė-Dzinzalietaitė Zosė, g. 1927 m. Molinių k., Šaukėnų vlsč.

²⁵ Dilinskas Steponas, g. 1917 m. Kurtuvėnuose.

Kaštonai. Vidmanto Lopetos nuotrauka

Eglių ūgliukų saldainiai. Linos Tautkienės nuotrauka

išeidavo šeiminkai, pakviesdavo į vidų arba užprašydavo vėliau ateiti pasivašinti.“

Medžių svarba žmogaus gyvenime

Lietuva – miškų kraštas, todėl iš visų augalų žmogui visada svarbiausi buvo medžiai. Vienus jų sodino ir saugojo, kitus kirto ir naudojo įvairiems poreikiams.

Iš spygliuočių medžių – pušų ir eglų, retai iš molio statė pastatus. Ypač retai naudojo svetimžemio, todėl sunkiai gaunamo maumedžio medieną; žinoma, kad iš jos rąstų buvo pastatyti Nagurskių dvaro rūmai XVIII a.²⁶

Iš medžių ir krūmų ištisus šimtmečius buvo gaminama daugybė namų apyvokos daiktų, pradedant šaukštu, baigiant rūbų spinta. Iš lapuočių medžių – liepos, drebulės – būdavo gaminamos lentelės, mentelės, įvairių dydžių geldos; Giriškiukų kaime geldos pyragams minkyti buvo paveldėjamos net iš senelių²⁷. Statinės ir statinaitės grybams sūdyti, kopūstams, burokėliams, agurkams rauginti buvo gaminamos iš kietesnės medienos lapuočių – uosio ir ąžuolo²⁸.

Iš žilvičių šakelių, skaldytų eglės šaknų pindavo įvairius krepšius.

Medžius (kai neturėjo durpių briketų) naudojo kurui. Malkas labai taupė. Pasikirsti girininkija duodavo iš retinamo jaunuolyno. Ką galima kirsti, parodydavo eigulys. Sodeliukų kaime stambesnius rąstus supjaudavo po penkis metrus ir veždavo į turgų – Šiauliuose pardudavo. Sau tik smulkias šakas pasilikdavo. Susikapodavo ir šakikes – viską sukūrendavo²⁹.

Žiemą rišdavo šluotas iš beržų šakų. Iš liaunų berželių, ąžuolų, kadagių iki Šv. Jono rišdavo ir vantas³⁰.

Ąžuolo ir juodalksnio žievę naudojo dažyti. Ąžuolo žieve dažydavo pilkai. Kaip ir šiais laikais, pasidarydavo dažų iš juodalksnio žievės ir surūdijusių geležių Velykų kiaušiniams dažyti. Juodalksnio žieve lininius audinius dažydavo rusva spalva. Būdavo daug darbo, kai reikėdavo žievės prilupti.

Kaimo sodybose, dvarvietėse sodindavo įvairių medžių. Jais paženklindavo ir vaiko gimimą. Tradiciškai, gimus mergaitei, sodindavo liepą, berniukui – ąžuolą³¹. Tačiau dvarų sodybose būdavo ir kitaip: jei Šilo Pavėžupio dvaro savininkas Stasys

²⁶ Salatkienė B., *Kurtuvėnų dvaras*, 2010, p. 41.

²⁷ Diringienė-Bražaitė Antanina, g. 1923 m. Giriškiukų k., Šaukėnų vlsč.

²⁸ Ražinskaitė Johana, g. 1921 m. Akliuko vienkiemyje, Šaukėnų vlsč.

²⁹ Dilinskienė-Žilinskaitė Paulina, g. 1924 m. Sodeliukų k., Padubysio vlsč.

³⁰ Mendelienė Joana, g. 1925 m. Didlaukės k.

³¹ Mendelienė Joana, g. 1925 m. Didlaukės k., Padubysio vlsč.

Plačialapiai švendrai. Vidmanto Lopetos nuotrauka

Putvinskis gimus sūnui Rimantui pasodino ąžuoliuką, tai Kurtuvėnų dvarininkas Stanislovas Zyberkas-Pliateris gimus dukrai Janinai dvaro sodyboje netoli svirno kažkodėl taip pat pasodino ąžuoliuką. Vladas Putvinskis, gimus pirmajam sūnui Stasiui, Šilo Pavėžupio dvaro sodyboje pasodino kaštoną³².

Kaip ir dabar, tarpukariu medžiai buvo sodinami ypatingų švenčių progomis. 1930-aisiais, kai visoje Lietuvoje iškilmingai švėstas Vytauto Didžiojo mirties 500-ųjų metinių jubiliejus, Dirvonų kaime vietiniai gyventojai pasodino Vytauto ąžuolą.

Visus metus žaliuojančios eglės buvo apsauga nuo vėjo, jas sodino sodybose. Žaliaskarės užstodavo žydinčius vaismedžius, taip sukurdamos palankų sodo mikroklimatą. Grauzikų dvare pasodintos eglaitės nuo vėjų pridengė karpių neršyklas.

Liepas sodino dėl grožio. Keliuką, nuo vieškelio apsodinę liepomis, vadindavo sodinkeliu. Prie namų augindavo klevus, ąžuolus, uosius. ąžuolai ir uosiai – kieti medžiai, jų netrenkia perkūnas³³.

Gamtos gėrybių reikšmė šiais laikais

Gyvename civilizuotame pasaulyje, kuriame daug ką pakeitė išsivysčiusi pramonė. Pavyzdžiui, vietoj kadaise naudotų šiaudų stogus dengiame įvairiausia dirbtine danga. Retai kas galvai plauti

naudoja dilgėles, o duoną kepa ant ajerų. Neteko girdėti, kad kandims atbaidyti būtų naudojami gailiai. Įvairiausių rūšių duonos galima rasti prekybos centruose, o specializuotose parduotuvėse gausu buityje naudojamų prekių.

Nepaisant to, gamtinės (ekologiškos) medžiagos ir XXI a. nepraranda savo reikšmės. Nors statyboje naudojama daug dirbtinių medžiagų, mediena tebėra labai paklausi. Nepaisant klimato atšilimo, pastatams šildyti sunaudojama daugybė malkų ir pjuvenų briketų. Populiarūs gryno medžio baldai ir nendriniai stogai. Vietiniai meistrai iš medžio drožia skulptūras ir Užgavėnių kaukes.

Pensijinio amžiaus ir darbo neturintys žmonės pamiškėse, toliau nuo kelių (švariose vietose), renka šermukšnių vaisius, kuriuos rudenį superka Šiaulių saldinių fabrikas „Rūta“. Tačiau populiariausias šiuo laikotarpiu vynuoginių sraigių rinkimas, apie kurį verta parašyti atskirai.

Sraigių rinkimas

Seni žmonės atmena, kad Kurtuvėnuose visą laiką buvo randama vynuoginių sraigių, kurias vadino čerapakais. Pasak Stasio Joco³⁴, jas rinko jau po karo (*prie ruso*). Į Prancūziją ar kas treji metai veždavo. Sraiges renka ir dabar – miesteliuose

³² Pūtvis R., g. 1928 m. Šilo Pavėžupio dvare, Šaukėnų vlsč.

³³ Kierienė Stefanija, g. 1928 m. Kurtuvėnuose, Padubysio vlsč.

³⁴ Jocas Stasys, g. 1920 m. Kurtuvėnuose.

*Laukinių paprastųjų morkų laukas.
Linos Tautkienės nuotrauka*

*Pušų žiedadulkių limonadas.
Linos Tautkienės nuotrauka*

būna supirkimo punktų. Šiltomis dienomis, ypač po lietaus, po pievas, pagriovus pasklinda sraigų rinkėjai; kartais jiems pavyksta surinkti net po kelis kibirus šių stambių moliuskų. Tai geras papildomas uždarbis kaimo žmogui.

Apie sraigų supirkimą Kurtuvėnuose pasakojo 2012–2013 m. supirkėju dirbęs Steponas Žalys³⁵. Steponas sraiges laikė savo garaže. Superkant ir laikant sraiges būtina laikytis tam tikrų taisyklių: moliuskai turi būti suaugę – jų skersmuo turi siekti ne mažiau kaip 3 cm; mažus gyvūnus reikia paleisti. Surinktos sraigės laikomos maišuose po 25 kilogramus, tačiau negalima maišų dėti vienas ant kito. Kaip laikomasi šių taisyklių, tikrina gamtosauugininkai.

Pasak Stepono, supirkimo metais vynuogines sraiges atveždavo žmonės iš Pociškės, Linartų, Trauleinių kaimų, Kurtuvėnų ir net Gilvyčių miestelių. Už kilogramą sraigų rinkėjams buvo mokama nuo 50 iki 80 centų (vienu metu – net 90 centų). Uždarbis geras, tačiau rinkimo sezonas trumpas – 2012 m. tebuvo tik vieną gegužės mėnesį. 2013 m. laikas pratęstas – nuo gegužės pradžios iki birželio vidurio. Supirkta beveik vienodai: vienais metais 2 150, kitais – 2 153 kilogramai. Pačiomis

„derlingiausiomis“ gegužės dienomis surinkta nuo 53 iki 96 kilogramų sraigų.

2015–2016 m. vynuoginės sraigės buvo superkamos ir Bazilionuose. Pasak Gražinos Kontrimienės³⁶, miestelyje tada buvo net du supirkimo taškai. Vytauto g. 2015 m. Kontrimai supirko tik apie 500 kg, o 2016 m. – apie 1 500 kg sraigų. Žmonės jas rinko palei Dubysą, Pageluvyje, atnešdavo iš Jusaičių, Mekų, Beinoriškės, Padeglių kaimų. Rinkdavo daugiausia gegužės mėnesį, kol dar nedidelė žolė. Sodybos šeimininkai porą dienų moliuskus palaikydavo savo rūsyje, o paskui atvažiuodavo supirkėjai ir išveždavo toliau – į Vilnių ir Panevėžį.

Gražina Kontrimienė yra bandžiusi vynuogines sraiges ruošti maistui. Šeimininkės teigimu, sraiges reikia sudėti į miltus ir, uždengus, kad neišliptų, palaikyti savaitę – tada jos išsitsuština. Paskui moliuskai sudedami į puodą ir 1 val. verdami. Ataušus sraigės ištraukiamos iš kiaukutų, nuimamos žarnikės. Taip paruoštos vėl verdamos porą valandų. Paskui pridedama žolelių, įvairių prieskonių, sviesto (receptą galima rasti internete). Paruoštos sraigės skoniu kiek primena vištieną. Tačiau darbo daug, tokį neįprastą maistą ne visi valgo, todėl, anot Gražinos, dėl keliolikos sraigų neverta gaišti laiko.

³⁵ Žalys Steponas, g. 1957 m. Kleinių k., Šiaulių r.

³⁶ Kontrimienė-Stradomskytė Gražina, g. 1946 m. Norkiškės k., Tauragės r.

*Gilių kava.
Linos Tautkienės nuotrauka*

Gamtos gėrybės vaikams ugdyti

Gamtos kūriniai – kaštono sėklos, ąžuolo gilės, medžių lapai, smėlis, medžių šakelės ir kitos paprasčiausios, natūraliausios ir pigiausios priemonės naudojamos ir ikimokyklinio amžiaus vaikų judesiams (motorikai) vystyti, pojūčiams ugdyti ir net kalbai lavinti. Pasirodo, „žmogaus smegenyse esantys centrai, atsakingi už kalbą ir pirštų judėjimą, yra arti vienas kito. Vaikams su gerai išvystytais smulkiosios motorikos gebėjimais geriau sekasi logiškai mąstyti, samprotauti, jie turi geresnę atmintį, ilgiau išlaiko dėmesį bei greičiau išmoka kalbėti“³⁷. Smulkioji motorika – tai sklandūs, koordinuoti pirštų, plaštakų judesiai. Jiems lavinti 1–2 metų amžiaus vaikams tinka žaidimai, dėlioiant ir rūšiuojant medžių sėklas, lapus, kankorėžius, liečiant spyglius, beriant grūdus ar smėlį.

Apie gamtinių medžiagų panaudojimą Kurtuvėnų mokykloje-daugiafunkciame centre papasakojo jo pradinių klasių vyr. mokytoja Ausma Valienė: „Gamtinės medžiagas, kurių mokyklos-daugiafunkcinio centro ir Kurtuvėnų aplinkoje gausu, pedagogės su vaikais panaudoja kūrybiškai. Jos tinka floristiniams darbams: Advento vainikams, velykinėms dekoracijoms. Iš nukritusių medžių lapų dėliojami labirintai, daromos „dėdės

*Kankorėžiukų uogienė.
Linos Tautkienės nuotrauka*

Rudenėlio“ figūros. Meninei kūrybinei veiklai pasitarnauja lapai: daromi jų atspaudai, aplikacijos, mišrios technikos darbeliai.

Kaštonai, gilės, kankorėžiai panaudojami matematikos pamokose, darželio veiklose.

Pavasarių iš aplinkoje randamų natūralių medžiagų kuriamas žemės menas: kūrybai tinka vėjo nulaužtos šakelės, nubirusios kerpės, žolės, akmenukai, klevų sėklos („nosiukai“) ir t. t.

Rudenį atliekami gamtotyriniai mokymai: ieškoma, matuojama mažiausio, didžiausio kleva, ąžuolo lapo, matuojami ir lyginami maumedžio, eglės ir pušies spygliai, išmatuojamas storiasias ir ploniausias mokyklos-daugiafunkcinio centro aplinkoje augantys medžiai.

Iš gamtinių medžiagų ikimokyklinukai darosi pojūčių takelius: skirtingose dėžutėse sudedami lapai, žolė, kaštonai, akmenukai, supilamas vanduo ir pan. Keliauja per juos vaikai basomis kojomis.

Smėlis naudojamas purviniams tyrimams, smėlio pilių statymui ir smėlio „pyragų“ kepimui.“

Augalų panaudojimas maistui ruošti

Sveiką gyvenimo būdą propaguojantys žmonės pavasarį, trūkstant vitaminų ir kitų vertingų medžiagų, toliau nuo kelių renka ir maistui naudoja ką tik prasiskleidusius kai kurių augalų lapelius. Žaliesiems kokteilams renkamos paprastosios garšvos,

³⁷ Prieiga internete: <https://renginiai.kas.vyksta.lt/47969/zaidimu-terapija-smulkiosios-motorikos-lavinimas>.

plačialapiai gysločiai ir didžiosios dilgėlės; pastarųjų lapai vietoj rūgštynių tinka ir sriubai. Jauni garšvų ir gysločių lapeliai naudojami ir salotoms.

Iš kiaulpienių žiedų pavasarį daromas limonadas. Paimamas kilogramas žiedų, sudedamas į stiklinį indą, užpilamas vandeniu, įdedama medaus ir daug citrinos sulčių, palaikoma 2–3 val. ir geriama.

Išradingos ir kantrios moterys suranda įvairiausių būdų, kaip panaudoti augalus. Toliau aprašomi kiti išbandyti receptai³⁸.

Dilgėlių „chalva“. Bebaigiančias žydėti dilgėles nuskinti su visomis žiedų „kasomis“, išdžiovinti, nubraukti ir išsijoti sėklas, jas sumaišyti su medumi.

Kaštonų skalbiklis ir baliklis. Rudenį neturime kur dėti kaštonų, tačiau, pasirodo, tai puiki priemonė indams plauti, rūbams skalbti ar net kūnui pirtyje nušveisti. Tereikia stambiau sumaltus padžiovinti ir vandeniu užpylus pavirinti apie penkiolika minučių, paskui nukošti ir turime indų ploviklį arba skystą rūbų skalbiklį. Rūbai maloniai kvepia, o skalbiniai tampa minkšti. Nepatingėjus – nulupus rudus kaštonų kevalus, sėklas susmulkinus ir sudžiovinus, sumalus kamavale ir išsijojus – galima gauti dantų balinimo priemonę.

Šeivamedžio kepiniai ir prieskoniai. Juodauogio šeivamedžio žiedai džiovinami ne tik arbatoms, bet ir beriami į pyragų tešlą, naudojami kaip prieskoniai kepant sausainius. O nedžiovinti žiedai kepami įkaitintame aliejuje, apliejus kiaušinio ir miltų plakiniu. Dar iš žiedų verdamas sirupas – sveika ir skanu.

Laukinių morkų „pipirai“. Rudenį nuskunami paprastosios morkos žiedynai, išdžiovinami ir nukuliami (kaip kmynai). Beriami visur vietoj pipirų – tai lietuviškas „pipiras“, kuris turi stiprumo, aštrumo, ypač tinka grybų patiekalams paskaninti. Tinka dėti į varškę, o vietoj kmynų – į varškės sūrį.

Gilių kava. Iš kevalų išlukštenti giliukų branduoliai išverdami piene, palaikomi apie 12 val., nuplaunami, nuvarvinami ir sumalus išdžiovinami orkaitėje. Po to galima juos dar paskrudinti keptuvėje. Vienam puodeliui imami 2 arbatiniai šaukšteliai gilių kavos. Ją reikia pavirinti ir užbalinti pienu. Vietai pieno ar grietinėlės galima naudoti sojų, ryžių ar migdolų pieną.

*Šeivamedžio žiedų kepsniai.
Linos Tautkienės nuotrauka*

Eglių ūgliukų saldainiai. Šokoladu aplieti jauni (pavasariniai) eglių šakų ūgliukai – tikras skanėstas vaikams.

Kankorėžiukų uogienė. Imami žali pušies kankorėžiukai. Jie nuplaunami, sudedami į puodą ir užpilami tokiu kiekiu vandens, kad būtų apsemti. Užvirinama ir pridedama cukraus (tiek pat, kiek vandens, jei imame 0,5 litro vandens, dedame 0,5 kg cukraus). Ant mažos ugnies verdamas apie 1 valandą, verdant šalinamos susidarantios putos. Virimo pabaigoje pušų kankorėžiai turi įgauti rausvą spalvą. Kankorėžiukus nuvarvinus ir išdžiovinus gaunami saldainiukai.

Pušų žiedadulkių limonadas. Iš pušų žiedadulkių galima pasidaryti gėrimą – limonadą. Tiesiog reikia nuskinti sporifikuojančius strobilus³⁹ ir užpilti šaltu (geriausia Svilės šaltinių) vandeniu.

³⁸ Tautkienė Lina, g. 1977 m. Radviliškio r., gyv. Aukštelėje, Šiaulių r.

³⁹ Strobilai – sporas subrandinantys vyriškieji pušų dauginimosi organai.